

NİĞDE ÖMER HALİDEMİR ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ

U L U S L A R A R A S I
TÜRK DÜNYASI
A R A Ş T I R M A L A R I D E R G İ S İ

INTERNATIONAL JOURNAL OF TURKISH WORLD STUDIES

ISSN: 2651-5180

YIL / YEAR: 2024

CİLT / VOLUME: 7

SAYI / NUMBER: 4

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİDİR

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
International Journal of Turkish World Studies

Kısa Adı: TÜDAD

e-ISSN: 2651-5180

Yıl: **2024** Cilt-Sayı: **7(4)**

Sahibi

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Türk Dünyası Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Adına

Rektör

Prof. Dr. Hasan USLU

EDİTÖR KURULU

Baş Editör

Prof. Dr. Hikmet KORAŞ

Türkiye

Prof. Dr. Fatih YÜCEL
Doç. Dr. Bayram POLAT
Doç. Dr. Çiğdem ŞAHİN
Dr. Öğr. Üyesi Adem YELOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Turgay DÜĞEN
Dr. Öğr. Üyesi Perizat YERTAYEVA

Azerbaycan

Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMOVA

Özbekistan

Prof. Dr. Xojamurod JABBOROV

Yabancı Dil Editörleri

Dr. Gülşat ŞAYKENOVA
Dr. Umsunay ZHUMASHEVA
Dr. Dilrabo ABDAZIMOVA
Malika MUSSUROVA

Editör Yardımcıları

Arş. Gör. Mesut SÖNMEZ
Arş. Gör. Kevser AKMAN

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Gülmira ABDRASİLOVA

(Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi – Almatı / KAZAKİSTAN)

Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMOVA

(Bakü Avrasya Üniversitesi – Bakü / AZERBAYCAN)

Prof. Dr. Jarkınbike SÜLEYMANOVA

(Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi – Almatı / KAZAKİSTAN)

Prof. Dr. Muhabbet KURBANOVA

(Özbekistan Millî Üniversitesi – Taşkent / ÖZBEKİSTAN)

Prof. Dr. Nevzat TOPAL

(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi – Niğde / TÜRKİYE)

Doç. Dr. Abdumurod TİLAVOV

(Ali Şir Nevai Üniversitesi – Taşkent / ÖZBEKİSTAN)

Doç. Dr. Elmira MEMMEDOVA –KEKEÇ

(Bakü Avrasya Üniversitesi – Bakü / AZERBAYCAN)

Doç. Dr. Mutellim REHİMOV

(Bakü Avrasya Üniversitesi – Bakü / AZERBAYCAN)

Doç. Dr. Sayavuş QASIMOV

(Bakü Avrasya Üniversitesi – Bakü / AZERBAYCAN)

Doç. Dr. Meder SALİEV

(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi – Niğde / TÜRKİYE)

Dr. Öğr. Üyesi Perizat YERTAYEVA

(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi – Niğde / TÜRKİYE)

Dr. Mzisa BUSKİVADZE

(Tiflis Devlet Üniversitesi – Tiflis / GÜRCİSTAN)

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Adem ÖGER

(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi – Nevşehir / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Ahmet BURAN

(Fırat Üniversitesi – Elazığ / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Alimcan İNAYET

(Ege Üniversitesi – İzmir / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Bekir ÇINAR

(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi – Niğde / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Bibigül İLİYASOVNA İMANBEKOVA

(Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi – Almatı / KAZAKİSTAN)

Prof. Dr. Bülent KARA

(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi – Niğde / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Dostnazar HİMMATALİEV

(Çirçik Devlet Pedagoji Üniversitesi – Taşkent / ÖZBEKİSTAN)

Prof. Dr. Elman NESİROV

(Devlet İdarecilik Akademisi – Bakü / AZERBAYCAN)

Prof. Dr. Enver KAPAĞAN

(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi – Bolu / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Ercan ALKAYA

(Fırat Üniversitesi – Elazığ / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Erkin EMET

(Ankara Üniversitesi – Ankara / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Faruk ÇOLAK

(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi – Niğde / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Fatma AÇIK

(Gazi Üniversitesi - Ankara / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Gülmira ABDRASİLOVA

(Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi – Almatı / KAZAKİSTAN)

Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMOVA

(Bakü Avrasya Üniversitesi – Bakü / AZERBAYCAN)

Prof. Dr. İrfan MORİNA

(Priştine Üniversitesi – Priştine / KOSOVA)

Prof. Dr. Hatice İÇEL

(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi – Niğde / TÜRKİYE)

Prof. Dr. İbrahim MARAŞ

(Ankara Üniversitesi – Ankara / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Jabbor USAROV

(Çirçik Devlet Pedagoji Üniversitesi – Taşkent / ÖZBEKİSTAN)

Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN

(Erciyes Üniversitesi – Kayseri / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Mayıl ASGEROV

(Bakü Avrasya Üniversitesi – Bakü / AZERBAYCAN)

Prof. Dr. Mehmet EKİZ

(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi – Niğde / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Möldir ORAZALİYEVA

(Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi – Almatı / KAZAKİSTAN)

Prof. Dr. M. Serkan TAFLIOĞLU

(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi – Niğde / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Mereke ATABAYEVA

(Kazak Ulusal Kızlar Pedagoji Üniversitesi - Almatı / KAZAKİSTAN)

Prof. Dr. Mustafa TALAS

(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi – Niğde / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Nergis BİRAY

(Pamukkale Üniversitesi – Denizli / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Nizami MAMMADOV

(AMEA Folklor Enstitüsü – Bakü / AZERBAYCAN)

Prof. Dr. Svetlana SMAGULOVA

(El Farabi Kazak Milli Üniversitesi - Almatı / KAZAKİSTAN)

Prof. Dr. Talip YILDIRIM

(Uşak Üniversitesi – Uşak / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Yıldırım ÖZBEK

(Akdeniz Üniversitesi – Antalya / TÜRKİYE)

Prof. Dr. Ziya AVŞAR

(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi – Niğde / TÜRKİYE)

Doç. Dr. Bayram POLAT

(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi – Niğde / TÜRKİYE)

Doç. Dr. Lokman ZOR

(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi – Niğde / TÜRKİYE)

Doç. Dr. Mustafa KUNDAKÇI

(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi – Bolu / TÜRKİYE)

Doç. Dr. Radik GALİULLİN

(Yar allı Devlet Pedagoji Üniversitesi – Yarallı / TATARİSTAN/RUSYA)

Doç. Dr. Ramis KARABULUT

(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi – Niğde / TÜRKİYE)

Doç. Dr. Reyila KAŞGARLI

(İstanbul Üniversitesi – İstanbul / TÜRKİYE)

Doç. Dr. Umid HODJAMKULOV

(Çirçik Devlet Pedagoji Üniversitesi – Taşkent / ÖZBEKİSTAN)

Doç. Dr. Taalaybek ABDİYEV

(Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi – Bişkek / KIRGIZİSTAN)

Dr. Öğr. Üyesi Nurdin USEEV

(Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi – Bişkek / KIRGIZİSTAN)

Dr. Öğr. Üyesi Zeki GÜREL

(Gazi Üniversitesi – Ankara / TÜRKİYE)

Dr. Kaliya KULALİYEVA

(Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi – Bişkek / KIRGIZİSTAN)

Dr. Natela MİRİANASHVİLİ

(GÜRCİSTAN)

Yayımcı

Türk Dünyası Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (TUDAM)

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi 3. Kat 51240 Merkez Yerleşke/NİĞDE

utudad@gmail.com

2024 Yılı (Cilt 7) Hakemleri

Prof. Dr. Abdulkerim KARADENİZ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali AKAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali GÖÇER (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Birsnel ORUC ASLAN (Balıkesir Üniversitesi)

Prof. Dr. Bülent KARA (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Do'stnazar XIMMATALIYEV (Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti)

Prof. Dr. Ekrem AYAN (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Prof. Dr. Enver KAPAĞAN (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatih TEPEBAŞILI (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Galip GÜNER (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Gülden Filiz ÖNAL (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT (Pamukkale Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa TALAS (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Ramis KARABULUT (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Timur VURAL (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Prof. Dr. Yücel CAN (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet Burak KAHRAMAN (Erciyes Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet BÜYÜKAKKAŞ (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Doç. Dr. Beste ESEN BİÇER (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Beytullah KARAGÖZ (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Doç. Dr. Çağdaş Ümit YAZGAN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Dilek ARLI ÇİL (Maltepe Üniversitesi)

Doç. Dr. Erhan GİRAY (Artvin Çoruh Üniversitesi)

Doç. Dr. Erhan SOLMAZ (Uşak Üniversitesi)

Doç. Dr. Ferdi SELİM (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Doç. Dr. Halil İbrahim ERTÜRK (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)

Doç. Dr. Kürşat KOÇAK (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. M. Fatih ADIGÜZEL (Mersin Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet ÖZCAN (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Meruyet AMANGAZIYEVA (Kh. Dosmukhamedov Atyrau Üniversitesi)

Doç. Dr. Meryem ARSLAN (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Doç. Dr. Nazgul İSABAEVA (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Doç. Dr. Osman KABADAYI (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Doç. Dr. Özer YILMAZ (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)

Doç. Dr. Özge GÜDÜ DEMİRBULAT (Balıkesir Üniversitesi)

Doç. Dr. Özgür AY (Uşak Üniversitesi)

Doç. Dr. Seda Özsoy SOMUNCUOĞLU (Gümüşhane Üniversitesi)

Doç. Dr. Sibel BULUT (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Doç. Dr. Yeliz OKAY (Yalova Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Adem ÖZBEK (Giresun Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ŞENER (Kırklareli Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Döne ARSLAN (Kastamonu Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Erhan ZETEROĞLU (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Gülşah YILMAZ (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yalçın YILMAZ (İstanbul Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Perizat YERTAYEVA (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Reshıde GÖZDAŞ (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz BACAKLI (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Dr. Dilrabo ABDAZIMOVA (Kazakistan)

Dr. Fatma NESİBE ÇOLAK (Türkiye)

Dr. Fatma ZEYBEK (Türkiye)

Dr. Gulshat SHAIKENOVA (Ulusal Kazak Kızlar Pedagoji Üniversitesi)

Dr. Huseyn AHMADOV (Bakü Avrasya Üniversitesi)

Dr. Karlygash ASHIRKHANOVA (Kh. Dosmukhamedov Atyrau Üniversitesi)

Dr. Seda SELİM (Sağlık Bilimleri Üniversitesi)

Dr. Umsunay ZHUMASHEVA (Akdeniz Üniversitesi)

DİZİNLER

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

INDEX COPERNICUS

ASOS İndeks

İSAM

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

Rekabet Hukuku ve Türk Dünyası

Competition Law and the Turkic World

Hatice DİLAVER

295-304

Қазақ және Ағылшын Тілдеріндегі Ырықсыз Етістің Қызметі

Comparison of the Passive Voice Category of Kazakh and English Languages

Aliya TAUBEYEVA

305-316

Çağdaş Türk Lehçelerinde Renk Adlarından Türetilen İsimler ve Kullanım Alanları

Derived Names From Color Terms and Their Areas of Usage in Contemporary Turkic Dialects

Tuğba GÖKBAYIR / Mehmetcan GÖKBAYIR

317-336

Dijitalleşme Ekseninde Dijital Yurttaşlığın Yönetime Katılıma Etkisi: Niğde Ömer

Halisdemir Üniversitesi Örneği

The Impact of Digital Citizenship on Participation in Management on the Axis of Digitalization:

The Case of Niğde Ömer Halisdemir University

Kadriye ÜZ / Bülent KARA

337-336

Wittgenstein ve Dilin Resim Teorisi

Wittgenstein and the Picture Theory of Language

Hasan Hüseyin KARGIN

357-372

Тіл Білімі Саласындағы Энантисемия Түрлері

Types of Enantiosemya in the Field of Linguistics

Айсұлу НУРТАЕВА

373-382

Ev Kadınlığının Sosyolojik Analizi: Kayseri Örneği

Sociological Analysis of Houswifery: Kayseri Example

Gülser AKÇAKAYA / Yücel CAN

383-402

Yeşilburç Mübadillerinin Saklı Türküleri

Hidden Songs of the Yeşilburç Exchanged Population

Resul BAĞI / Ceren DİNÇ

403-420

Mübadillerin ‘Sevda Türküleri’nde Melankoli İzleri

Traces of Melancholy in the ‘Folk Love Songs’ of Exchanged Population

Hüseyin Cem ESEN

421-434

Dilaver, H. (2024). Rekabet hukuku ve Türk dünyası, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 295-304.

REKABET HUKUKU VE TÜRK DÜNYASI

Hatice DİLAVER*

Öz: Rekabet hukuku, serbest rekabet düzenini koruma amacı taşıyan ve hem kamu hem de özel hukuk unsurlarını içeren bir hukuk dalıdır. Bu makalede, rekabet hukukunun genel hukuk içindeki yeri ve Türk dünyasındaki uygulanması incelenmiştir. Türkiye'nin rekabet hukuku deneyimlerinden yola çıkarak, diğer Türk devletlerinde de benzer düzenlemelerin yapıldığı ve bu düzenlemelerin ekonomik büyüme ve refah seviyesinin artmasına katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Çalışma rekabet hukukunun piyasalarda adil rekabeti sağlama, tekeli uygulamaları önleme ve tüketicinin çıkarlarını koruma gibi bir mekanizma olarak nasıl hizmet ettiğini araştırmaktadır. Türkiye ve diğer Türk devletlerindeki yasal çerçeveleri ve uygulama mekanizmalarını inceleyerek, rekabet düzenlemelerine yaklaşımlarındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktadır. Analiz, pazar rekabetini denetleyen rekabet otoriteleri ve düzenleyici kurumların rolünü vurgulamakta, anti rekabetçi davranışları araştırarak ve gerekli olduğunda yaptırımlar uygulayarak piyasa rekabetini denetlemektedir. Bu otoriteler arasında ulusal ve uluslararası düzeyde iş birliği ve koordinasyonun, sınır ötesi rekabet konularını etkili bir şekilde ele almak için gerekliliğine değinmektedir. Makale, rekabet hukukunun Türk dünyasındaki evrimini ele alarak, küreselleşme, teknolojik ilerlemeler ve değişen piyasa dinamikleri gibi faktörleri dikkate almaktadır. Bölgedeki ekonomik gelişimi teşvik etmek ve ortaya çıkan zorluklarla başa çıkmak için rekabet düzenlemelerinin sürekli olarak uyumlaşması ve modernleştirilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Genel olarak, çalışma, rekabet hukukunu hem ulusal hem de uluslararası düzeydeki yasal çerçevenin temel bir direği olarak vurgulamaktadır. Etkili rekabet düzenlemelerinin, ekonomik büyüme, piyasa verimliliği ve tüketici refahı üzerindeki olumlu etkisini vurgulayarak, Türk dünyasındaki ve ötesindeki önemini yeniden teyit etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rekabet hukuku, Türk Dünyası, yasal düzenlemeler, ekonomik büyüme, tüketici hakları, pazar rekabeti, teşebbüsler, rekabet otoriteleri, uluslararası iş birliği, tekellilik, hukuki çerçeve

COMPETITION LAW AND THE TURKIC WORLD

Abstract: Competition law is a legal discipline aimed at preserving the regime of free competition, encompassing elements of both public and private law. This article examines into the position of competition law within the broader legal framework and its application in the Turkic world. Drawing insights from Turkey's experiences in competition law, it is noted that similar regulations are implemented in contributing to economic growth and increased welfare levels of other Turkic states. Furthermore, the study explores how competition law serves as a mechanism for ensuring fair competition in markets, preventing monopolistic practices, and protecting consumer interests. By examining the legal frameworks and enforcement mechanisms in Turkey and other Turkic states, it sheds light on the commonalities and differences in their approaches to competition regulation. The analysis highlights the role of competition authorities and regulatory bodies in overseeing market competition, investigating anti-competitive behaviours, and imposing sanctions according its necessity. It also discusses the significance of cooperation and coordination

* Dr. Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, haticedilavedr509@gmail.com

 ORCID ID: 0000-0002-4484-5297

among these authorities at both national and international levels to address cross-border competition issues effectively. Moreover, the article discusses the evolution of competition law in the Turkic world, considering factors such as globalization, technological advancements, and changing market dynamics. It emphasizes the need for continuous adaptation and modernization of competition regulations to address emerging challenges and promote economic development in the region. Overall, the study underscores the importance of competition law as a fundamental pillar of the legal framework, both domestically and internationally. It highlights the positive impact of effective competition regulation on economic growth, market efficiency, and consumer welfare, reaffirming its significance in the Turkic world and beyond.

Keywords: *Competition law, Turkic World, legal regulations, economic growth, consumer rights, market competition, enterprises, competition authorities, international cooperation, monopoly, legal framework*

Rekabet hukuku, 20. yüzyılda bağımsız bir hukuk dalı olarak gelişmiş ve serbest rekabet düzenini koruma amacı taşımaktadır. Bu hukuk dalı, kamu hukuku kurallarına benzer nitelikte olup, kamu düzenini sağlamak için ceza benzeri yaptırımlar içerir. Rekabet hukuku, hem kamu hem de özel hukuk unsurlarını taşıdığı için karma bir hukuk dalı olarak nitelendirilmektedir. Bu makale, rekabet hukukunun genel hukuk içindeki yerini ve Türk dünyasındaki uygulanmasını inceleyecektir. Ayrıca, rekabet hukuku işletmeler arasında adil rekabetin sağlanmasında, tekelci uygulamaların önlenmesinde ve tüketicinin çıkarlarının korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Rekabet hukuku Düzenlemeler ve yaptırımlar uygulayarak, pazar bütünlüğünü korumayı ve tüm pazar katılımcıları için eşit bir oyun alanı sağlamayı amaçlar. Türk dünyasında, rekabet hukukunun uygulanması ekonomik gelişim, hukuki gelenekler ve uluslararası normlar gibi çeşitli faktörlerden etkilenmiştir. Türkiye rekabet düzenlemeleri için sağlam bir çerçeve oluştururken, diğer Türk devletleri de kendi yargı bölgelerinde rekabet konularını ele almak için kendi hukuki mekanizmalarını geliştirmişlerdir. Bu makale, Türk dünyasında rekabet hukukunun evrimini, yasal çerçeveleri, uygulama mekanizmalarını ve uygulanmasında karşılaşılan zorlukları inceleyecektir. Ayrıca, bölgedeki ekonomik büyüme, pazar verimliliği ve tüketici refahı üzerinde rekabet hukukunun etkisini analiz edecektir. Türk dünyasında adil rekabeti ve ekonomik gelişimi teşvik etmede rekabet hukukunun rolünü açıklığa kavuşturarak, hukuki çerçeveleri şekillendirme ve ekonomik refahı teşvik etmedeki önemine ilişkin daha iyi bir anlayışa katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

1. Rekabet Hukukunun Genel Hukuk İçindeki Yeri

Rekabet hukuku, serbest rekabetin korunması amacıyla ekonomik ve sosyal amaçlarla oluşturulmuş kurallardan oluşur. Rekabet kanunları, bireysel menfaatlardan ziyade kamu menfaatini korur ve bu nedenle kamu hukukuna daha yakındır. Kamu hukuku, devletin egemenliğinden kaynaklanan yetkileri düzenler ve kamu düzenini sağlamak amacıyla cezaî yaptırımlar içerir. Benzer şekilde, rekabet hukuku da ceza benzeri yaptırımlar içermekte ve emredici karakter taşımaktadır (Akıncı, 2002).

Rekabet hukukunun uygulanmasını sağlamak amacıyla etkin idarî mekanizmalar öngörülmüştür. Bağımsız idarî otoriteler, rekabetin korunması ve düzenlenmesi için önemli bir rol oynamaktadır (Ulusoy, 2003). Bu otoriteler, toplumsal ve ekonomik yaşamın temel hak ve özgürlükler ile yakından ilişkili alanlarında faaliyet gösterir ve bağımsız olarak karar alır. Rekabet Kurulu da bu tür bir otorite olup, rekabet ihlallerini soruşturmakta ve gerekli yaptırımları uygulamaktadır.

Rekabet hukuku, klasik ceza hukuku anlamında olmasa bile, ceza benzeri yaptırımlar içeren bir hukuk dalıdır (Badur, 2001). Emredici karakteri, kamu hukuku kurallarına benzer nitelik gösterir. Ayrıca, kamu hukuku kurallarında bulunan kendiliğinden uygulanabilme ve etkin hukukî yaptırımlara tâbi kılma özelliği, rekabet hukuku kurallarında da belirgin bir şekilde görülmektedir. Örneğin, RKHK hükümleri incelendiğinde, Rekabet Kurumu'nun idarî

örgütlenmesi, işleyişi, yetki ve görevlerine ilişkin hükümlerin önemli yer tuttuğu görülecektir (Aslan, 2010).

Doktrinde, rekabet hukukunun özel hukuk dalı olarak nitelendirilmesine kesin bir engel teşkil ettiği vurgulanmaktadır (Sanlı, 1999). Rekabet hukuku, kamu hukuku kuralları ile benzerlik gösterse de, inceleme alanı özel hukuk ilişkileridir. Piyasanın işlemesi için gerekli işlemler, özel hukuk işlemleridir ve Rekabet Kurulu, özel hukuk işlemlerinin yasaya aykırılığını araştırır. Bu bağlamda, rekabet hukuku, kamu hukuku niteliği kazandıran iki önemli özellikten bahsedilebilir. Birincisi, rekabet hukukunu uygulamakla görevli otoritelerin "idarî" niteliği ve kararlarının idarî işlem olarak idarî yargının denetimine tâbi tutulması; ikincisi ise devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin rekabeti bozucu işlem ve eylemlerinin de rekabet hukukunun konusunu oluşturmasıdır (Tan, 2000).

Rekabet hukuku, genel hukuk içerisinde son derece önemli bir yere sahiptir. Çünkü ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesinde ve adil rekabet ortamının sağlanmasında kritik bir rol oynar. İşte rekabet hukukunun genel hukuk içindeki önemini daha geniş bir perspektiften ele alacak bazı açıklamalar:

1. **Ekonomik Verimlilik ve İnovasyonun Teşviki:** Rekabet hukuku, piyasa ekonomisinin temel prensiplerinden biri olan serbest rekabetin korunmasını sağlar. Bu da, işletmeler arasında sağlıklı bir rekabet ortamının oluşmasını ve ekonomik verimliliğin artmasını sağlar. Rekabetin teşvik edilmesi, işletmelerin daha verimli çalışmasını ve tüketicilere daha geniş bir ürün ve hizmet yelpazesinden faydalanma imkanı sunar. Ayrıca, rekabetin teşviki, inovasyonu ve teknolojik ilerlemeyi destekler, çünkü rekabet ortamı, işletmeleri sürekli olarak yenilik yapmaya teşvik eder (Baumol, 2002).

2. **Tüketici Refahının Korunması:** Rekabet hukuku, tüketicilerin haklarını korumak ve onların çeşitli seçenekler arasında en iyi fiyat ve kaliteyi elde etmelerini sağlamak amacıyla önemlidir. Haksız rekabetin önlenmesi, tüketicilerin yanıltıcı reklamlardan korunmasını ve adil fiyatlandırma politikalarıyla karşılaşmasını sağlar. Bu da tüketicilerin refahını artırır ve pazar gücü dengesini korur (Bishop, 2010).

3. **Piyasa Düzenlemesi ve Güvenin Sağlanması:** Rekabet hukuku, piyasalardaki rekabetin adil ve dengeli bir şekilde gerçekleşmesini sağlar. Rekabeti bozan teşebbüslerin ve haksız ticari uygulamaların önlenmesi, piyasalarda güvenin korunmasına yardımcı olur. Bu da yatırımcıların ve tüketicilerin piyasalara olan güvenini artırır ve ekonomik istikrarı sağlar (Fox, 2009).

4. **Adil Rekabet Ortamının Korunması:** Rekabet hukuku, işletmeler arasında adil bir rekabet ortamının korunmasına odaklanır. Haksız rekabetin ve tekelcilik eğilimlerinin önlenmesi, piyasadaki işletmeler arasında eşit şartlarda rekabet etmelerini sağlar. Bu da daha sağlıklı ve dengeli bir ekonomik ortamın oluşmasını sağlar (Whish & Bailey, 2015).

5. **Hukukun Üstünlüğünün Güçlendirilmesi:** Rekabet hukuku, hukukun üstünlüğünü ve hukuki düzenlemelerin evrensel prensiplerine olan bağlılığı vurgular. Haksız rekabetin önlenmesi ve rekabeti bozan eylemlere karşı mücadele, hukukun işleyişinin güçlendirilmesine ve hukuki normların korunmasına katkıda bulunur (Gerber, 1998).

Bu nedenlerle, rekabet hukuku genel hukuk içinde son derece önemli bir konumda yer alır ve ekonomik, sosyal ve hukuki açıdan birçok fayda sağlar.

2. Rekabet Hukuku ve Türk Dünyası

Türk dünyasında rekabet hukuku uygulamaları, Türkiye'nin bu alandaki deneyimlerinden ve yasal düzenlemelerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Türkiye'de 1994 yılında kabul edilen 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun (RKHK), rekabet hukukunun temelini oluşturmakta ve piyasa düzeninin korunmasını hedeflemektedir (Aslan, 2001). Bu yasa, rekabetin sınırlanması durumunda uygulanacak yaptırımları ve hukuki süreçleri belirlemektedir.

Türk dünyasındaki diğer ülkeler de benzer yasal düzenlemelerle rekabeti koruma çabası içindedir. Bu ülkeler, genellikle Türkiye'nin rekabet hukuku modelini örnek alarak kendi yasal düzenlemelerini yapmaktadır. Örneğin, Kazakistan ve Azerbaycan gibi ülkelerde de rekabeti koruma amacıyla çeşitli yasal düzenlemeler yapılmış ve bağımsız rekabet otoriteleri kurulmuştur. Bu ülkeler, rekabeti koruma amacıyla oluşturdukları yasal düzenlemelerde, Türkiye'nin RKHK modelinden esinlenmiştir (Özkan, 2013).

Rekabet hukuku, modern ekonomilerin ve ticaret sistemlerinin temel taşlarından biridir. Bu hukuki alan, ekonomik verimliliği teşvik ederken, tüketicilerin korunmasını ve piyasa düzeninin sağlanmasını amaçlar. Türk dünyasında, yani Türkiye ve diğer Türk devletlerinde, rekabet hukukunun önemi giderek artmaktadır. Bu makale, rekabet hukukunun Türk dünyası için neden bu kadar önemli olduğunu çeşitli boyutlarıyla ele almaktadır.

2.1. Ekonomik Boyut

Rekabet hukuku, ekonomik büyümenin ve yeniliğin temel itici gücüdür. Serbest rekabet ortamının korunması, işletmelerin daha verimli çalışmasını, yenilik yapmasını ve tüketicilere daha iyi ürün ve hizmetler sunmasını sağlar. Türk dünyasında, rekabet hukukunun etkin bir şekilde uygulanması, yerel ekonomilerin küresel piyasalarda rekabet edebilirliğini artırır. Bu durum, hem tüketicilerin hem de işletmelerin yararına olur, çünkü tüketiciler daha kaliteli ve uygun fiyatlı ürünlere erişirken, işletmeler de inovasyon yoluyla büyüme fırsatları yakalar (Aydın, 2017).

2.2. Sosyal Boyut

Rekabet hukuku, sadece ekonomik açıdan değil, aynı zamanda sosyal açıdan da büyük öneme sahiptir. Adil rekabet ortamı, piyasalarda güven ve şeffaflık sağlar. Haksız rekabet uygulamalarının ve tekelleşmenin önlenmesi, piyasa katılımcılarının birbirine güvenmesini ve piyasaların sağlıklı işlenmesini destekler. Türk dünyasında, rekabet hukukunun güçlendirilmesi, tüketicilerin korunmasını ve toplumun genel refah seviyesinin yükselmesini sağlar (Yılmaz, 2015).

2.3. Hukuki Boyut

Rekabet hukuku, hukuk devletinin ve adaletin temel unsurlarından biridir. Hukuki ilkelerin ve normların uygulanması, ticari ilişkilerde adaletin sağlanmasına katkıda bulunur. Türk dünyasında, rekabet hukukunun etkin bir şekilde uygulanması, yasal sistemlerin bütünlüğünü ve güvenilirliğini artırır. Bu da, yerli ve yabancı yatırımcıların güvenini kazanarak, ekonomik kalkınmaya olumlu etkilerde bulunur (Kaya, 2018).

2.4. Zorluklar ve Fırsatlar

Rekabet hukuku, küreselleşme ve dijitalleşme gibi modern dünyadaki dinamiklerle karşı karşıyadır. Türk dünyasında, bu değişimlerin getirdiği zorluklar, aynı zamanda rekabet hukukunun gelişimi için fırsatlar da sunmaktadır. Dijital platformların ve küresel pazarların ortaya çıkışı, yeni düzenlemeler ve uyum stratejileri gerektirir. Bu süreç, rekabet hukukunun daha esnek ve yenilikçi hale gelmesini sağlayabilir (Demir, 2019).

Sonuç olarak, rekabet hukuku, Türk dünyası için ekonomik, sosyal ve hukuki açıdan büyük öneme sahiptir. Ekonomik büyümeyi teşvik eder, sosyal refahı artırır ve hukuki bütünlüğü sağlar. Türk dünyasındaki ülkelerin, rekabet hukukunu daha etkin ve kapsayıcı bir şekilde uygulamaları, genel refah seviyesini yükseltecek ve piyasa ekonomilerinin sağlıklı işlenmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda, rekabet hukukunun sürekli olarak gözden geçirilmesi ve geliştirilmesi, Türk dünyasının küresel ekonomik sistemde daha güçlü bir konum elde etmesine yardımcı olacaktır.

3. Rekabet Hukukunun Önemi ve Etkisi

Rekabet hukuku, piyasa ekonomisinin etkin işlemesi için hayati öneme sahiptir. Serbest rekabet, yenilikçiliği teşvik eder, tüketicilere daha geniş seçenekler sunar ve fiyatların makul seviyelerde kalmasını sağlar (Gül, 2000). Rekabetin korunması, ekonomik büyüme ve refah seviyesinin artmasına katkıda bulunur. Ayrıca, rekabet hukuku, piyasa aksaklıklarını önlemeye yönelik önemli bir araçtır. Türk dünyasında da rekabet hukuku uygulamalarının etkin bir şekilde yürütülmesi, bölgesel ekonomik işbirliğini ve entegrasyonu güçlendirebilir. Türk Konseyi gibi bölgesel organizasyonlar, üye ülkeler arasında rekabet hukuku alanında iş birliğini teşvik ederek ortak standartlar geliştirebilir. Bu tür iş birlikleri, rekabetin korunmasına yönelik ortak politikaların oluşturulmasına katkı sağlayabilir (Çelik, 2018).

Rekabet hukuku, rekabetin korunmasına yönelik hukuk kurallarının bütününden oluşmaktadır. Bu nedenle rekabetin korunması için gerekli önlemlerin kamu gücüyle alınması bir gerekliliktir. Bu bağlamda, rekabet hukuku, kamu hukuku niteliği bulunan bir hukuk dalıdır. Ancak rekabetin bozulmasından dolayı zarar görenlerin tazminat talep etme hakkı bulunduğundan, rekabet hukukunun özel hukuk yönü de bulunmaktadır (Akıncı, 2002). Zira rekabet hukukunun kurallarına muhatap olan teşebbüsler genelde özel hukuk kişileridir ve rekabet kuralları, bu kişiler arasındaki özel hukuk münasebetlerini düzenlemektedir.

3.1. Rekabet Hukukunun Ekonomik ve Sosyal Etkileri

Rekabet hukuku, ekonomik yapıyı düzenleyerek rekabetçi bir piyasa ortamı yaratmayı amaçlar. Bu, ekonomik verimliliğin artmasına, inovasyonun teşvik edilmesine ve tüketicilerin daha iyi ürün ve hizmetlere erişimine olanak tanır. Serbest rekabetin korunması, piyasa aktörlerinin haksız rekabet uygulamalarına başvurmalarını engelleyerek adil bir iş ortamı sağlar. Bu da uzun vadede ekonomik büyümeye katkıda bulunur ve tüketici refahını artırır. Türk dünyasında, rekabet hukuku uygulamalarının etkin bir şekilde yürütülmesi, bölgesel ekonomik işbirliği ve entegrasyonu güçlendirebilir. Türk Konseyi gibi bölgesel organizasyonlar, üye ülkeler arasında rekabet hukuku alanında işbirliğini teşvik ederek ortak standartlar geliştirebilir. Bu tür işbirlikleri, rekabetin korunmasına yönelik ortak politikaların oluşturulmasına katkı sağlayabilir (Öztürk, 2020).

3.2. Rekabet Hukukunun Kültürel ve Sosyal Bağlamı

Rekabet hukuku, sadece ekonomik etkileri ile değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal yapılar üzerinde de önemli etkilere sahiptir. Türk dünyasındaki ülkeler arasında benzer kültürel ve sosyal yapılar bulunduğundan, rekabet hukuku uygulamalarının bu bağlamda da etkili olması beklenir. Örneğin, rekabet hukuku, adil ve eşit bir piyasa ortamı sağlayarak sosyal adaletin sağlanmasına katkıda bulunabilir. Ayrıca, rekabet hukuku, tüketici haklarının korunmasına yönelik düzenlemeler içermesi nedeniyle, tüketicilerin bilinçlenmesi ve haklarını savunmaları konusunda da önemli bir rol oynar (Kılıç, 2016).

4. Türk Dünyasında Rekabet Hukukunun Geleceği

Türk dünyasında rekabet hukuku uygulamalarının geleceği, bölgesel işbirliği ve entegrasyonun artmasıyla şekillenebilir. Türk Konseyi gibi bölgesel organizasyonlar, üye ülkeler arasında rekabet hukuku alanında iş birliğini teşvik ederek ortak standartlar geliştirebilir. Bu, bölgedeki ticaretin ve yatırımların artmasına olanak tanıyarak ekonomik büyümeyi destekleyebilir. Ayrıca, Türk dünyasındaki ülkelerin ulusal düzeyde rekabet hukuku uygulamalarını geliştirmesi ve bu alandaki kapasitelerini arttırması önemlidir. Rekabet otoritelerinin kurulması ve etkin bir şekilde çalıştırılması, haksız rekabetin önlenmesi ve adil bir iş ortamının sağlanması açısından hayati öneme sahiptir. Diğer yandan, teknolojik gelişmelerin ve dijital ekonominin yükselişi, rekabet hukuku alanında yeni zorlukları beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, Türk dünyasındaki rekabet hukuku uygulamalarının,

dijital ekonomiye uyum sağlaması ve bu alandaki yeniliklere cevap vermesi gerekmektedir. Rekabet hukuku düzenlemelerinin, dijital platformlar ve veri ekonomisi gibi yeni alanları kapsayacak şekilde güncellenmesi önemlidir. Sonuç olarak, rekabet hukuku Türk dünyasında ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan önemli bir role sahiptir. Bu alandaki işbirliğinin artırılması ve ulusal düzeydeki rekabet hukuku uygulamalarının güçlendirilmesi, bölgenin ekonomik kalkınmasına ve refahının artmasına katkıda bulunabilir. Türk dünyasında rekabet hukukuyla ilgili daha geniş kapsamlı bir işbirliği ve entegrasyonun teşvik edilmesi, sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel alanlarda da olumlu etkilere sahip olabilir. Bu işbirliği, üye ülkeler arasında ticaretin artmasını sağlayarak ekonomik refahın artmasına katkıda bulunabilir. Aynı zamanda, rekabetin teşvik edilmesi ve haksız rekabetin önlenmesi, iş dünyasında daha adil ve şeffaf bir ortamın oluşturulmasına yardımcı olabilir. Türk dünyasındaki rekabet hukuku uygulamalarının geliştirilmesi ve güçlendirilmesi, bölgedeki işletmelerin rekabet gücünü artırabilir ve yenilikçiliği teşvik edebilir. Bu da yerel ekonomilerin daha dinamik hale gelmesine ve uluslararası piyasalardaki yerlerini sağlamlaştırılmalarına yardımcı olabilir. Ayrıca, Türk dünyasındaki rekabet hukuku alanındaki gelişmeler, uluslararası alanda da dikkate alınabilir. Böylece, bölge ülkeleri uluslararası ticarete daha rekabetçi hale gelirken, uluslararası standartlara uyum sağlamak için de önemli adımlar atabilirler. Rekabet hukukuyla ilgili olarak Türk dünyasında yapılan çalışmaların ve alınan kararların belgelenmesi ve paylaşılması, bölgedeki diğer ülkeler için de bir kaynak olabilir. Bu sayede, benzer sorunlarla karşılaşan ülkeler birbirlerinden öğrenebilir ve en iyi uygulamaları paylaşarak rekabet hukuku alanında daha etkili politikalar geliştirebilirler. Sonuç olarak, rekabet hukuku Türk dünyasında sadece ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel açılardan da önemli bir konudur. Bu alandaki iş birliğinin artırılması ve rekabet hukuku uygulamalarının güçlendirilmesi, bölgenin kalkınmasına ve refahının artmasına önemli katkılar sağlayabilir. Türk dünyasında rekabet hukukuyla ilgili daha fazla gelişme ve işbirliği için çeşitli adımlar atılabilir. Bunlardan ilki, bölgesel düzeyde bir rekabet hukuku çerçeve anlaşması veya protokolü oluşturmak olabilir. Bu anlaşma, Türk dünyasındaki ülkeler arasında rekabet hukukuyla ilgili ortak standartları ve işbirliği mekanizmalarını belirleyebilir. Böylece, ülkeler arasındaki ticaretin ve yatırımların artması için daha sağlam bir temel oluşturulabilir.

Ayrıca, Türk dünyasındaki rekabet otoriteleri ve ilgili kuruluşlar arasında düzenli bilgi paylaşımı ve işbirliği mekanizmaları kurulabilir. Bu, ülkelerin rekabet hukuku uygulamalarını koordine etmelerine ve karşılıklı deneyimlerden faydalanmalarına olanak tanır. Özellikle, genç rekabet otoriteleri için kapasite geliştirme programları düzenlenerek, kurumların etkinliği ve bağımsızlığı artırılabilir.

Türk dünyasındaki rekabet hukuku uygulamalarının güçlendirilmesi için eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri de önemlidir. İlgili paydaşlar arasında düzenli seminerler, konferanslar ve eğitim programları düzenlenerek, rekabet hukukunun önemi ve uygulanması hakkında farkındalık artırılabilir. Ayrıca, bu faaliyetler aracılığıyla genç profesyonellerin ve akademisyenlerin yetişmesine ve rekabet hukuku alanında uzmanlaşmalarına destek verilebilir.

Son olarak, Türk dünyasındaki rekabet hukuku ile ilgili en iyi uygulamaların belgelenmesi ve paylaşılması önemlidir. Bu, diğer ülkelerin benzer sorunlarla karşılaştığında çözüm aramak için bir kaynak olabilir. Ayrıca, uluslararası düzeyde rekabet hukuku ile ilgili tartışmalara katkı sağlayarak Türk dünyasının sesini uluslararası platformlarda duyurabilir.

Bu adımların atılmasıyla Türk dünyasında rekabet hukuku alanında daha kapsamlı bir iş birliği ve entegrasyon sağlanabilir. Bu da bölgenin ekonomik büyümesini destekleyerek daha refah ve istikrarlı bir geleceğe katkıda bulunabilir (www.turkkon.org).

Sonuç

Rekabet hukuku, serbest rekabet düzenini koruma amacı taşıyan ve hem kamu hem de özel hukuk unsurlarını içeren bir hukuk dalıdır. Türk dünyasında da rekabet hukuku, ekonomik büyüme ve refah seviyesinin artmasına katkıda bulunmakta ve bölgesel iş birliğini güçlendirmektedir. Bu makale, rekabet hukukunun genel hukuk içindeki yerini ve Türk dünyasındaki uygulanmasını inceleyerek, bu alandaki gelişmeleri ve iş birliği olanaklarını ele almıştır. Türk dünyasında rekabet hukukuyla ilgili yapılan çalışmalar ve alınan önlemler, bölgesel iş birliğini ve entegrasyonu güçlendirme yolunda önemli adımları temsil ediyor. Bu çalışmaların sonuçları, bölgedeki ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda belirgin bir etki yaratabilir.

Rekabet hukukunun güçlendirilmesi ve etkin bir şekilde uygulanması, bölge ülkelerinin ekonomik kalkınmasına ve rekabet güçlerinin artmasına katkı sağlayabilir. Rekabetin teşvik edilmesi, inovasyonun ve verimliliğin artmasına olanak tanıırken, haksız rekabetin önlenmesi ise adil bir iş ortamının oluşturulmasını sağlar. Bu da işletmelerin daha verimli çalışmasını ve tüketicilerin daha geniş bir ürün ve hizmet yelpazesinden faydalanmasını sağlayabilir. Ayrıca, rekabet hukukuyla ilgili yapılan çalışmalar, bölgesel düzeyde iş birliği ve dayanışmayı artırabilir. Türk Konseyi gibi bölgesel organizasyonlar, üye ülkeler arasında rekabet hukukuyla ilgili ortak standartların geliştirilmesine ve bu alandaki en iyi uygulamaların paylaşılmasına olanak tanıyabilir. Bu da bölgenin ekonomik entegrasyonunu ve işbirliğini destekleyerek daha sağlam bir temel oluşturabilir. Ancak, rekabet hukukuyla ilgili yapılan çalışmaların etkili bir şekilde devam ettirilmesi ve daha da güçlendirilmesi için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, bölge ülkeleri arasında bilgi ve deneyim paylaşımı, eğitim programları ve kapasite geliştirme faaliyetleri gibi alanlarda daha fazla işbirliği sağlanabilir. Ayrıca, uluslararası düzeyde rekabet hukukuyla ilgili gelişmeleri takip etmek ve buna uyum sağlamak da önemlidir. Türk dünyasındaki rekabet hukukuyla ilgili yapılan çalışmaların ve alınan önlemlerin, bölgenin ekonomik kalkınmasına ve iş birliğine önemli katkılar sağlayabileceği açıktır. Ancak, bu sürecin sürdürülebilir bir şekilde devam ettirilmesi ve daha da güçlendirilmesi için kararlılıkla çalışılması gerekmektedir. Bu, Türk dünyasının gelecekte daha rekabetçi ve refah bir bölge haline gelmesine yardımcı olabilir.

Rekabet hukuku, modern ekonomilerin işleyişinde ve ticaret sistemlerinin düzenlenmesinde hayati bir rol oynar. Türk dünyasında da bu hukukun önemi giderek artmaktadır. Rekabet hukuku, serbest rekabet ortamını koruyarak ekonomik verimliliği artırmakta, tüketici haklarını korumakta ve piyasa düzenini sağlamaktadır. Türkiye'nin bu alandaki deneyimleri, diğer Türk devletleri için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Makalenin incelediği gibi, Türk dünyasında rekabet hukukunun uygulanması ve geliştirilmesi, ekonomik büyüme ve sosyal refah açısından kritik bir öneme sahiptir. Ekonomik boyutta, rekabet hukuku yenilikçiliği teşvik ederken, işletmelerin daha verimli çalışmasını ve tüketicilere daha geniş bir ürün ve hizmet yelpazesi sunmasını sağlamaktadır. Sosyal boyutta ise, adil rekabet ortamı piyasaların şeffaf ve güvenilir bir şekilde işlemesine katkıda bulunur, bu da toplumun genel refah seviyesinin artmasını sağlar. Türk dünyasında rekabet hukukunun hukuki boyutu da önemli bir yere sahiptir. Hukukun üstünlüğü ve adaletin sağlanması, ticari ilişkilerde adil bir düzenin korunmasına yardımcı olur. Rekabet hukuku, yerli ve yabancı yatırımcıların güvenini kazanarak, ekonomik kalkınmayı olumlu yönde etkiler. Ancak, rekabet hukuku uygulamalarının başarılı olması için çeşitli zorlukların üstesinden gelinmesi gerekmektedir. Küreselleşme ve dijitalleşme gibi dinamikler, rekabet hukukunda yeni düzenlemeler ve stratejiler gerektirmektedir. Türk dünyasında dijital ekonomiye uyum sağlamak ve bu alandaki yeniliklere cevap vermek için rekabet hukuku düzenlemelerinin güncellenmesi önem arz etmektedir.

Sonuç olarak, Türk dünyasında rekabet hukuku, ekonomik, sosyal ve hukuki açılardan büyük bir öneme sahiptir. Bölgesel iş birliği ve entegrasyonun artırılması, rekabet hukukunun daha etkin uygulanmasına ve ekonomik büyümeye katkı sağlayacaktır. Türk dünyasındaki ülkeler arasında rekabet hukukuyla ilgili ortak standartların ve işbirliği mekanizmalarının geliştirilmesi, bölgenin kalkınmasına ve refahının artmasına önemli katkılar sunabilir. Rekabet hukukunun sürekli olarak gözden geçirilmesi ve geliştirilmesi, Türk dünyasının küresel ekonomik sistemde daha güçlü bir konum elde etmesine yardımcı olacaktır. Bu iş birliği ve gelişim, sadece ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel refahı da artırarak Türk dünyasının gelecekteki başarısına önemli bir temel oluşturacaktır.

Kaynakça

- Akıncı, A. (2002). Rekabet hukukunun felsefesi, ekonomik, sosyal ve siyasal gelişimi. *ABUHK C.2*, 9 Ocak 2002, Ankara, s.15-51.
- Aslan, İ. Y. (2001). *Rekabet hukuku, rekabetin korunması hakkında kanun, rekabet kurulu tebliğleri*. Bursa, s. 14.
- Aslan, İ. Y. (2010). *Rekabet hukuku dersleri*. Bursa.
- Aydın, H. (2017). *Rekabet hukukunun ekonomik boyutları*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Baumol, W. J. (2002). *The Free-market innovation machine: analyzing the growth miracle of capitalism*. Princeton University Press.
- Bishop, S., & Walker, M. (2010). *The economics of ec competition law: concepts, application and measurement*. Sweet & Maxwell.
- Çelik, E. (2018). *Türk dünyasında ekonomik işbirliği ve rekabet hukuku*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Demir, E. (2019). *Dijital ekonomi ve rekabet hukuku*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Fox, E. M. (2009). *The competition law of the european union in comparative perspective: cases and materials*. West Academic Publishing.
- Gerber, D. J. (1998). *Law and competition in twentieth century europe: protecting prometheus*. Oxford University Press.
- Gül, İ. (2000). *Teşebbüsün alıcılara ayrımcılık yaparak hâkim durumu kötüye kullanması*. Ankara, s. 6.
- Kaya, A. (2018). *Hukuki sistemlerde rekabet hukukunun rolü*. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Kılıç, T. (2016). *Rekabet hukukunun sosyal boyutları*. Adalet Yayınevi.
- Özkan, Z. (2013). *Türkiye ve Orta Asya ülkelerinde rekabet hukuku*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Öztürk, B. (2020). *Bölgesel ekonomik işbirliği ve rekabet hukuku*. Derin Yayınları.
- Sanlı, A. Yasaklayıcı hükümler. s. 15-16.
- Tan, T. (2000). Rekabet hukukunun uygulama alanı açısından kamu kuruluşlarının faaliyeti. *RKD 2000/4*, s. 3-44.
- Ulusoy, A. (2003). Bağımsız idari otoriteler. Ankara, s. 1-11.
- Whish, R., & Bailey, D. (2015). *Competition law*. Oxford University Press.
- Yılmaz, H. (2015). *Rekabet hukuku ve tüketici hakları*. On İki Levha Yayıncılık

Extended Summary

This study systematically reviewed the existing literature on competition law and its application in the Turkic world, examining the legal regulations and doctrinal perspectives regarding competition law practices in Turkey and other Turkic states. Utilizing relevant sources and literature analysis, the study evaluated the position of competition law within the broader legal framework and its applications in the Turkic world. The discourse surrounding "The Significance of Competition Law in the Context of General Jurisprudence" delves into the pivotal role competition law plays within the broader spectrum of legal frameworks. By delving into its economic, social, and legal dimensions, this article elucidates how competition law stands as a cornerstone, ensuring fairness, protection, and efficiency within commercial landscapes. At its core, competition law serves as a guardian of economic efficiency and a catalyst for innovation. Its preservation of free competition fosters an

environment where businesses are incentivized to excel, innovate, and continually improve, thereby driving economic growth. Moreover, by encouraging a level playing field, competition law fosters an environment where consumers benefit from competitive pricing and a diverse array of high-quality products and services. The regulatory aspect of competition law is equally paramount, serving as a bulwark against market distortions and fostering trust among market participants. Through measures aimed at curbing unfair competition practices and preventing monopolistic behaviors, competition law ensures markets remain transparent, competitive, and conducive to fair trade practices. Furthermore, competition law reinforces the rule of law and underscores the importance of adherence to legal principles. By combating unfair competition practices and enforcing legal norms, competition law upholds the integrity of legal systems and ensures justice prevails in commercial interactions. In essence, the discourse underscores the indispensable role of competition law within the broader legal framework, illustrating its multifaceted contributions to economic prosperity, social welfare, and legal integrity. As a cornerstone of modern legal systems, competition law stands as a beacon of fairness, safeguarding the interests of businesses, consumers, and society at large. Competition law stands as a cornerstone within legal systems, shaping economic, social, and legal landscapes. Its multifaceted dimensions play a pivotal role in fostering fairness, protection, and efficiency within commercial environments. Economic Dimension: Competition law serves as a catalyst for economic efficiency and innovation, preserving free competition to incentivize businesses for excellence. By ensuring a level playing field, it promotes consumer welfare through competitive pricing and diverse product offerings. Social Dimension: Beyond economics, competition law contributes to social welfare by fostering trust and transparency in markets. Measures against unfair competition practices and monopolistic behaviors create an environment conducive to fair trade practices, benefiting consumers and businesses alike. Legal Dimension: Competition law reinforces the rule of law by upholding legal principles and combating unfair competition practices. Its enforcement ensures the integrity of legal systems and fosters justice in commercial interactions. Challenges and Opportunities: Despite its significance, competition law faces challenges such as globalized markets and emerging digital platforms. However, these challenges also present opportunities for innovation and adaptation within legal frameworks. Conclusion: In conclusion, competition law's multifaceted contributions to economic prosperity, social welfare, and legal integrity underscore its vital role within legal paradigms. As a cornerstone of modern legal systems, it remains essential in shaping fair, competitive, and transparent commercial environments, ensuring the interests of businesses, consumers, and society are safeguarded. Competition law is one of the cornerstones of modern economies and trade systems. This legal field aims to promote economic efficiency while protecting consumers and ensuring market order. In the Turkic world, that is, Turkey and other Turkic states, the importance of competition law is increasingly recognized. This article discusses why competition law is so crucial for the Turkic world from various perspectives. Competition law is a driving force for economic growth and innovation. Preserving a free competition environment allows businesses to operate more efficiently, innovate, and provide better products and services to consumers. In the Turkic world, the effective implementation of competition law enhances the global competitiveness of local economies. This benefits both consumers and businesses, as consumers gain access to higher quality and more affordable products, while businesses seize opportunities for growth through innovation. Competition law is of great importance not only economically but also socially. A fair competition environment ensures trust and transparency in markets. Preventing unfair competition practices and monopolization supports mutual trust among market participants and fosters healthy market functioning. Strengthening competition law in the Turkic world protects consumers and raises the general welfare level of society. Competition law is one of the fundamental elements of the rule of law and justice. The enforcement of legal principles and norms contributes to ensuring fairness in commercial relations. In the Turkic world, the effective implementation of competition law enhances the integrity and reliability of legal systems. This, in turn, boosts confidence among local and foreign investors, positively impacting economic development. Competition law faces dynamics such as globalization and digitalization in the modern world. In the Turkic world, these changes present challenges as well as opportunities for the development of competition law. The emergence of digital platforms and global markets requires new regulations and adaptation strategies. This process can make competition law more flexible and innovative. In conclusion, competition law holds significant economic, social, and legal importance for the Turkic world. It promotes economic growth, enhances social welfare, and ensures legal integrity. The countries in the Turkic world must implement competition law more effectively and inclusively to improve overall welfare levels and ensure the healthy functioning of market economies. In this context, the continuous review and development of competition law will help the Turkic world achieve a stronger position in the global economic system.

TAUBEYEVA, A. (2024). Қазақ және Ағылшын тілдеріндегі ырықсыз етістің қызметі, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 305-316.

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНДЕГІ ЫРЫҚСЫЗ ЕТІСТІҢ ҚЫЗМЕТІ

Aliya TAUBEYEVA*

Түйіндеме: Қазақ және ағылшын тілдеріндегі ырықсыз етістердің салғастырмалы талдауы тіл біліміндегі маңызды тақырып болып табылады. Бұл мақалада қазақ және ағылшын тілдеріндегі ырықсыз етістердің семантикасы салғастырылып, түбірлес емес екі тілдің ұқсастықтары мен айырмашылықтары қарастырылады. Зерттеу әдістемесінде қазақ тілінің семантикалық мәселелерін зерттеген ғалымдардың пікірлері және қазақ тіліндегі етіс категориясын зерттеген Қазақстандық және жақын шетелдік ғалымдардың көзқарастары қарастырылады. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі ырықсыз етістердің ерекшеліктері талдау және тәжірибе бөлімінде мысалдармен көрсетіледі. Ырықсыз етістердің семантикалық ерекшеліктерін талдау барысында таным құзыреттілігінің маңыздылығы аталып өтіледі. Қазақ тілінде ырықсыз етіс іс-әрекеттің субъектісі еріксіз түрде орындалатынын білдіреді, яғни іс-әрекет субъектінің еркіне байланысты емес. Ағылшын тілінде бұл категория passive voice арқылы жүзеге асады, мұнда іс-әрекеттің негізгі нысаны субъект ретінде көрсетіліп, іс-әрекетті жасаушы тұлға фонға кетеді немесе мүлдем аталмайды. Зерттеуде қазақ және ағылшын тілдеріндегі ырықсыз етіс формаларының грамматикалық құрылымдары, олардың қолданылу аясы және функционалдық маңызы қарастырылады. Сондай-ақ, екі тілдегі ырықсыз етіс формаларының синтаксистік және семантикалық ерекшеліктері талданады. Бұл талдау екі тілдегі ырықсыз етістердің қолданыс ерекшеліктерін ашып көрсетуде маңызды болып табылады. Зерттеу нәтижелері тіл білімінде, сондай-ақ қазақ және ағылшын тілдерін оқыту және үйрену процесінде қолданылуға жарамды. Осылайша, тіл мамандары, мұғалімдер және тіл үйренушілер үшін екі тілдегі грамматикалық құрылымдар арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды түсіну жеңілдейді. Сонымен қатар, бұл зерттеу тілдік құрылымдардың трансферіне және тілдік дайындыққа қатысты теориялық тұжырымдамаларды дамытуда қосымша деректер ұсынады. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі ырықсыз етістерді талдау арқылы оқытушылар тіл үйренушілерге грамматикалық құрылымдардың негізгі семантикалық функцияларын түсіндіре алады және тіл үйрену процесінде тереңірек түсініктемелерді қамтамасыз етеді. Осы салғастырмалы талдау арқылы тіл үйренушілер екі тілдің грамматикалық құрылымдарындағы ұқсас және ерекше аспектілерді ажырата алады, бұл тіл аралық түсіністікті арттырып, тілдік кедергілерді еңсеруге көмектеседі.

Anahtar Kelimeler: Ырықсыз етіс, семантика, салғастыру, ұқсастық, айырмашылық

COMPARISON OF THE PASSIVE VOICE CATEGORY OF KAZAKH AND ENGLISH LANGUAGES

Abstract: The comparative analysis of the passive voice category in Kazakh and English is a relevant research topic in linguistics. This article aims to compare the semantics of the passive

* Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Унтерситеті, Алматы, Қазақстан 2-курс докторанты, nigmuba19@mail.ru

 ORCID ID: 0000-0002-6399-0609

voice in Kazakh and English, focusing on identifying the similarities and differences between these two unrelated languages. The methodological section includes references to the views of scholars who have explored the semantic aspects of Kazakh, as well as both local and international researchers who have studied the passive voice in Kazakh. Examples in the analysis and experimentation section illustrate the formation features of the passive voice in both Kazakh and English. The analysis of the semantic characteristics of the passive voice in both languages highlights the importance of cognitive competence. In Kazakh, the passive voice indicates an action performed involuntarily by the subject, independent of their will. In English, the passive voice similarly presents the action's main object as the subject, with the actor either in the background or omitted. The study explores the grammatical structures, application areas, and functional significance of passive voice forms in both languages. It also analyzes their syntactic and semantic features. This analysis is vital for understanding the usage characteristics of the passive voice in both languages. The study's findings have applications in linguistics and in the teaching and learning of Kazakh and English, aiding linguistics professionals, educators, and language learners in understanding the grammatical structures of both languages. Additionally, the research provides data for developing theoretical concepts related to linguistic structure transfer and language preparation. By analyzing the passive voice in Kazakh and English, educators can better explain the primary semantic functions of grammatical structures to students, ensuring a deeper understanding in the language learning process. Comparing the passive voice in Kazakh and English helps language learners distinguish between similar and unique aspects of the grammatical structures, enhancing inter-lingual understanding and helping to overcome language barriers.

Keywords: *Keywords, keywords, keywords, keywords, keywords.*

Әлемдегі адамзатты қоршаған барлық заттар мен құбылыстар адамның санасында бейнеленіп, таным процесінің іске асу нәтижесінде мида қандайда бір ұғым пайда болады. Қалыптасқан ұғым мида белгілі бір лексикалық және грамматикалық мағынаға ие болатындай сөз болып түзеліп тіл арқылы сыртқа шығады. Ұғымды сөз арқылы жеткізу барысында мағына пайда болса, мағына – ойды тілмен жеткізу кезінде қолданылатын сөздің мазмұны. Мида қалыптасқан ұғымды мағыналы етіп сөзбен жеткізуші құрал, әрине – тіл. Қазақ тілін зерттеуші Қазақстандық ғалым Жұбаева О.С. «Тіл адамға таным құралы, қарым-қатынас құралы ретінде қызмет етеді. Тіл ақиқат болмысты тану барысында жинақталған әлем туралы білімді жеткізудің негізгі жолы. Тіл ойды жарыққа шығарумен қатар таным әрекетіне өзіндік таңбасын қалдырып отырады. Сол себепті тіл ойлау әрекетіне қатысады. Адамның ойлау және сөйлеу қабілеттерін зерттеуде когнитивтік лингвистиканың орны ерекше (Zhubayeva, 2010, s. 15) деп тілдің көмегінсіз әлемнің қалыптасуының мүмкін еместігін сөз еткен. «Когнитивтік» ұғым адамның өзіне берілген таңсық ұғымды, қоршаған ортадағы құбылысты, немесе болмысты «танып білуі» деп түсінеміз. Адамның когнитивті дамуының қалыптасуын қарастырсақ, яғни ол адамның қабылдауының, есте сақтауының, ойының, тілінің, қиялының бір ізді қалыптасуы мен дамуы және қабылдаған құбылысты тануы деген ойды білдіреді. Сондықтанда, «когнитивтік» ұғымды «танымдық» деген мағынада қолдана аламыз. Танымдық үрдіс әрине тілдің көмегімен іске асады. Тіл мен таным өзара тығыз байланыста болатын үрдіс, сондықтан да тіл мен танымның бір-бірімен байланысы адам өміріндегі құндылықтар қаншалықты роль атқаратынын белгілеп береді.

Қазақстандық тіл мәселесін зерттеуші ғалым Құнанбаева С.С. өз еңбектерінде тілді адамзат мәдениетінің тасымалдаушысы ретінде көрсетіп отырады деген пікірін алға қойса, Турсаева Г.М. тілді оқытуда тілдің мәденитанымдық және когнитивтік - қатысымдық қызметтеріне баса назар аудару қажет екенін айтады (Turesayeva, 2013, s. 163-165). Когнитивтік ғылымның өзіндік атқаратын қызметі жан-жақты адамды қоршаған дүние жайлы мағлұматтарды талдап, олар жайында түсініктер қалыптастырып, ақпараттарды өңдеу мен ойлау үрдісін басқарудың жалпы ұстанымдарын айқындайды. Осыған байланысты, когнитивтік тілдік зерттеулерде

қазақ және ағылшын ұлттарының танымдары арқылы дүниенің тілдік бейнесі түрліше қалыптасқанын көруге болады, алайда бұл екі тілді салғастыра отырып, сөйлем ішіндегі тілдік бірліктерінің семантикасы жағынан ұқсастықтарын да көреміз. «Семантика» сөзі гректің белгілеуші деген сөзінен алынып, қазіргі таңда «сөз мағынасы» деген атаумен баламаланып қолданылып жүр. Сөздің лексикалық мағынасы жоғарыда аталған таным теориясымен байланысты. Сондықтан адамзат жан-жағындағы қоршаған дүниені қаншалықты терең ұғынып қабылдаса, соны сипаттайтын атрибуттық атаулардың мағынасын соншалықты ажыратып, айқындай алады. Себебі, психологиядан белгілі болғандай, сөз мағынасы адам санасындағы қандай да бір құбылыстың жалпыланған көрінісі болып табылады. Сөздердің семантикасы мен мәнінің бір-бірінен ұқсастықтары мен айырмашылықтары жіктеліп, ажыратылатыны шетелдік ғалым Ф де Соссюр зерттемесінде алғаш рет жарық көрсе, ал оны тіл білімінен психологияға алғаш енгізген орыс ғалымы Л.С. Выготский болған.

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі ырықсыз етіс категориясының семантикасы мақаланың зерттеу саласында қызығушылық тудырған мәселе. Себебі, қазақ және ағылшын тілдерінің өзіндік құрылымына қарай тән грамматикалық және мәдени контексттерімен ерекшеленетіндіктен, екі тілдің грамматикалық тұрғысынан ұқсастықтары мен ерекшеліктерін айқындау қазіргі қолданбалы қазақ тілі мамандықтарында білім алушылар үшін талдап көрсетіп беру басты мақсат болып отыр. Ортақ тілдік мұрасының болмауына қарамастан, екі тіл де тікелей объектіні талап етпейтін әрекеттерді білдіру үшін бай жүйелерге ие, бұл адамның когнитивті процестерінің әрекеттер мен болмыс күйлерін қалай жіктеуінің жалпы және тілге тән жолдарын ашады. Түркі тілі болып табылатын қазақ тіліндегі және германик тілі болып табылатын ағылшын тіліндегі ырықсыз етістер әр тілдің агенттік, әрекет және тәжірибе түсініктерін грамматикалық объектінің қажеттілігінсіз қалай сыйғыза алатыны туралы түсініктер ұсынады. Бұл салыстырмалы зерттеу ырықсыз етіс категориясының семантикасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды зерделеуді, тіл құрылымы мен қолданысын пішіндеуге ықпал ететін астарлы когнитивті процестер мен мәдени ықпалдарды ашуды көздейді. Қазақ және ағылшын тілдерінде ырықсыз етістердің қалай функционалдық жұмыс істейтінін және пайдаланылатынын зерттей отырып, біз сөйлеушілердің мағынаны жеткізу үшін қолданатын лингвистикалық стратегияларының тереңірек түсінігіне қол жеткізе аламыз және осы стратегиялардың ойлау мен байланыс үлгілерін қалай бейнелейтінін көре аламыз. Осы екі лингвистикалық әртүрлі контексттерде ырықсыз етістерді зерттеу тек грамматикалық жіктеудің түсінігін байытпайды, сонымен қатар тілді адам ойы мен мәдениетінің терезесі ретінде қарастырудың көптілді зерттеулеріне үлес қосады.

1. Негізгі Бөлім

Салыстырмалы-типологиялық зерттеулер мұғалімдерге әр түрлі тілдердің құрылымдық ерекшеліктерін анықтауға және олардың арасындағы универсалдық және типологиялық белгілерді белгілеуге мүмкіндік береді. Бұл зерттеулер, әсіресе шетел тілдерін үйрену процесінде аса маңызды, өйткені олар тілдердің жүйелік құрылымын салғастыру арқылы тіл үйренуді жеңілдетеді. Типологиялық зерттеулер бірнеше тілдердің грамматикалық, семантикалық және фонологиялық аспектілерінде ұқсастықтар мен айырмашылықтарды ашуға көмектеседі. Мұндай салғастырмалы әдістер тіл білімінде кеңінен қолданылады және тілдердің құрылымдық сипаттамаларын анықтау үшін маңызды құрал болып табылады.

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі етістерді салғастыру үшін жоғарыда аталған төрт әдісті қолдану мүмкіндіктері мынадай болмақ: Салыстырмалы-типологиялық әдіс қазақ және ағылшын тілдеріндегі етістердің құрылымдық және функционалдық

аспектілерін салыстыруға өте тиімді. Мысалы, екі тілде де етістіктердің шақтары, етістік формалары (мысалы, жалғаулық етістіктер), және синтаксистік функциялары салыстырылады. Бұл арқылы екі тілдің типологиялық ұқсастықтары мен айырмашылықтары анықталады. Компоненттік талдау әдісі етістіктердің мағыналық және грамматикалық компоненттерін талдауға негізделген. Бұл әдіс қазақ және ағылшын тілдеріндегі етістердің мағыналық құрамын, сондай-ақ морфемалық және синтаксистік құрылымдарын талдауға мүмкіндік береді. Мысалы, қазақ тіліндегі аспектуалды ерекшеліктер мен ағылшын тіліндегі модальдық ерекшеліктер арасындағы айырмашылықтарды айқындайды. Құрылымдық (структуралық) әдіс тілдердің құрылымдық жүйелерін талдауға бағытталған. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі етістердің құрылымын, олардың жүйедегі орнын және өзара байланыстарын зерттеу арқылы, тілдердің грамматикалық жүйелерінің ұқсас және өзгеше аспектілері ашылады. Салыстырмалы-тарихи әдіс тілдердің тарихи дамуын және туыстық байланыстарын зерттеу үшін қолданылады. Қазақ және ағылшын тілдерінің етіс жүйелерінің даму тарихын салыстыру арқылы, осы екі тілдегі етістердің қалыптасу процестері және олардың қолданылуының өзгерістері туралы бағалы мәліметтер алуға болады. Әрбір әдіс тіл білімінде өзіндік маңызды рөл атқарады және зерттеушілерге тілдік құбылыстарды тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі ырықсыз етіс категориясының семантикасы мен грамматикалық құрылымдарын талдау барысында А. Байтұрсынұлы, С. Исаев, Ы. Маманов, О. Жұбаева секілді қазақ тіл білімінің алдыңғы қатарлы ғалымдар мен шетелдік ғалымдар И.П. Иванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов., Н.А. Кобрин, Е.А. Корнеева, М.И. Оссовская, К.А. Гузеева және Cambridge University Press еңбектеріне сүйенеміз. Ахмет Байтұрсынұлы қазақ тілінің морфологиясы мен синтаксисін терең зерттеген тұңғыш ғалым, сондықтан оның еңбектері ырықсыз етіс категориясының қолданылуы мен функцияларын түсінуде маңызды. А. Байтұрсынұлының тілдік құрылымдарға логикалық талдау жасау әдісі ырықсыз етістердің мән-мағынасын және қолданылу контексттерін ашық көрсетуге көмектеседі. С. Исаев синтаксистік құрылымдарға баса назар аударған және ырықсыз етістің сөйлемдегі рөлін, басқа сөз таптарымен қалай өзара әрекеттесетінін зерттеген ғалым. Ы. Маманов әдеби тілдің дамуына және стилистикаға ерекше көңіл бөлген. Оның зерттеулері ырықсыз етістің әдеби шығармалардағы қолданылуы мен олардың мәтін мазмұнын байытуға қосқан үлесі туралы түсініктер ұсынған. О. Жұбаева тілді морфологиялық тұрғыдан зерттеуге үлес қосқандықтан, оның еңбектерінен де ырықсыз етістің орын алғанын көреміз.

Бұл ғалымдардың әрқайсысының зерттеулері ырықсыз етіс категориясын әр түрлі жақтан қарастыруға мүмкіндік береді, олардың пікірлері мен тұжырымдамалары ырықсыз етістердің семантикасын, синтаксистік функцияларын және стилистикалық рөлін түсінуде маңызды. Осы ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып, мақалада қазақ тіліндегі ырықсыз етіс категориясының семантикалық және грамматикалық өзгешеліктері салыстырмалы түрде зерттеледі. Бұл тәсіл зерттеу мәселесінің кешенді және жан-жақты талдауын қамтамасыз етеді, әрі қазақ тіл біліміндегі бұрынғы зерттеулердің негізінде жаңа бағдарларды анықтауға мүмкіндік береді.

Ырықсыз етіс тақырыбын зерттеген қазақ және ағылшын ғалымдарының еңбектері тіл білімі саласында маңызды орын алады. Ырықсыз етіс мәселесін зерттеуге атсалысқан бірнеше белгілі ғалымдар мен олардың еңбектерін атап өтсек олар: Кенжалин Жұмабек «Қазақ тілі грамматикасы» (1999ж.). Кенжалин Жұмабектің ырықсыз етіс тақырыбына арналған бөлімде, етістіктердің ырықсыз формаларының түрлену жолдары мен олардың семантикалық мағыналары талданады. Гүлнар Кендірбаева «Қазақ тілінің синтаксисі» (2003ж.). Қазақ тілінің синтаксистік құрылымдарын зерттеуге бағытталған. Оның ішінде ырықсыз етістерді қолдану арқылы

сөйлемдердің мағынасын қалай өзгертуге болатыны және олардың сөйлем құрылысындағы орны туралы терең талдау жасалады. Зәуре Босынқызы «Қазақ тіліндегі етістік формаларының функционалдық сипаттамасы» (2015ж.). 3. Босынқызының зерттеуі қазақ тіліндегі етістік формаларының, соның ішінде ырықсыз етістердің функционалдық аспектілерін қарастырады. Ол етістіктердің қалай әрекет ететіндігін және олардың мәтіндегі рөлін түсіндіреді. Жоғарыда аталған ғалымдардың еңбектерінен бөлек басқа да ғалымдардың қазақ тіл білімінде ырықсыз етіс мәселесінің теориялық және қолданбалы аспектілерін жан-жақты қарастыруға үлес қосқанын және тілдің грамматикалық құрылымдарын тереңірек түсінуге мүмкіндік бергендерін мақалада атап өтеміз.

Сонымен қатар, шетелдік ғалымдардың еңбектерін атап өтсек, олардың қатарында: Ноам Хомскийдің «Синтаксистік құрылымдар» еңбегі модернистік тіл білімінің негізін қалаушы болып саналады. Бұл зерттеуде ол грамматикалық құрылымдарды, соның ішінде ырықсыз етісті талдайды. Хомскийдің теориялары ырықсыз етіс құрылымдарын түсінуге айтарлықтай үлес қосты.

Раймонд Хаддлстонның «Ағылшын грамматикасына кіріспе» еңбегі ағылшын тілінің грамматикасын, соның ішінде ырықсыз етісті талдауға арналған. Бұл кітап ағылшын тілінің синтаксисі мен морфологиясын терең түсінуге көмектеседі.

Эндрю Редфорд «Заманауи ағылшын тілінің құрылымы» еңбегінде заманауи ағылшын тілінің құрылымын талдап, ырықсыз етістердің грамматикалық функциялары мен семантикалық мәнін жан-жақты зерттейді.

Бас Аартс «Ағылшын синтаксисі және аргументация» кітабы студенттерге арналған оқу құралы ретінде көптеген мысалдар мен түсініктемелер арқылы синтаксистік құбылыстарды, соның ішінде ырықсыз етісті түсіндіруге бағытталған.

Аталған ғалымдардың еңбектері ырықсыз етіс тақырыбына жаңа тұрғыдан қарап, бұл құбылыстың тілдік құрылымдағы орнын және маңызын ашып көрсетеді. Олардың зерттеулері тіл білімі саласындағы теориялық және қолданбалы білімдерді кеңейтуде үлкен үлес қосады.

А. Байтұрсынұлы «Тіл құрал» еңбегінде ырықсыз етіс туралы мәліметті қысқа әрі нұсқа түрінде оқырмандарына қалдырған. «Ырықсыз етіс дейміз – істеу ыркы істеушіден басқада болған істі. Мәселен: ат жегілді, қоян қуылды, қозы сойылды дегенде ат ырықсыз жегіліп тұр, қоян ырықсыз құылып тұр, қой ырықсыз сойылып тұр. «Жегілді», «қуылды», «сойылды» деген сияқты сөздерді ырықсыз етіс дейміз» (Baitursynuly, 2009, s. 84). А. Байтұрсынұлының ырықсыз етіс категориясы туралы ұсынған қысқа мәліметінен қазақ тіліндегі ырықсыз етістің қоланысының қарапайым екенін және оны үйренуші шетелдік азаматқа да жеңіл келетінін көреміз. Ұлтаралық қатынастардың дамуына байланысты, әртүрлі тілдік топтарды және құрылымы жағынан мүлдем алшақ тілдерді типологиялық тұрғыдан зерттеу дәстүрге айналды. Ғылыми ізденістер тіларалық сәйкестіктердің теориялық негізінің жасалуына үлкен үлес қосты. Дегенмен, бұл проблеманың тіл ғылымының кейінгі жетістіктері тұрғысынан әлі де нақтылай түсетін, әлі де жүйелей түсетін тұстары жоқ емес. Мәселен, соңғы кездегі лингвистикалық зерттеулерде қайсыбір тіл құбылысын жаңаша зерделеу, бұрынғы дәстүрлі әдістен шығып, өзгешерек түсіндіру бағыты байқала бастады. Мұндай жаңа нышан ішінара құрылымы әртүрлі тілдерді типологиялық жағынан зерттеу мәселесінде де сезіледі. Тіл ғылымындағы бұл сонылықты ескермейінше құрылымы алшақ тілдерді салғастырғанда, ол тілдердің ішкі жүйесінің заңдылықтарын, олардың грамматикалық табиғатын толық тану, жете сипаттау, әрине, мүмкін болмайды. Тілдерді типологиялық жағынан зерттегенде белгілі бір ұстанымдарға сүйену керек.

Профессор М.К. Исаев қандай да болмасын контрастивті зерттеу жүйелілік

ұстанымын сақтағанда ғана өзінің негізгі мақсатына жетеді. Екі тілдің біртекті фактілерін салғастырылған жағдайда тілдер екіжақты, тең құқықты ұстаныммен салғастырылуы керек екендігін айтады /М.К.Исаев / (Yesenaliyeva, 2020, s. 57-58).

С.Исаев ғалымның ырықсыз етіс категориясына жасаған зерттемесінде ырықсыз етіс көп жағдайда саяси немесе ғылыми бағыттағы мәтіндерден табылатынын айтып өткен. «Етіске байланысты бір ерекшелік деп ұсынып отырғанымыз – бұл етіс тұлғасының бұрын жалғанбаған етістік түбірлерге үстелуі, болмаса жаңа объектілермен грамматикалық байланысқа түсіп, жаңа предикативтік қатынаста жұмсалуды. *Мұнан соң КирЦИК мүшелерінің жалпы жиылысы (сессиясы) Россия Орталық Атқару Комитетінің жер туралы осы жылдың 22-шы майда шығарған декретін қарабынадай қаулы шығарған (ҚК, №10, 1922)... онымен сауда қатынасы түзелсін деген қарар шығарған (ЕҚ, 25 май, 1923).* Әдеби тілдің совет дәуірінде дамуы тілінде қолданылған қаулы еткен, қаулы жасады, қаулылар шығарған еді, қаулы шығарған, қарар шығарған, қарар қылған, қарарлар жасаған тәрізді тіркестер сол кезеңде қазақ тіліне жаңа кіре бастаған еді. Өйткені қазақ ұғымында ресми документ ретінде қаулы, қарар тәрізді түсініктердің бұрын болмағаны ақиқат. Олай болса бұдан ертеректе осы сөздердің екінші сөзбен (етістікпен) тіркесіп қолданылуы да мүмкін емес еді. Бұл ұғымдардың, соған орай сөз тіркестерінің жазба тілімізге ене бастауы Коммунистік партияның, жаңа құрылған Совет органдары аппараттарының іс-әрекеттерімен тығыз байланысты. Демек, бұл сөздер қазақ баспасөз тілінен алғаш Октябрь революциясынан кейінгі кездерде орын ала бастады. Сол кезеңдерден бастап баспасөз беттерінде ырықсыз етістің осы қызметі тек жоғарыдағыдай қаулы, қарар тәрізді сөздерге ғана байланысты жұмсалып қоймай, оның қолданылу өрісі кеңейе түсті» (Isayev, 2014, s. 356). Ы. Маманов ғалымның «Қазақ тіл білімінің мәселелері» атты еңбегінде ырықсыз етіс туралы айтқан пікірінде «ырықсыз етіс іс-әрекеттің белгілі бір субъекті тарапынан ырықсыз, яғни мәжбүрлі немесе сыртқы күштердің әсерінен орындалатындығын білдіретін етістің түрі. Ол қазақ тілінде «-ыл/-іл/-л», «-ын/-ін/-н» жұрнақтары арқылы жасалады және іс-әрекеттің субъектісі іс-әрекетті өз еркімен емес, басқа себептерге байланысты орындағандығын көрсетеді» (Mamanov, 2007, s. 39). Ы. Маманов ғалым ретінде ырықсыз етістің қолданысы, оның тілдік құрылымдағы орны және маңызы туралы зерттеу жүргізіп, іс-әрекеттерге ықпал етуші күштерді де талдап көрсеткен. ҚазҰУ профессоры О.Жұбаева өз еңбегінде ырықсыз етіске алдыңғы ғалымдардың тізгінін ұстап, келесідей сипаттама берген: «Ырықсыз етіс деп қимыл, іс-әрекеттің өздігінен орындалатын мән үстеп, қимыл, іс-әрекеттің тура объектісі оның грамматикалық бастауышы болу қызметін атқарып, тек сабақты етістіктерден ыл/ -іл қосымшасы, түбір құрамында л дыбысы болса, -ын/-ін қосымшасы арқылы жасалатын етістің түрін атаймыз.

Ағынан ақтарылып сыр айтылды,

Екі достың арасында жыр айтылды;

Сенімі серік болды бір-біріне,

Жүздерінде туысқандық шырай тұрды (К.Әзірбаев, Танд. шығ.). Алты алаштың баласының басына ақ орда тігіліп, Алаш туы көтерілді. Үлкен ауылдарға қоңсы қонып, шашылып жүрген қырғыз-қазақ жұрты өз алдына ауыл болды. Отансыз жұрт отанды болды («Қазақ»)» (Zhubayeva, 2010, s. 15). Бұл сөйлемдерде ырықсыз етіс қолданылып, іс-әрекеттің орындалуы субъектінің еркіне бағынбайтындығы бейнеленген. Етіс түрлерінің ішінде ырықсыз етіс еріксіз, өздігінен орын алатын іс-қимылдарды білдіретінін төмендегі талдаулардан көруге болады:

1. «Ағынан ақтарылып сыр айтылды» - бұл сөйлемде «айтылды» етісі қолданылған. «Айтылды» сөзі ырықсыз етіске жатады, мұнда сөздің өздігінен айтылуы, яғни субъектінің еркіне бағынбайтындығы көрсетіледі.

2. «Екі достың арасында жыр айтылды» - осында да «айтылды» ырықсыз етіспен білдіріледі, сөйлемде жырдың екі дос арасында еріксіз түрде орын алғандығын білдіреді.

3. «Сенімі серік болды бір-біріне» - «болды» етісі осы сөйлемде ырықсыз етіс ретінде қолданылмайды, бірақ ол субъектінің еркінен тыс сенімнің пайда болуын бейнелейді.

4. «Жүздерінде туыскандық шырай тұрды» - «тұрды» сөзі де ырықсыз етіске жатады, мұнда жүздердегі шырайдың өздігінен, субъектілердің еркіне байланысты емес түрде пайда болғандығы көрсетіледі.

5. «Алты алаштың баласының басына ақ орда тігіліп, Алаш туы көтерілді» - «тігіліп» және «көтерілді» ырықсыз етістер болып табылады. Бұлар арқылы ақ орданың тігілуі мен Алаш туының көтерілуі ұлттың өзіндік қозғалысының нәтижесі ретінде көрініс табады.

6. «Үлкен ауылдарға қоңсы қонып, шашылып жүрген қырғыз-қазақ жұрты өз алдына ауыл болды» - «болды» сөзі бұл жерде ырықсыз етіс ретінде қолданылмайды, бірақ бұл өзгерістің қырғыз-қазақ жұртының еркінен тыс орын алғанын білдіреді.

7. «Отансыз жұрт отанды болды» - мұндағы «болды» етісі ырықсыз етіс ретінде қолданылмаса да, отан алу іс-әрекетінің субъектінің еркіне тәуелді еместігін білдіреді.

Ырықсыз етіс қолданылған жоғарыдағы сөйлемдерді функционалды грамматика тұрғысынан алып таксистік, аспектуалды және каузалды сипаттарына талдау жүргізсек төмендегідей нәтиже аламыз:

Таксистік тұрғыда іс-әрекеттің мақсаты, себебі және шарттары қарастырылады.

«Ағынан ақтарылып сыр айтылды» мұнда іс-әрекет мақсатсыз орын алған және сыр өздігінен, субъектінің еркіне байланысты емес түрде айтылды.

«Алты алаштың баласының басына ақ орда тігіліп, Алаш туы көтерілді» бұл әрекет ұлттық мұраттар мен ұлттық мақсаттарды бейнелейді. Ақ орданың тігілуі мен тудың көтерілуі – ұлттық бірігудің нышаны.

Аспектуалды тұрғыда іс-әрекеттің уақыттық аспектілері қарастырылады: оның аяқталуы, жалғасуы, жиілігі болады.

«Екі достың арасында жыр айтылды» бұл іс-әрекет уақытша, белгілі бір сәтте орын алған. Жыр айту аяқталған; қайталанбайтын оқиға.

«Жүздерінде туыскандық шырай тұрды» шырайдың жүздерде ұзақ уақыт тұруы адамдар арасындағы ұзаққа созылған қарым-қатынасты білдіреді.

Каузалды тұрғыда іс-әрекеттердің себеп-салдар байланысы анықталады.

«Сенімі серік болды бір-біріне» бұл жерде сенім субъектілер арасындағы оң қарым-қатынастың нәтижесі ретінде көрсетіледі.

«Отансыз жұрт отанды болды» бұл сөйлемде «отанды болу» отансыздықтан құтылудың тікелей нәтижесі ретінде бейнеленеді, бұл өзін-өзі анықтау және өз алдына даму процесін көрсетеді.

Бұндай функционалды грамматикалық талдаулар сөйлемдегі ырықсыз етістің рөлін тереңірек түсінуге және олардың қазақ тіліндегі мәтіндердегі маңыздылығын ашып көрсететінін байқауға болады.

Келесі кезеңде ағылшын тілі грамматикасындағы ырықсыз етістің сөйлем ішіндегі қызметін өз еңбегінде ұсынған зерттеуші Н.М. Раевсканың талдауы бойынша ұсынылған мысалды алып, оның қазақ тіліндегі баламаларымен салғастырмалы семантикалық ерекшеліктерді талдау ұсынылады.

It was agreed that we should make such experiments in the open air (Мұндай тәжірибелерді ашық ауада жүргізу керек екені шешілді.).

It was arranged that the expedition should start without delay (Rayevska, 2009, s. 120). (*Экспедицияның кешіктірілмей басталуы ұйғарылды*).

Бұл екі сөйлемдегі ырықсыз етістерді таксистік, аспектуалды және каузалды тұрғыда талдауға болады және олардың нәтижесі төмендегідей болады:

It was agreed that we should make such experiments in the open air. Мұндай тәжірибелерді ашық ауада жүргізу керек екені шешілді.

Таксистік тұрғыда бұл сөйлем мақсаттылығын білдіреді. Яғни, тәжірибелерді ашық ауада жүргізу қажеттілігі белгіленген мақсат болып табылады. Бұл мақсат алдын ала анықталған және жоспарланған. Аспектуалды тұрғыда бұл сөйлем шешімнің аяқталғанын білдіреді. Яғни, тәжірибелердің жүргізілуі туралы шешім қабылданып, ол соңғы нүктесіне жеткен. Каузалды тұрғыда бұл сөйлемде шешімнің қабылдануының себебі ретінде белгілі бір зерттеу мақсаттары немесе қажеттіліктері болуы мүмкін. Мәселен, ашық ауа жағдайында жүргізілетін тәжірибелердің нәтижелері басқаша болуы мүмкін.

Келесі мысал бойынша талдасақ *It was arranged that the expedition should start without delay. Экспедицияның кешіктірілмей басталуы ұйғарылды.*

Таксистік тұрғыда бұл сөйлем экспедицияның уақтылы басталуын қамтамасыз ету мақсатында шешім қабылданғанын көрсетеді. Бұл мақсат экспедицияның жоспарлы түрде жүргізілуін қажет етеді. Аспектуалды тұрғыда бұл сөйлем шешімнің қабылдануын және оның жедел іске асырылуын білдіреді. Экспедицияның басталуы кешіктірілмеуі тиіс, бұл уақыттың маңыздылығын көрсетеді. Каузалды тұрғыда бұл сөйлемдегі шешімнің қабылдануы әр түрлі себептерге негізделуі мүмкін. Мысалы, экспедицияны кешіктірмеу қажеттілігі ауа-райының болжамдары, маусымдық жағдайлар немесе қатысушылардың кестесі сияқты факторларға байланысты болуы мүмкін. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі ырықсыз етістерді функционалды грамматикалық тұрғыда салғастыру барысында етістердің атқару қызметіне қарай ұқсастықтарын байқауға болады. Алайда, ағылшын тіліндегі ырықсыз етістің қолдануының ерекшелігінде айтып кеткен жөн. Ағылшын тілінде тікелей ырықсыз етісі бар синтаксистік құрылымдардың жиілік мәні жоғары болғанымен, сөйлемнің грамматикалық ұйымдастырылуына байланысты олардың қолданылуында белгілі бір шектеулер бар. Яғни, тікелей бастауыш рефлексивті демеулік есімдікпен немесе сөйлем субъектісімен бір адамды білдіретін иелік демеулік есімдікпен бірге келген зат есіммен білдірілген кезде, ырықсыз құрылым мүмкін емес. мысалы:

He hurt himself. Ол өзіне зиян келтірді.

Peter hurt his arm[7, 120]. *Питер өз қолын жарақаттады.*

Сонымен қатар to take part, to take courage, to take flight, to take alarm, to lose heart, to take heart сияқты фразалық етістіктерде ырықсыз етіс формалары жоқ. Дегенмен, мысалы to lose sight of, to take care, to take responsibility, to pay attention сияқты кейбір фразалар ырықсыз құрылымды қолдануға мүмкіндік береді. Мысалы: *No responsibility is taken for the loss of personal property (hotel notice). Attention must be paid to the results of the first experiment. Such things should not be lost sight of* (Rayevska, 2009, s. 120)/ *Жеке мүліктің жоғалуы үшін ешқандай жауапкершілік алынбайды* (қонақ үй хабарламасы). *Бірінші тәжірибенің нәтижелеріне назар аударылуы тиіс. Мұндай нәрселерді назардан тыс қалдыруға болмайды.* Етістіктердің лексикалық мағыналарының шексіз алуан түрлілігіне байланысты етістіктер мен олардың объектілері арасындағы құрылымдық қатынастар соншалықты икемді болғандықтан, әр түрлі түрдегі объектілер арасында қатаң шекара сызу шын мәнінде оңай емес.

Етістіктер мен олардың объектілері арасындағы қатынастар етістіктердің өздерінің әртүрлі мағыналарына сәйкес өзгереді, мұны H.Sweet берген келесі мысалдардан көруге болады: *kill the calf, kill the time, run a risk, run a business, answer a*

letter, a question, a person, pay the bill, pay six shillings, pay the cabman, fill a pipe, fill an office, etc. / бұзауды өлтіру, уақытты өлтіру, қауіпке бару, бизнесті жүргізу, хатқа жауап беру, сұраққа жауап беру, адамға жауап беру, шотты төлеу, алты шиллинг төлеу, таксистке ақы төлеу, түтінге толтыру, лауазымды толтыру т.б. Басқа еуропалық тілдерде сирек кездесетін құрылым ерекшелігі жанама немесе екінші дәрежелі ырықсыз етіспен жазылған сөйлем үлгілерінде байқалады. Екі объектіні — тікелей және жанама объектіні қабылдайтын етістіктер бар. Олардың ішінде жиі кездесетіндері: *to allow, to ask, to award, to give, to grant, to leave, to offer, to promise, to send, to show, to teach, to tell* / рұқсат ету, сұрау, марапаттау, беру, қаржыландыру, қалдыру, ұсыну, уәде беру, жіберу, көрсету, оқыту, айту. Бұл етістіктер екі ырықсыз құрылымды қабылдайды:

a) *A book was given to him.* / Оған кітап берілді (тікелей бірінші дәрежелі ырықсыз).

b) *He was given a book* (Rayevska, 2009, s. 121). / Оған кітап берілді (жанама екінші дәрежелі ырықсыз). «Беру» етістігі бар сөз тіркестерінде жанама (екінші дәрежелі) ырықсыз құрылым жиі кездеседі, мысалы: *несие беру, бұйрық беру, мүмкіндік беру, таңдау мүмкіндігін беру, түсіндірме беру, мүмкіндік беру, бұйрықтар беру, пана беру* және тағы басқалар. Мысалы: *He was provided with a good opportunity to argue.* / Оған пікір таласуға жақсы мүмкіндік берілді. *An opportunity to go to the south in summer is given to her.* / Жазда оған оңтүстікке баруға мүмкіндік беріледі. *Suppose, a choice is given to you. What would be preferred by you?* / Дәл қазір, сізге таңдау мүмкіндігі берілсе, қандайын таңдар едіңіз? Ағылшын тілінде белсенді құрылымда тікелей және жанама объектілерді қабылдайтын көптеген етістіктер бар, бірақ олар тек бір ырықсыз құрылымды — тікелей ырықсыз құрылымды қабылдайды, мысалы: *әкелу, істеу, ойнау, телеграф арқылы хабарлау және тағы басқалар*. Тізімді ұзартуға болады. Алайда, ағылшын тілінде басқа етістіктер де кездеседі және олар ырықсыз етіс ретінде мағыналары да, құрылымдары да кері айналдырылмайды. Олардың қатарына көп кездесетін етістіктердің бірі «have». «Have» етістігінің ырықсыз түрі жоқ. Ол тұрақты мағынада қолданылады. Мысалы: *We have a car.* / Бізде көлік бар.

Ғалым М. Оразовтың айтуынша тіл біліміндегі мәселелердің бірі - сөздердің семантикасына жан-жақты талдау жүргізу. Себебі, әр сөздің атқару қызметі мен қолданылу мақсатына қарай сөз мағынасы ажыратылып, анықтамалар берілуі керек. Бұндай анықтамаларды нитернетті қолдана отырып sozdikqor.kz сайтынан әртүрлі салалық сөздіктер мен энциклопедиялардағы сөздер мен тұрақты сөз тіркестерін, іздеген сөздердің мағынасын табуға мүмкіндік беретін платформа болса, ал ағылшын тіліндегі сөздердің мағынасын табуға көмегін беріп келе жатқан көп жылдық тарихы бар Оксфорд баспасынан шығатын сөздіктерден таба аламыз. Бұл сөздіктерде ағылшын тіліндегі сөздердің қолданылу мақсатына қарай анықтамалар немесе түсіндірмелер мысалдарымен қосылып беріледі. Егер де sozdikqor.kz сайтынан сабақты етіс болатын «қайнатты» деген сөзінің семантикасын ағылшын тіліндегі баламасымен салғастырсақ, сөз мағыналарының ұқсастықтары тағы да байқалады. Мәселен, қайнатты - өте ыстық болды; айранды қайнатты; шыдамын тауысты, ызасын келтірді (<https://sozdikqor.kz/>) деген мағыналарды білдірсе, ағылшын тілінде *қайнатты* сөзі *boiled* етіп аударылады. Oxford learner's pocket dictionary сөздігінен *boiled* сөзінің мағынасын тапсақ: *bubbled and changed into steam* (көпіршектеніп буға айналды); *was very angry* (өте ашулы болды) (Chief Compiler Martin H. Manser, 2002, s. 41) мағыналарын береді. Бұл қазақ және ағылшын тілдеріндегі сабақты немесе ырықсыз етіс категорияларының семантикалық тұрғыдан жүз пайыз ұқсастықтың көрсеткіші болмаса да, синонимдік мағыналас болып келетініне тағы да бір дәлел екенін айта аламыз. Бір сөздің бірнеше мағынаға ие екендігін берілген мысалдардан көріп отыруымыздың себебі, олардың ауыспалы

мағыналарының есебінен болуы. Лингвистика саласында халықаралық тілдер қатынасын зерттеуші поляк және австриялалық ғалым Анна Вежбицкаяның семантикалық талдау зерттемесіне білдірген пікірінде ол «Әлемдегі әр нәрсені анықтау мүмкін емес. Бір нәрсені нақтылау үшін (айқын немесе жасырын шеңберге түспеу мақсатында) міндетті түрде кейбір анықталмайтын ұғымдарға сүйену қажет. Егер біз осындай қарапайым немесе анықталмайтын ұғымдарды тапсақ, бірақ олар интуитивті түрде түсінікті әрі айқын болмаса, біздің анықтамаларымыз ештеңе түсіндірмейді». (Vezhbitskaya, 2003, s. 19), бұл тұжырымға сүйенсек, яғни қандайда бір тілдердің семантикалық ұқсастықтары мен айырмашылықтарын салғастыра тізіп тұрып қарастыра бермеуін меңзейді. Сол сияқты, қазақ және ағылшын тілдеріндегі етіс категорияларының бәрі дерліктей семантикалық талдауға келе бермейтінін де қабылдауымыз керек. Дегенмен, А.Вежбицкаяның жоғарыда айтқан тұжырымы тек жеке бір ғана тілдегі омоним болып келетін сөздер немесе полисемантизмдік қасиетке ие сөздерге қатысы жоқ. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі етіс категорияларын салғастыра отырып зерттеп, олардың семантикалық ерекшеліктерін анықтап беру арқылы, қазақ тілінің құрылымы өзге елдің тілдерімен тілдік дәрежеде салыстыруға, салғастыруға, артықшылығын көрсете алуға жататынын және ғылым тілі екенін мойындату мақсатында дамыған ағылшын тіл өкілдерінің ғалымдарының назарын аудартуға болады деген сенімдеміз.

Қорытынды

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі ырықсыз етістерді салыстыру арқылы бұл тілдердің грамматикалық құрылымдарындағы ерекшеліктерді анықтауға болады. Мысалы, қазақ тіліндегі «Кітап оқылды» және ағылшын тіліндегі «The book was read» сөйлемдерінде екеуінде де ырықсыз етіс қолданылған. Бұл сөйлемдерде субъектілердің белсенді қатысуы жоқ, тек іс-әрекеттің өзі ғана берілген. Қазақ тілінде ырықсыз етіс бірнеше жолмен жасалуы мүмкін, мысалы, «-ыл», «-іл», «-л» жұрнақтары арқылы, ал ағылшын тілінде негізінен «be + past participle» формасы қолданылады. Қазақ тіліндегі «Бала табылды» сөйлемін ағылшынша «The child was found» деп аударғанда, екеуінде де іс-әрекеттің нәтижесіне назар аударылады. Сондай-ақ, қазақ тілінде ырықсыз етістің көмегімен жүктемені объектіден субъектіге ауыстыру арқылы сөйлемнің мағыналық ауқымы кеңейтіледі. Мысалы, «Есік ашылды» сөйлемінде «есік» субъект ретінде қарастырылады, бұл оның өздігінен ашылуын білдіреді, бірақ нақтылы бір күштің ықпалымен болғанын аңғартады. Осылайша, ырықсыз етіс қазақ және ағылшын тілдерінде ортақ грамматикалық құрал ретінде қызмет етеді, бірақ олардың қолданылу аясы және синтаксистік ерекшеліктері екі тілде де өзгеше болып келеді. Бұл ерекшеліктер тілдік құрылымдардың түсінігіне үлкен әсер етеді және сөйлемдерді талдау кезінде ескерілуі тиіс. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі ырықсыз етіс категориясын салғастырудағы семантикасының тәжірибелік маңыздылығы бірнеше аспектілерде көрініс табады. Бұл аспектілер тілдік құрылымдардың түсінігін тереңдету, тіл үйрену процесін жақсарту және тілдер арасындағы коммуникацияны жеңілдету сияқты маңызды мәселелерді қамтиды. Тілдік құрылымдардың семантикалық ерекшеліктерін түсіну, тіл үйренушілерге тілді тиімдірек меңгеруге көмектеседі. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі ырықсыз етіс категориясын талдау арқылы, оқытушылар тіл үйренушілерге грамматикалық құрылымдардың негізгі семантикалық функцияларын түсіндіре алады, бұл тіл үйрену процесінде тереңірек түсініктемелерді қамтамасыз етеді және тілдер арасындағы түсіністікті арттырады және тілдік кедергілерді еңсеруге көмектеседі. Қазақ және ағылшын тілдеріндегі ырықсыз етіс категориясының салғастыруындағы семантикалық талдаудың тәжірибелік маңыздылығы - тіл білімінің теориялық және практикалық аспектілерінде көрініс табады. Бұл талдау тілді тереңірек

түсінуге, тіл үйрену процесін жетілдіруге және тіларалық коммуникацияны жақсартуға ықпал етеді.

Қаунаққа

- Baitursynuly, A. (2009). *Til kural*. Kurastyrgan: E. Tileshov. Almaty.
- Chief Compiler Martin H. Manser. (2002). *Oxford learner's pocket dictionary*. New York.
- Isayev, S. (2014). *Kazak til biliminin maseleleri*. Kurastyrgan: f.g.d., Anes, G. zhane prof. Isayeva, N.S. Almaty.
- Mamanov, Y. (2007). *Kazak til biliminin maseleleri*. Almaty.
- Rayevska, N. M. (2009). *Modern English grammar for Senior Courses of the Foreign Language Faculties in Universities and Teachers' Training Colleges*. Institut Strategicheskix Informatsionnyx Texnologii v Obrazovanii. Bishkek. <https://sozdikqor.kz/>
- Turesayeva, G.M. (2013). *Studentter boiynda madenietaralyk kommunikativti kuzyrettilikti kalypstaryrudyn manyzdylygy men adis-tasilderi*. Kazakstan Respublikasynyn Birinshi Prezidenti kunine arналған «Seifullin okulary – 9: zhogargy bilim zhane gylym damuyndagy zhana bagyt» atty Rsspublikalyk gylymi-teoriyalyk konferentsiya materialdary. Almaty.
- Vezhbitskaya, A.S. (2003). *Sopostavlenie kul'tur cherez posredstvo leksiki I grammatiki*. Moskva.
- Yesenalieva, Zh. (2020). *Salystyrmaly til bilimi*. Almaty.
- Zhubayeva, O.S. (2010). *Kazak tili grammatikalyk kategoriylarynyn antropoozektiligi*. Dissertatsiya. Almaty.

Extended Summary

The process of human cognition involves the reflection of all objects and phenomena in the surrounding world in the human mind, leading to the formation of certain concepts. These concepts gain lexical and grammatical meaning in the brain and are expressed through language. When a concept is conveyed through words, meaning emerges, and this meaning represents the content of words used to convey thoughts. Language is the tool that enables the meaningful expression of concepts formed in the mind.

Kazakh language researcher O.S. Zhubayeva emphasizes that language serves as a means of cognition and communication. She states that language is a primary method for conveying accumulated knowledge about the world and that it leaves an imprint on cognitive activities, thus participating in thought processes. Cognitive linguistics plays a crucial role in studying human cognitive abilities and highlights that the formation of the world without language is impossible. The term “cognitive” is understood as the ability of a person to perceive, remember, think, speak, and understand phenomena in the surrounding environment. Therefore, the cognitive process is inherently linked to language, with language and cognition being closely intertwined. Their relationship underlines the significance of values in human life.

Domestic researcher S.S. Kunambayeva posits that language functions as a carrier of human culture, while G.M. Turesayeva highlights the importance of focusing on the cultural-cognitive and communicative functions of language in teaching. Cognitive science aims to analyze information about the surrounding world, form understandings, and manage the processing of information and thought processes. In cognitive linguistic research, it is evident that the linguistic representation of the world varies between Kazakh and English cultures. Despite the differences, both languages exhibit similarities in the semantics of the passive voice category, demonstrating universal cognitive processes in categorizing actions and states.

Comparative-typological studies allow educators to identify structural features of various languages and establish universal and typological characteristics. These studies are particularly important in the process of learning foreign languages, as they facilitate language learning by comparing the systematic structures of different languages. Typological research reveals similarities and differences in the grammatical, semantic, and phonological aspects of multiple languages. Such comparative methods are widely used in linguistics and serve as essential tools for identifying structural characteristics of languages.

For the comparative analysis of the passive voice in Kazakh and English, four primary methods are applicable: comparative-typological, componential analysis, structural, and comparative-historical methods. The

comparative-typological method effectively compares the structural and functional aspects of the passive voice in both languages. The componential analysis method focuses on analyzing the semantic and grammatical components of verbs. The structural method examines the structural systems of languages, revealing similarities and differences in their grammatical systems. The comparative-historical method explores the historical development and kinship connections of the passive voice systems in Kazakh and English, providing valuable insights into their formation and usage.

Leading scholars in Kazakh linguistics, such as A. Baitursynov, S. Isaev, and O. Zhubayeva, along with international scholars like N. Chomsky, R. Huddleston, and A. Radford, have significantly contributed to the understanding of the passive voice category. Baitursynov's works offer insights into the logical analysis of linguistic structures, while Isaev and Mamano's research focuses on the syntactic roles and literary use of the passive voice. Zhubayeva's morphological studies further elucidate the passive voice in Kazakh.

In the study of the passive voice, Kazakh language researchers have emphasized its use in expressing actions performed involuntarily or due to external forces. The passive voice in Kazakh is formed using specific suffixes, such as “-ыл/-іл/-л” and “-ын/-ін/-н,” indicating actions performed independently of the subject's will. In English, the passive voice is typically realized through the “be + past participle” construction, where the action's main object is presented as the subject, and the actor is either backgrounded or omitted.

Comparative analysis of Kazakh and English passive voice structures highlights both universal and unique aspects of their grammatical systems. For example, while both languages use the passive voice to shift focus from the doer to the action or its recipient, Kazakh employs a richer set of morphosyntactic mechanisms. The analysis also reveals that Kazakh often uses non-active voices influenced by its Turkic roots and agglutinative morphology.

The practical significance of this semantic comparison lies in improving the understanding of linguistic structures, enhancing language learning processes, and facilitating inter-linguistic communication. By examining the primary semantic functions of grammatical structures in both languages, educators can provide deeper explanations and support learners in overcoming language barriers. Additionally, this research contributes to the theoretical and applied aspects of linguistics, aiding in the development of concepts related to linguistic structure transfer and language preparation.

In conclusion, comparing the passive voice in Kazakh and English reveals essential insights into their grammatical structures, highlighting both shared and unique features. This comparative study not only deepens the understanding of each language's cognitive processes but also supports practical applications in language teaching and cross-linguistic communication.

Gökbayır, T., Gökbayır, M. (2024). Çağdaş Türk lehçelerinde renk adlarından türetilen isimler ve kullanım alanları, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 317-336.

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİNDE RENK ADLARINDAN TÜRETİLEN İSİMLER VE KULLANIM ALANLARI

Tuğba GÖKBAYIR*

Mehmetcan GÖKBAYIR**

Öz: Renk adları, Çağdaş Türk lehçelerinde büyük bir çeşitliliğe sahiptir. Renk adlarının fazla olması yapım eklerinin pekiştirilmesiyle ilişkilidir. Yapım ekleri isim ve fiil gövdelerine gelerek yeni kelimelerin türetilmesini sağlar. Renk adlarına da isimden isim yapan eklerin getirilmesiyle yeni veya pekiştirilmiş bir renk adı ortaya çıkar. Bu sebeple, renk adlarında artış görülür ve renklerin farklı işlevleri ortaya çıkar. Renklerin sahip olduğu bu farklı işlevler, dilin işlenişine ve gelişimine katkı sağlar. Her dilin sahip olduğu sözcük hazinesi, tarihi süreçte gelişen ve canlılığını sürdüren bir olgudur. Renk adları da bu hazinenin önemli kültürel bir parçasıdır. Bu çalışmada, Çağdaş Türk lehçelerinin tamamında görülen renk adları çeşitli kaynaklardan tespit edilmiştir. Sırasıyla Kuzeybatı (bazı ağızlarıyla birlikte), Güneydoğu, Güneybatı, Kuzeydoğu grubu ve Türk dilinin uzak lehçeleri olan Çuvaş, Saha/Yakut Türkçelerindeki isimden isim yapan ekler tespit edilip yeni renk adları türetilmiş olan kelimeler ele alınmıştır. Türetilmiş olan bu kelimelerin hangi ekle yeniden türetildiği gösterilmiş ve anlamları tırnak içinde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Renkler, Renk Adları, Çağdaş Türk Lehçeleri, Yapım Ekleri, isimden isim yapan ekler..

DERIVED NAMES FROM COLOR TERMS AND THEIR AREAS OF USAGE IN CONTEMPORARY TURKIC DIALECTS

Abstract: Color names have great diversity in Contemporary Turkish dialects. The abundance of color names is related to the reinforcement of derivational suffixes. The addition of derivational suffixes to noun and verb stems and enables the derivation of new words. A new or reinforced color name emerges by adding suffixes to color names. For this reason, there is an increase in color names and different functions of colors emerge. These different functions of colors contribute to the processing and development of the language. The vocabulary of each language is a phenomenon that has developed and maintained its vitality throughout the historical process. Color names are also an important cultural part of this treasure. In this study, color names seen in all Contemporary Turkish dialects were identified from various sources. The suffixes that make nouns from nouns in the Northwest (with some dialects), Southeast, Southwest, Southwest, Northeast group and distant dialects of the Turkish language were identified and the words that derived new colour names were discussed. It is shown with which suffixes these words were derived and their meanings are given in quotation marks.

* Arş. Gör., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sos. Bil. Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.

El-mek: tgokbayir@firat.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6563-9559

** İnsani ve Sos. Bil. Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Doktora Öğrencisi.

El-mek: gokbayir.mehmetcan@yandex.com

ORCID ID: 0000-0002-9850-4228

Keywords: Colors, Color Names, Contemporary Turkish Dialects, Derivational Suffixes, suffixes that make nouns from nouns.

Renk sözcüğü, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlükte (s. 2774) Farsça *reng* “cisimler tarafından yansılan ışığın gözde oluşturduğu duyum” şeklinde belirtilir. Bu sözcüğün Türkçeye Farsçadan geçmiş olduğunu fakat Farsça kökeninin daha eski Hint-Avrupa dil ailesi üyesi olan Sanskritçe *raṅga-* ‘boya, renk’ (Turner, 1966, s. 611) köküne dayandığı belirtilir. Sanskritçe *raṅgakara* ‘boyacı’ (Turner, 1966, s. 611), *raṅgayati* ‘boyalar’ (Turner, 1966, s. 612), *raṅgiita* ‘renkli’ (Turner, 1966, s. 612) örneklerinde görüldüğü gibi Sanskritçede bu kökten türeyen kelimeler renk ve boya adlarıyla ilgilidir. Bu nedenle, *renk* kelimesinin nihai kökeni olarak Sanskritçe işaret edilebilir. Bu da diller arasındaki kültürel ve dilsel etkileşimin ne kadar geniş bir zaman dilimine yayıldığını göstermektedir. Türkçe, renklerin adlandırılması bakımından geniş bir söz varlığına sahiptir. Eski Türkçede Annemarie Von Gabain, *ao* ‘ak, beyaz, kır at’ (ETG, 2007, s. 259), kızıl ‘kırmızı, kızıl’ (ETG, 2007, s. 281), kök ‘gök, mavi’ (ETG, 2007, s. 283), ‘sarı’ (ETG, 2007, s. 292) olmak üzere 4 temel rengi ve yipin/yipün ‘menekşe rengi, kırmızı’ (ETG, 2007, s. 311) ifade eder. Tekin ise *ak* ‘ak, beyaz’ (OY, 2020, s. 120), *azman* ‘sarımtrak’ (OY, 2020, s. 125), *kara* II ‘kara, siyah’ (OY, 2020, s. 147) ve *ürüñ* ‘beyaz’ (OY, 2020, s. 183) renklerini verir. Bu renk adlarından *sarıg* ‘sarı’, son sesteki -g sesinin düşürülmesiyle *sarı* şeklini almıştır. *kök* renk adının yerini zamanla standart Türkiye Türkçesinde *mavi* almıştır. Mavi renk örneği dışında Türkçeye yerleşen daha pek çok alıntı renk adı bulunur.¹ Türkçe Sözlük’teki renk adlarından 67’sinin Arapça olduğunu belirtmiştir (Subaşı, 2012, s. 967). Ancak bu 67 örnekten 18’i Arapçadır, geri kalanı ise nispet î’si aracılığıyla kurulmuş veya içinde Arapça sözcük barındıran birleşik kelimelerden oluşturulmuş renk adlarıdır (Çürük, 2017, s. 204). Bu doğrultuda, Eski Türkçede renklerin adlandırılmasında kullanılan kelimelerin sıklığı azdır. Eski Türkçeden beri görülen renklerin büyük bir kısmı da eklerle türetilmiştir. Böylece eklerle üretilen yeni veya pekiştirilmiş bir renk adı ortaya çıkarır. Yeni renk adları da yeni kavramları doğurur. Bunlar; hayvan adları, bitki ve meyve adları, hastalık adları ve yer adlarıdır. Renk adları pekiştirme unsuru olarak da göze çarpmaktadır. *kapkara* gibi pekiştirme bildiren ikilemeli sıfatlar da görülür: *alha* Moğolcası *lab lara* ‘kap kara’ ve Tacikçe *sip-siyâ* gibi (Johanson, 2022, s. 81).

Renk adları Türkçede belirli bir kavramı vurgular: Siyah, üzüntü ve kederi; beyaz, temizlik ve masumiyeti; mavi, yüceliği; yeşil, tazelik ve gençlik; kırmızı, güzelliği; sarı, güneş ve hastalığı (Babatürk, 2023, s. 206). İngilizcede mavi renk, üzüntü; Almandada sarı renk, kıskançlıkla ilişkilidir (kıskançlıktan sararmak anlamında). Fakat İspanyolca ve İngilizcede yeşil rengi, kıskançlığı vurgular. Almanca *Rot sehen* (*see red* “kırmızı görmek”) veya Fransızca *rouge de rage* (*red with anger* “öfke kırmızısı”) gibi ifadeler, pek çok dilde öfkeyi belirtmek için kırmızıyı rengi vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır (Soriano-Valenzuela, 2009, s. 422). İlginç bir durum da Litvancada farklı öfke derecelerinin İngilizcede olduğu gibi kırmızının farklı tonlarıyla değil (*flushed/pink/red/scarlet with anger* “bk. öfkeyle kızarmak/pembe/kırmızı/öfkeden kıpkırmızı olmak”), farklı renklerle ifade edilebilmesidir: Beyaz (kontrollü öfke için), kırmızı (‘normal’ öfke), mavi (çok yoğun öfke) ve siyah (aşırı yoğun öfke) (Sirvydė, 2007, s. 145-153). Ayrıca renk adları, yer ve yön kavramları bildirerek ilk anlamından uzaklaşarak yeni bir anlam kazanmaktadır. Eski ve unutulmuş olan anlamlar, insan faaliyetinin ayrı sahalarında saklanıp korunmaya devam etmektedir. Asya göçebeleri yönleri adlandırmada renkleri kullanır:

Kırmızı → Güney,

Siyah → Kuzey,

Mavi → Doğu,

Beyaz → Batı,

Sarı → Merkez (Kononov, 2015, s. 186-187).

Tarihî coğrafya ve Türk-Slav kültürel ilişkileri içerisinde Rusya Federasyonu’nun güneyindeki toprakların renklerle adlandırılması da çok önemli olmuştur. ‘siyah’ kelimesinin kuzeyi, ‘beyaz’ kelimesinin ise batıyı ifade ettikleri şu şekilde belirtilir: “... XII. yüzyılın ortasına *Polovets toprağı* (~*Deşt-i Kıpçak*) *Beyaz ve Siyah Kumaniya*, *Beyaz veya Batı Kumaniya*, *Transdinyester* (~*Turla*) ve *Dniyep* (~*Özi*) ordularını kapsıyordu. *Siyah Kumaniya*’nın merkezi *Kuzey Donets idi*.” Bu demek

¹ Detaylı bilgi için bkz. Derya Adalar Subaşı “*Renkler Ulamı Üzerine Türkçe ve Arapça Sözlük Tabanına Yönelik Gözlemler*”.

oluyor ki Siyah Kumaniya, Deşt-i Kıpçak'ın kuzey veya kuzey-doğusunda; Beyaz Kumaniya ise batı veya güney-batısında idi (Kononov, 2015, s. 193).

Renk adlarının ifade ettiği kavramlar ve kültürel derinlik, diğer milletlerde olduğu gibi Türkçede ve Türk kültüründe de yer alır. Türklerde ak rengi, temizlik ve arılığı ifade eder. Devlet adamları için güç sembolü olan ak rengi, savaşlarda giydikleri kıyafet rengidir. Türk geleneklerinde yönlerin de renkleri vardır. Hunlar, batının rengi *beyaz*, der. Ziya Gökalp'e göre Akdeniz, Türkiye'nin batısında yer aldığı için Akdeniz denmiştir. Kuzeyde karayelin bir kaynağı olan Karadeniz'in de *kara* rengi ile tanımlanması, dikkat çekicidir Kaşgarlı Mahmud DLT'de '*her şeyin akına ve süd beyazına, yalnız Oğuzları ak diyorlardı. Öbür Türkler, alacalı olanlara, ak at diyorlardı*' (Ögel, 2022, s. 377-378). Eski Türkler, beyaz anlamına gelen '*ak*' yerine '*ürüñ*' kelimesi kullanılmaktaydı (Ögel, 2022, s. 379). *ak* kelimesi, *ruh ve özün soyluluğunda* Yusuf Hacib tarafından '*Ey aslı ak (ürün) olan kişi, karaya yakın olma*' diyordu. '*Üzüm üzümüne baka baka kararır*', sözüyle ifade ettiği anlam aynıdır (Ögel, 2022, s. 381). Ögel'in *Türk Mitolojisi* adlı eserinde *Ak-şamanlar*, Kuzey ve Altay Türk Şamanizminde önemli bir rol oynar. Kuzey Türk Şamanizmine her dönemde dış etkiler girmiştir fakat bu inanışın eski bir Türk özü olduğu düşünülmektedir. Çünkü ak-şamanların yanında kara-şamanlar da görülmektedir. İnsanlığa demiri getirdiği için demirci şamanlar da denilmektedir (Ögel, 2022, s. 382). Beyaz renk, Orta Asya'daki Müslüman şamanların, önde gelen üç renginden birisidir. Bu renkler, ak; kırmızı ve gök rengidir. Bu renkleri üç bayrak olarak kullanmışlardır. Bayraklara '*Baş Tuğ*' da diyerek bu tuğ çevresinde dinî törenlerini gerçekleştiriyorlardı (Ögel, 2022, s. 383).

'*kızıl*', kırmızı renginin Türklerde en yaygın ve tek adı '*kızıl*'dir. *kırmızı* sözü, Eski Türkçede görülmez. Dede Korkut hikâyelerinde de kırmızı sözü geçmez. *kırmızı* sözü, Türkler henüz Batı Türkistan'da iken, onlar tarafından tanınmakta idi. Çünkü Batı Türkistan'ın yerli dili Soğd ağzında, kırmızı rengin karşılığı olarak *krm'yr* sözü kullanılmaktaydı. Anadolu'da ise, *kırbız*, eskiden daha yaygın bir söz idi. Kırmızının çeşitli tonlarını ifade etmek amacıyla *bağırca*, *bağırza*, *yağal*, *yanal* gibi çeşitli sözler kullanılır (Ögel, 2022, s. 417). Türklerde kırmızı rengin sembolü veya benzeri 'kan' idi. Kırmızının ahlak ve duygularla ilgili yanı da vardı: Türklerde al-bastı, Anadolu'nun birçok yerinde *Al-karısı* şeklinde. Kızlar için de mutluluk rengi sayılır. Dede Korkut'ta geçen '*Oğlu olanı ağ otağa; kızı olanı kızıl otağa; oğlu kızı olmayanı da kara otağa, koyun*' cümlesindeki kızıl sözünün kırmızının mutluluk ve neşe anlamında kullanıldığı apaçıktır (Ögel, 2022, s. 417-419).

'*kara*' renginin Türklerde binlerce yıldır Kuzey yönünü ifade eden renk olduğu görülür. *kara-yer* ve *yeryüzü* anlamında Göktürk yazıtlarında yerin rengi, *yağız yer* olarak tanımlanır. Radloff'un sözlüğüne göre diğer Türk ağzlarında da *kara-yer* ve *kara-toprak* deyiş ve anlayışı çoğunluktadır. Türklerin siyah renkte elbise giydikleri de görülür. '*Kara donlu kâfir*' deyişi, Dede Korkut'ta sıklıkla görülür. *kara* rengi, yas rengi olarak da geçer. Halkların çeşitliliğini ifade ederken de kullanılır: *kara-halk* ve *kara-budun* gibi. Tabiat varlıklarını ifade etmekte de kullanılır: *kara orman*, *kara sular*. İnsan vücudundaki yüz, baş ve vücudun diğer karalıklarını ifade ederken de kullanılır: *kara bağrım*, *karabaşım*, *kara kaş*, *kara göz*. Hayvanların rengini bildirirken de kullanılır: *kara-deve*, *kara kazılık at*, *kara koç*, *kara tonguz* gibi (Ögel, 2022, s. 431-466).

'*ala*' ve '*alaca*' rengi denilince *ala-geyik* örneği akla gelir. Bu renk, kahverengi düz renk tonunun üzerinde beyaz benekleri olan bir renktir. Yani, birkaç rengin birbirine karışmamış olarak durmasıdır. *ala* sözü, çok eskiden *alak* şeklinde idi. Ancak Göktürk ve Uygur yazıtlarında *ala* şeklinde geçer. *Kutadgu Bilig* ile DLT'de de *ala* biçimindeydi. Hayvanların alası ve ala renklisi, bazı hanlık ve topluluk adlarında ('*Ala atlıg yol Teñri*'), Ala tuğ ve ala-bayrakta, tabiat ve insan vücudu ve hastalıklarında ve *ala* rengi ile yapılan diğer renk eşlemelerinde (*ak-ala*, *kara-ala*, *gök-ala*, *kızıl-ala*) karşımıza çıkar (Ögel, 2022, s. 450-457).

'*gök*' ve '*mavi*' rengi, Türklerin en çok değer verdiği 3 temel renkten (*ak*, *kırmızı*, *gök*) biridir. *gök* rengi, göğümüzün rengi, dünyamızın ve varlığımızın sembolüdür. Gök, Tanrının bizi sonsuzluklara bağlayan, ululuk ve yüceliğin sembolüdür. İnsanlara bolluk, refah ile ölüm ve felaketin yine göklerden geldiğini hatırlatır. Dünyada insanlar ve hayvanlara hayat veren *gök* yani *yeşil*, yine göktür. Dede Korkut'ta '*gök çayırın üzerine*' veya '*gök alanda*' sözleri kadar, rahatlık ve ferahlık veren bir şey yoktur. Onlar, bu rengin zevkini ve kutluluğunu bilmekteydi. Tanrının rengi ve sembolü olan bu renk, yaşlarda ve ölümden, elbise ve süslerde, hayvanlarda, tabiatta, silah aletlerinde ve renk eşleşmelerinde karşımıza çıkar (Ögel, 2022, s. 457-470).

'*yeşil*' rengi, Eski Türkçede *yaşıl* şeklindeydi. Çin kaynaklarında Eski Türklerle yaş sorulduğunda '*otuz yeşil gördüm*' yani otuz bahar, otuz yeşerme gördüm anlamlarında bu cümleyi

kurarlarmış. Diğer Türk ağzlarında ise *yaş*, genç demektir (Örneğin, Kırım Tatar Türkçesinde Yaşlığımaya toyalmadım ‘Gençliğime doyamadım’ ifadesindeki gibi). *yeşil* rengi, din ve kozmogoni inanışlarında (*yeşil-gök* ve *yıldızlar*, *yeşil-gök* ve *yağız-yer* gibi), tabiat varlıklarında, elbiselerde, Göktürklerin ‘*yer-su*’ anlayışı ve Kutadgu Bilig’deki yeni deyişlerde (*yağız-yer*, *yeşil su*) ve yeşille ilgili bazı renk eşlemelerinde (*yeşil-su* ve *kızıl-ateş*, *yeşil-bitki*) karşımıza çıkar (Ögel, 2022, s. 471-478). *Göktürk* yazıtlarında *gök* rengi, sadece ırmak anlamlarındaki kelimelerde kullanılırdı. 11. yüzyılda Karahanlı döneminde Kaşgarlı Mahmud’da da az sayıda görülürken bu rengin anlamı *Kutadgu Bilig*’de çoğalmaya başlamış ve artık göğe bile yeşil denilmiştir.

‘*sarı*’ rengi, Türklerde ve inanışlarında önemli bir rol oynamaz. Fakat tabiat ve bahardaki çiçeklerin tasvir edilmesinde önemlidir. Genellikle bu renk, kötü ruhlar, hastalıklar, bomboş çöller, uzun kış günleri ve yoklukların sembolleştirilmesi kullanılır: *yüzün sararması*, *yüzün sararıp solması*, *sarı-yılan*, *sarı otai* ve *sarı ordu*, *sarı-kır*, *sarı celke* ‘erkek dağ kuzusu’ gibi (Ögel, 2022, s. 479-487).

Renk bildiren sözler aslında birer addır. Türkçe, renkleri gösteren temel kelimelerin yanı sıra küçük renk ayrılıklarını belirten çeşitli kelimelere de sahiptir. Bu yüzden, renk adları yönünden oldukça zengindir. Türkiye Türkçesinde beyaz, siyah, mavi, pembe, al, mor vb. ana renklerdeki derece farklılıklarını göstermek üzere açık ve koyu sıfatlar kullanılır: açık mavi, koyu yeşil, koyu kırmızı, açık yeşil gibi. Renkler arasındaki ince farklılıkları belirtmek için benzetme yoluna da başvurulabilir: çivit mavisi, deniz mavisi, limon sarısı, fıstık yeşili, bal rengi, petrol yeşili, gül kurusu gibi (Korkmaz, 2019, s. 266). Ancak renk kavramını geliştirmek için bazen de eklerden yararlanılır. Eklerin yardımı ile renk adlarından yeni bir renk adı türetilir veya renk adlarının pekiştirildiği görülür. Ad bildiren sözler olan renk adlarına isimden isim yapan ekler getirilerek renk adları türetilir.

Türk lehçelerinde söz yapımı araştırmaları 19. yüzyılda başlamıştır. “*Grammatika Turetskogo, Persidskogo, Kurdskogo i Zhegra Yazykov*” adlı eserinde Kazémbek, isimden isim türeten beş yapım eki ele alır. Nikolay Aşmarin, “*Sravnitel’naya grammatika turetskikh yazykov* (Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Grameri)” eserinde on üç eki; “*Opyt issledovaniya tyurkskikh narechiy* (Türk Dillerinin İncelenmesi Üzerine Deneme)” eserinde Nikolay Katanov ise Tuva Türkçesinde on iki isim yapan eki gösterir ve bazılarının anlamlarını belirler. Fiilden isim türeten ekleri ele almamıştır. “*Ocherki po grammatike turetskogo yazyka* (Türk Dilinin Grameri Üzerine İncelemeler)” eserinde Gordlevskiy, Türk dilinde isim türeten on dokuz eki; “*Grammatika bashkirskogo yazyka* (Başkurt Türkçesinin Grameri)” eserinde Nikolay Dmitriyev, Başkurt Türkçesinde yapım eki olarak yaşamayan ancak alıntı sözcüklerde görülen *-ist*, *-ér* gibi ekleri de verir. “*Yakutskiy yazyk* (Yakut Dili)” eserinde Haritonov, Yakut Türkçesinde isim türeten on dört ek bulur. “*Materialy po izucheniyu tyurkskikh yazykov* (Türk Dillerinin İncelenmesine Yönelik Materyaller)” eserinde Drenkova, Hakas Türkçesinde kırk dokuz ek ele alır, ancak bunların bir kısmının sıfat türeten yapım eki olduklarını da vurgular (*-gér*, *-çan*, *-k*, *-çak*, *-kay* gibi). İsimlerin eklerin yardımı ile yapımı Baskakov’un “*Karakalpakskaya grammatika* (Karakalpak Türkçesi Grameri)” eserinde ayrıntılı olarak incelenmiş ve türemiş isimlerin yapımında yirmi sekiz ekin kullanıldığı belirtilmiştir (Ganiyev, 2013, s. 57). Günümüzde ekler ile yeni kelimelerin türetilmesi üzerine pek çok çalışmanın varlığı dikkat çekmektedir. Eklerin ifade ettikleri anlam, yapım ekleri ile ifade edilmektedir. Türk lehçelerindeki isimlerin yeniden türetilmesi eklerin yardımıyla sağlanmaktadır.

Yapım ekleri, isim ve fiil gövdelerine getirilerek yeni kavramların yaratılmasını, kavramlara karşılık yeni kelimeler türetilmesini sağlayan eklerdir (Korkmaz, 2007, s. 218). Türkçede kök ile eklerin arasındaki birleşme ölçüleri kurallı ve sistemli olduğu için adlara getirilen ekler fiillere, fiillere getirilen ekler de adlara getirilmez (Korkmaz, 2019, s. 110).

Türkçede dört çeşit yapım eki vardır:

1. İsimden isim yapan ek
2. İsimden fiil yapan ek
3. Fiilden isim yapan ek
4. Fiilden fiil yapan ek.

Yeni sözcüklerin oluşumu sırasında Türk dilinin en eski dönemlerinden itibaren görülen anlam ilişkilerine dikkat edilmelidir. Örneğin, *-(ıl)* ekiyle, renk adları oluşturulmasına karşın neolojizmlerin tekil ve çoğul’da sayısal nicelikleri belirtmesi, dilin iç tutarlılığına zarar vermektedir. Benzer örneklere başka kelimelerde de rastlanılır. Aynı yapım eki, birden fazla anlam kazandırabilir. Örneğin, “en sıcak mevsim” anlamındaki *yaz* kelime yapısı, *yaz+lık* “yazlık, yazın oturulan yer; yaz boyunca kullanılan (giyecek vb.)” olarak farklı anlamlarda görülebilir. Bu farklı anlamlar, *+lık* biçim birim yapısı ile

karşılanmıştır (Eker, 2021, s. 266). Yani yapım ekleri de aynı kelimeler gibi farklı durumlarda farklı anlamlar taşıyabilmektedir.

İsimden isim yapan ekler, kök ve gövdelerinden isim türetmek için kullanılan eklerdir. Bu ekler, isim köklerine ve fiilden yapılan isim köklerine eklenir. İsimden isim yapan ekler meslek, topluluk, vasıf, bağlılık, aitlik vb. gibi nesnelere ifade eder. Bu isimlerin sayıları sayılamayacak kadar çok, fakat çeşitleri azdır. İşlek olarak bu ekler kullanılmaz. Fakat bu eklerin kullanım sahası çok geniştir. Bu bakımdan birçoğu çekim eklerine benzer. Hemen hemen bütün isimlerin sonuna gelerek yeni isimler türetir. Türetilen yeni isimlerden bazıları fonksiyon olarak geçici isimler yaptıkları için bu yönüyle çekim eklerine benzer. Fakat kalıcı isimler türeten gerçek yapım eki özelliğindeki bazı yapım eklerinde de bu genelleme vardır (Ergin, 2021, s. 165-166).

Bu çalışmada, Çağdaş Türk lehçeleri esas alınarak Tatar Türkçesi (ek olarak tespit edildiği için Sibiryaya Tatar Türkçesi ve Kreşin Tatar Türkçesi), Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Nogay Türkçesi, Kırım Tatar Türkçesi, Kumuk Türkçesi, Karakalpak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Uygur Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Altay Türkçesi ve Hakas ve Tuva Türkçelerindeki renk türeten isimden isim yapan ekler incelenecektir.

Kuzeybatı/Kıpçak Grubu

1.1. Tatar Türkçesi

+ay, +ey: Bu ek, günümüzde kök ile kaynaşmıştır: *kügey* “mavimsi” (<*kük*), *turgay* “tarla kuşu” (<*turi* Eski Türkçede “kahverengi; yanık rengi” anlamını bildirmiştir) (Ganiyev, 2013, s. 92).

+gült, +glt; +kult, +klt: Vasıf ve renk adlarından benzerlik ve yakınlık ifadesi türetir: *kız+gült* “kızılımsı, kızılca, kırmızımsı” (Öner, 2015, s. 293), *sor+gült* “grimsi”, *yeş+kl* “açık yeşil” (Buran-Alkaya, 2019, s. 58). Bu ekin kullanım sıklığı azdır (Öner, 2013, s. 51-52).

+ça/+çe: Yapım kökleri sıfat olan sözcükler: *yeşl+çe*, *sıyık+ça*, *kızıl+ça* (Ganiyev, 2013, s. 66). Benzerlik, eşitlik fonksiyonuyla kalıplaşır: *sarşa* “sarıca” (Öner, 2013, s. 46), *alaca* “alaca renkli” (Öner, 2015, s. 29).

+çıl/+çil: İsimlerden, fazlalık, bir şeye düşkünlük, bağlılık ifadesi taşıyan yeni isimler yapan bir ektir: *kırçıl* “kır renkli” (Öner, 2013, s. 49).

+kına: *ak kına* “beyazımsı” (Şçerbak, 1977, s. 100).

+lı: *ao+lı* “aklı, beyazlı, beyaz karışık” (Öner, 2015, s. 27).

+lık, +lik: Kotwicz, Bu ekin *-lug*, *-lig* ekinin kök şekli olmadığını, kök şekli olarak *yı* yapısını ele almak gerektiğini, Tunguz dillerinde günümüze kadar *yı* yapısının çokluk bildirdiğini ifade eder. Bang, bu ekin *il* denilen kelimedenden geldiğini; Baskakov ise Türkçedeki *-luk*, *-lük* ekinin Uygur ve diğer Türk lehçelerinde “çok” anlamına gelen *lik* sözcüğü ile ilişkili olduğunu belirtir ve Tumaşeva da bu düşünceye katılır. Bu ek yapım kökünün bildirdiği renklerin isimlerini türetir: *kızıl+lık*, *ak+lık* “beyazlık”, *kük+lik* “mavilik” (Ganiyev, 2013, s. 61-63), *sarı+lık* (Tenişev, 1988, s. 143)

+rak/+rek: Vasıf adlarının karşılaştırılmasında kullanılan bir ektir: aksılarak “daha beyazca” (Öner, 2013, s. 50-51).

+sıl, +sıl: Bu ek, çoğunlukla sıfatlarda görülür: *ak+sıl* “akçıl, ak renge yakın”, *kük+sıl* “mavimsi” (Ganiyev, 2013, s. 93).

1.1.1. Sibiryaya Tatar Türkçesi

+çA: STT’de yaygın olarak eşitlik eki olarak kullanılan bu ek, kimi zaman yapım eki olarak çeşitli işlevlerde kullanılır. Ramstedt ekin *ç+ay* eklerinden oluştuğunu, Kotwicz *çak* ekinin kısaltıldığını, N. Hacıeminoğlu da eşitlik hâli eki *+çA* olduğunu söyler. Küçültme, benzerlik, yakınlık işlevleriyle çeşitli kelimeler yapar: *ciren+çe* “kestane rengimsi”, *qısıl+tsa* “kızamık” (Alkaya, 2021, s. 211).

+ğilt/+qilt; +kilt: Renk adlarına gelerek benzerlik, yakınlık işleviyle kullanılır. İşlek değildir: *sar+ğilt* “sarımsı, sarımtırak”, *qıs+qilt* “kızılımsı”, *yeş+kilt* “yeşilimsi, yeşilimtırak” (Alkaya, 2021, s. 215).

+ğiltum/+kiltüm (<ğilt+ım): +ğilt, +kilt ekinin genişlemiş şeklidir: *sar+ğiltum* “sarımsı, sarımtırak”, *yeş+kiltüm* “yeşilimsi, yeşilimtırak” (Alkaya, 2021, s. 215).

+iltir: Renk adlarına gelip benzerlik, yakınlık anlamı verir. İşlek değildir. *küg+iltir* “mavimtırak, mavimsi” (Alkaya, 2021, s. 215).

+ma: Renk adına gelerek benzerlik, yaklaşıklık anlamı katar: *quñır+ma* “kahverengimsi”, *kügiltir+me* “mavimsi” (Alkaya, 2021, s. 219).

1.1.2. Kreşin Tatar Türkçesi

+çA: Bu ekin Ramstedt, *ç+ay* eklerinin birleşerek oluştuğunu; *Kotwicz*, *çak* ekinin kısaldığını, Hacıeminoğlu ise bu ekin *+çA* olduğunu ve bazı kelimelerin üzerinde kalıplaşarak (*bar+ça*) yapım eki görevi üstlendiğini belirtir. Küçültme, benzerlik ve yakınlık işleviyle kelimeler türetir: *ala+ça* “ala renkli, alaca” (Alkaya-Kirillova, 2018, s. 333).

1.2. Kazak Türkçesi

+ğil, +qıl: Sıfatların karşılaştırmalı şekillerini yapar: *sur+ğil* “grimsi”, *boz+ğil* “bozumsu” (Biray vd. 2015, s. 63).

+ğilt, +qilt: *boz+ğilt* “bozca, grimsi”, *sarı+ğilt* “sarıca”, *sur+ğilt* “grimsi” (Buran-Alkaya, 2019, s. 126). Vasıf ve özellikle renk adlarından benzerlik, yakınlık ifadesiyle yeni adlar türeten bu ekin kullanım sıklığı azdır (Öner, 2013, s. 51-52). Sıfatların karşılaştırmalı şekillerini yapar. Renk bildiren adlara gelerek renklerde solgunluk bildirir: *sarı+ğilt* “sarımsı” (Biray vd. 2015, s. 63), *boz+ğilt* “bozca, grimsi” (Koç-Doğan, 2004, s. 191), *kız+ğilt* “pembe” (Koç vd. 2019, s. 368).

+ğiltum, +qiltum: Ek, ünlüler ve ünsüzlerden sonra *+ğiltum*, ünsüzlerden sonra da *+qiltum* şeklindedir. Sıfatların karşılaştırmalı şekillerini yaparak azlık bildirir: *boz+ğiltum* “bozumtırak”, *sur+ğiltum* “grimsi, az gri” (Biray vd. 2015, s. 64), *sar(ı)+ğiltum* “sarımsı, sarıca” (Koç-Doğan, 2004, s. 191), *qız+ğiltum* “kırmızımsı” (Koç vd. 2019, s. 368).

+şa/+şe: Benzerlik, eşitlik fonksiyonuyla kalıplaşır: *sarşa* “sarıca” (Öner, 2013, s. 46). Sıfatlara getirilerek karşılaştırma ve derecelendirme görevi üstlenir: *aq+şa* “beyazımsı, beyaz renkli, akça” (Biray vd. 2015, s. 63; Koç vd. 2019, s. 31).

+rak/+rek: Vasıf adlarının karşılaştırılmasında kullanılan bir ektir: *kögirek* “daha mavi”, *agırak* “daha beyaz” (Öner, 2013, s. 50-51).

+amık: *boz+amık* “boz renge yakın renk” (Koç vd. 2019, s. 90).

+erîñki: *kögerîñki* “mavimsi, mavimtırak” (Koç vd. 2019, s. 258).

+ildir: *kögildir* “mavimsi, maviye çalan” (Koç vd. 2019, s. 258).

+iljim: *kögiljim* “mavimsi, maviye yakın” (Koç vd. 2019, s. 258).

+dıq: *qızıl+dıq* “kızılılık, kırmızılık” (Koç vd. 2019, s. 369).

1.3. Kırgız Türkçesi

+gilt, +gult: Renk adlarında benzerlik ve yakınlık ifade eden kelimeler yapar: *sar+gilt* “sarımtırak, sarıya çalan” (Yudahin, 2011, s. 639), *kız+gilt* “kırmızıya çalan, kızılca” (Yudahin, 2011, s. 470), *kö+gült* “mavimsi” (Buran-Alkaya, 2019, s. 196). Bu ekin kullanım sıklığı azdır (Öner, 2013, s. 51-52), *sur+gult* “bozumtırak”, *boz+gult* “bozumtırak” (Kasapoğlu Çengel, 2020, s. 113).

+çil, +çul: Benzerlik ve gibilik ifade eder. Çoğunlukla renk adlarına getirilir. *+çı* ve *+l* ekinin birleşmesinden oluşur: *ak+çıl* “beyazımsı, akımsı”, *sarı+çıl* “sarımsı” (Kasapoğlu Çengel, 2020, s. 110), *kök+çül* “mavimsi” (Yudahin, 2011, s. 498).

+gıç: Tek bir örnek tespit edilmiştir: *sarı+gıç* “sarı” (Yudahin, 2011, s. 639),

+gIl, +gul, +kül: Kırgız Türkçesinde fazla işlek olmayan bu ekin isimlere gelerek benzerlik ifade ettiği görülür: *kız+gül* “kızılca”, *ak sargıl* < *sarıg+gıl* “sarışın” (Kasapoğlu Çengel, 2020, s. 113).

+gıltım, +gUltUm: *+gıltım, +gultum, +gültüm* eki sadece renk adlarıyla kullanılır. Kelimeye benzerlik ve gibilik anlamı katar: *agıltım* < *ak+gıltım* “beyazımtırak”, *kız+gıltım* “kızılımtırak”, *sur+gıltım* “bozumtırak”, *kögültüm* < *kök+gültüm* “mavımtırak” (Kasapoğlu Çengel, 2020, s. 113).

+lcım, +lcüm: Bu ek, kızıl ve caşıl renk adlarıyla kullanılmaz. Bu renklere gelerek benzerlik ve gibilik anlamı katar: *kara+lcım* “karamsı”, *sarı+lcım* “sarımsı”, *agılcım* < *ak+ı+lcım* “beyazımsı”, *kögülcüm* < *kök+ü+lcüm* “mavimsi” (Kasapoğlu Çengel, 2020, s. 114).

+ltır, +ltür: Bu ek, ak ve kök renk adlarına gelerek benzerlik ve gibilik ifade eder: *agıltır* < *ak+ı+ltır* “beyazımsı”, *kögültür* < *kök+ü+ltür* “mavimsi” (Yudahin, 2011, s. 498).

+omtuk, +mık: Kırgız Türkçesinde işlek olmayan bu ek, renk adlarıyla kullanılır: *boz+omuk* “boz; yüz solukluğu”, *ala+mık* “alaca, tek renkli olmayan” (Kasapoğlu Çengel, 2020, s. 117).

+rAAk, +rOOk: Tarihi Türk yazı dilinde *+raq, +rek* şeklinde bu ek, Kırgız Türkçesinde uzun ünlüdür. Bu ek, sıfatlara gelerek karşılaştırma ve derecelendirme bildirir: *caşıl+ı+raak* “daha yeşil” (Kasapoğlu Çengel, 2020, s. 117-118).

+sımak, +sımal, +sıman: Fazla işlek olmayan bu ekin renk adlarına gelerek benzerlik ve gibilik ifade ettiği görülür: *kızıl+sımak* “kızılımsı”, *kara+sımal* “karamsı” (Kasapoğlu Çengel, 2020, s. 118), *kızıl+sıman* “kırmızımtırak, kırmızımsı” (Yudahin, 2011, s. 471),

+ş: Bu ek, Kırgız Türkçesinde ak ve kök renk adlarına gelerek benzerlik ve gibilik katar: *agış* < *ak+ı+ş* “beyazımsı”, *kögüş* < *kök+ü+ş* “mavimsi” (Yudahin, 2011, s. 498).

+Dlk: *ak+tlk* “aklık” (Yudahin, 2011, s. 16), *kızıl+dık* “kızılılık” (Yudahin, 2011, s. 471).

1.4. Başkurt Türkçesi

+ğilt/+gilt; +qılt/+kilt; ğolt: Benzerlik ve yakınlık ifadesi yapan kelimeler türetir: *har+ğilt* “sarımsı”, *qara+ğilt* “siyahımsı”, *qız+ğilt* “kızılca, kırmızımtırak”, *quy+ğilt* “koyuca”, *yeş+kilt* “yeşilimsi”, *hor+ğolt* “grimsi” (Buran-Alkaya, 2019, s. 264), *harıqilt* “sarıya çalan, sarımsı” < *harı+qilt* (harı “sarı”); *kümgil(t)* “maviye çalan, mavimsi” < *küm+gil(t)* (*küm-kük* “gömgök, çok mavi, mor”); *yäşkilt* “yeşil” < *yäş+kilt* (*yäşil* “yeşil”) (Yazıcı Ersoy, 2022, s. 111).

+AmIk: İsim kök ve gövdelerine gelerek onlardan renk, küçültme veya aslından bozulmuş olan isimler türetir: *qı z(ıl)amıq* “kızamık” < *qız(ıl)+amıq* (*qız(ıl)* “kızıl, kırmızı”) (Yazıcı Ersoy, 2022, s. 101).

+GAs: İsim kök ve gövdelerine gelerek küçültme, sevgi, benzerlik anlamı ifade eden isimler türetir. Ek, Eski Türkçede de küçültme ve sevgi ifade eden bitki ve hayvan isimleri yapar: *kükäs* “yeşil sırtlı, ince parlak bir tatlı su balığı, ince vücutlu kişi” < *kük + käs* (kük “gök, mavi, boz”) (Yazıcı Ersoy, 2022, s. 109).

+GXl: Eklendiği isim kök ve gövdelerinden benzerlik ifade eden isimler yapar. Renk isimlerinde kullanımı yaygındır: *buzgil* “grimsi, bozumsu, gri renge yakın” < *buz+gil* (*buz* “gri, boz; sahipsiz, boş duran”); *kümgil(t)* “maviye çalan, mavimsi” < *küm+gil(t)* (*küm-kük* “gömgök, çok mavi, mor”); *tümüül* “siyahımsı, kara, füme, sıkıntılı bunlu” < *tüm+iül* (tüm “deva, şifa, ilaç”) (Yazıcı Ersoy, 2022, s. 110-111).

+hXI: İsimlere gelerek benzerlik, gibilik ifade eden sıfatlar yapar. Eski Türkçede *+sıl/+sil* şeklindedir. Orhun Türkçesinde *+l* ekiyle türeyen renk isimleri söz konusudur. Başkurt Türkçesinin karakteristik özelliklerinden birisi olan genel Türkçede kelime başı /s-/>/h-/ değişimi ile ekin ses düzeni Başkurt Türkçesinde *-hıl/-hıl/+hül/+hül* şeklinde görülür: *aqhıl*

“beyazımsı” < *aq+hıl* (aq “ak, beyaz”); *kükhıl* “mavimsi” < *kük+hıl* (kük “mavi”) (Yazıcı Ersoy, 2022, s. 113-114).

+**hXw**: İsimlere gelerek benzerlik, gibilik ifade eden sıfatlar türetir. Genel Türkçedeki kelime başı /s-/>/h-/ değişimi Başkurt Türkçesinin karakteristik özelliklerinden olup ek sonundaki sızıcılaşma ile ek Başkurt Türkçesindeki şeklini alır: *alhw* “kırmızımsı, pembemsi” < *al+hıw* (*al* “kırmızımsı, pembe”); *aqhıw* “beyazımsı” < *aq+hıw* (*aq* “ak, beyaz”); *külhw* “bozumsu” < *kül+hıw* (*kül* “kül”); *qarahıw* “siyahımsı” < *qara+hıw* (*qara* “kara, siyah”), *zängärhw* “mavimsi” < *zängär+hıw* (*zängär* “mavi”) (Yazıcı Ersoy, 2022, s. 114-115).

+**sA**: Küçültme fonksiyonunda isimler türetir: *yäşilsä* “çeşitli yeşil sebzeler verilen genel isim” < *yäşil+sä* (*yäş(ıl)* “yeşil”) (Yazıcı Ersoy, 2022, s. 131).

1.5. Nogay Türkçesi

+**gilt**/**Gİlt**: Renk isimlerine gelip yaklaşıklık, benzerlik yapan ve azlık bildiren bu ek yaygın değildir: *qizgilt* “kırmızımsı”, *sargilt* “sarımsı” (Ergönenç, 2009, s. 70; Ergönenç, 2019, s. 74).

+**İldIm**: Renk adlarına gelerek gibilik, benzerlik anlamı katar. Renk bildiren kelimelere gelir: *agildim* “beyazımsı” (Ergönenç, 2009, s. 70), *kögildim* “mavimsi” (Ergönenç vd. 2024, s. 153).

+**İldIn**: *kög+ildin* “mavimsi” (Ergönenç vd. 2024, s. 153).

+**İlzIr**/**İlZİR**: Renk adlarına gelerek gibilik, benzerlik anlamı katar: *ag+ılzır* “beyazca, beyazımsı”, *kög+ilzır* “mavimtırak” (Buran-Alkaya, 2019, s. 327). Ekin ünlü uyumuna göre kalın ve ince şekli bulunur. Ekin ünlüleri daima düz olarak gelir. Renk bildiren kelimelere gelerek onlardan benzer anlamı kelimeler türetir. Ekin işlevi +*İldİM*, +*yoşkil*, +*Gİlt* ve +*GAna* ekleriyle aynıdır: *agilzır* “beyazca, beyazımsı”, *kögilzır* “mavimsi, mavimtırak” (Ergönenç, 2009, s. 70-71).

+**sımal**: Gibilik ve benzerlik ifade eden bir ektir: *sarı+sımal* “sarışın”, *kara+sımal* “siyahça” (Buran-Alkaya, 2019, s. 328). Kırgız Türkçesinde “gibi” anlamında edat olarak kullanılan “*sımal*”, Nogay Türkçesinde ekleşmiştir: *qarasımal* “siyahça” (Ergönenç, 2019, s. 76), *aq+sımal* “beyazımsı, beyaz gibi” (Ergönenç vd. 2024, s. 32).

+**yoşqil**: Ek, renk isimlerine gelir ve azlık anlamı verir. İşlek olmayan bir ektir: *qarayoşqil* “siyahımsı” (Ergönenç, 2009, s. 70).

+**(İ)rAk**/**(I)rAk**: Genellikle renk isimlerine gelen ek, geldiği vasıf isimlerinin niteliklerini artıran, pekiştiren isimler yapar. Ek, ünlüyle biten isimden sonra +*rAk*, ünsüzle biten isimden sonra +(İ)*rAk* şeklinde gelir. Yardımcı ünlüsü daima düz olan ekin /k/ ünsüzü, ince ünlü yanında /k/, kalın ünlü yanında ise /q/ şeklinde gelir: *sarıraq* “daha sarı”, *qizüliraq* “daha kırmızı” (Ergönenç, 2009, s. 72), *sarıraq* “daha sarı”, *qızıliraq* “daha kırmızı” (Ergönenç, 2019, s. 76).

+**şİl**: Vasıf isimleri yapan ek yaygın değildir: *kökşil* “mavimsi” (Ergönenç, 2009, s. 73).

+**ğoşqil**: Renk isimlerine gelir ve azlık anlamı verir: *qarağoşqil* “siyahımsı” (Ergönenç, 2019, s. 74).

+**İlcIr**: Renk bildiren kelimelere gelerek onlardan benzer anlamı kelimeler türetir: *ağilcır* “beyazca, beyazımsı”, *kögilcır* “mavimsi, mavimtırak” (Ergönenç, 2019, s. 74).

+**şA**: Renk isimlerine gelir: *yasılsa* “sebze” (Ergönenç, 2019, s. 76).

+**lıq**: *aq+lıq* “aklık, beyazlık” (Tenişev, 1988, s. 143) (Bask., 58-59)

+**şağala**: *aq+şağala* “bembeyaz” (Ergönenç vd. 2024, s. 32).

+**la**: *qara+la* “alaca, rengârenk, renk renk, çil” (Ergönenç vd. 2024, s. 238).

+**lıq**: *qara+lıq* “karalık, siyahlık” (Ergönenç vd. 2024, s. 238), *sarı+lıq* “sarı renk, sarılık” (Ergönenç vd. 2024, s. 284), *qızıl+lıq* “kızıllık, kızartı, allık” (Ergönenç vd. 2024, s. 257).

+*ala*: *yasılala* “yeşil rengin hâkim olduğu, alacalı bulacalı” (Ergöner vd. 2024, s. 419).

1.6. Kırım Tatar Türkçesi

+*çII*: Renk isimlerine gelerek benzerlik bildirir. İşlek değildir: *aq+çil/aq+çıl* “beyazlamaya yüz tutmuş”, *kök+çil* “mavimsi” (Buran-Alkaya, 2019, s. 391).

+*ltIm*: Renk isimlerine gelerek benzerlik, yakınlık bildirir. İşlek değildir: *kög+eltim/kök+ültim* “mavimtırak”, *qızı(l)+tum* “kırmızımsı”, *yeş+iltim* “yeşilimtırak”, *mor+ultum* “morumsu”, *sarı+ltum* “sarımtırak”, *qara+ltum* “karamtırak” (Buran-Alkaya, 2019, s. 392; Yüksel, 2005, s. 146).

+*CA*: Eski Türkçede küçültme ve kuvvetlendirme bildiren bir ektir. Niteleme sıfatlarından veya adlardan yeni adlar türetir. Bu tür kelimelerde ekin küçültme işlevi zayıflamış veya tamamen kaybolmuştur: *alaca ulaca* “alaca bulaca”, *kökçe* “açık mavi”, *alaca* “alaca”, *qaraca* “soluk siyah” (Yüksel, 2005, s. 129-130).

+*II*: Eski Türkçedeki *+sı-* isimden fiil yapan ekin genişlemiş şekli *+sıl/+sil* ekinden oluşmuş ölü bir ektir: *qızıl* “(<*oız-sıl*) “kızıl”, *yeşil* (*yaş+sıl*) “yeşil” (Yüksel, 2005, s. 138).

+*IU/+IU...+II/+IU*: Türkçede eskiden beri görülen ve birbirine yakın iki kelimedede çift olarak kullanılarak bir arada bulunma ifade eder: *aqlı qaralı* “siyahlı beyazlı” (Yüksel, 2005, s. 144).

+*msI*: İşlek değildir: *mavımsı* “mavimsi” (Yüksel, 2005, s. 147).

+*mtıraç*: *mavımtıraç* “mavimsi” (Yüksel, 2005, s. 147).

1.7. Kumuk Türkçesi

+*ğilt*: Renk adlarına gelerek yakınlık, benzerlik, küçültme ifadesi katar. İşlek değildir: *yaş+ğilt* “yeşilimsi, yeşilimtırak” (Pekacar, 2011, s. 387), *sar+ğilt* “sarıca, sarımtırak, sarımsı” (Pekacar, 2011, s. 288), *qız+ğilt* “kızılımsı, kırmızımsı, kırmızımtırak” (Pekacar, 2011, s. 265).

+*şilt*: Renk adlarına gelerek yakınlık, benzerlik, küçültme ifadesi katar. İşlek değildir: *aq+şilt* “aksıl” (Buran-Alkaya, 2019, s. 522), *gök+şilt* “mavimsi; yeşilimsi” (Pekacar, 2011, s. 139).

+*şumal*: Renk adlarına gelerek yakınlık, benzerlik, küçültme ifadesi katar. İşlek değildir: *aq+şumal* “beyazımsı” (Buran-Alkaya, 2019, s. 522), *gök+şumal* “1. mavimsi, mavimtırak. 2. yeşilimsi, yeşilimtırak” (Pekacar, 2011, s. 139).

+*lik*: *sarı+lik* “sarılık”, *gog+lik* “mavilik” (Tenişev, 1988, s. 143) (TYA, 109)

+*lıq*: *ala+lık* “alacalık, renk karışıklığı” (Pekacar, 2011, s. 29), *qızıl+lıq* “kızılılık, kırmızılık” (Pekacar, 2011, s. 265).

+*üldür*: *gög+üldür* “1. mavimsi, mavimtırak. 2. Yeşilimsi. 3. Gri, kül rengi. 4. Mavimsi kır renkte” (Pekacar, 2011, s. 139).

1.8. Karakalpak Türkçesi

+*al*: *kögala* “alabula; mavimsi; yeşilimsi”. *kögal* örneğindeki ekin ünlü uyumuna girmemesi, bu morfemin anlamlı bir kelimededen geldiğini düşündürmektedir (Uygur, 2001, s. 43). Kırgız Türkçesindeki *kögala* “alabula; mavimsi; yeşilimsi” (*kök+ala*) kelimesi, bu düşünceyi desteklemektedir (Uygur, 2018, s. 89).

+*amıq*: Renk isimlerine gelerek onlardan yine renk ismi yapan ektir: *bozamıq* “gri, kül rengi” (Uygur, 2001, s. 43).

+*ğıl/+qıl/ğilt*: *bozğıl* “açık gri, solgun”, *qızğıl* “kırmızımsı”, *sarğıl* “sarımtırak”, *surğıl* “gri, boza yakın” < *sur*: kurşunî renk (Uygur, 2001, s. 42). Sıfatların derecelerinde karşılaştırma derecesi olarak kullanılır ve *-raq*, *-rek*, *-ıraç*, *-irek*; *-law*, *-lew*; *-şıl*, *-şil* ekleriyle birlikte anılır. Fakat ekin aslî görevi, renk ve tat isimlerine gelerek “benzerlik” ve vasfın azlığını ifade etmektir: *sarğıl* “sarımtırak” (Uygur, 2018, s. 88).

+ultum: Ek, tat ve renk ismine gelerek benzerlik bildirir: *kögiltim* “mavi, gök rengi” (Uygur, 2001, s. 42).

+ildir: *kök* “mavi” kelimesine gelerek tek bir örnekte karşımıza çıkar: *kögildir* “mavi, mavimsi”. Bu ek, renk ismine gelerek o renge yakınlık, benzerlik bildirir (Uygur, 2018, s. 88).

+is: *kögis* “göğermeye başlamış, gök rengi almış, mavi” (Uygur, 2001, s. 43). Bu kelime, Türkiye Türkçesindeki “maviş” sözünü hatırlatmaktadır (Uygur, 2018, s. 88).

+kaç, +kaş: akj(üzeri i üstündeki gibi eğik çizgi getir)a “beyazcık, beyazımsı” (Şçerbak, 1977, s. 101).

+law, +lew: Sıfatlara gelerek onlardaki vasfın azlığını bildirir: *qaralaw* “biraz kara, siyahımsı”, *qaraltımlaw* “esmerce, siyaha yakın” (Uygur, 2018, s. 98).

+rak/+rek: Ekin aslı fonksiyonu, karşılaştırma yoluyla bir şeyin, vasfın, diğer bir nesneye göre fazlalığını, üstünlüğünü veya azlığını, zayıflığını bildirmektir: *ağıraq* “daha beyaz” (Uygur, 2001, s. 41).

+sımaq (<si-+maq): Geldiği kelimeye benzerlik, gibilik anlamı katar: *qızılsımaq* “kırmızımsı”, *bozsımaq* “solgun, beyaz-grili” (Uygur, 2018, s. 88).

+şıl/şil: Ek başındaki ç’ler ş’ye döner. Renk isimlerine gelerek “benzerlik” ifade eden isimler yapar: *aqşıl* “beyazımsı”, *kökşil* “mavi, gök rengi” (Uygur, 2018, s. 84).

1.9. Karaçay Balkar Türkçesi

+lıq: *aq+lıq* “aklık, beyazlık” (Tenişev, 1988, s. 142)

+çik: *akçik* “beyazcık, beyazımsı” (Şçerbak, 1977, s. 100), *karaçik* “siyahcık, siyahımsı” (Şçerbak, 1977, s. 100), *ç(j)aşılçik* “yeşilcik, yeşilimsi” (Şçerbak, 1977, s. 100),

2. Güneydoğu/Karlık Grubu

2.1. Özbek Türkçesi

+(i)mtil: Renk bildiren kelimelere gelir: *âk+ımtil* “akımsı”, *sâr+ğımtil* “sarımsı, sarışın” (Buran-Alkaya, 2014, s. 57), *kök+imtil* “mavimtrak”, *qâra+mtil* “karamtrak” (Gültekin vs. 2019, s. 33).

+(i)mtir: Renk bildiren kelimelerde anlamın zayıflığını vurgular: *qâra+mtir* “karamtrak”, *kök+imtir* “mavimsi”, *qız+ğımtir* “kızılımsı” (Buran-Alkaya, 2014, s. 57).

+İş: Renk isimlerine gelerek benzerlik ifade eder: *kök+iş* “mavimsi”, *âq+iş* “akımsı”, *qız+ğış* “kızılımsı”, *sâr+ğış* “sarımsı, sarışın” (Buran-Alkaya, 2014, s. 59).

+cha: Eşitlik, benzerlik, karşılaştırma fonksiyonlarında kullanılan isim çekim eki, zamanla yapım ekine dönüşmüştür: *qizilcha* “kırmızıya yakın (qizil: kırmızı)”, *olacha* “alaca, rengarenk (*ola*: ala renk)” (Yıldırım, 2012, s. 41).

+ligicha: Kalıplaşmış şekilde kullanılan zarf türeten bir ektir: *ko’kligicha* “mavi olarak, yeşil olarak (*ko’k*: mavi, gök, yeşil)” (Yıldırım, 2012, s. 46).

+roq: *qora+roq* “daha kara, daha siyah” (Gültekin vd. 2019, s. 33).

+lıq: *aq+lıq* “beyazlık, aklık” (Tenişev, 1988, s. 143; Şçerbak, s. 104).

2.2. Uygur Türkçesi

+ğInA (+qına, +kine, +oina, +oine): Küçültme ve sevgi ifade eden isimler yapar (Doğan, 2020, s. 51): Aleksandr Mihayloviç Şçerbak (1977, s. 100) *ak+kina* “beyazımsı”, *aq+qına* “beyazımsı, akımsı”, *kök+kine* “mavimsi” (Doğan, 2020, s. 51). Uygur döneminde -*qıña* eki, bünyesindeki *ny* (*ñ*) sesinin ayrışmasıyla damak uyumuna bağlı olarak ekli şekilde /n/ ağzında -*qına/-kine/-kie*; /y/ ağzında -*qıya/-qia/-kiye* şekillerini almıştır. Küçültme ve sevgi kelimeleri oluşturur: *birikia amraq oğlum* “biricik sevgili oğlum” (Alkaya, 2008, s. 44). Özbek

Türkçesinde *-ginä/-qınä*, *-kinä* şeklinde ekleşmiş olarak kullanılır. İsimden isim yapma eki olarak işlek bir kullanımı vardır (Alkaya, 2008, s. 52).

+mtul: İşlek olmayan isimden isim yapan ektir: *qara+mtul* “karamsı, siyahımsı” (Doğan, 2020, s. 53), *kök+(ü)mtül* “mavimsi” (Öztürk, 2020, s. 39).

+rak, +rek: Karşılaştırma bildiren ektir: *aq+raq* “daha beyaz” (Doğan, 2020, s. 53).

+sil, +sul: Benzerlik, gibilik ifade eden sıfatlar türetir: Sadece *ao+sil* “beyazımsı” ve *yoo+sul* “yoksul” kelimelerinde görülür (Öztürk, 2020, s. 40).

+ş, +ç: Renk isimlerinden sıfatlar türetir. Yakınlık ve benzerlik anlamı katar: *aq+i+ş* “akış, beyazımsı”, *kök+ü+ş* “göğüş, göğümsü”, *sa(r)i+u+ç* “sarışın, sarımsı” (Öztürk, 2020, s. 40).

3. Güneybatı/Oğuz Grubu

3.1. Türkiye Türkçesi

+Aç: Eklendiği kelimeye büyütme ve küçültme anlamı katar (Biray, 1999, s. 66): *bozaç* “bozumttrak, boz renkte” (Korkmaz, 2019, s. 120)

+CA: Renk adlarından veya adlardan sonra gelerek yaptığı küçültme sıfatları ekteki işlev zayıflamasından ötürü o sıfatın niteliğine bağlı olan cins adları da türetir: *ala+ca* “ala, alacalı” (Buran, Alkaya ve Yalçın, 2017: 55), *gök+çe* “güvercin” (Korkmaz, 2019, s. 123)

+CII, +CUI: Bu ekin, *+ÇII*, *+Çul* biçiminde örnekleri vardır: *akçıl* “beyazımttrak”, *gökçül* “mavimsi, mavimtttrak”, *kırçıl* “kırımsı, kırımtttrak” (Korkmaz, 2019, s. 127).

+em: Türkiye Türkçesindeki *gögem* “yeşile çalan mor”, “*görkem*” ve son yıllarda türetilen *düzem* “dozaj”, *önem*, *gizem* kelimelerinde de bu ek bulunur (Biray, 1999, s. 78).

+ImsI, +UmsU: Bu ek, adlara, renk adlarına ve tat bildiren sıfatlara gelerek “benzerlik, andırma” anlamı veren sıfatlar türetir: mavimsi, yeşilimsi, kırmızımsı (Buran vd. 2017, s. 58). Bu birleşik ekin içindeki *+sI*, *+sU* eki, Eski Türkçedeki *+sIg* “gibilik, benzerlik” gösteren ekin kalın Türkiye Türkçesindeki kalıntısıdır (Korkmaz, 2019, s. 137). Ergin, -msı ekinin -sı ekiyle aynı olduğunu, ekteki -m’nin ya sonu “-m” ile biten bir kelimedenden geçtiğini ya da “m”li diğer eklere -msa, -mttrak” benzeme yoluyla ortaya çıkmış olabileceğini kaydeder: *beyazımsı*, *acımsı*, *eşimsi*, *esmerimsi* (Biray, 1999, s. 52-53).

+(I)mttrak, +(U)mttrak: Kullanımı *+ImsI*, *+UmsU* kadar işlek olmasa da bu ek de adlara, renk adlarına ve tat bildiren sıfatlara gelerek “benzerlik, gibilik, yakınlık” anlamı veren sıfatlar türetir: *yeşil+imtttrak*, *sarı+mttrak*, *boz+umtttrak*, *mavi+mttrak* (Buran vd. 2017, s. 58), *kırmızım+tttrak* (Biray, 1999, s. 53). Bu ek, ünlü uyumuna hep kalın şekliyle gelir. Sadece ünsüzle biten sözcüklerden sonra araya bir bağlantı ünlüsü girer. Ek yapısı itibarıyla Eski Oğuz Türkçesindeki *+(I)mtı* veya *+(I)mtık*, *+(I)mtuk* benzetme ekiyle *+raK* karşılaştırma ekinin birleşmesinden oluşmaktadır (Korkmaz, 2019, s. 138; Biray, 1999, s. 53). *+(I)mtık*, *+(I)mtuk* eki, günümüz Türkiye Türkçesinde görülmez fakat Türkmen Türkçesinde kullanılmaktadır (Korkmaz, 2019, s. 138).

+Iık, +IUK: Renk adlarından o rengin hâkim ve yaygın olduğunu bildiren soyut adlar türetir: *ak+lık*, *beyaz+lık*, *karanlık* <*karangu+lık*, *kızıl+lık*, *mavi+lık*, *mor+luk*, *sarı+lık*, *yeşil+lık* (Korkmaz, 2019, s. 136).

+rAk: Eski Türkçe ve Eski oğuz Türkçesinde sıfatlardan karşılaştırma sıfatları türeten işlek olan bu ek, Türkiye Türkçesinde “oldukça” anlamı veren bazı küçültme sıfatları yapar: *ak+rak*, *boz+rak*, *gök+rek*, *sarı+rak* (Korkmaz, 2019, s. 138).

+şIn: Renk adlarından benzerlik gösteren birkaç sıfat türetmiş bir ektir: *sarı+şın*, *gök+şin*, *mavi+şin*, *ak+şın*, *kara+şın* (Buran vd. 2017, s. 59; Korkmaz, 2019, s. 142).

+I: Oğuz grubu Türk lehçelerinde görülür. “yeşil” ve “kırmızı” kelimelerinde görülen bu ekin benzerlik işlevi bulunur. “yeşil” ve “kırmızı” kelimeleri dışında birkaç kelimenin de -I ekiyle türediği düşünülür: birincil, ikincil, anayasal, ardıl, buzul, dördül, diş, gizil, özgül, yabancı, yabancı, yasal. Türkiye Türkçesinde *kız+(i)I*, *yeş+il* (*yaş+il*) (Biray, 1999, s. 75).

3.2. Azerbaycan Türkçesi

+ımtıl: Renk adlarına gelerek benzerlik, gibilik bildirir: *yaşıl+ımtıl* “yeşilimsi”, *ağ+ımtıl* “beyazımsı”, *gırmızı+ımtıl* “kırmızımsı, kırmızımtırak”, *gara+ımtıl* “siyahımsı”, *göy+ümtül* “mavimsi” (Buran vd. 2017, s. 123). Düzlük ve yuvarlaklık uyumu gereği em dar-düz (ı, i) hem de dar-yuvarlak (u, ü) ünlülüdür. Ünsüzle biten kelimelere eklendiğinde ünlü uyumlarının gerektirdiği şekilde ünlülerinden birini alır (ı, i, u, ü). Sıfatların azaltma derecesinde kullanılır: *ağ+ımtıl*, *boz+ımtıl*, *qonur+ımtıl* “açık kahverengiye yakın (gonur: konur, esmer, açık kahverengiye yakın)” (Biray, 1999, s. 53-54).

+Imsov: Renk adlarına gelerek benzerlik, gibilik, yakınlık bildirir: *ağ+ımsov* “beyazımsı”, *boz+ımsov* “bozumsu”, *göy+ümsov* “mavimsi”, *sarı+msov* “sarımsı” (Buran vd. 2017, s. 123).

+ımtrag: Renk adlarına gelir: *sarı+mtrag* “sarımtrık”, *ağ+ımtrag* “beyazımsı”, *göy+ümtrag* “mavimtrık” (Buran vd. 2017, s. 123). Ekin renk bildiren sıfatlara gelerek “azaltma derecesi” bildirdiği görülür: *boz+umtraq* “bozumsu”, *qırmızı+mtraq* “kırmızımsı” (Biray, 1999, s. 53).

+sOv: Birkaç kelimedede görülen bu ekin yapısı, *-msı*, *-mtrık*, *-ımtıl*, *-mtık* eklerindeki “m” ile aynı kategoridedir: *bozum+sov* “bozumsu”, *ağım+sov* “akımsı” (Biray, 1999, s. 55).

+şIn: Renk bildiren kelimelere benzerlik ve yakınlık işlevi katar: *ağ+şın* “ak yüzlü; zayıf, arık, solgun yüzlü”², *qara+şın*, *sarı+şın* (Biray, 1999, s. 55).

+raq: Sıfatların azaltma derecesini meydana getiren ekler arasında sayılmaktadır. Bu ekin işlevi, kendi semantiği doğrultusunda eklenen sözlere, bu sözün önceki anlamına göre azlığı ifade eden bir anlam katar: *boz+raq* (Biray, 1999, s. 58-59).

+I: Oğuz grubu Türk lehçelerinde görülür. “yeşil” ve “kırmızı” kelimelerinde görülen bu ekin benzerlik işlevi bulunur: *qızıl*, *yaşıl* (Biray, 1999, s. 75).

+lıq: *sarı+lıq* “sarılık”, *aq+lıq* “aklık, beyazlık” (Tenişev, 1988, s. 142).

3.3. Türkmen Türkçesi

+casın: *gızıl+casın* “kızılca”, *goñur+casın* “kahverengice” (Doğan, 2019, s. 131).

+çı: *orayançı* “sarımsı kırmızı renk” (Doğan, 2019, s. 131).

+cIk: *apakcık* “apakçık” (Doğan, 2019, s. 131).

+gylt/+gilt: İşlek değildir. Renk isimlerine gelerek benzerlik ve gibilik ifade eden sıfatlar yapar: *gızgilt* [gızgilt] “kızılımtırak, kırmızımsı, kızıla çalan renkte” < *gızıl* “kırmızı, kızıl”; *sargylt* [sa:rğilt] “sarımtrık, sarımsı, sarıya çalan” < *sarı* “sarı”; *symgylt* [sımğilt] “soluk kırmızı renk” (Yıldırım, 2020, s. 77-78).

+jA: Yarı işlek bir ektir. Eşitlik, benzerlik, karşılaştırma fonksiyonlarında kullanılır: *ak* [a:kca] “beyazlık bakımından hoş görünen, sevimli” < *ak* “ak, beyaz”; *alaja* [a:laca] “alaca renkli” < *ala* “ala, alaca, karışık renk”; *sarija* [sa:rca] “rengi sarı ve hoş, sarı renkli” < *sarı* “sarı”, *yaşılja* [ya:şılca] “yeşilimtrık, yeşile yakın renkte” < *yaşıl* “yeşil” (Yıldırım, 2020, s. 65-66).

+laç/+leç: *kümüş+leç* “gümüş rengi” (Doğan, 2019, s. 131), *kümüşleç* [kümüşlöç] “gümüş renkli, gümüşe çalan renkte, gümüşü” < *kümüş* “gümüş”; *tüsseleç* [tüssölöç] “duman renginde, duman rengine çalan” < *tüsse* “tütsü, duman, is” (Yıldırım, 2020, s. 81-82).

+lık, +lük: *gara+lık* *gızıl+lık* *yaşıl+lık* “yeşillik”, *gök+lük* “mavilik” (Doğan, 2019, s. 131).

+mek: *kül+cü+mek* “kül rengi, gri” (Doğan, 2019, s. 131).

+mik: Ek, *-mık* ve *-mik* şeklinde görülür (Biray, 1999, s. 54-55): *saz+mık* “gri” (Doğan, 2019, s. 131).

² Azerbaycan Türkçesindeki *ağşın* kelimesi, anlam daralmasına uğrayarak sadece insanlarla ilgili bir özelliği ifade etmek amacıyla işlev kazanmıştır (Biray, 1999, s. 55).

+mtıl: Renk adlarına gelerek benzerlik ve gibilik ifade eder. İşlek değildir: *gara+mtıl* “siyahımsı”, *göög+ümtül* “mavimsi” (Buran vd. 2017, s. 193), *saarımtil* “sarımtrak” (Kara, 2000: 31). Ekin yalnız düz (ı, i) ünlülü şekilleri vardır. Ünsüzle biten kelimelere eklendiğinde ünlü uyumlarının gerektirdiği şekilde ünlülerinden birini alır (ı, i, u, ü). Sıfatların azalma derecelerini ele alırken kullanılan bu ekin sıfat derecesi eki olarak kullanıldığı görülür: *ağ+imtil*, *çalımtil* “kül rengine yakın (*çal* “kül rengi””, *mele+mtıl* “açık sarıya yakın (*mele* “açıksarı”)” (Biray, 1999, s. 53-54).

+umtil/+imtil, *+umtil/+ümtül*, *+mtıl/+mtıl* şekillerinde her renk ismine gelebilir. Benzerlik ve gibilik ifade eder: *agımtil* “akımtrak, akımsı, beyazımsı, beyaza çalan” < *ak* “ak, beyaz”; *garamtil* “siyahımsı, karaya çalan, rengi siyaha yakın, karamtrak” < *gara* “kara, siyah”; *gızılımtıl* “kırmızımsı, kızılımtırak” < *gızıl* “kırmızı, kızıl”; *goñrumtil* “konura yakın, kırmızımsı” < *goñur* “konur, esmer, açık kestane rengi”; *gögümtil* [gö:ğümtil] “mavimtrak, mavimsi, yeşilimsi, göğümsü” < *gök* “mavi; yeşil; gök”; *maoumtul* [ma:wumtul] “mavimsi, mavimtrak” < *mawi* “mavi; açık yeşil”; *melemtil* [melemtil] “açık sarı renege yakın, açık sarıya çalan” < *mele* “açık sarı”; *sarımtil* [sa:rımtil] “sarımsı, sarımtrak” < *sarı* “sarı”; *yaşılımtıl* [ya:şılımtıl] “yeşilimtrak, yeşilimsi, yeşile çalan renkte” < *yaşıl* “yeşil” (Yıldırım, 2020, s. 78).

+rak/+rök: Türkmen Türkçesindeki işlek eklerden biridir. Ekin ünlüsü uzundur. Hemen hemen tüm sıfatlara gelir ve derecelendirme ve karşılaştırma fonksiyonunda kullanılır: *agrak* [a:ğıra:k] “rengi beyaza yakın; diğerlerine kıyasla rengi daha beyaz”; *gögrök* [gögürä:k] “rengi maviye yakın; rengi yeşile çalan; diğerlerine kıyasla daha yeşil” < *gök* “mavi; yeşil” (Yıldırım, 2020, s. 89-90; Biray, 1999, s. 59).

+umtik/+imtik, **+mık/+mtik:** Renk ve tat bildiren isimlere gelerek bunlardan benzerlik ve gibilik bildiren sıfatlar türetir: *çalımtık* “grimsi, gri renege çalan, gri renege yakın” < *çal* “gri”; *gızılımtık* “kızılımtırak, kırmızımsı” < *gızıl* “kırmızı, kızıl” (Yıldırım, 2020, s. 78-79).

+l: Oğuz grubu Türk lehçelerinde görülür. “yeşil” ve “kırmızı” kelimelerinde görülen bu ekin benzerlik işlevi bulunur: *gızıl*, *yaaşıl* (Biray, 1999, s. 75).

3.4. Gagavuz Türkçesi

+(I)msI: Renk adlarına gelerek benzerlik, gibilik bildirir: *sarı+msı* (Özkan, 2019, s. 171), *mavi+msı*, *kırmızı+msı*, *mor+umsu* (Buran vd. 2017, s. 259). Az sayıda örnekte tat ve renk ile ilgili kelimeler türetir: acımsı, iışimsi “ekşimsi”, kırmızımsı, mavimsi, sarımsı (Biray, 1999, s. 52-53).

+l: Oğuz grubu Türk lehçelerinde görülür. “yeşil” ve “kırmızı” kelimelerinde görülen bu ekin benzerlik işlevi bulunur: *kızıl*, *eşil* “yeşil” (Biray, 1999, s. 75).

+Cık, +CAk, +CA(A)z: Batı Türkçesinin bütün lehçelerinde görülen ve yaygınlaşan bir ektir. Özellikle Gagavuz Türkçesinde çok işlektir. İsimden küçültme ve sevgi ifade eden kelimeler türetir: *mavi+cık* “mavicik” (Özkan, 2019, s. 65-66).

+gilt: Ek, Karluk Türkçesinde +gıl biçiminde kullanılır ve eklendiği isimleri “renk” anlamı taşıyan sıfatlara dönüştürür. Eski Oğuz Türkçesinde aynı işlevde +gıl şeklinde devam eder. Rumeli ağızlarında da +gıl ekiyle türetilmiş renk adları bulundurulur. Bazı çağdaş Türk lehçelerinde Gagavuz Türkçesinde olduğu gibi *+gilt*, *+gıldım* gibi farklı şekillerde görülür: *kız+gıld*, *+kız+gilt* “kahverengi”, *sarılgilt* < *sarıgilt* “açık sarı” (Özkan, 2019, s. 167).

+gış: Ek, +gı isimden isim yapan ek Türkiye Türkçesindeki *maviş* örneğinde olduğu gibi +ş eki getirilerek yapılır. Ara renkleri karşılamak üzere ana renk adlarına gelir: *kız+gış* “pembe”, *sar+gış* < *sarıgış* “açık sarı” (Özkan, 2019, s. 167).

+şil: Yakınlık bildirir. ç>ş değişimine uğramıştır: *gök+şil* < *gökçil* “gök mavi” (Özkan, 2019, s. 172).

4. Kuzeydoğu Grubu

4.1. Altay Türkçesi

+**(II)tIm**: Nitelik ve renk ismi yapar: *kızıltım* “çabuk kızaran, kızarmaya meyilli” (kızıl: kırmızı, kızıl), *sargıltım* “sarımsı” (sarı(g): sarı) (Güner Dilek, 2022, s. 77).

+**aç**, +**aş**: *akpaş ~ appaş ~ apabaş* “çok beyazcık, çok beyazımsı” (Şçerbak, 1977, s. 101), *kökpuş ~ köppuş ~ köpuş* “çok mavimsi, çok mavicik, açık mavi” (Şçerbak, 1977, s. 101).

+**DIm**, +**IDIm**: Renk adlarından küçültme anlamlı sıfatlar türetir: *kızıltım* “kızılımsı”, *köktim* “mavimsi”, *aktım* “beyazımsı”, *karaltım* “siyahımsı” (Buran vd. 2019, s. 57).

+**I**: *kubal* “kül rengi” (*kuba*: solgun, soluk ve açık sarı) (Güner Dilek, 2022, s. 77).

+**mtIk**/(**O**)**mtIk**: Renk adlarına gelerek yakınlık, benzerlik işlevi katar: *boromtık* “kır rengi gibi”, *karamtık* “karamsı, kara gibi”, *bozomtık* “bozumsu” (Buran vd. 2019, s. 58; (Güner Dilek, 2022, s. 75).

+**SImAk**/**sImAk**, +**zImAk**: Renk adlarından küçültme anlamlı sıfatlar türetir: *karazımak* “esmer, siyaha çalar renk”, *aksımak* “ak gibi, aka benzeyen”, *köksimek* “mavimsi, maviye çalan”, *kızılızmak* “kızılımsı” (Buran vd. 2019, s. 58; Güner Dilek, 2022, s. 76).

+**SımAn**: Renk adlarına gelerek “o renge benzeyen” anlamını veren isimler türetir: *aksıman* “beyazımsı”, *karazıman* “karamsı, kara gibi, siyahımsı”, *kızılızman* “kırmızımsı, kızılımsı”, *sarızman* “sarımsı, sarımtırak” (Güner Dilek, 2022, s. 76).

4.2. Hakas Türkçesi

+**Im**: *kögim* “gök, yeşilimsi” (Buran vd. 2019, s. 148).

+**(X)mdix**, +**(X)mdix**: *ağ+amdix* “beyazımsı” (Baskakov vd. 1953, s. 407), kök ‘mavi’ > *kög+emdix* “mavimsi” (Baskakov vd. 1953, s. 407), *xızıl* ‘kırmızı’ > *xız+amdix* “kırmızımsı” (Baskakov vd. 1953, s. 407), *sarğamdix* “sarımsı” (Arıkoğlu, 2005, s. 412), *sar+umdix* “sarımsı, sarımtırak” (Gürsoy Naskali vd. 2007, s. 426)

+**arax**: Bu ek ile ismin karşılaştırmalı derecesini ifade eden küçültülmüş renk adları oluşturur: *xızıl-arax* “kırmızımsı” (Baskakov vd. 1953, s. 407), *xara* ‘kara, siyah’ > *xara-arax* “siyahımsı, karamsı” (Baskakov vd. 1953, s. 407),

+**(X)msix**: *ağamsix* “beyazımsı” (Arıkoğlu, 2005, s. 29; Gürsoy Naskali vd. 2007, s. 29), *sarımsix* “sarımsı” (Arıkoğlu, 2005, s. 413), *sar+imsix* “sarımsı, sarımtırak” (Gürsoy Naskali vd. 2007, s. 426)

+**amzix**: *xaramzix* “karamsı” (Arıkoğlu, 2005, s. 150), *sarğamzix* “sarımsı” (Arıkoğlu, 2005, s. 412), *xızamzix* “kızılımsı, kırmızımtırak” (Gürsoy Naskali vd. 2007, s. 177)

+**ı**: *xızıl+ı* “kızıllık, kırmızılık” (Gürsoy Naskali vd. 2007, s. 178)

+**tığ**: *kök+tığ* “mavimsi, maviye çalan” (Gürsoy Naskali vd. 2007, s. 267)

4.3. Tuva Türkçesi

+**kır**: *ak+kır* “bembeyaz” (Arıkoğlu vd. 2024, s. 52),

+**sımaar**: *ak+sımaar* “beyazımsı” (Arıkoğlu vd. 2024, s. 53),

+**(X)ldır**: *ag+ıldır* “beyazımsı, akımsı, aka çalan” (Arıkoğlu vd. 2024, s. 33), *kara+ldır* “siyahımsı, karamsı” (Arıkoğlu vd. 2024, s. 279).

+**zımaar**: *kara+zımar* “siyahımsı, esmer” (Arıkoğlu vd. 2024, s. 278), *sarıg+zımaar* “sarımsı” (Arıkoğlu vd. 2024, s. 520).

+**la**: *kara+la* “koyu alaca” (Arıkoğlu vd. 2024, s. 279).

+**rtır**: *kara+rtır* “siyaha, kara renge çalan” (Arıkoğlu vd. 2024, s. 281).

+**üldür**: *kög+üldür* “1. mavimsi, mavimtrak. 2. Mavimsi kır” (Arıkoğlu vd. 2024, s. 325),

+**mzık**: *sarı+mzık* “sarımsı” (Arıkoğlu vd. 2024, s. 521),

+**ıdır**: *kızı+dır* “kıpkırmızı (oluncaya kadar)” (Arıkoğlu vd. 2024, s. 349).

+**gır**: *kızıl+gır* “oldukça kırmızı, koyu kırmızı” (Arıkoğlu vd. 2024, s. 350).

5. Türk Dilinin Uzak Lehçeleri

5.1. Çuvaş Türkçesi

+**mAs**: Mevcut örneklerde ekin sıfatlardan aynı anlama gelen başka sıfatlar yaptığı görülür: *hırle+mes* “kıpkırmızı < *hırlı+mes* (*hırlı*: kırmızı) (Kirişçioğlu vd. 2018, s. 60; Ersoy, 2021, s. 76-77).

5.2. Saha/Yakut Türkçesi

+**aç**, +**aş**: *ara+bas* “sarımtrak, sarıya yakın” (Şçerbak, 1977, s. 101),

+**sIAr**/**+sUOr** (+**hIAr**, +**hUOr**): Ek, sıfatların küçültme derecesini gösterir: *küreñsier* “esmere yakın” (küren: esmer, boz) (Kirişçioğlu, 1999, s. 49).

+**tİñI**/**+tUñU**: Bu ek, benzerlik ve gibilik ifade eder. Sıfat fonksiyonunda isimler yapar: *küöx+tünü* (*küöx* “yeşil”) “yeşilce” (Kirişçioğlu vd. 2018, s. 152; Kirişçioğlu, 1999, s. 48).

Sonuç

Çağdaş Türk lehçeleri esas alınarak Kuzeybatı/Kıpçak grubu, Güneydoğu/Karlık Grubu, Güneybatı/Oğuz Grubu, Kuzeydoğu Grubu ve Türk Dilinin Uzak Lehçeleri incelenmiştir. Bu çalışma, Türk lehçelerinde renk adlarından türetilen isimlerin önemli ölçüde çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle her lehçede kullanılan renk adlarından türetilen isimlerin yapısal farklılıkları ve benzerlikleri detaylandırılmıştır. İncelenen tüm bu bulgular, Türk lehçelerinde renk adlarından türetilen isimlerin önemli ölçüde çeşitlilik gösterdiğini ve her lehçenin bu süreçte kendine özgü ekleri geliştirdiğini ortaya koymaktadır.

1. Kıpçak grubu Türk lehçelerinden en çok renk türeten isimden isim yapan ekler, Kırgız, Başkurt ve Nogay Türkçelerinde görülür. Kırgız Türkçesinde on bir ek, Başkurt Türkçesinde sekiz isimden isim yapan ek görülürken Nogay Türkçesinde ise on ek görülür. Kırgız Türkçesinde +*çIl*, +*çUl*; +*gıç*; +*gIl*, +*gul*, +*kül*; +*gıltım*, +*gUltUm*; +*lcım*, +*lcüm*; +*ltır*, +*ltür*; +*omtuk*, +*mık*; +*rAAk*, +*rOOk*; +*sımak*, +*sımal*, +*sıman*; +*ş* ekleri; Başkurt Türkçesinde +*ğilt*/*gilt*; +*qilt*/*kilt*; *ğolt*; +*Amlk*; +*GAs*; +*GXI*; +*hXI*; +*hXw* ve +*sA* ekleri; Nogay Türkçesinde ise +*gilt*/*Gİlt*; +*ldIm*; +*IlzIr*/*İlzİr*; +*sımal*; +*yoşqıl*; +(İ)*rAk*/*(I)rAk*; +*şİl*; +*ğošqıl*; +*Ilclr* ve +*şA* ekleri görülür. Kıpçak grubu Türk lehçelerinde en fazla görülen ek +*gilt* ve +*gilt* ekidir. Tatar Türkçesinde +*gilt*, +*gilt*, +*kalt*, +*kilt*; Sibiryaya Tatar Türkçesi ağzında +*ğilt*/*qilt* ve +*ğiltım*/*kiltım* (<*ğilt+ım*); Kırgız Türkçesinde +*gİlt*, +*gUlt*; Kazak Türkçesinde +*ğilt*/*gilt*; Başkurt Türkçesinde +*ğilt*/*gilt* ve +*qilt*/*kilt*; Nogay Türkçesinde +*gilt*/*Gİlt*; Kumuk Türkçesinde +*ğilt*; Karakalpak Türkçesinde +*ğil*/*qıl*/*ğilt* şeklinde görülür. Kırım Tatar Türkçesinde ise bu ek tespit edilememiştir fakat renk isimlerine gelerek benzerlik, yakınlık bildiren +*lIm* eki tespit edilmiştir.

Vasıf adlarının karşılaştırılmasında kullanılan bir ek olan +*rak*/*rek* eki, Tatar Türkçesinde +*rak*/*rek*; Kazak Türkçesinde +*rak*/*rek*; Nogay Türkçesinde +(İ)*rAk*/*(I)rAk*; Kırım Tatar Türkçesi +*mtıraç*; Kırgız Türkçesinde +*rAAk*, +*rOOk*; Karakalpak Türkçesinde de +*rak*/*rek* şeklinde görülür. Diğer lehçelerde tespit edilememiştir.

Renk isimlerine gelerek “benzerlik” anlamı katan +*çıl*/*çil* eki, Tatar Türkçesinde +*çıl*/*çil* ve +*sıl*, +*sıl*; Nogay Türkçesinde +*şİl*; Kırım Tatar Türkçesi +*çIl*; Kırgız Türkçesinde

+çIl, +çUl; Başkurt Türkçesinde +hXI; Karakalpak Türkçesinde +şıl/+şil ve Kumuk Türkçesinde de +şıl ekine +t getirilerek +şilt şeklinde görülür.

Küçültme ve kuvvetlendirme anlamı katan +cA eki, Tatar Türkçesinde +ça/+çe; Sibirya Tatar Türkçesi ağzında ise +çA; Kreşin Tatar Türkçesinde +çA; Kazak Türkçesinde +şa/şe; Başkurt Türkçesi +sA; Nogay Türkçesi +şA; Kırım Tatar Türkçesi +CA şeklinde görülür. Sibirya Tatar Türkçesi ağzında renk adlarına gelerek benzerlik ve yakınlık anlamı bildiren +İltür eki, Kıpçak grubu Türk lehçelerinden Kazak Türkçesinde +ildir; Kırgız Türkçesinde +ltır, +ltür; Kumuk Türkçesinde +üldür; Karakalpak Türkçesinde +ildir; Nogay Türkçesinde +IlzIr/+İlZİr; +IlcIr şeklinde görülür.

Tatar Türkçesinde görülen +lık, +lİK; Kazak Türkçesinde +dıq; Kırgız Türkçesinde +DİK; Nogay Türkçesinde +lıq; Kumuk Türkçesi +lıq ve +lik; Karaçay Balkar Türkçesi +lıq eki ile Türkiye Türkçesindeki +lık ve +lik ekinin işlevselliği benzerlik göstermektedir. Ayrıca, +ay, +ey eki, Tatar Türkçesi dışında başka hiçbir lehçede tespit edilememiştir.

2. Karluk grubu Türk lehçelerinden en fazla ek Özbek Türkçesinde görülür. Bunlar +(i)mtıl, +(i)mtır; +Iş; +cha,+ligicha, +roq ve +liq ekleridir. Uygur Türkçesinde ise +ğInA (+qıma, +kine); +mtul; +rak, +rek; +sil, +sul ve +ş, +ç ekleri tespit edilmiştir. Genellikle küçültme eki işleviyle geçen -qıña ekinin renk türeten isimden isim yapan ek şekli, Uygur Türkçesinde ve Tatar Türkçesinde +kına eki ile ak+kına “beyazımsı” kelimesinde görülmüştür.

3. Oğuz grubu Türk lehçelerinde en fazla ek, Türkmen Türkçesinde görülür. Renk adlarına gelen +(X)mtırak eki, Türkiye Türkçesinde +(I)mtırak, +(U)mtırak; Azerbaycan Türkçesinde +imtrag; Türkmen Türkçesinde +rak/+rāk şeklinde görülür. En az ekin görüldüğü Oğuz grubu Türk lehçesi, Gagavuz Türkçesinde tespit edilen +(I)msI ekidir. Kıpçak grubu Türk lehçelerinde en fazla görülen +Gilt/+GUlt ekinin Gagavuz Türkçesinde +gilt, Türkmen Türkçesinde de +gyilt/+gilt şeklinde görülmesi dikkat çekicidir.

4. Kuzeydoğu grubu Türk lehçelerinde en fazla ek, Tuva Türkçesinde görülür. Tuva Türkçesinde Altay Türkçesinde görülen +kır; +sımaar; +(X)ldır; +zımaar; +la; +rtır; +üldür; +mzik; +ıdır ve +gır ekleri tespit edilmiştir. Altay Türkçesindeki +mtIk/+(O)mtIk eki, Hakas Türkçesindeki +(X)mdix, +(X)mdix eki ile yakınlık ve benzerlik bildiren aynı işleve sahiptir.

Yalnızca Oğuz grubu Türk lehçeleri Azerbaycan, Türkmen ve Gagavuz ve Türkiye Türkçesinde görülen +l ekinin Altay Türkçesindeki +l eki ile benzerlik göstermesi dikkat çekmektedir.

Kısaltmalar

DLT. Dîvân-ı Lugâti't Türk

ETG. Eski Türkçenin Grameri

OY. Orhon Yazıtları

STT. Sibirya Tatar Türkçesi

Kaynakça

Alkaya, E. (2008). Eski Türkçe - Eski Türkçe -qıña ekinin Türk lehçelerinde ve qıña ekinin Türk lehçelerinde ve Türkiye Türkçesi ağızlarındaki kullanımı üzerine. *Turkish Studies, Volume 3/4 Summer*, 43-72.

Alkaya, E. (2021). *Sibirya Tatar Türkçesi*. Kesit Yayınları.

Alkaya, E., Kirillova, Z. (2018). *Kreşin Tatar Türkçesi (dil, tarih, kültür)*. Kesit Yayınları.

Arıkoğlu, E. (2005). *Örnekli Hakasça-Türkçe sözlük*. Akçağ Yayınları.

Arıkoğlu, E. Tosun, İ. (2024). *Tuvaca-Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Babatürk, L. (2023). Rusça ve Türkçe Deyimlerde Renk Adları. *Dil araştırmaları*, 32, 203-217.
- Baskakov, N. A. İnqijeqova -Grekul, A. İ. (1953). *Xakaskiy Yazık (Fonetiçeşkaya Struktura, Slovarny Sostav İ Grammatičeskiy Stroy)*. SSCB Kültür Bakanlığı Soyuzpoligrafprom Glavizdat'ın 16. matbaası.
- Biray, H. (1999). *Batı grubu Türk yazı dillerinde isim*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Biray, N., Ayan, E., Kurmangaliyeva Ercilasun, G. (2015). *Çağdaş Kazak Türkçesi (ses-şekil-cümle bilgisi, metinler)*. Bilge Kültür Sanat.
- Buran, A. Alkaya, E. (2018). *Çağdaş Türk yazı dilleri 2 Güneydoğu/Karlık grubu*. Akçağ Yayınları.
- Buran, A. Alkaya, E. (2019). *Çağdaş Türk yazı dilleri 3 Kuzeybatı/Kıpçak grubu*. Akçağ Yayınları.
- Buran, A. Alkaya, E. Özeren, M. (2019). *Çağdaş Türk yazı dilleri 4 Kuzeydoğu grubu*. Akçağ Yayınları.
- Buran, A. Alkaya, E. Yalçın, S. K. (2017). *Çağdaş Türk yazı dilleri 1 Güneybatı/Oğuz grubu*. Akçağ Yayınları.
- Choi, H-W. (2019). *Türkçe, Moğolca ve Mançu-tunguzcanın karşılaştırmalı ses ve biçim bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çürük, Y. (2017). Türk dilinde renk adları ve renk adlarına gelen ekler, *Renk kitabı* (ed.: Emine Gürsoy Naskali). Kitabevi, 201-230.
- Doğan, L. (2019). Türkmen Türkçesinde renk adları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 1, S. 1*, 125-144.
- Doğan, L. (2020). *Uygur Türkçesi grameri*. Paradigma Akademi.
- Eker, S. (2021). *Çağdaş Türk dili*. Grafiker Yayınları.
- Ergin, M. (2021). *Türk dil bilgisi*. Boğaziçi Yayınları.
- Ergönenç, D. (2009). *Nogay Türkçesi grameri ses ve şekil bilgisi*. Grafiker Yayınları.
- Ergönenç, D. (2019). *Nogay Türkçesi grameri ses ve şekil bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ersoy, F. (2021). *Çuvaş Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gabain, A. V. (çev.: Mehmet Akalın) (2007). *Eski Türkçenin grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ganiyev, Fuat A. (aktaran: Murat Özşahin) (2013). *Bugünkü Tatar Türkçesi söz yapımı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gültekin, M., Koraş, H., Kurbanova, M. (2019). *Özbek Türkçesi grameri (gramer-metin-sözlük)*. Kesit Yayınları.
- Güner Dilek, F. (2022). *Altay Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gürsoy Naskali, E. Butanayev, V. İsin, A. Şahin, L. Koç, A. (2007). *Hakasça-Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Johanson, L. (Çev.: Nurettin Demir) (2022). *Türkçe dil ilişkilerinde yapısal etkenler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kara, M. (2000). *Türkmence (giriş-gramer-metinler-sözlük)*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kartalhoğlu, Y. (2010). *Çağdaş Moğolcanın grameri -ses ve şekil bilgisi-*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kasapoğlu Çengel, H. (2020). *Kırgız Türkçesi grameri (ses ve şekil bilgisi)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kirişcioğlu, F. (1999). *Saha (Yakut) Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kirişcioğlu, M. F. Ersoy, F. Gökdağ, B. A. Doğan, T. (2018). *Türk dilinin uzak lehçeleri Çuvaş Türkçesi, Saha/Yakut Türkçesi, halaç türkçesi* (editör: Ahmet Buran). Akçağ Yayınları.
- Koç, K. Bayniyazov, A. Başkapan, V. (2019). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koç, K., Doğan, O. (2004). *Kazak Türkçesi grameri*. Gazi Kitabevi.

- Kononov, A. N. (2015). Türk lehçelerinde renk adlarının semantiği (Çev.: Reshida Adzhumerova ve Emine Atmaca), *Gazi Türkiyat*, Güz 2015(17), 185-204.
- Korkmaz, Z. (2007). *Gramer terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2019). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ögel, B. (2022). *Türk kültür tarihine giriş VI*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öner, M. (2013). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öner, M. (2015). *Kazan-tatar Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, N. (2019). *Gagavuz Türkçesi grameri (giriş-ses bilgisi-şekil bilgisi-cümle bilgisi-söz varlığı-metin örnekleri)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztürk, R. (2020). *Yeni Uygur Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sirvydė, R. (2007). Metonymy – a sister or a stepdaughter? A case study of the colour of anger. *Respectus philologicus*, Vol. 11(16), 145–153.
- Soriano C., Valenzuela, J. (2009). Emotion and colour across languages: implicit associations in Spanish colour terms. *Social Science Information*, Vol. 48(3), 421–445.
- Subaşı, D. A. (2012). Renkler ulamı üzerine Türkçe ve Arapça Sözlük tabanına yönelik gözlemler. *Turkish Studies*, Vol. 7(2) Spring, 963-977.
- Şçerbak, A. M. (1977). *Oçerki Po Sravnitel'noy Morfologii Tyurkskix Yazıkov (İmya)*. Nauka İzdatel'stvo.
- Tekin, T. (2020). *Orhon yazıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tenişev, E. R. (1988). *Sravnitel'no-İstoriçeşkaya grammatika tyurkskix yazıkov morfologiya*. Akademiya Nauk SSSR.
- Turner, R. L. (1966). *A comparative dictionary of the Indo-Aryan languages*: Oxford University Press.
- Türk Dil Kurumu. (2023). *Türkçe sözlük. K-Z* (12. Baskı, s. 2774).
- Uygur, C. V. (2001). *Karakalpak Türkçesi grameri (fonetik, morfoloji, sentaks)*. Bilal Ofset Matbaa.
- Uygur, C. V. (2018). *Karakalpak Türkçesi grameri (fonetik, morfoloji, sentaks)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yazıcı Ersoy, H. (2022). *Başkurt Türkçesi grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, H. (2012). *Özbek Türkçesi grameri*. Gazi Kitabevi.
- Yıldırım, H. (2020). *Türkmen Türkçesi grameri (ses ve şekil bilgisi)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yudahin, K. K. (çev. Abdullah Taymas) (2011). *Kırgız sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüksel, Z. (2005). *Kırım Tatar Türkçesi grameri*. Semih Eğitim Kültür Yayınları.

Extended Summary

Colour names have a great variety in Contemporary Turkic dialects. The high number of colour names is related to the reinforcement of construction suffixes. Construction suffixes come to noun and verb stems and enable the derivation of new words. A new or reinforced colour name emerges with the addition of suffixes that make nouns from nouns to colour names. For this reason, there is an increase in colour names and different functions of colours emerge. These different functions of colours contribute to the processing and development of language. The vocabulary of each language is a phenomenon that develops and maintains its vitality in the historical process. Colour names are also an important cultural part of this treasure. The word colour comes from Persian reng, which means "the sensation created in the eye by the light reflected by objects; quality; variety". Turkish has a wide vocabulary in terms of naming colours. In Old Turkic, Gabain gives 4 basic colours as ao 'white, white, red', *qızıl* 'red, scarlet', *kök* 'sky, blue', *sari* 'yellow' and *yipin/yipiün* 'violet, red'. Tekin, on the other hand, gives the colours ak 'white, white', azman 'yellowish', kara II 'black, black' and ürü,, 'white'. Accordingly, the frequency of the words used for naming colours in Old Turkic is low. Most of the colours seen since Old Turkic are derived from suffixes. Thus, a new or reinforced colour name produced with affixes emerges. New colour names also give birth to new concepts. These are animal names, plant and fruit names, disease names and place names. Colour nouns also stand out as reinforcing elements. There are also some dichotomous adjectives that convey reinforcement, such as kapkara: *alha* Mongolian *lab lara* 'kap kara' and Tajik *sip-siyâ*.

Colour names emphasise a certain concept in Turkish: Black, sadness and sorrow; white, cleanliness and innocence; blue, sublimity; green, freshness and youth; red, beauty; yellow, sunshine and illness. In English, the colour blue is associated with sadness; in German, yellow is associated with jealousy (in the sense of turning yellow with envy). In Spanish and English, however, the colour green emphasises jealousy. Phrases such as German *Rot sehen* (see red “see red”) or French *rouge de rage* (red with anger “red with anger”) are used in many languages to emphasise the colour red to indicate anger. It is interesting to note that in Lithuanian, different degrees of anger can be expressed not by different shades of red as in English (flushed/pink/red/scarlet with anger “see flushed/pink/red/red/red with anger”), but by different colours: White (for controlled anger), red (‘normal’ anger), blue (very intense anger) and black (extremely intense anger). In addition, colour names acquire a new meaning by conveying the concepts of place and direction, moving away from their original meaning. Old and forgotten meanings continue to be preserved and preserved in separate spheres of human activity. Asian nomads use colours to name directions:

Red - South, Black - North, Blue - East, White - West, Yellow – Centre.

Words denoting colour are actually nouns. In addition to the basic words indicating colours, Turkish also has various words indicating minor colour differences. Therefore, it is quite rich in terms of colour names. In Turkey Turkish, light and dark adjectives are used to indicate the differences of degree in the main colours such as white, black, blue, pink, red, purple etc.: light blue, dark green, dark red, light green. Similes can also be used to indicate subtle differences between colours: Indigo blue, sea blue, lemon yellow, pistachio green, honey colour, petrol green, rose dry. However, suffixes are sometimes used to develop the concept of colour. With the help of suffixes, a new colour name is derived from colour names or colour names are reinforced. Colour names are derived by adding suffixes that make nouns from nouns to colour names, which are nouns.

Construction affixes are affixes that are brought to noun and verb stems to create new concepts and to derive new words for concepts. Since the merger measures between roots and affixes are regular and systematic in Turkish, affixes brought to nouns are not brought to verbs and affixes brought to verbs are not brought to nouns.

There are four types of suffixes in Turkish: 1. suffix that makes a noun from a noun; 2. suffix that makes a verb from a noun; 3. suffix that makes a noun from a verb; 4. suffix that makes a verb from a verb.

During the formation of new words, attention should be paid to the meaning relations that have been observed since the earliest periods of the Turkish language. For example, although colour names are formed with the suffix *-(il)*, the fact that neologisms indicate numerical quantities in singular and plural damages the internal consistency of the language. Similar examples can be found in other words. The same suffix can give more than one meaning. For example, the word structure *summer*, which means “the hottest season”, can be seen in different meanings as *yaz+lık* “summer house, summer residence; used during summer (clothing, etc.)”. These different meanings are met by the morpheme structure *+lık*. In other words, construction suffixes can have different meanings in different situations just like the same words.

In this study, on the basis of contemporary Turkish dialects, Tatar Turkish (Siberian Tatar Turkish and Crescentine Tatar Turkish since they are identified as suffixes), Kazakh Turkish, Kyrgyz Turkish, Bashkir Turkish, Nogay Turkish, Crimean Tatar Turkish, Kumuk Turkish, Karakalpak Turkish, Uzbek Turkish, Uyghur Turkish, Turkish, Gagauz Turkish, Turkmen Turkish, Azerbaijani Turkish, Altai Turkish and Khakass Turkish will be examined.

Üz, K., Kara, B. (2024). Dijitalleşme ekseninde dijital yurttaşlığın yönetime katılımı etkisi: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi örneği, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 337-356.

DİJİTALLEŞME EKSENİNDE DİJİTAL YURTTAŞLIĞIN YÖNETİME KATILIMA ETKİSİ: NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ*

Kadriye ÜZ**
Bülent KARA***

Öz: Bu araştırmanın konusu dijitalleşme ekseninde dijital yurttaşlığın yönetime katılımı etkisidir. Bu çalışmanın temel amacı, dijitalleşmeyle dönüşen yurttaşlık (dijital yurttaşlık) kavramının yurttaşların yönetime katılımını ne oranda sağladığını ortaya çıkarmaktır. Araştırmada dijitalleşmeyle birlikte siyasal alanın dönüştüğünü, bu dönüşüm sonucunda yurttaşların yönetime katılımının kolaylaştığı ve bu katılım için CİMER, e-Devlet Kapısı, Beyaz Masa gibi dijital iletişim kanallarının var olduğu yönündeki farkındalığın artırılması hedeflenmektedir. Aynı zamanda ulaşılan sonuçlar doğrultusunda literatüre konuyla ilgili yeni bir anlam ve bilimsel veri kazandırılması da en büyük hedefimizdir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup fenomenolojik alt desenle bulgulara ulaşılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler ve Fen Bilimleri Enstitüsündeki yüksek lisans ve doktora öğrencilerinden toplam 27 kişi oluşturmuş olup katılımcılarla yüz yüze, WhatsApp ve mail üzerinden görüşmeler sağlanmıştır. Yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış görüşme formuyla sorular oluşturulmuş ve elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bulgular sonucunda katılımcılar yurttaşlığın dijitalleşmeyle dönüştüğünü ifade etmişlerdir. Ayrıca yurttaşın daha soyut, bireysel çizgide ilerleyen, hızlı ve etkin olmayı ve sorunların çözümünü sağlayan, devlete doğrudan ulaşımı ve gelecekte oy kullanımını e-oy şeklinde gerçekleştirecek anlamlara ve tanımlarına ulaşılmıştır. Dijital yurttaşlık ve yönetime katılım ilişkisinde yurttaşın siyasal alanda özne olduğu, merkeze alındığı, yurttaş fikirlerin daha çok dikkate alındığı, yurttaşın kendini daha etkin gördüğü ve devleti, yurttaş lehine şekillendirdiği sonuçlarına varılmıştır. Son olarak yurttaşların dijital iletişim kanalları çerçevesinde yönetime katılabildiği yönünde veriler elde edilmiştir. Fakat elde edilen bu veriler sosyal bilimler ve fen bilimleri enstitüsü öğrencileri arasında farklılık arz etmektedir. Bu bulgular tezimizde ayrıntılı olarak ele alınıp incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, dijital yurttaşlık, yönetime katılım

THE IMPACT OF DIGITAL CITIZENSHIP ON PARTICIPATION IN MANAGEMENT ON THE AXIS OF DIGITALIZATION: THE CASE OF NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR UNIVERSITY

* Bu makale "Katılımcı Demokrasi ve Dijital Yurttaşlık Çerçevesinde Yüksek Öğrenim Öğrencilerinin Dijitalleşmeye Yönelik Algısı: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Örneği" adlı kabul edilen yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, kadriyeuz736@gmail.com

 ORCID ID: 0000-0001-7805-4656

*** Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, bkara@ohu.edu.tr

 ORCID ID: 0000-0001-6021-085X

Abstract: The subject of this research is the impact of digital citizenship on participation in management on the axis of digitalization. The main purpose of this study is to reveal the extent to which the concept of citizenship (digital citizenship), transformed by digitalization, enables citizens to participate in management. The research aims to increase the awareness that the political field has been transformed with digitalization, that as a result of this transformation, citizens' participation in government has become easier, and that digital communication channels such as CIMER, e-Government Gate, White Desk exist for this participation. At the same time, our biggest goal is to provide a new meaning and scientific data on the subject to the literature in line with the results achieved. The qualitative research method was used in the research and the findings were reached with the phenomenological sub-pattern. A total of 27 people from master's and doctoral students at the Institute of Social Sciences and Natural Sciences of Niğde Ömer Halisdemir University comprised the study group of the study, and face-to-face, WhatsApp and mail interviews were provided with the participants. Questions were created with structured and semi-structured interview form and descriptive analysis method was used in the analysis of the obtained data. As a result of the findings, the participants stated that citizenship has been transformed by digitalization. In addition, the meanings and definitions of the citizen that are more abstract, moving along an individual line, ensuring fast and effective and solving problems, direct access to the state and voting in the future in the form of e-voting have been reached. In the relationship between digital citizenship and participation in government, it has been concluded that the citizen is a subject in the political sphere, is taken into the center, citizen ideas are taken into more consideration, the citizen considers himself more effective and shapes the state in favor of the citizen. Finally, data have been obtained that citizens can participate in the administration within the framework of digital communication channels. However, these data obtained differ between the students of the institute of social sciences and the institute of natural sciences. Dec. These findings are discussed and examined in detail in our thesis.

Keywords: *Digitalization, digital citizenship, participation in management*

Dijitalleşme 20.yy'ın başlarından bu yana toplumu köklü bir şekilde dönüştürerek insan ilişkilerinden sosyal yaşam ve sosyo-kültürel yapıya kadar geniş bir yelpazede değişimlere yol açmıştır. Teknolojinin yaygınlaşması, bireyler arasındaki diyalektik ilişkileri ve iletişim biçimlerini yeniden şekillendirirken dijital platformlar, kişisel ve toplumsal etkileşimleri hızlandırmış ve çeşitlendirmiştir. Aynı zamanda gündelik hayat, dijital araçlar sayesinde daha hızlı ve verimli hale gelerek bireylerin birçok konuda bilinç düzeyini arttırmıştır.

Dijitalleşme ulusal ya da küresel çerçevede yeni sosyal hareket olarak ifade edilebilir. Çünkü dijitalleşme toplumsal değişimi ve dönüşümü teşvik ederek var olan normları dönüştürmüştür ve teknoloji geliştikçe dönüştüreceği de ön görülmektedir. Toplumsal yapının önemli parçası olan devlet, dijitalleşmenin etkisinde dönüşerek demokratik kültürü yaşatacak dijital platformları üretmiş ve yurttaşın yönetime katılımını anlamlı kılacak ilkeleri benimsemiştir. Dijitalleşme sadece devleti değil yurttaşlığı da yeniden inşa etmiş, sınırlarını genişleterek bilgiye erişim, demokratik katılım ve sosyal etkileşim alanlarını dönüştürmüştür. Özetle, dijitalleşme, bireylerin yaşam tarzlarını, toplumsal ilişkilerini, devleti, yurttaşı ve yurttaş-devlet arasındaki ilişkilerini derinlemesine etkileyerek, modern toplumların yapılarını yeniden tanımlamıştır. Bu tanımlar sosyoloji merkezli düşünülmeli ve sosyolojik bakış açısıyla yorumlanmalıdır. Çünkü günümüz çağın toplumsal ve siyasal yapısını anlamak, sosyolojik izahla mümkün olacaktır.

Toplumsal yapı dahilinde dijitalleşmenin kendini gösterdiği ve nüksettiği alanlar önceliğinde siyasal alan gelmektedir. Bireylerin ortak paydada ve aynı amaç doğrultusunda bir araya geldiği siyasal alanın dijitalle dönüşümü yeni, farklı, alışılmadık dışında bir siyasi değerler yapısını var etmektedir. Devlet, kamu yönetimi, yurttaş gibi temel kavramlardan oluşmaktadır ve bu kavramlar, dijitalleşmenin zorunlu dönüşüm olgusuyla yeni çıktılara sahip olarak siyasal alanın yeniden değerlendirilmesine imkân sağlamıştır. Yeni değerlendirme e-devlet- e-yönetişim, dijital yurttaşlık gibi kavramlar merkeze alınarak yapılmaktadır. Bu kavramların ortak noktası dijitalleşme ve yurttaş odaklı bir siyasal alanın ve siyasal kültürün varlığıdır. e-Devlet katılımcı, etkin, şeffaf ve hesap verilebilir bir anlayışla (Onuncu Kalkınma

Planı, 2014, s. 54) devletin yönetim şeklini dönüştürdüğü devlet yapısıdır. e-Yönetişim bilgi ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla yurttaşların katılımcı olmaya teşvik eden ve yönetime ulaşımı hızlandıran ve güven ortamı oluşturan bir kavramdır (UN/ASP, 2002, s. 53–54'den akt. Maltaş, vd., 2021, s. 75). Dijital yurttaş çevrimiçi ortamlarda diğer bireylere saygı çerçevesinde iletişim kuran, yine çevrimiçi ortamlarda topluma katılan ve hak-sorumluluklarını bilen kişidir (Mossberger, Tolbert ve Mc Neal, 2008, s. 1). Dijital yurttaş bu özelliklere ek olarak yurttaşın katılımı vurgulamaktadır ve alınan ya da alınacak kararlara yönelik yurttaşların fikirlerini ifade etmesini ve kararlara etki etmesini desteklemektedir (Işıklı, 2018, s. 153). Dijitalle dönüşen siyasal alanı ifade eden bu kavramlar yurttaş odaklı, yurttaş katılımını referans gösteren bir yapıyı ortaya çıkarmış ve yurttaşın yönetime katılımını elzem ve gerekli göstermiştir. Yurttaşın yönetime katılabileceği dijital platformlar ise Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) Modeli, e-Devlet Kapısı ve Beyaz Masa olduğunu ifade etmek mümkündür.

Bu çalışmanın amacı, dijitalleşmeyle dönüşen yurttaşlık (dijital yurttaşlık) kavramının yurttaşların yönetime katılımını ne oranda sağladığını ortaya çıkarmaktır. Araştırmada dijitalleşmeyle birlikte siyasal alanın dönüştüğünü, bu dönüşüm sonucunda yurttaşların yönetime katılımının kolaylaştığı ve bu katılım için CİMER, e-Devlet Kapısı, Beyaz Masa gibi dijital iletişim kanallarının var olduğu yönündeki farkındalığın artırılması hedeflenmektedir. Aynı zamanda ulaşılan sonuçlar doğrultusunda literatüre konuyla ilgili yeni bir anlam ve bilimsel veri kazandırılması da en büyük hedefimizdir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup teknik olarak fenomenolojik alt desen kullanılmıştır. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler Enstitüsündeki yüksek lisans ve doktora öğrencileri araştırmanın çalışma grubuna dahil edilmiştir. 27 öğrenciyle yüz yüze, WhatsApp ve mail üzerinden iletişim kurularak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış görüşme formuyla hazırlanan sorularla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular ise betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

1. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırmadır ve aynı zamanda çalışmada nitel araştırmanın alt deseni, fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji deseni doğrudan kişilerin deneyimlerine atıfta bulunur ve deneyimler ışığında toplumsal olanın yorumlanmasını ifade eder. Dolayısıyla araştırmak istenilen konu için o konuyu deneyimlemiş kişilere odaklanmak gerekir (Cresswell, 2023, s. 86). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Fen Bilimleri ve Sosyal Bilimler Enstitüsündeki yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin dijitalleşme ekseninde dijital yurttaşlığın yönetime katılımı etkileyip etkilemediği düşünceleri analiz edilmiş olup öğrencilerin deneyimlerinden ve algılardan hareketle birtakım bulgulara ulaşılmıştır.

2. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

2.1. Dijitalleşme

Dijitalleşmenin yaygın olarak kullanılan tanımı Türk Dil Kurumunun yapmış olduğu “*verilerin bir ekran üzerinde elektronik olarak gösteren, verilerin bir ekran üzerinde elektronik olarak gösterilmesi*” (sozluk.gov.tr) tanımıdır. Buna ek olarak verilerin dijitalleşmesi yani verilerin elektronik ortama kaydedilmesi, kolayca işlenebilmesi ve ulaşılabilmesi de dijitalleşmenin tanımlarındandır (Silkin Ün, 2020, s. 315-316). Verilerin yani bilgilerin dijital ortama aktarılması toplumsal dönüşümünde başlangıcı olmuştur. Bilgiler dijital ortama aktarıldıkça endüstri, sanayi, ekonomi, insan ilişkileri, devlet, siyasal alan ve toplumsal yapı çerçevesinde ele alınabilecek birçok alan dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşüm dijitalleşmeye sosyolojik perspektiften bakılmasını sağlamaktadır. Yeni, alışılmadık dışında

bir düzenin varlığı sosyolojinin merkezinde olan toplumun yeniden anlamlandırılmasına neden olmuştur.

1970’lerde yaşanmaya başlayan ve toplumunun yapısını radikal olarak etkileyen dijitalleşme, 1970’li yıllarda ortaya çıkmıştır. Otomasyon ve sayısallaştırma kavramları dijitalleşmenin ne olduğunu, nasıl işlediğini anlatan iki önemli kavramdır (Ersöz ve Özmen, 2020, s. 172). Otomasyon, sayısallaştırma ve Üçüncü Sanayi Devrimi aynı dönemi yansıtan ve dijitalleşmenin ortaya çıkmasını ve temel alt yapısını oluşturan niteliklere sahiptir. Üçüncü Sanayi Devriminde bilgisayarların, bilişim teknolojilerin vb. ürünlerin kullanılmaya başlamasıyla ilk başta üretim alanlarına dijitalleşme entegre edilmiştir (Davutoğlu, 2020, s. 176). Dördüncü Sanayi Devrimi ile bilgi ve iletişim araçlarının kullanılıyor olması toplum, birey ve dijitalleşme arasında bağ kurulmasına neden olmuştur (İyigüngör, 2022, s. 49-50). Dolayısıyla dijitalleşme dönüşümü, değişimi referans göstererek bireyi, toplumu ve toplumun tüm bileşenlerine içerisine dahil eden olgu olduğunu ifade etmek mümkündür. Bilginin dijital, elektronik ortama aktarılmasıyla birlikte başlayan dijitalleşme serüveni, yeni teknolojilerin varlığı ve hala dinamik şekilde yenilenmesiyle günümüzü etkilemektedir ve toplumun yapısını sürekli olarak yeniden inşa etmektedir.

2.2. Ülkemizde Dijital Dönüşüm

Dijitalleşme toplumsal dönüşümü zorunlu kıldığı gibi ülkelerin siyasal alanlarını dolayısıyla devleti, devlet işleyişini, kamu yönetimini, demokrasi modelini ve uygulanışını, yurttaşlığın çerçevesini vb. unsurlarında dönüşmesine neden olduğu ifade edilebilir. Ülkemizin siyasal alanındaki dijital dönüşümün ilk adımı e-devlet politikaları ve akabinde kamu kurum ve kuruluşların dijital, elektronik ortama taşınması ifade edilebilir. Kronolojik sıraya göre hareket etmek gerekirse ülkemizdeki dijital dönüşüm serüveni şu şekilde ifade edilebilir:

- 18 Aralık 2008 Dijital Türkiye Portalı açıldı.
- Haziran 2009 Kimlik Doğrulama Hizmeti sunumuna başlandı ve mobil uygulama açıldı.
- Kasım 2010 kurumlar arası servis paylaşımına başlandı.
- Mayıs 2011 dış temsilciliklere şifre dağıtılmaya başlandı.
- Haziran 2012mbarkodlu belge verilmeye başlandı ve belediye entegrasyonu gerçekleştirildi.
- Nisan 2014 kredi kartı ile ödeme entegrasyonu gerçekleştirildi.
- Temmuz 2015 işletme engelli çağrı merkezi hizmete başladı.
- 2018 MERSİS entegrasyonu ile kamudan iş dünyasına hizmetler sunulmaya başlandı (Dijital Dönüşüm Ofisi, 2018).

Ülkemizdeki dijital dönüşümün somut bulmuş hali 2018 yılında Resmî Gazete’de yayınlanan Dijital Dönüşüm Ofisinin kurulması olmuştur. Konuyla ilgili detaylı bilgiler şu şekildedir:

Gelişen teknolojiler, toplumsal talepler ve kamu sektöründeki reform eğilimleri doğrultusunda, farklı kurumlar altında ayrı ayrı sürdürülen dijital dönüşüm (e-Devlet), siber güvenlik, milli teknolojiler, büyük veri ve yapay zekâ ile ilgili çalışmaların tek çatı altında toplanması amacıyla, 10 Temmuz 2018 tarihli ve 30474 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi kapsamında T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi kurulmuştur (Dijital Dönüşüm Ofisi, 2018).

2.3. E-Devlet

E-Devlet tanımından önce devletin ne olduğuna ilişkin bilgi vermekte fayda vardır. Türk Dil Kurumu devleti “*toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık*” (<https://sozluk.gov.tr/>) şeklinde

tanımlamaktadır. Platon devleti toplumun, kolektifin merkezine koyar ve devlete önemli anlam atfeder. Çünkü Platon'a göre toplumdaki tüm işleyişler devlet aracılığıyla gerçekleşir. Devlet ise insanların ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkmış bir mekanizmadır. İnsanlar sosyal varlıklardır ve diyalektik ilişki kurmaya ihtiyaç duyarlar. Platon'a göre insanların sosyal olma özelliği ve akabindeki ikili ilişkiler kurma ihtiyacı, devleti var eden temel argümanlar olarak görülmektedir (Platon, 2005, s. 47-49). Hobbes'a göre devlet, toplumdaki bütünlüğü ve insanlar arasındaki düzeni sağlayan bir yapıdır. Devlet mekanizmasının olmadığı bir yerde kaos çıkması muhtemeldir ve bu kaosu önüne geçebilmek için insanlar toplumsal sözleşmeyle haklarını devlete vermelilerdir ki devlet, insanların güvenliğini, sağlığını vb. faktörleri sağlayabilsin (Hobbes, 2023, s. 412-417). John Locke göre ise devlet liberal bakış açısıyla bakılması gereken yasaları, sınırları olan ve insanın üç temel doğal hakkını koruyan bir yapıdır. Locke'nin siyaset felsefesinde devlet, liberal demokratik sistemiyle kuvvetler ayrılığını benimseyerek ilerlemesi ve varlığını koruması gereken bir yapıdır. Locke devlet eksenindeki siyasi felsefi çizgisinde insanların yaşama, özgürlük ve mülkiyet doğal haklarını devletin koruması gerektiğini ifade etmektedir (Locke, 2017, s. 97). Düenden bugüne devletin şekli, nitelikleri, sınırları ve tanımları sürekli olarak değişmiş olup dönemin toplumsal ihtiyacına, toplumsal yapısına ya da küresel dönüşümler ve değişimlere göre şekillenmiştir. Günümüz devlet yapısını yeniden inşa eden unsurun ise dijitalleşme olduğu düşünülebilir. Son dönemlerde literatürde devletin e-devlet olarak yer alması, devlet ve dijitalleşme arasında ilişkinin olduğu fikriyatını güçlendirmektedir.

Dijitalleşmenin siyasal alana nüfusu devlet başta olmak üzere kamu işleyişini, kamu kurum ve kuruluşlarını ve diğer organizmaları elektronik ortama taşımasıyla sonuçlanmıştır. e-Devlet devletin dijitalleşmeyle yaşamış olduğu elektronik dönüşümü vurgulayan devlet bünyesinde ve kamu yönetiminde yenilikçi bakış açısını sunan değerli bir kavramdır. Türk Dil Kurumu e-devleti *elektronik devlet* (<https://sozluk.gov.tr/>) olarak tanımlamaktadır. Devletin elektronik ortama taşınması, 7/24 ve çevrimiçi hizmet sağlaması e-devletin tanımları içerisinde yer almaktadır (Biçici ve Kaya, 2021, s. 42). Dünya Bankası e-devleti "*devletin verimliliğini, etkinliğini, şeffaflığını ve hesap verebilirliğini arttırmak için BİT kullanılması*" (bilgem.tubitak.gov.tr/) şeklinde tanımlamaktadır. Dünya Bankasının yapmış olduğu tanımla Onuncu Kalkınma Planında e-devletle sağlanması beklenen nitelikler benzerlik taşımaktadır. *Şeffaf, hesap verebilir ve katılımcı bir kamu yönetimi oluşturulması* (Onuncu Kalkınma Planı, 2013, s. 50) e-devlet çerçevesinde amaçlanmaktadır. Ayrıca e-devlet yapısındaki temel amaç *etkin, katılımcı, şeffaf ve hesap verebilir kamu yönetimine katkı sağlamak üzere; dezavantajlı kesimler de dâhil kullanıcı ihtiyaçlarına göre tasarlanmış hizmetlerin, kişisel bilgi mahremiyeti ve bilgi güvenliği sağlanarak, çeşitli platformlardan, kullanıcı odaklı, birlikte işler, bütünlük ve güvenilir şekilde sunulmasıdır* (Onuncu Kalkınma Planı, 2013, s. 55). Dolayısıyla e-devlet dijitalleşmenin gücünden yararlanan, yurttaşın gereksinimlerini gözetken, hızlı karar mekanizması sağlayan, güvenilirliği ön planda tutan, yurttaş odaklı, yurttaş ayrımı gözetmeyen bir yapıyı ifa etmektedir.

Devletin elektronik ortama taşınması beraberinde kamu yönetiminde taşındığı anlama gelmektedir. Sonuç olarak devlet kendi içerisinde bir yeniliğe gittiğinde ona bağlı tüm organizmalar da yenilik çerçevesinde tekrardan inşa edilecektir. Dijitalleşmeyle devlet kendini elektronik ortamda tanımlamaktadır ve bu doğrultuda tüm verilerin de elektronik ortamda olduğunu vurgulayarak verilerin dijitalleştiği yeni bir alanı ifade etmektedir (Şahin, 2020, s. 17). Elektronik iletişimin özelliği e-devletin diğer tüm özelliklerinin oluşmasına katkı sağladığını ifade etmek mümkündür. Çünkü elektronik ile sağlanan bir iletişim, yurttaşın devlet yönetimine, politikalarına ve karar alma süreçlerine katılımına teşvik edecektir ve gelişmesine katkı sağlayacaktır. Devlete mekân ve zaman algısı olmadan kesintisiz ulaşılması ve aynı zamanda hesap verilebilir, şeffaf dolayısıyla açık bir temelde ilerlenmesi açık devlet yapısını var edecektir. Yurttaş odaklı ve yurttaşın ihtiyaçlarını gözetken

ilkeleriyle kişileştirilmiş hizmeti sağlamış olacaktır. Otomatik güncellemeler ve diğer otomatik işlemlerle birlikte teknolojinin yeniliğine ayak uydurabilecek ve kendisini dinamik yapıda süreklilik arz edecek şekilde yenileyecektir.

2.4. E-Yönetişim

Yönetişimi tanımlamadan e-yönetişimi tanımlamak güç olacağından ilk olarak yönetim tanımına yer verilmiştir. Yönetişim kavramı 1980 yıllarında ortaya çıkan ve kamu yönetiminde ortaklık anlayışını baz alan bir kavramdır. Yönetişim devleti, özel kurumları ve sivil toplum kuruluşlarını bir arada tutmayı amaçlayan, ortak hareket etme amacı güden, hiyerarşinin olmadığı, toplumsal iş birliğini arzulayan kamu yönetimindeki bir değerdir (<http://www.sp.gov.tr/>). Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası yönetişimin devlet, özel kurumlar ve sivil toplum arasındaki savunduğu ortaklığın adil olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca bu ortaklık sonucunda kamu yönetiminin hesap verilebilir, açık bir çizgide ilerlemesi gerektiğini ifade eder (www.tcmb.gov.tr). Dokuzuncu Kalkınma Planına göre yönetim tanımı *açıklık, katılımcılık, hesap verilebilirlik, etkinlik ve tutarlılık* (Dokuzuncu Kalkınma Planı, 2006, s. 22) şeklindedir ve bu tanımla birlikte devlet ve halk arasındaki iletişimin dönüşerek yurttaşların siyasal alanda katılımcı olmasına uygun kamu yönetiminin var olduğu düşünülebilir.

Yönetişim ve e-yönetişim arasında ince bir çizgi vardır ve bu iki kavram birbirini tamamlamaktadır ve ayrıca siyasal alanda, kamu yönetiminde dijitalleşmenin etkisini somut şekilde göstermektedir. e-Yönetişim bilgi ve iletişim teknolojileriyle birlikte kamu yönetimin yeniden şekillenmiş halidir (Küçükyiğit, 2022, s. 111). Bu teknolojilerin siyasal alandaki varlığı kamu yönetiminde hesap verilebilir, şeffaf, yurttaş odaklı ve katılım gibi niteliklerin oluşmasına katkı sağlamıştır. e-Yönetişim yurttaşların devlet politikalarına etki edebileceğini ve bu etkinin de dijital ortamlarda gerçekleşebileceği alanlar oluşturmaktadır. Sonuç olarak bilgi ve iletişim teknolojilerinin kamu yönetimindeki çıktısı e-yönetişimdir ve bu doğrultuda yurttaşlar daha katılımcıdır ve aynı zamanda devlete, yönetime daha hızlı erişebilmektedir (UN/ASP, 2002, s. 53-4'ten akt. Maltaş, vd., 2021, s. 75). Dolayısıyla e-yönetişim, teknolojinin ve internetin kamu yönetiminde etkin bir şekilde kullanılmasıyla yurttaş odaklı, hesap verebilir ve şeffaf bir yönetim anlayışını ifade eder. Bu sistem, yurttaşların kamu hizmetlerine daha kolay erişimini sağlar ve onların yönetim süreçlerine katılımını teşvik eder. Aynı zamanda, işlemlerin açıklığını artırarak devletin karar alma süreçlerinde şeffaflık ve hesap verebilirliği güçlendirir. Böylece kamu yönetimini daha etkili ve demokratik bir hale getirirken, yurttaşların devletle olan etkileşimlerini daha verimli ve erişilebilir kılar.

2.5. Dijital Yurttaşlık

Dijital yurttaşlık literatüre yeni kazandırılan bir kavramdır ve ayrıca dijitalleşmenin bu noktadaki payı oldukça büyüktür. Karen Mossberger dijital yurttaşlık kavramını ilk kullanan kişi olarak bilinmektedir. Bu kavramı geliştiren ve literatüre kazandıran kişiler ise Bailey, Ribble ve Ross olduğu bilinmektedir (Soriani, 2018, s. 98). Dijital yurttaşlığın spesifik bir tanımı yoktur. Aksine bu kavram hakkında birçok tanım yapılabilir ve aslında her bir tanım dijital yurttaşlığın çerçevesini oluşturmaktadır.

Klasik yurttaşın birtakım hak ve sorumlulukları, nitelikleri, yurttaş olma koşulları vb. faktörleri vardır. Bu faktörlerin dijitalleşmeyle birlikte dijital platforma taşınması dijital yurttaşlığın nasıl ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bu bağlamda dijital yurttaşlığın ilk tanımını dijital platformda hak, sorumluluk ve görevlerini bilen ve yerine getiren kişi şeklinde yapmak mümkündür (Çubukçu ve Bayzan, 2013, s. 150'den akt. Aldemir ve Avşar, 2020, s. 151). Dijital yurttaşlık dijital araçları ve dijital alanları kullanma becerisine sahip kişi olarak da tanımlanmaktadır. Teknolojiyi iyi yönde kullanarak, daha iyi bir toplumun inşasına katkı

sağlayan ve dijital platformlarda diğer bireylerle saygı çerçevesinde iletişim kuran kişi dijital yurttaş olarak ifade edilmektedir (Mossberger, Tolbert ve Mc Neal, 2008, s. 15).

Dijital yurttaşın dijital platformları kullanırken dikkat etmesi gereken birtakım hususlar vardır ve bu hususlar dijital yurttaşlığın tanımını da ifade etmektedir. İlk olarak dijital bir yurttaş dijital araçları kullanırken etik ilkelere göre hareket etmesi gerekir. Ayrıca dijital araçları etik çerçevesinde kullanılmalıdır. Sosyal süreçlere katılım göstermelidir. Dijital platformlarda nezaket kurallarına uymalıdır ve şahsi bilgilerin güvenliğini düşünerek bu platformları kullanılmalıdır (Ribble vd. 2004, s. 36). Bu tanımları daha çok dijital yurttaşlığın sosyal bakış açısıyla yani sosyal boyutla değerlendirildiğini göstermektedir. Sosyal boyut dışında dijital yurttaşlığın bir de teknik boyutu vardır ve bu boyut doğrudan dijitalleşmeyle ilişkilidir. Dolayısıyla dijital yurttaşlığın tanımı sosyo-teknik temelde yapılmaktadır (Işıklı, 2018, s. 149). Yurttaşlık dijitalleşme ekseninde teknik olarak dönüşmüştür ve bu teknik yeni teknolojilerden, internet, bilgi ve iletişim araçlarıdır. Bu teknik kısmın yurttaşlığa katmış olduğu anlam ise sosyal boyutla ele alınmalıdır. Çünkü yurttaşlığın yeni çıktısı, bireyi toplumsal ve siyasal konumda katılımcı olmaya yönlendirmektedir.

2.6. Yönetime Katılım

Yönetime katılım, yurttaşların kamu politikaları, yönetim kararları ve devlet yönetim süreçlerine etkin bir şekilde katkıda bulunmalarını ifade eder. Bu katılım, seçimler aracılığıyla temsilci seçme, danışma mekanizmaları, kamuoyu anketleri ve yerel yönetim projelerine dahil olma gibi çeşitli yollarla gerçekleşir. Yönetime katılım, bireylerin demokratik süreçlere dâhil olmalarını ve kamu yönetiminde seslerini duyurmalarını sağlar ve böylece yönetim organları toplumun ihtiyaçlarını ve beklentilerini daha iyi anlayabilir ve karşılayabilir (Lenin, 2016, s. 113-117). Yönetime katılım demokratik kültürün ve siyasal alanın gelişmesine katkı sağlayan yurttaşlar için değerli bir yapıdır. Yurttaşın yönetime katılımı kamu yönetiminde şeffaflığı, hesap verilebilirliği, yurttaş odaklılığı gibi değerleri ortaya çıkartacaktır.

Yönetime katılım, demokratik toplumların temel taşlarından biridir çünkü bireylerin yönetime dâhil olabilmesi, demokratik değerlerin uygulanmasını ve güçlendirilmesini sağlar. Demokrasi, sadece seçim dönemlerinde değil, sürekli bir şekilde yurttaşların yönetim süreçlerine katkıda bulunmasını gerektirir. Kültürel açıdan, yönetime katılım bireylerin toplumsal sorumluluklarını ve aidiyet duygusunu güçlendirir, toplumsal katılım ve birlikte karar alma kültürünü teşvik eder (Işığık, 2018, s. 76-79). Bu sayede, toplumun farklı kesimlerinin görüşleri ve ihtiyaçları yönetim süreçlerine yansıtılır, kültürel çeşitlilik ve toplumsal uyum sağlanmış olur. Ayrıca çoğulcu demokrasinin yaşatılmasına dolayısıyla devletin demokratik kültür sosyalizasyonunu sağlamasına katkı sağlayacaktır.

Yurttaş ve yönetime katılım arasında doğrudan bir ilişki vardır. Çünkü yönetime katılım, yurttaşlar ile yönetim organları arasındaki etkileşimi ve iletişimi ifade eder. Yurttaşlar, çeşitli yollarla yönetim süreçlerine dâhil olarak, kendi yaşamlarını doğrudan etkileyen kararlar üzerinde söz sahibi olabilirler. Bu ilişki, yurttaşların hem haklarını hem de sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlar. Yönetime katılım, yurttaşların devletle olan bağlarını güçlendirir, yönetim organlarına karşı güvenlerini artırır ve kamu hizmetlerinin etkinliğini artırarak toplumsal sorunlara daha uygun çözümler üretilmesini sağlar (Eroğlu, 2006, s. 190). Bu etkileşim, demokratik sorumluluk ve toplumsal bağlılık duygusunu geliştirecektir. Böylece yurttaşlar siyasal alan hakkında ve kendi kendini yönetme konusunda daha bilinçli olup toplumsal refah düzeyini arttırabilecektir.

2.7. Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) Modeli

CİMER 2006 yılında literatürde ilk BİMER olarak yer almaktaydı. Ülkemizdeki hükümet sisteminin 2017 yılında değişmesiyle birlikte BİMER artık CİMER olarak faaliyet göstermeye başlamıştır (Darıcı, 2020, s. 103). CİMER teknoloji tabanlı ilerleyen iletişim, katılım, yurttaş ve devlet kavramlarını mekanizmasına dahil eden ulusal çerçevede hizmet

veren bir mekanizmadır (Güler-Yılmaz, 2019, s. 373). CİMER, Bilgi Edinme Hakkı ve Dilekçe Hakkı çerçevesinde yurttaşlara hizmet vermektedir ve yurttaşlar bu haklar kapsamında CİMER'e dilediği konuda başvuru yapabilmektedir. Görüş, öneri, şikâyet, teşekkür, yönetime katılım gibi seçenekler doğrultusunda CİMER'e başvuru yapmak mümkündür (50 Soruda CİMER, 2006). Dijitalleşmenin devlet ve kamu yönetimindeki tesirinin çıktılarında biri CİMER'dir ve bu e-uygulama üzerinden yurttaşlar devlete ve devletin birtakım organlarına (yerel yönetimler, valilikler, bakanlıklar vb.) ulaşabilmektedir. Aslında bu ulaşım birer iletişim olarak düşünülmelidir ve bu iletişimin dijitalleşme ekseninde gerçekleştiği de vurgulanmalıdır.

CİMER kendi bünyesinde hedeflediği birtakım ilkeleri ve amaçları vardır. Bu ilkeler ve amaçlar demokratik kültürün inşasını sağlayacak niteliktedir. Amaç, Bilgi Edinme Hakkı ve Dilekçe Hakkı çerçevesinde kaliteli hizmet sunmaktır ve aynı zamanda demokratik kültürün ve siyasetin değerli faktörü yönetime katılımı CİMER üzerinden sağlamaktadır. Yurttaşların siyasal alana katılım gösterebildiği CİMER sayesinde devletin hizmeti ve kalitesi artacaktır. CİMER sayesinde katılımcı bir yönetim anlayışı benimsenerek e-devletin ilkelerinde yer alan yurttaş odaklı, şeffaf, etkin gibi değerlerle şekillenen bir siyasal alan oluşturulmuştur (50 Soruda CİMER, 2006). CİMER, dijitalleşmenin imkanlarından yararlanarak yurttaşın devlete vb. mekanizmalara ulaşmasını sağlayan önemli bir e-uygulamadır. Yurttaşın devlete ulaşımın CİMER tabanlı olması hem daha hızlı, etkin bir iletişimi hem de devletin işleyişine etki etme, yönetime katılma gibi demokratik siyasal kültürün varlığını ve uygulanabilirliğini sağlamaktadır. Bu bağlamda dijitalleşme merkezli yurttaşın yönetime katılabildiği e-devlet uygulamalarından biri olarak CİMER'i ifade etmek mümkündür.

2.8. E-Devlet Kapısı

E-Devlet Kapısı Türkiye'nin elektronik tabanlı kamu yönetim sistemine geçmesiyle birlikte hazırlanan e-dönüşüm stratejisidir. Bu stratejilerle birlikte hizmet kanallarında iyileşmeye gidilmiştir ve hizmet kanalları sayısı daha da arttırılmıştır (Dijital Dönüşüm Ofisi, 2018). Bu kanallardan biri e-Devlet Kapısı olup 2008 yılında hizmete açılmış ve kamu yönetimindeki tüm hizmetlerin tek bir noktada birleştirilmesine katkı sağlamıştır. Bu portalın amacı yurttaşa kolay, etkin, güvenli ve kaliteli devlet hizmetlerinin sunulmasıdır (Dijital Dönüşüm Ofisi, 2018). e-Devlet ve Bilgi Toplumu Kanun Tasarısında e-Devlet Kapısı *kullanıcılara, kamu kurum ve kuruluşlarına e-Devlet hizmetlerinin tek erişim noktasından sunulmasını sağlayan bilgi sistemi* şeklinde tanımlanmıştır (Türkiye Bilişim Derneği, 2019). e-Devlet Kapısı, devletin dijitalleşmeyle dönüştüğünün kanıtı ve devletin yeni görünürlüğü olduğu düşünülebilir.

E-Devlet Kapısı devlete ve kamu yönetimine birçok fayda sağlamaktadır. Dijitalleşmenin etkin, 7/24 ve hızlı işlem olanağı sayesinde yurttaşların hızlı hizmet ile memnuniyetleri artmıştır. Şeffaf bir devlet işleyişinin mümkün ve uygulanabilir olduğunu göstermiştir. Güvenlik, bilgi iletişimin hızlanması, işlem süresi ve maliyetlerin azalması gibi birçok fayda sağlamaktadır (e-Devlet Kapısı, 2008). e-Devlet Kapısıyla birlikte hem devletin kendi işleyişinde yeniklere ve faydalara hem de yurttaş-devlet arasındaki iletişimin nasıl evrildiğine vurgu yapılmaktadır. Üzerinde sıkça durulan konu ise e-Devlet Kapısının devletin kırtasiye masraflarını, maliyetlerini ve bürokrasiyi azalttığıdır (Şahin, 2019, s. 130). e-Devlet Kapısının sağlamış olduğu faydalardan biri de yurttaş katılımının ön planda tutulmasıdır. Dolayısıyla e-Devlet Kapısının e-demokrasi ve yönetime katılım yönünün olması yurttaşın katılımıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir (Hiller-Belagner, 2001, s. 15-16).

Yurttaşın e-Devlet Kapısı ile yönetime katılımı, e-Devlet Kapısının e-katılım politikasıyla sağlandığı ifade edilebilir. *e-Katılım; gerçek ve tüzel kişilerin, dijital bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla politika yapma, karar alma ve hizmet geliştirme süreçlerine dâhil*

edilmesidir. Böylece tüm bu süreçlerin daha kapsayıcı, şeffaf ve müzakereci hale getirilmesi hedeflenmektedir. e-Devlet Kapısı tarafından yürütülen çalışmaları kapsayan e-Katılım Politikası; bilgi edinme, danışma ve karar alma başlıklarında ele alınmaktadır (e-Devlet Kapısı, 2008). Bilgi edinme kapsamında yurttaşların kamuya açık bilgilere kesintisiz ve dijital ortamda ulaşılması hedeflenmektedir. Danışma kanalıyla yurttaşların kamu yönetimi ve benzeri konularda görüş ve önerileri çerçevesinde katılımlarının sağlanması hedeflenmektedir. Yine bu platform üzerinden yapılan her türlü öneri, şikâyet ve görüşler incelenmekte ve gerektiğinde konunun ilgili tarafları ile iletişime geçilmektedir (e-Devlet Kapısı, 2008). e-Devlet Kapısının yurttaşın öneri, şikâyet ve görüşler çerçevesinde yönetime dahil edildiği bir anlayışı benimsediği ifade edilebilir. Aynı zamanda anket vb. faktörlerle de yurttaşın karar alma süreçlerinde etkin olmaları sağlanmaktadır.

Hizmetlerin kullanıcı beklentilerine yönelik tasarımı, hizmet bileşenleri ve sunum yöntemlerinin kullanıcılarla birlikte geliştirilmesi, böylece kullanıcıların karar alma mekanizmalarına dâhiliyeti güçlendirilerek süreçlere katılım sağlanması amaçlanmaktadır. e-Devlet Kapısı'nda sunulan hizmetlere ilişkin memnuniyet düzenli olarak yürütülen anket faaliyetleri ile ölçülmektedir. Anketler aracılığıyla kullanıcılardan sadece mevcut hizmetlerin kullanımı ile sınırlı kalmaksızın, e-Devlet Kapısı'na entegre edilmesi için yeni hizmet önerileri de alınmaktadır. Kullanıcılardan alınan görüşler değerlendirilerek e-Devlet Kapısı genel memnuniyet oranına ve karar alma mekanizmalarına yansıtılmaktadır (e-Devlet Kapısı, 2008). E-Devlet Kapısı yurttaşın sadece resmi kamusal bilgilere ulaşabileceği dijital platform olarak görülse de aslında e-katılım politikasıyla yurttaşın katılımı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda yurttaşın kamusal alana yönelik öneri, şikâyet ya da görüş çerçevesinde yapmış olduğu başvurular ve aynı zamanda platform üzerinde anketler aslında yurttaşın karar alma süreçlerine yani yönetime katılımını ifade etmektedir.

2.9. Beyaz Masa

Beyaz Masa güncel adıyla Çözüm Merkezi, yurttaş ve devletin kolu olan yerel yönetimler arasında dijital merkezli iletişimin sağlandığı çağrı merkezi alanıdır. İlk kez 1990 yılında çağrı merkezi örneği olarak İstanbul'da uygulanmıştır (Gürün-Karaçorlu, 2020, s. 219). Beyaz Masa bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmasıyla ortaya çıkan ve 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 13. Maddesini uygulanabilir kılan bir olgu olduğu ifade edilebilir. Bu kanunun 13. maddesi şu şekildedir: *Herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir. Hemşehrilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilendirme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır* (Belediye Kanunu, 2005). Dolayısıyla Beyaz Masa yurttaş ve yerel yönetimler arasında iletişim kurulmasını sağlayan ve yurttaşın lokal boyutta yönetime katılımını sağlayan çağrı merkezidir. Yönetime katılım yurttaşların yapmış olduğu, şikâyet, öneri, istek, talep gibi başvurular çerçevesinde gerçekleşmektedir (Yıldırım-Yıldırım, 2018, s. 61-62). Merkezi yönetimin yani devletin bir kolu olan yerel yönetimler de dijitalleşmenin avantajlarından yararlanarak kendi bünyelerinde daha demokratik bir siyasi kültürün varlığı için dönüşümler meydana geldiği ve bu dönüşümün çıktısı olarak da Beyaz Masayı örnek göstermek mümkündür. Merkezi yönetimde olduğu gibi yerel yönetimlerde de yurttaşların yönetime katılımı oldukça önemli görülmektedir ve buna ilişkin mevzuatta gerekli madde/maddeler mevcuttur. Dijitalleşmenin yurttaşın yönetime, karar alma süreçlerine katılımını kolaylaştıracak gerekli teknolojik alt yapıyı sunması ve yerel yönetimlerin işleyişlerine bu dönüşümü entegre etmesi siyasal alanın ve kültürün demokratikleşmesine katkı sağlayacaktır. Yurttaşın çağrı merkezi örneği niteliği taşıyan Beyaz Masa ile yerel yönetimlerle iletişime geçmesi ve şikâyet, öneri, talep, istek doğrultusunda istediklerini ifade etmesi, yurttaşların yerel yönetime katılımını sağlayacaktır.

2.10. Dijitalleşme Çerçevesinde Dijital Yurttaşlık ile Yeni Yönetime Katılım Biçimi Olarak CİMER, e-Devlet Kapısı ve Beyaz Masa

Dijitalleşme yönetime katılım şeklini farklı referanslarla ve normlarla tekrardan inşa ederek bilgi ve iletişim araçlarıyla yeni yönetime katılım şeklini ortaya çıkarmıştır. Dijitalleşme, yönetime katılım süreçlerini önemli ölçüde dönüştürmüştür. Geleneksel yöntemlerin yerini, e-devlet platformları, çevrimiçi anketler, sosyal medya etkileşimleri ve dijital danışma mekanizmaları almıştır. Bu dönüşüm, yönetime katılımı daha erişilebilir ve hızlı hale getirmiştir. İnternetin ve dijital teknolojilerin sunduğu araçlar, bireylerin görüşlerini daha kolay bir şekilde ifade etmelerine ve yönetime katkıda bulunmalarına olanak tanımaktadır (Eroğlu, 2006, s. 93). Dijitalleşme çerçevesinde yönetime katılımı kolaylaştıran ve hızlandıran e-devlet platformları arasında Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi Modeli (CİMER) ve e-Devlet Kapısının olduğunu ifade etmek mümkündür. Çünkü bu platformlar yurttaşın dijital yurttaş kimliğiyle bilgi ve iletişim araçları kullanarak yönetime dahil olduğu platformlardır.

Dijitalleşme, yönetime katılım ve dijital yurttaşlık arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Dijitalleşme, yönetime katılım süreçlerini daha erişilebilir ve etkileşimli hale getirerek, bireylerin çevrimiçi platformlar üzerinden kamu politikaları, karar alma süreçleri ve sosyal hareketlere doğrudan katkıda bulunmalarını sağlar. Dijital yurttaşlık ise dijitalleşmenin sağlamış olduğu bu imkanlara bireylerin dijital yurttaşlık kimliğiyle gerçekleştirebilmesine katkı sağlamaktadır. Bu katkı, dijital yurttaşlığın bireyi katılımcı olmaya teşvik etmesi ve katılımcı olabilmesi için gerekli yurttaş ve bilgi teknolojileri altyapısını sağlamaktadır (Işıklı, 2018, s. 152). Bu bağlamda dijital yurttaşlık, bireylerin dijital araçları ve platformları kullanarak toplumsal ve siyasi süreçlere aktif bir şekilde katılma sorumluluğunu geliştirdiğini ve teşvik ettiğini ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla, dijital yurttaşlık, dijitalleşme ile yönetime katılımın daha demokratik ve kapsayıcı hale gelmesini desteklerken, aynı zamanda bireylerin bu süreçlerdeki rolünü ve sorumluluğunu da artırır. Sonuç olarak yurttaşların yeni yönetime katılma şekli dijital yurttaşlık çerçevesinde gelişmektedir. Yurttaş dijitalleşmenin imkanından yararlanarak bilgi ve iletişim araçlarını kullanmakta ve dijital yurttaş kimliğiyle e-devlet platformlarında, uygulamalarında yönetime katılabilmektedir. Bu bağlamda CİMER, e-Devlet Kapısı ve Beyaz Masa, dijital yurttaşların dijital araçlar kullanarak yönetime katılabileceği dijital platformlar olarak ifade edilebilir. Hatta bu platformlar yurttaş, devlet ve beraberindeki mekanizmalar arasında iletişimi sağladığı için dijital iletişim kanalları olarak ifade etmek mümkündür.

3. Bulgular ve Yorum

Bu bölümde katılımcıların ifadelerine doğrudan yer verilmiştir ve hangi ifadenin hangi katılımcıya ait olduğunu gösterebilmek için kodlama yapılmıştır. Kodlamalara K1, K2, K3, K4 şeklinde örnek gösterilebilir. Ayrıca K1 ve K15 dahil olmak üzere bu sayılar arasındaki kişiler sosyal bilimler enstitü öğrencileri olduğunu ifade etmekte fayda vardır. K16 ve K27 dahil olmak üzere bu sayılar arasındaki kişiler de fen bilimleri enstitüsündeki öğrencilerdir. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler ve Fen Bilimleri Enstitüsünde yüksek lisans ve doktora yapan öğrencilerin dijital yurttaşlık kavramına yönelik düşünceleri, dijital yurttaşlık ve yönetime katılım ilişkisi hakkındaki görüşleri ve dijital yurttaşlık çerçevesinde dijital iletişim kanallarının yönetime katılım ilişkisi başlıkları çerçevesinde elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

3.1. Katılımcıların Dijital Yurttaşlık Kavramına Yönelik Düşünceleri

Dijital yurttaşlık literatürde yeni olan bir kavramdır. Üzerine birçok tanımlar yapılmakta, teoriler ortaya konulmakta ve tartışmalar yapılmaktadır. Dijital yurttaşlıkla ilgili üzerinde durulması gereken en önemli husus yurttaşlığın artık dijital ortamda da var

olmasıdır. Literatürde dijitalleşmeyle bugünün siyasal yapısında önemli bir özne olan yurttaşın yeni halinin var olması, yurttaş hakkında birtakım farklı ve yeni algılara ulaşmanın yolunu açarak konu hakkında önemli veriler elde edilmesini ve kavrama yönelik yeni bakış açılarının geliştirilmesini sağlamaktadır.

Dijitalleşme yurttaşın farklı bir kimlik inşa etmesine neden olmuştur. Bu kimlik doğrudan kendiliğinden gelişmiştir. Çünkü devletin, beraberindeki olguların ve yönetimin dijital ortama taşınması doğrudan yurttaşı etkilemiş ve yurttaşında bu yeni düzende yerini almasına neden olmuştur. Siyasal alan için oldukça önemli bu yeni düzende yurttaşın dijitalleşmeyle sentezlendiği dijital yurttaşlık inşasını analiz etmek oldukça kıymetlidir. Dolayısıyla bu kısımda katılımcıların dijital yurttaşlık algısının ortaya çıkmasına yardımcı olacak sorunun yanıtlarına yer verilmektedir. Katılımcıların birçoğu dijitalleşmeyle yurttaşlığın dönüştüğünü ve katılımcıların yanıtlarından hareketle bu dönüşümde klasik olarak ifade edilen yurttaşın her bir niteliğinin, dijital platformda yer aldığı çıkarımını yapmak mümkündür. Her bir katılımcının yurttaşlığı deneyimleme ve kendi dünya görüşünde yurttaşlığı tanımladığı şekle göre dijital yurttaşlık algısı değişkenlik göstermektedir. Fakat katılımcıların ortak noktada birleştiği konu dijitalleşmeyle yurttaşlığın dijital ortama taşınması ve bu bağlamda yurttaşlığın niteliklerinin değişmesidir. K1, K2, K5, K9, K13, K14, K18 ve K25'in konuyla ilgili ifadeleri şu şekildedir:

“Dijitalleşme yurttaşa farklı bir statü ve kimlik kazandırmıştır. Kişinin temel haklardan olan Bilgi Edinme Hakkını daha etkin kullanmaya başlamıştır. Bazı olumsuz durumlarda yurttaş hakkını daha kolay arayabilmektedir. Kişi bu sayede temel haklarını daha kolay kullanmaya başlamıştır.” K1

Dijital yurttaşlığın birey için yeni bir kimlik ve normal yurttaştan farklı bir statü kaynağı olduğu sonucuna varılabilir. Ayrıca yurttaşlığın dijital ortama taşınması bireylerin haklarını daha kolay aramasına katkı sağladığı analizini yapmak mümkündür.

“Yurttaşlık şu an soyutlaştı. Dijitalleşme yurttaşı soyutlaştırdı. Bir yurttaş var ama somutluk, samimiyet ortadan kalktı. Yurttaşlığın her şeyi dijital ortama taşınmıştır. Çünkü yurttaşın birçok özelliği artık dijital ortamda. Buna en iyi örnek e-devlet uygulamasıdır. Yurttaş olarak e-devlet uygulamasıyla tüm işlemlerimizi artık dijital ortamda gerçekleştiriyoruz.” K2

Yurttaşlığın soyutlaşmış olması aslında dijitalleşmeden önce somut bir şekilde varlığının hissedilmesine neden olduğu çıkarımı yapılabilir. Örneğin dijitalleşme olmadan önce yurttaş olarak devlet işlerinin halledilmesi için devlet dairelerine gidiliyordu ve yurttaş her bir işlemini kendi uğraşıyordu. Artık zaman kısıtlaması olmadan, mekân olmadan tek tuşla yurttaş neredeyse tüm devlet işlerini halledebilmektedir. Zaman ve mekânın dijitalleşmeyle ortadan kalkması, dijitalleşmeyle birlikte somut olanın soyutluğa büründüğü bir algı ortaya çıkmaktadır ve K2 bu algıyı yurttaşlıkla birlikte sentezlemiştir. K2'nin diğer bir ifadesinde devlet nasıl ki dijitalleşmeyle birlikte e-devlet özelliğine dönüştüyse ve artık birçok işler e-devletten yapılmaya başladıysa, yurttaş olarak da e-devlete ulaşmanın dijital yurttaş olmaktan geçtiği yönünde yargılara ulaşılmaktadır.

“Dijitalleşme ve yurttaşlık bana kalırsa hak ve sorumluluk bilincinde sosyal hareketliliği zayıflattı çünkü haklar için mücadele, sorumluluklar içinse teşvik edici eylemler çoğunlukla dijital platforma taşındı.” K5

K5'in ifadeleri, K2'nin soyutluk kavramına atıf yapar niteliktedir. Çünkü yurttaşı temel alan birçok olgunun dijital platformda yer alması, bireysel olarak yurttaşı devlete muhatap ettiği ve yurttaşlar arasındaki sosyalleşmeyi en aza indirdiği çıkarımını yapmak mümkündür. Dolayısıyla dijital yurttaşlık, bireysellik üzerinden hareket eden bir değere sahip olduğu sonucuna varılabilir.

“İnsanoğlu var olduğu günden bugüne yurttaşlık kavramı bazı sosyokültürel, siyasi, ekonomik ve bilimsel gelişmelerden etkilenmiştir. Bu etkilenmeyle birlikte de yurttaşlık

kavramı zaman içinde değişerek ve dönüşerek toplumdaki topluma çağdan çağa farklı algılanmalara sebep olmuştur. Bugün ise gelişen teknolojiye bağlı olarak yurttaşlık kavramı dijital bir ortama taşınmıştır. Böylece yurttaşlığın nitelikleri de ona göre şekillenmiştir.” K9

K9 yurttaşlığın tarihsel olarak birçok faktörden etkilendiğini ve son olarak teknolojiyle birlikte yepyeni bir hal aldığını dolayısıyla yurttaşlığın yeni dönüm noktasının teknolojiyle gerçekleşerek dijital yurttaş olduğu çıkarımını yapmak mümkündür.

“Dijital ortama özel hayatın gizliliği, kişisel verilerin korunması gibi hakların taşındığını ve şikâyetle bulunması gereken noktalarda şikâyetle bulunma gibi sorumluluğun taşındığını biliyorum. Dijitalleşmede bence bu noktada yurttaş dönüştürmüştür. Bu ortamdaki haklarını bilen yurttaşlar olarak dönüşüm yaşanmıştır.” K13

K13 merkeze dijitalleşmeyle dönüşen yurttaş değil de devleti almaktadır. Çünkü devletin dijital platforma taşınması doğrudan yurttaş ilgilendiren haklarında dijital platforma taşınmıştır. Dolayısıyla bu dijital döngüde yurttaşın dijital yurttaş olarak dönüşmesi kaçınılmaz olacaktır.

“Evet, taşınmıştır. Neredeyse tüm kurum ve kuruluşların dijital ulaşım kanalları var. İletişim buralarda sağlanıyor ve çözüme ulaştırılıyor. Eskiden uzun yıllar alan sorunların çözümleri dijital başvurular ile çok hızlı çözülebiliyor.” K14

“Birçok talep ve istek artık dijital ortamlarda ilerliyor ve sonuçlanıyor.” K18

K14 ve K18 konuyla ilgili birbirine benzer yorumlar yapmıştır. İki katılımcı dijitalleşmeyi hedef olarak yurttaşın devlete yönelik talep ve istek gibi başvuruların daha hızlı sonuçlandığını ifade etmişlerdir. Aslında yurttaşın devlete hızlı, etkin ulaşımı ve problemlerin çözümü üzerinden dijital yurttaşlığa atıfta bulunmuşlardır.

“Muhtarlık gibi kurumlar e-devlet ile yetkilerini kaybetmiş ve yurttaş artık dijital ortamdaki işlerini görmektedir. Yakın zamanda seçim gibi demokratik yurttaşlık görevinin de e-devlet kapısı gibi bir uygulama tarafında olacağını düşünüyorum.” K25

Yurttaş devlet işlerini daha önce bazı devlet dairelerinde hallederken yani devlete ulaşmak için arada birtakım devlet olgularına ihtiyaç duyarken dijitalleşme, yurttaş ve devlet arasındaki tüm olguların ortadan kalkmasını sağlayarak yurttaş doğrudan devlete yönlendiren mekanizmayı oluşturmuştur. Dijital yurttaşlığın bir üst boyutunun ise oy kullanma hakkının da dijital platformdan gerçekleşeceği yani “e-oy kullanımı” gibi siyasal alanın literatürüne yeni bir kavram kazandırılması muhtemeldir.

Dijitalleşmenin hayatın her alanında var olduğunu ve var olmayla birlikte değişim ya da dönüşüm sağladığı çıkarımını yapmak doğru olacaktır. Bu yargıya en iyi örnek yurttaşlığın yeni hali olan dijital yurttaşlık gösterilebilir. Katılımcıların dijital yurttaşlık algıları dijital yurttaşlığın yeni argümanlarla birlikte sentezlenmesine katkı sağlamaktadır. Katılımcıların dijital yurttaşlık algıları sonucunda ortaya çıkan yeni argümanlar şu şekildedir:

- Yeni Kimlik ve Statü Kazandıran Yurttaşlık
- Soyutlaşan Yurttaşlık
- Bireysel (Liberal) Çizgide İlerleyen Yurttaşlık
- Teknolojiyle Sentezlenen Yurttaşlık
- Hızlı, Etkin Ulaşım ve Sorunların Çözümünü Sağlayan Yurttaşlık
- Doğrudan Devlete Ulaşımı Sağlayan Yurttaşlık
- Gelecekte e-Oy Kullanımını Sağlayabilecek Yurttaşlık

Dijital yurttaşlığı ilk kullanan kişi olarak bilinen siyaset bilimci Mossberger’in dijital yurttaş, dijital platformu aktif ve etkin kullanarak gerekli sorumluluklarını bilen, davranış kurallarına dikkat eden ve dijital platformdaki sorumluluklarını ve haklarını bilendir tanıması K4’ün konuyla ilgili görüşünü temsil etmektedir. K4’ün konuyla ilgili ifadesi şu şekildedir:

“Dijitalleşme yurttaşlığı hem iyi yönde dönüştürmüştür hem de olumsuz yönde değiştirmiştir. Dijital yurttaş için önemli olan dijital alanda iyi bir yurttaş olmaktır. Ama

günümüzde bazı insanlar çıkıyor ve Mehdi'yim deyip diğer insanların duygusunu sömürüyor.” K4

Dijital yurttaş dijital platformda toplumsal açıdan neyin iyi neyin kötü olacağını bilen ve ona göre davranan kişidir. K4'ün verdiği Mehdi örneği ve ifade edilen tanım dijital yurttaşlık boyutları içerisinde yer alan dijital etik boyutuyla bağdaştırılmalıdır. Ribble ve Bailey'in dijital yurttaşlığın 9 boyutu teorisindeki dijital etik boyutu, dijital ortamlardaki davranış kalıplarını vurgular. Bu davranış kalıplarında dijital teknolojiler kullanırken diğer bireylerin aleyhine davranışlar sergilenmemesi gerektiği yer almaktadır. Bu bağlamda K4'ün verdiği örnekle birlikte dijital yurttaş online ortamda diğer bireyleri manipüle etmemesi gerekir. Dolayısıyla bir dijital yurttaş dijital etik çerçevesinde dijital platformu kullanmalıdır sonucu ortaya çıkmaktadır.

3.2. Dijital Yurttaşlık ve Yönetime Katılım İlişkisi

Bu çalışmada yönetime katılım ve dijital yurttaşlığın bir arada alınmasındaki amaç, dijitalleşmeyle birlikte yurttaşın yönetime katılımının gerçekleşmesi ve artması, yurttaş olarak katılımcılığını da dijital yurttaş olarak gerçekleştirmesi hipotezidir. Katılımcıların algıları analiz edildiğinde dijitalleşme ve yönetime katılım arasındaki bir ilişkinin olduğu yönündedir. Aynı sentez, yurttaşlık ile de yapılmak istenildiğinden dijitalleşme odağında dijital yurttaşın katılım ilişkisinin olup olmadığının analizi yapılmak istenmiştir. İlk olarak literatürde, dijital yurttaşın bireyi siyasal alanda alınan ya alınacak kararlarda daha aktif ve katılımcı yaptığı varsayımının, katılımcılar tarafından nasıl yorumlandığı incelenmiştir. Daha sonra dijital yurttaşlık olgusunun bireyin yönetime katılımını ne denli etkilediği sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla dijital yurttaşlık ve yurttaşın katılımcı olma ilişkisi sonucuna varılmıştır. Katılımcılar dijital yurttaşlığın bireyi aktif ve katılımcı yapması hususunda olumlu ve olumsuz görüşlerini bildirmiştir. K8, K9, K13, K14, K19, K22 ve K25'in konuyla ifadeleri konuyla ilgili olumlu ifadelerdir ve görüşleri şu şekildedir:

“Dijitalleşme sayesinde bazı hak ve taleplerin görünürlüğü dikkat çekmiştir. Yurttaş hakları daha şeffaflaşarak, hayatında büyük kolaylık sağlamıştır.” K8

“Şu an günümüzde her yaştan birey aktif bir şekilde dijital ortamdaki bu uygulamaları kullanmaktadır. Sürecin kolay ve kısa sürede olması ise bu platformu daha cazip hale getirmektedir. Bireylerin bu uygulamayı kullanan kişilerden aldıkları olumlu dönütler ise onların bu iletişim kanallarını etkin şekilde kullanmaya teşvik etmektedir.” K9

“Kişinin görüşlerini uğraş vermeden bildirmesi yurttaş olarak çok kıymetli. Dijital yurttaş bunu sağlamıştır.” K13

“Yurttaşın bu aktif katılımı sayesinde devletini ve kurumları daha çok sahiplenerek kendisini tüm süreçlerin bir parçası olarak gördüğünü ve bunun çok olumlu sonuçları olduğunu düşünüyorum.” K14

“Yurttaşın bu aktif katılımı sayesinde devletini ve kurumları daha çok sahiplenerek kendisini tüm süreçlerin bir parçası olarak gördüğünü ve bunun çok olumlu sonuçları olduğunu düşünüyorum.” K19

“Yurttaşlar söz sahibi oldu. İyi oldu.” K22

“Bu görevli kişi ve kurumların vatandaşla iletişim kanalını sağlamış olup o kurum ve kişilerin kendi hatalarını görmesini ve düzeltilmesine olanak sağlıyor. Yurttaş dahada dikkate alınır hale geliyor dijital sayesinde.” K25

Dijital yurttaşın bireyi aktif ve katılımcı kıldığı katılımcılar tarafından kabul edilmektedir. Dijital yurttaşlık çerçevesinde bireyin aktif ve katılımcılığıyla birlikte;

- yurttaş siyasal alanın merkezinde yer alarak özne konumuna geldiği,
- devlet tarafından yurttaşların fikirleri daha çok dikkate alındığı,
- yurttaşın siyasal alanda kendini etkin gördüğü,
- yurttaşın zahmetsiz şekilde devlete ulaşabildiği,

- son olarak yurttaşın katılımının devleti yurttaş lehine şekillendirdiği çıkarımını yapmak mümkündür.

Dijital yurttaşlığın yurttaşı siyasal alanda daha aktif yaptığı muhtemeldir. Çünkü dijitalleşme üzerinden gerçekleşen yurttaş ve devlet arasındaki iletişimde yurttaşa atfetmesi gereken kimliği dijital yurttaş atfetmektedir. Teorik olarak yurttaşın dijital yurttaş olabilmesinde ve katılım gösterebilmesinde sorun yokken K17'nin ifadesi katılım için gerekli tüm fonksiyonlar varken yönetime veyahut işleyişe etki etmenin daha mümkün olmadığı şeklindedir. K17'nin ifadesi şu şekildedir:

“Görüşlerin bildirilmesi anlamında pozitif ilerleme kaydedilirken, ne yazık ki etki edebilme yeteneği halen gelişmemiştir.” K17

Bu ifadeyle varılması gereken sonuç yurttaş dijitalleşmeyle birlikte ne kadar katılım gösterse de yönetime etki ettiği sonucunu devlet belirlemektedir. Çünkü devlet, yurttaşın katılımını dikkate alarak hareket etmezse yurttaş yönetime katılımını sağlayamayacaktır. Konuyla ilgili diğer bir eleştiriyi K18 yapmıştır. K18, dijitalin her yerde, herkes tarafından ulaşılabilir olmasını ve amacına uygun kullanılmayan dijital teknolojilere yönelik eleştiri yaparak katılım noktasındaki olumsuzluğa vurgu yapmıştır. K18'in ifadesi şu şekildedir:

“İlk yıllarda CİMER vb. üzerinden gerçekleştirilen dilek ve şikayetler daha etkili çözülmüyordu. Şu anda artan başvuru sayısı ve bazı yurttaşların olumsuz kullanımı sonrasında çözüm üretmekte zorlandıklarını düşünüyorum.” K18

Aslında günümüzde dijitalleşme gereksinim yani ihtiyaç halinde hayatımızda yer almaktadır. Dolayısıyla bireylerin dijital teknolojileri vb. olguları kullanmasının oldukça normal olduğu kanısı varılmaktadır. Dijital teknolojilere birçok kesimin ulaşabilmesi dijital platformdaki kullanıcı yoğunluğunu arttırmış ve birtakım problemlere yol açtığı ifadesi söylenebilir. Çünkü K18'in ifadesinden elde edilecek bulgu tam olarak bu şekildedir. Dijitalleşme sayesinde yurttaşın devlete anında ulaşabilmesi, her yurttaşın devletten istediklerin, beklentilerini de ifade edebilmesi demektir. Dolayısıyla dijitalleşme çerçevesinde düşünülen yurttaş yani dijital yurttaş, yurttaş ve devlet arasında yoğunluğun yaşanmasına neden olmaktadır. Dijital yurttaşın yurttaşı siyasal alanda aktif ve katılımcı yapması, bu yoğunluğun en temel nedeni olarak gösterilebilir.

K10'nun konuyla ilgili görüşü daha çok dijital bir yurttaşın, dijital platformda nasıl davranması gerektiğiyle ilgilidir. K10'un ifadesi şu şekildedir:

“Bu durum iyi yönlere kullanıldığında oldukça hayırlı ve güzel işler gerçekleştirilebilir. Örnek verecek olursak 6 Şubat depreminde yaşanan sorunların paylaşılması, orada yaşayan insanlara yardımların ulaştırılmasında dijital platformun etkisi oldukça fazladır. Başka bir yönden baktığımızda ise dijital platformda yalancı ve dolandırıcı kişilerin olduğu görülmektedir. Yalan haberlerle bir kişinin sosyal hayatı bitirilebilir, insanların vicdanına hitap ederek yardım parası toplayıp kendi kişisel zevklerine harcayabilir. Dijitalleşme iyi insanların elinde olduğu zaman oldukça faydalı bir şeydir.” K10

Dijital yurttaş olmanın birtakım sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukların en başında bireylerin dijital ortamda ahlak ve etik çerçevesinde davranması gerektiği yer almaktadır. Dolayısıyla online mecradaki diğer bireylere, dijital yurttaşlara saygılı, hoşgörülü olunması gerekmektedir. “Dijital Yurttaşlık ve Yönetime Katılım İlişkisi” başlığı altında değinmek istenilen diğer bir konu, dijital yurttaşlığın katılım özelliğinin yurttaşın yönetime katılımını kolaylaştırıp kolaylaştırmadığıdır. 3 katılımcının görüşleri, dijital yurttaşlığın katılımcı olma özelliğinin yurttaşın yönetime katılımını kolaylaştırdığı yönündedir. Konuyla ilgili K8 ve K10'in ifadeleri şu şekildedir:

“Evet. Çeşitli dijital platformlarda yurttaşın yönetime katılmasında büyük rolü oynayan dilek-şikâyet gibi alanlar, onların görüşlerini daha özgür bir biçimde ifade ediyor

olması konusunda kolaylık da sağlamıştır. Bu da yurttaşların rahatlıkla yönetime katılabileceği anlamına da gelmektedir.” K8

“Evet kolaylaştırmıştır. Örneğin bir yurttaş sosyal medya uygulamalarında fazla kitlelere hitap edebiliyorsa yönetime katkısı kolaydır. İstek ve arzularını ilgili kurum ve kuruluşlara daha kolay iletebilir.” K10

Katılımcılar arasında konuya ilişkin olumsuz görüşleri olanlarda vardır. K7, dijital yurttaşlık kavramının yurttaşın yönetime katılımını kolaylaştırdığını fakat devlet yönetiminde baskı olduğu sürece dijitalin yurttaş katılımı yapmasının bir faydası olmayacağını vurgulamaktadır. K7'nin ifadesi şu şekildedir:

“Yurttaşın yönetime katılımı sadece dijitalleşme ve teknolojiyle değil siyasal konjonktürün (dönemin siyasal yapısı) ile doğrudan bağlantılıdır. Yönetime katılım kolaylaşsa bile bu noktada baskı olduğunu sürece katılımın çokta bir etkisi ve önemi kalmamıştır.” K7

Dijitalleşme yurttaş yurttaşın lehine ne kadar dönüştürürse dönüştürsün üst merci olan devletin kendisinin yurttaş katılımı için gerekli alt yapıyı sunmalı, özverili davranmalı ve yurttaşın katılımını önemseyerek istenilen doğrultuda sonuca vardırılmalıdır. K2 konuya yönelik farklı bir perspektif kazandırmıştır ve dijitalleşme eksenli yurttaş katılımını yeni bir kimlik olarak ifade etmiştir. K2'nin ifadesi şu şekildedir:

“Dijital yurttaşlık yurttaş katılımı kimliği veriyor. Bu da yurttaşın bu tür organizmalara katılımını kolaylaştırıyor.” K2

Dijital yurttaşlığın bireyler için yeni bir kimlik inşası olduğunu söylemek mümkündür. Dijital alan yeni bir alandır ve bu alanda bireyler kimliğini inşa ederken dijital alanın normlarına uymaları gerekir. Dijital normların dijital yurttaşlık üzerinde ifade etmek istenilen dijital yurttaşlığın 9 boyutudur. Çünkü dijital yurttaşlığın dijital normu bu 9 boyutla sağlanabilmektedir. Dolayısıyla bireyin dijital yurttaş kimliğini belirleyecek dijital norm dijital yurttaşlığın 9 boyutudur.

Dijital yurttaşlığın dijital normunu yani dijital yurttaşlığın 9 boyutunu özetleyecek olursak;

- İlk olarak her bir dijital yurttaşın eşit oranda dijital teknolojilere ulaşmalıdır.
- Kişi dijital ortamda ticaret yapılacaksa konu hakkında (alım-satım) bilgili olması gerekir.
- İletişimin dijital ortamda farklı şekillerde yapıldığını bilmesi gerekir.
- Öğrenmenin ya da öğretmenin dijital platformda da gerçekleştiğini bilmelidir.
- Dijital ortamda yapılan her işin bir sorumluluğu olduğunu ve diğer bir insanı etkileyebileceğinin bilincinde olunmalıdır.
- Bu sorumlulukların kanunlarla birlikte ceza uygulandığı bilinmelidir.
- Dijital ortamda herkesin birtakım hakları olduğunun bilinmesi gerekir.
- Dijital evrende birey hem fiziksel hem de ruhsal problemlerle karşılaşacağı farkında olmalıdır.
- Birey dijital ortamda muhakkak kendi güvenliğini sağlayacak adımlar atmalıdır.

Yukarıda ifade edilen normlar, kurallar dijital ortamda yurttaşın nasıl davranması gerektiğine yönelik kuralları ifade etmektedir. Birey bu normlar sayesinde iyi bir dijital yurttaş olabilecektir.

3.3. Dijital Yurttaşlık Çerçevesinde Dijital İletişim Kanallarının Yönetime Katılım İlişkisi

Dijital yurttaşlığın bireye katılımcı olma durumunu atfetmesi ve teşvik etmesiyle yurttaşın dijital iletişim kanallarını kullanarak yönetime katılıp katılmadığı algısına ulaşmak amaçlanmıştır. Bazı katılımcılar dijital yurttaşlık çerçevesinde CİMER, e-Devlet Kapısı ve Beyaz Masa uygulamalarını kullanarak yönetime katıldıklarını ifade etmektedir. Fakat bazı katılımcılar da yönetime katılım sağlamadıklarını ifade etmektedir. K2'nin ifadesiyle devletin

yurttaş olarak fikirlerini önemseyip önemsememesi sonucunda, bireyin dijital yurttaş olarak yönetime katıldığı fikrine sahip olduğu çıkarımını yapmak mümkündür. K2'nin ifadesi şu şekildedir:

“Uygulamalara girdiğimde bir isteğin, şikâyetin, talebin var mı diye seçenek sunuluyor. Kamu ya da kuruluşlardan hizmet aldığımda bana SMS ya da e-posta atıyorlar katılımım hakkında. Memnuniyet anketi gibi. Koskoca devlet benim düşüncemi önemsiyor. Bu sebeple bu uygulamalarla yönetime katıldığımı düşünüyorum.” K2

Devletin yurttaşın fikirlerini düşüncelerini önemsemesi ve yurttaşın fikirlerine yönelik uygulamalar, düzenlemeler yapması bireyin demokrasiye, yönetime katıldığı fikrini ortaya çıkarmaktadır. K4, dijital yurttaş olmanın fikirleri daha özgürce ifade edilmesine olanak sağladığına vurgu yapmış ve dolayısıyla bu özgürlükle sesini duyurarak demokrasiye, yönetime katıldığını ifade etmiştir. K4'ün ifadesi şu şekildedir:

“Yurttaş olarak dilek ve isteklerimi özgürce ifade edebiliyorum. Buna araç olarak da CİMER ve e-devlet kapısını kullanıyorum. Dijital yurttaşlıkla bir yurttaş olarak kendimi daha özgür hissediyorum. Böylece sesimi bu uygulamalar sayesinde daha çok duyurabiliyorum.” K4

Dijital yurttaşlık dijital platformda da bireyin yurttaş kimliğiyle var olmasına yardımcı olmaktadır. Bireylerin sadece klasik olarak yurttaş sayılmaları dışında her şeyin dijitalde yeniden, farklı şekilde var olması, bireyi dijital ortamda da yurttaş yapmıştır. Bu durum yurttaşın demokrasi ve yönetim önünde daha aktif olmasını sağladığı gibi daha özgür olduğu yönünde bir düşüncenin doğmasına etki etmiştir. K9 ve K18 ise düşüncelerin, fikirlerin dijital iletişim kanallarıyla devlete iletilmesini demokrasiye, yönetime katılım olarak algılamaktadır. K9 ve K18'in ifadeleri şu şekildedir:

“Dijital bir yurttaş olarak bu uygulamalarla yönetime katıldığımı düşünüyorum. Çünkü bu uygulamalarla sadece şikâyetlerimi değil aynı zamanda taleplerimi de gerçekleştirebilme imkânına sahibim. Bir yurttaş olarak devlet kurumlarına fiilen müracaat etmeden de devletin imkânlarından faydalanabilme olanağım var.” K9

“Demokrasinin gereği olan fikirlerimi devlet kurum ve kuruluşlarına iletebildiğimi ve çözüm bulabildiğimi deneyimledim.” K18

Yukarıdaki katılımcılar dışında konuya olumsuz yaklaşan katılımcılar da vardır. Bu katılımcılar K17 ve K25'dir. K17'nin olumsuz düşünme nedeni devletin yurttaşın talep, istek şikâyet vb. başvurularını görmezden gelerek yine kendi benimsedikleri çizgide ilerlediklerini ifade etmektedir. K25'in konuyla ilgili düşüncesi de yine K17 gibi olduğu söylenebilir. K17 ve K25'in ifadeleri şu şekildedir:

“Birçok talep ve öneri idareciler tarafından göz ardı ediliyor ve toplum yararına olabilecek uygulama ve düşünceler benimsenmiyor.” K17

“Yönetim bir karar mekanizmasıdır direkt katıldığımı düşünmüyorum sadece bizim görüş ve şikâyetlerimiz dikkate alınıyor ve yönetim kendi kuralları ve imkanları doğrultusunda hareket ediyor.” K25

K17 ve K25'in düşünceleri konuyla ilgili farklı ve yeni bir eleştirel bakış açısının ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır. Dijitalleşme siyasal alanda yurttaş ne kadar merkeze alıp fikirlerini, isteklerini, taleplerini ve şikâyetlerini devlete iletebileceği dijital iletişim kanallarını var etse de devletin yurttaşın fikirlerini önemseyip önemsememesi kilit noktadır. Çünkü dijitalleşmeyle birlikte devlet yurttaşın kendisine ulaşabileceği iletişim ağlarını var etse de yurttaşın yönetime katılımını sağlayacak olan da yine devlettir. Yurttaş CİMER, e-Devlet Kapısı ve Beyaz Masa uygulamalarından devlete ulaşarak iletişim kurabilir ve taleplerini, isteklerini şikâyetlerini ifade edebilir. Ancak devlet bu başvuruları yurttaşın lehine sonuçlandırır ise yurttaş yönetime katılmış olacaktır.

Sonuç

Dijitalleşme çağında, e-devlet ve e-yönetişim kavramları, kamu yönetiminin etkinliğini artırma ve vatandaşların devletle olan etkileşimini iyileştirme çabalarının temel taşları olmuştur. E-Devlet Kapısı, çeşitli devlet hizmetlerini tek bir platformda toplayarak, yurttaşların işlerini daha hızlı ve daha kolay bir şekilde yapabilmelerini sağlamaktadır. Bu sistem, dijital yurttaşlık anlayışını pekiştirerek, yurttaşların bilgiye erişimini kolaylaştırmakta ve yönetime katılım süreçlerini demokratikleştirmektedir. CİMER (Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi) ise, yurttaşların sorunlarını ve taleplerini doğrudan yetkililere iletebildiği bir kanal sunarak, yönetime aktif bir şekilde katılım sağlamaktadır. Beyaz Masa uygulamaları ise, yerel yönetim düzeyinde benzer şekilde, yurttaşların taleplerine hızlı ve etkili yanıtlar vererek kamu hizmetlerinin kalitesini artırmaktadır.

Katılımcıların dijital yurttaşlık kavramına yönelik görüşleri dikkate alındığında birtakım bulgulara ulaşılmıştır ve bu bulgular şu şekildedir: Yeni kimlik ve statü kazandıran yurttaşlık, soyutlaşan yurttaşlık, bireysel (liberal) çizgide ilerleyen yurttaşlık, teknolojiyle sentezlenen yurttaşlık, hızlı, etkin ulaşım ve sorunların çözümünü sağlayan yurttaşlık, doğrudan devlete ulaşımı sağlayan yurttaşlık, gelecekte e-oy kullanımını sağlayabilecek yurttaşlık.

Dijital Yurttaşlık ve yönetime katılım ilişkisine yönelik sonuçlarda katılımcıların dijital yurttaşlığın yurttaş katılımı olmayı teşvik ettiği için yönetime katılımın mümkün olduğu sonucuna varılmıştır. Buna ek olarak yurttaş siyasal alanın merkezinde yer alarak özne konumuna geldiği, devlet tarafından yurttaşların fikirleri daha çok dikkate alındığı, yurttaşın siyasal alanda kendini etkin gördüğü, yurttaşın zahmetsiz şekilde devlete ulaşabildiği için yurttaş dijital yurttaş olarak yönetime katılabilmektedir.

Dijital yurttaşlık çerçevesinde dijital iletişim kanallarının yönetime katılım ilişkisi değerlendirildiğinde yurttaş CİMER, e-Devlet Kapısı ve Beyaz Masa uygulamalarından devlete ulaşarak iletişim kurabilir ve taleplerini, isteklerini şikayetlerini ifade edebilir sonucu ortaya çıkmaktadır. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsündeki öğrencilerin çoğu yönetime katılabildiklerini ifade etmektedir. Fakat fen bilimler enstitüsündeki öğrencilerin geneli yönetime katılmak için dijital iletişim kanallarından başvuru konuların yurttaş lehine çözümlenmesi gerektiğini, o zaman yönetime katılabileceğini ifade etmişlerdir.

Kaynakça

- Aldemir, C., ve Avşar, M. N. (2020). Pandemi döneminde dijital yurttaşlık uygulamaları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 148-169.
- Biçici, G., ve Kaya, E. (2021). Türkiye’de e-devlet uygulamaları: Kültür ve Turizm Bakanlığı örneği. *Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 1(1), 42.
- Creswell, J. W. (2023). *Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (7.baskı). (Çev. Demir, S. B.). Ankara: Siyasal Kitabevi. (Eserin orijinali 2013’te yayımlandı).
- Darıcı, M. (2020). Yeni kamu yönetimi ekseninde bir şikâyet mekanizması olarak Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER). *Türk İdare Dergisi*, s. 490, 103.
- Davutoğlu, N. A. (2020). Üçüncü ve dördüncü sanayi devrimleri arasındaki temel ve sistematik farklılıkların determinist bir yaklaşımla analizi. *Yönetim ve Siyaset Bilimleri Dergisi*, 2(1), 176.
- Eroğlu, H. T. (2006). Yönetime katılma biçimleri ve yerel yönetimlerde demokratik mekanizmalar. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 190.
- Ersöz, B., ve Özmen, M. (2020). Dijitalleşme ve bilişim teknolojilerinin çalışanlar üzerindeki etkileri. *Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 11(42), 170-179.
- Güler, T., ve Yılmaz, A. (2019). Bir yönetim reformu olarak devletin gülen yüzü: “Açık Kapı” uygulaması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 373.

- Gürün, F., ve Karaçoğlu, A. (2020). Bilgi toplumu ekseninde büyükşehir belediye çağrı merkezleri üzerine bir analiz. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 4(3), 216-228.
- Hiller, J.S. , and Belanger, F. (2001). Privacy strategies for electronic government. *American Journal of Industrial and Business Management*, vol. 3;15-16. web: J. S. Hiller ve F. Bélanger, "Elektronik Devlet için Gizlilik Stratejileri. E-Devlet 2001," Proceedings of the PricewaterhouseCoopers Endowment Series on The Business of Government, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, 2001. - Referanslar - Bilimsel Araştırma Yayıncılığı (scirp.org) adresinden 21 Ağustos 2024'te alınmıştır.
- Işığışık, Ö. (2018). *Yönetime katılma*. Bursa: Dora Yayınları.
- Işıklı, Ş. (2018). Dijital vatandaşlık: katılımcı demokrasi kuramına aktüel bir katkı. *Uluslararası Bilişim, Teknoloji ve Felsefe Dergisi*, s. 1, 149-152.
- İyigüngör, T. (2022). Ekonomik ve toplumsal dijitalleşme: Endüstri 4.0'dan toplum 5.0'a. *Uluslararası Sosyal Medya ve İletişim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 49-50.
- Küçükyiğit, A. T. (2022). *Yönetimde dijital dönüşüm ve e-ticaret*. İstanbul: Efe Akademik Yayıncılık.
- Lenin, V. İ. (2016). *Halkın devlet yönetimine katılımı üzerine*. (Çev. M. Çulhaoğlu). İstanbul: Yordam Kitap.
- Locke, J. (2017). *Yönetim üzerine ikinci inceleme. Sivil yönetimin gerçek kökeni boyutu ve amacı üzerine bir deneme*. (Çev. F. Bakırcı). İstanbul: Ebabil Yayınları.
- Maltaş, E., Orhan, S. , Gümüş, M., ve Kızılkaya, E. (2021). Bilgi toplumu, e-yönetişim ve politika süreci. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(51), 75.
- Mossberger, K., Tolbert, J.C., and Mc Neal, R. S. (2008). *Digital citizenship the internet, society and participation*. London: The Mit Press.
- Odabaş, Ç. (2004). Stratejik yönetim ve e-devlet. *Sayıştay Dergisi*, s. 55, 88-89.
- Silkin Ün, S. (2020). "Toplum 5.0"da bilgi ve iletişim teknolojileri ile yaşlı bakımı. *Emek ve Toplum Dergisi*, 9(23), 315-316.
- Platon. (2005). *Devlet*. (Çev. C. Taşkıran). Ankara: Pan Kitapevi Yayınları.
- Şahin, A. (2020). *Türkiye'de e-devlet konusunda yapılan akademik çalışmaların değerlendirilmesi ve e-devletin geliştirilmesine yönelik öneriler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ufuk Üniversitesi.
- Yavuz, A. (2017). *Türk Anayasa Hukuku*. 11. baskı. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldırım, A., ve Yıldırım, K. E. (2018). Belediyelerde katılımcı demokrasinin gelişiminde Beyaz Masa uygulamasının etkinliği: Erzurum Büyükşehir Belediyesi örneği. *Avrasya Sosyal Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 61-62
- Türk Dil Kurumu. (1932). Dijitalleşme tanımı. <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 18.08.2024)
- Dijital Dönüşüm Ofisi (2018). Ülkemizdeki dijital dönüşümün kronolojik sıralaması. <https://cbddo.gov.tr/> (erişim tarihi: 18.08.2024).
- Dijital Dönüşüm Ofisi (2018). Dijital Dönüşüm Ofisi hakkımızda. <https://cbddo.gov.tr/hakkimizda/> (Erişim Tarihi: 18.08.2024).
- Türk Dil Kurumu. (1932). e-Devlet tanımı. <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 18.08.2024).
- TÜBİTAK. (1963). Dünya Bankası e-devlet tanımı. Dünya Bankası (WB) - Dijital Akademi (tubitak.gov.tr) (erişim tarihi: 20.08.2024).
- Onuncu Kalkınma Planı (2013). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Onuncu_Kalkinma_Planı-2014-2018.pdf (erişim tarihi: 20.08.2024).
- Türk Dil Kurumu (1932). Devlet tanımı. <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 20.08.2024).
- Dokuzuncu Kalkınma Planı (2006). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Dokuzuncu_Kalkinma_Planı-2007-2013.pdf (erişim tarihi: 20.08.2024).

- 50 soruda CİMER. <https://www.cimer.gov.tr/50sorudacimer.pdf> (erişim tarihi: 21.08.2024).
- E-Devlet Kapısı. (2008). <https://e-devlet.turkiye.gov.tr/bilgilendirme?konu=siteHakkinda> (erişim tarihi: 21.08.2024).
- Türkiye Bilişim Derneği (2019). e-Devlet Kapısı. <https://www.tbd.org.tr/> (erişim tarihi: 22.08.2024).
- E-Devlet Kapısı. (2008). <https://www.turkiye.gov.tr/> (erişim tarihi: 23.08.2024).
- Belediye Kanunu. (2005). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5393&MevzuatTur=1&MevzuatTerip=5#:~:text=Madde%2013%2D%20Herkes%20ikamet%20etti%C4%9Fi,onurunu%20zedelemeyecek%20ko%C5%9Fullarda%20sunulmas%C4%B1%20zorunludur> (erişim tarihi: 23.08.2024).

Extended Summary

Digitalization is something that emerged with technological revolutions towards the end of the 20th century. Taking its first steps with the advances in computer technologies, digitalization gained momentum with the spread of the Internet, turning life in the 21st century into a comprehensive transformation. Digitalization has facilitated communication and accelerated communication. In this way, a new dimension has been added to social interactions by causing people to live. All phenomena within the social structure of this transformation have been radically reshaped. It should be emphasized that the need at this point is felt. It is possible to state that sociology is a branch of science by examining how it will express the development in which areas of the used, which will make today's age meaningful, and how and to what extent the individual behaviors and attitudes of the framework of this transformation can be analyzed.

Digitalization has led to a radical transformation of public administration and citizenship and a faster, more transparent and interactive structure thanks to information technologies. By automating expansion through digital tools, public administration has increased efficiency and made it easier for the government to facilitate expansion. e-Government applications maintain a direct and rapid presence with the state, increasing its accessibility. They started to take a more active role in this transformation, started to be found back through digital platforms, communicated the divisions and started to have a say in the nutrition of state policies. At this point, with digitalization, the concept of digital citizenship has also transformed and social, political, etc. The expansion of areas has been encouraged and the necessary technological infrastructure has been created for this. With the understanding of digital citizenship, it has become possible to change the views and present the management in the political field to be worked on. The key point here is that digital citizenship encourages individuals to participate in the political arena and provides this feature to the individual with the features of digital citizenship.

The Presidential Communication Center (CİMER) Model, e-Government Gateway and White Desk, which are available on digital platform channels, can be expressed as digital communication channels through which citizens can reach the government and express their ideas, complaints and demands. These channels should be considered to enable citizen participation in management in line with the Right to Information and the Right to Petition within the framework of digitalization. This synthesis, expressed within the framework of digitalization, state, public administration, citizenship, participation in management and digital communication channels, was intended to examine whether digital citizenship has an effect on participation in management within the framework of digitalization.

The aim of the research is to reveal whether digital citizenship enables participation in management within the framework of digitalization. In addition, one of the aims of our research is to reveal whether digital communication channels (CİMER, e-Government Gateway and White Desk) have an effect on participation in management. One of our biggest goals is to create platforms where citizens can have a greater say in the political arena as the state transforms under the influence of digitalization, and to raise awareness about how they can participate in government through digital communication channels as citizenship transforms at this point. In addition, one of our goals is to give a new meaning and scientific data to the concept of digital citizenship, which is new in the literature, with the results achieved.

Qualitative research management was used in this study. Phenomenological pattern was preferred as the sub-pattern. Niğde Ömer Halisdemir University Social Sciences Institute and Science Institute master's and doctoral students were included in the study group. A total of 27 students were interviewed and these interviews were held face to face, via WhatsApp and e-mail. The questions in the interviews were conducted using structured and semi-structured interview forms. The findings obtained from the interviews were analyzed using the descriptive analysis method.

The questions asked to the participants were within the framework of the transformation of citizenship through digitalization. Participants did not know much about digital citizenship. However, by focusing on the

characteristics of digitalization and how the state and public administration are transformed by digitalization, they made inferences about how citizenship can also be transformed by digitalization. In line with this inference, the following findings were reached: Citizenship that gives a new identity and status, citizenship that becomes abstract, citizenship that progresses on an individual (liberal) line, citizenship synthesized with technology, citizenship that provides fast, effective transportation and solution of problems, citizenship that provides direct access to the state, and e-voting in the future. citizenship that can provide.

Almost all of the participants agreed that digital citizenship encouraged individuals to become citizens, and stated that participation in management became easier thanks to this feature of digital citizenship. They also think that digitalization and digital citizenship make it easier for citizens to participate in the governance of citizens as subjects in the political arena. They are those who can reach the state without effort, stand up and have individuals see themselves as active in the political arena in a political arena where citizens are subject participants. They state that these ideas reach the management of the digital citizen in a theoretical and meaningful way.

Another focused issue in the research is whether CİMER, e-Government Gateway and White Table applications, which we refer to as digital communication, enable participation in management within the framework of digital citizenship. Regarding this issue, participants think that they can easily convey their thoughts, complaints, demands or requests to the state or state mechanisms through digital communication channels. Most of the students at Niğde University Social Sciences Institute state that they can participate in management. However, most of the students at the science institute stated that in order to participate in the administration, the issues applied through digital communication channels should be resolved in favor of the citizens, and then they could participate in the administration.

Kargın, H. H. (2024). Wittgenstein ve dilin resim teorisi. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 357-372.

WITTGENSTEIN VE DİLİN RESİM TEORİSİ

Hasan Hüseyin KARGIN*

Öz: Kant'ın eleştiri felsefesi sonrası geleneksel metafizik başta olmak üzere tüm felsefe yapma biçimleri ters yüz oldu. Hegel'in son bir gayretle Kant'ın yıktığı geleneksel yapıyı ayağa kaldırma gayreti de sonuç vermedi. Frege yeni bir felsefe yapma biçimi keşfetti ve adına dil felsefesi denildi. Artık felsefenin sorun alanı ne arke, ne Tanrı ne de varlıktı. Felsefenin sorunları dilin sorunlarıydı ve dil doğru analiz edilebilirse felsefenin sorunlar da ortadan kalkacaktı. Wittgenstein'in yapmak istediği dile sınır çizmek, dile getirilebilir olan ile dile getirilemez olanı ayırmaktı. Metafizik önermelerin nesnel gerçekliği olmadığından dile getirilemezdi ve olgular gerçek olduğundan dile gelebilirdi. Düşünür böylesi bir durum için hakkında konuşulmadığında susmalı tavsiyesinde bulunur. Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus* (TLP)'de dünya, dil ve düşünce arasındaki irtibatı ya da ilişkiyi ortaya çıkarma amacındadır. İfade ettiğimiz önermeler anlamlı olmalı, olguların toplamından oluşan dünyayı resmetmelidir. Resim, bir olguyu tıpatıp aktaran, onun tıpatıp benzeri değildir, çünkü o zaman resim değil, kopyası olurdu. Benzer şekilde resim olgudan farkı olmamalıdır, o zaman resim değil başka bir durum olurdu. O halde resim bir olguyu izdüşüm olarak yansıtmalı, olgu ile önerme arasında açık ve güçlü bir anlam bağı olmalıdır. Önermeler gerçekliğe dayanmalı, olgu durumlarını birebir izdüşüm olarak göstermelidir. Önermeler olgu durumlarını iki biçimde ortaya koyarlar: Tasvir ederek ve temsil ederek. Bir önerme yapısı itibarıyla, dilin ifade imkânı ölçüsünde bazen temsil edilir, bazen de temsil edilmesine dil imkân vermeyince tasvir ederek resmedilir.

Anahtar Kelimeler: Önerme, dil, resim, temsil, tasvir, olgu durumları.

WITTGENSTEIN AND THE PICTURE THEORY OF LANGUAGE

Abstract: After Kant's philosophy of criticism, all forms of philosophising, especially traditional metaphysics, were turned upside down. Hegel's last effort to revive the traditional structure destroyed by Kant did not yield any results. Frege discovered a new way of doing philosophy and called it the philosophy of language. The problem area of philosophy was no longer the arche, God or being. The problems of philosophy were the problems of language, and if language could be analysed correctly, the problems of philosophy would disappear. What Wittgenstein wanted to do was to draw a boundary to language, to separate what could be expressed from what could not be expressed. Metaphysical propositions could not be expressed because they had no objective reality, and facts could be expressed because they were real. For such a situation, the thinker advises to remain silent when one cannot speak about it. In *Tractatus Logico-Philosophicus* (TLP), Wittgenstein aims to reveal the connection or relationship between the world, language and thought. The propositions we express must be meaningful, they must paint a picture of the world consisting of the sum of phenomena. A picture is not an exact analogue of a phenomenon, because then it would not be a picture but a copy. Similarly, a picture should not be different from a phenomenon, for then it would not be a picture but another situation. Therefore, a painting should reflect a phenomenon as a projection, and there should be a clear and strong meaning connection

*Dr., Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, e posta: karginhasanhuseyin5@gmail.com

 ORCID ID: 0000-0002-7085-5261

between the phenomenon and the proposition. Propositions must be based on reality, they must show factual situations as projections. Propositions present phenomena in two ways: Describing and representing. A proposition is sometimes represented to the extent of the expressive possibilities of language, and sometimes it is pictured by depicting when language does not allow for representation.

Keywords: Proposition, Language, Picture, Representation, Depiction, Fact States.

İnsan dil ile yaşayan, dilde yaşayan ve dile var olan yegâne varlıktır. İnsan, varlığı ancak dile temaşa edebilir, ancak dil sayesinde varlıkla irtibat kurabilir ve ancak dil varlığın kapısını aralayabilir.

“Dünyası olan biricik canlı insandır. Hayvanın bir yaşama çevresi vardır, fakat bir dünyası yoktur. Çünkü hayvanın bir dili yoktur. Dil, insan için dünyanın başka hiçbir canlının deneyimlemediği bir dünya olarak mevcut olmasının koşuludur. Dil, her tür insan deneyiminin biricik a priori’sidir ve insani deneyime kendine özgü karakteristiğini veren şeydir” (Altuğ, 2013, s. 7).

Platon’un *Kratylos* diyalogundan beri dil, filozofların gündeminde olmuştur. Kant öncesi felsefede hazır, orada, mevcut bir varlık anlayışı söz konusudur. Kişiye düşen görev mevcut varlığa yönelmeli, doğuştan yüklü olan bilgiyi varlık ile eşleştirme gayreti gütmelidir. Hakikatin insanın dışında oluşu ve onu arayışa tüm ruhuyla yönelmesi, doğuştan verili olan bilgiyle verilmeyeni bulma gayreti bilgelik arayışı olarak telakki edilmiştir. Bu arayış serencamında dil, bir vasıtaadır. İnsan akıllı bir varlıktır ve içinde yaşadığı dünyada kadim, ilahi yasalar yürürlüktedir. Descartes’a göre dil Dil, varlık alemi içinde koşabilme yeteneği olan insana verilmiş özel bir armağandır ve görevi ruhta bulunan hakikat nüvesini kelimelerle ifade etmek, dışarı çıkarmak, söze dökmek, suret ile nesne arasında bir köprü kurmaktır.

“Descartes’ın dilin sadece insana has bir meleke olduğu vargısının temelinde, şüphesiz ki yeryüzündeki varlıklar arasında “idealar”ın bir tek insanda bulunduğu kabulü yatmaktadır. Descartes’in felsefesi açısından düşünce ve dil insanda, maddi ve biyolojik evrimin bir ürünü değildir; insanın bir akıllı ruh ile yaratılmış olduğunun tezahürleridir. İdealar akıllı ruhta fitratı/tabiatı icabı bulunduğu gibi, dil de insanda fitri bir melekedir. Tecrübenin ve öğrenmenin işlevi sadece bu potansiyeli fiili hale dönüştürmekten ibarettir (Altınörs, 2015, s.45).

Kant’ın “fenomen” ile “numen” ayrımı ve antinomiler olarak adlandırdığı *Tanrı, Ruh, Evren* üçlüsü hakkında bilgimizin imkansızlığını iddia etmesi, kadim varlık ve bilgi anlayışı ters yüz etmiştir. Metafizik bilginin imkansızlığı, dünyayı kendinde olduğu haliyle bilmenin imkansızlığı, Kant’ın tabiriyle “kendinde şey”in bilinmezliği felsefede büyük sarsıntılara neden olmuş, Batı metafizik geleneği büyük bir krizle karşı karşıya kalmıştır. David Hume’un *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* adlı eserinde ortaya koymaya çalıştığı duyu veri girişleri ve bunların işlenmiş hali olan düşüncelerden (izlenimler ve ideler) başka bilgimizin olamayacağı yönlü iddia en büyük tesirini aydınlanmanın sembol isimlerin olan Kant’ta gösterecektir.

Kant sonrası tuz buz olan metafizik Hegel (1770-1831)’in son bir gayretiyle yeniden canlanmaya başlasa da Hegel sonrası daha büyük bir sarsıntı geçirmiş, bir tarafta Nietzsche (1844-1900) gibi Batı metafizik geleneğine toptan savaş açan bir filozof zuhur ederken, diğer taraftan Karl Marks (1818-1883) gibi toplumcu radikaller meydana çıkmıştır. Yeni bir felsefe yapma arayışı kendini Wismar’lı bir matematik- mantıkçı olan Gottlob Frege (1848-1925)’de

bulacak, adına “*Dil Felsefesi*” denen bu yeni felsefe yapma biçimi Kant’ın yıktığı yapının küllerinden doğacaktır. Descartes ile başlayan kesinlik arayışı Frege ile devam edecek, dilde ve anlamda kesinlik beklentisi dil felsefesinin ana meselesi olacaktır. Frege, dildeki bulanıklığı, çok anlamlılığı, dilsel müphemiyeti ortadan kaldırma ve açık, kesin ve kolay bir dil kurmayı hedeflemiştir.

“Frege, XX. yüzyıl felsefesinin önemli filozoflarından; dil felsefesini başlatmıştır. Frege, dil felsefesini ilk felsefeyle özdeş saymıştır. Ona göre dil felsefesi epistemolojiden de ontolojiden de önce gelir. Böylece Frege, felsefede bir devrim yapmıştır. Alman filozof, anlam teorisini, ilk felsefenin temeli ve paradigması gibi görmüştür; anlam konusunda bilimsel ve sistematik bir teori oluşturmak için izlenecek yolu göstermiştir. Frege, hiçbir zaman doğal bir dil teorisi ortaya koymak istemedi; doğal dillerin anlatım fonksiyonlarına ilişkin ilkeleri aydınlatmayı da düşünmedi. Frege’nin asıl projesi başkaydı. Bu proje matematik bilginin temellerini ve epistemolojik statüsünü belirlemek için aksiyomlar bulmaktı; diğer bir deyişle aritmetiği mantığa dayandırmaktı (Özcan, 2014, s.39).

Wittgenstein, çokça etkilendiği Frege’den ilhamla önerme-olgu durumu tekabüliyetine önem vermiş ve bu uyumu dile getiren resim kuramını geliştirmiştir. Wittgenstein’in amacı asırlardan beri süregelen ve üzerinde bir türlü ittifaka varılmayan felsefe sorunlarını çözmek ve felsefeyi olguların açıklanmasında kullanılan bir ifade biçimi olarak veya aracı olarak görmektir. Düşünür bu amaçla hayattayken yayınlanan ilk ve tek eseri olan TLP’yi kaleme alır. Bu makalenin amacı filozofun birinci dönem felsefesi olan dilin resim teorisini ele almaktır.

1) Tractatus

Wittgenstein, Tractatus’un önsözünde, yazdığı kitabı benzer şeyleri düşünmüş birinin anlayacağını, öğretici bir kitap olmadığını, anlayarak yani sabırla okunması gerektiğini belirtir. Kitabın konusunun felsefe sorunlarını ele almak olduğunu, bu sorunların ortaya çıkış nedenlerinin dilin mantığının yanlış anlaşılması olduğunu söyler:

“Kitap felsefe sorunlarını ele alıyor ve -sanıyorum- gösteriyor ki, bu sorunların soru olarak ortaya çıkmaları, dilimizin mantığının yanlış anlaşılmasına dayanır. Kitabın bütün anlamı, şuna benzer bir sözde toplanabilir: Söylenebilir ne varsa açık söylenebilir; üzerine konuşulmayan konusunda da susmalı. Kitap böylece, düşünceye bir sınır çizmek istiyor, ya da daha çok- düşünmeye değil, düşüncelerin dile getirilişine: çünkü düşünmeye bir sınır çizmek için bu sınırın iki yanını da düşünebilmemiz gerekirdi (yani düşünölmeye elvermeyi düşünöbilmemiz gerekirdi) (TLP, Önsöz, s.11-13).

Düşünür, Tractatus’un amacının düşünmeye ya da düşüncelerin dile getirilişine sınır çizmek olduğunu yazar. Fakat filozofa göre düşünceye sınır çizmek mümkün değildir. Çünkü düşünceye sınır çizmek demek, sınırın öbür yanını da görmeyi gerektirir. Yani düşünölemeyenin sınırına ulaşmalı, düşünölebilenin sonuna varmalı, düşünölen ile düşünölmeyeni birbirinden ayırmalıdır ki bu imkânsız bir durumdur. Çünkü düşünölemez olanı düşünemeyiz. Bu durumda sınır düşünceye değil, dilin içine çizilecektir. Dil sınırının dışında kalan yani ifade edilemeyen anlamsızdır, saçmadır. Wittgenstein, eserinin ortaya çıkışında Gottlob Frege (1848-1925) ve Bertrand Russell (1872-1970)’in katkılarına olan

minnet duygusunu dile getirir. Yazdıklarının kesin ve mutlak doğru olduğunu, artık felsefe sorunlarını çözdüğünü, bundan sonrası için farklı bir evrenin başladığını söyler (TLP, Önsöz).

Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*'u ilk olarak 1921 yılında Almanca olarak yayımlamıştır. Bu eser geçtiğimiz yüzyıla damga vuran bir eser olmuştur. *Tractatus*'un yapısı, onun içsel özünü temsil etme iddiasındadır. Eser, yedi temel önerme etrafında inşa edilmiştir ve 1-7 doğal sayılarıyla numaralandırılmıştır. Eserdeki diğer tüm önermeler bu yedi temel önermeye bağlı ondalık alt sayılarla numaralandırılmıştır. Mesela paragraf 1.1, önerme 1'in bir başka ayrıntılandırmasıdır, 1.22 ise 1.2'nin ayrıntılandırmasıdır. Eser böylesi bir sistematik plan dahilinde kurgulanmıştır (Stanford Encyclopedia of Philosophy, Ludwig Wittgenstein). Yedi temel önerme ise:

- 1) Dünya olduğu gibi olan her şeydir.
- 2) Olduğu gibi olan, olgu, olgu bağlamlarının öyle varolmasıdır.
- 3) Olguların mantıksal tasarımı, düşüncedir.
- 4) Düşünce anlamlı tümcedir.
- 5) Tümce, temel tümcelerin doğruluk işlevidir
- 6) Önerme ve doğruluk
- 7) Üzerine konuşulamayan konusunda susmalıdır (TLP, 1-7 önermeler).

Wittgenstein, *Tractatus*'ta dünya, düşünce ve dil ilişkisini mantıksal bir dizge içinde serimler. Dünya, anlamlı bir önerme olan düşünce tarafından temsil edilir, çünkü bunların hepsi -dünya, dil ve düşünce- aynı mantıksal formu paylaşır. Dolayısıyla, düşünce ve önerme olguların resimleri olabilir. Wittgenstein, dünyayı nesnelere oluşan, geleneksel, atomistik bir yapıda olduğu anlayışından ziyade olgulardan oluşmuş olarak görür. Olgular, var olan durumlardır ve olgu durumları da nesnelere kombinasyonlarıdır. Nesnelere mantıksal, içsel özelliklerine göre birbirleriyle birleşirler. Yani, bir nesnenin içsel özellikleri diğer nesnelere bir araya gelme olasılıklarını belirler; bu onun mantıksal biçimidir. Dolayısıyla, nesnelere bir araya gelmesinden oluşan durumların doğası gereği karmaşıktır. Var olan durumların başka türlü olması da mümkündür. Bu, durumların ya fiili ya da mümkün olduğu anlamına gelir. Gerçekliğin bütünü oluşturur, fiili ve olası durumların toplamıdır. Dünya tam olarak var olan durumlardan ibarettir (Stanford Encyclopedia of Philosophy, Ludwig Wittgenstein) ve (Soykan, 2016, s.71-86).

Wittgenstein'in düşünceye ve oradan da dile geçişi düşüncelerin ve önermelerin birer resim olduğu şeklindeki ünlü fikrinin yardımıyla gerçekleşir. Resim gerçekliğin bir modelidir (TLP, 2.12). Resimler, birlikte resmi oluşturan unsurlardan oluşur. Her bir öge bir nesneyi temsil eder ve resimdeki öğelerin kombinasyonu, bir durumdaki nesnelere kombinasyonunu temsil eder. Resmin mantıksal yapısı ister düşüncede ister dilde olsun, resmettiği durumun mantıksal yapısıyla izomorfiktir. Daha incelikli olan ise Wittgenstein'in bu yapının resim (düşünce, önerme) ve durum tarafından paylaşılma olasılığının resimsel form olduğu yönündeki kavrayışıdır. Bir resim gerçekliğe bu şekilde bağlanır; ona doğru uzanır (TLP, 2.1511). Bu, resmin neyi resmedebileceğinin ve aynı zamanda neyi resmedemeyeceğinin ya da kendi resimsel formunun anlaşılmasına yol açar.

“Mantıksal uzama sıkıca yerleştirilmiş şey-durumları mozaik olarak dünyanın yapısal özelliklerini belirledikten sonra Ludwig Wittgenstein, dünyanın herhangi bir sembolik temsilde zorunlu olarak neyin içerildiğini çözümlenmeye başlar. Temel soru şudur: Dünyanın olması gerektiği şey buysa, dünyayı uygun biçimde temsil edebilmesi için dilin olması gerektiği şey nedir?” (Utku, 2014, s.73).

Wittgenstein'a göre "olguların mantıksal resmi düşüncedir" (TLP, 3). Wittgenstein dile geçerken önermeler için anlamlandırma olanaklarını araştırmaya devam eder. Frege ve Russell'ın ruhuyla mantıksal analiz, Wittgenstein'ın sisteminin inşasını gerçekleştirmek için mantıksal kalkülüsü kullanmasıyla çalışmaya rehberlik eder. Yalnızca önermenin bir anlamı vardır; yalnızca önerme bağlamında bir adın anlamı vardır (TLP, 3.3) diyerek okuyucuya duyusal dil için iki koşul sunar. Birincisi, önermenin yapısı mantıksal formun kısıtlamalarına uygun olmalıdır ve ikincisi, önermenin öğeleri referansa sahip olmalıdır. Bu koşulların geniş kapsamlı sonuçları vardır. Analiz, bir ismin (basit) bir nesne için ilkel bir sembol olmasıyla sonuçlanmalıdır. Dahası, mantığın kendisi bize söylenebilecek şeylerin yapısını ve sınırlarını verir. Bir önermenin genel biçimi şudur: durum böyledir (TLP, 4.5) ve her önerme ya doğrudur ya da yanlıştır. Önermelerin bu iki kutupluluğu, doğruluk-işlevsel operatörleri kullanarak atomik önermelerden daha karmaşık önermelerin oluşturulmasını sağlar. Wittgenstein, *Tractatus*'ta, Frege'nin mantığının doğruluk tabloları olarak bilinen formda canlı bir sunumunu sağlar. Bu, geriye dönüp tüm önermeleri atomik parçalarına ayırmak için bir araç sağlar, çünkü kompleksler hakkındaki her ifade, onları oluşturan parçalar hakkındaki bir ifadeye ve kompleksleri tamamen tanımlayan önermelere analiz edilebilir (TLP, 2.0201). Daha sonra doğruluk fonksiyonunun genel formunu vererek daha da derinlere iner. Bu form, bir biçimsel işlem ve bir önermesel değişken kullanır. Wittgenstein'ın herhangi bir önermenin mantıksal işlemlerin temel önermelere art arda uygulanmasının sonucu olduğu iddiasını temsil eder. Dünya-düşünce-dilinin bu analizini geliştirdikten ve önermenin tek bir genel biçimine dayandıktan sonra, Wittgenstein artık tüm anlamlı önermelerin eşit değerde olduğunu iddia edebilir. Daha sonra, etik, estetik ve metafiziğin söylenebilir önermeler alanını dışarıda bırakarak, yolculuğu neyin söylenebileceği (ya da söylenemeyeceği) ve neyin söylenmesi (ya da söylenmemesi) gerektiği ile ilgili uyarı ile sonlandırır (Erdem, 2007, s. 93-101).

"*Tractatus*'un resim teorisinin amacı, geniş anlamda ifade etmek gerekirse, önermelerin doğaları gereği temsili olduklarını ve yerine geçme ya da vekalet etme tarzında değil, resimler tarzında temsili olduklarını kabul edilebilir kılmaktır. Bu yüzden *Tractatus*'ta temsile ilişkin genel ilkeleri belirlemeye yönelik değiniler, tamamen resim ve onun resimlediği şey arasındaki bağıntıyı sorunlaştırır ve bu çözümlenmelerle ulaşılan sonuçlar daha sonra önermenin gerçekliği resimlediği tezinin temellendirilmesinde kullanılır: Temel iddia, düşüncelerin ve önermelerin gerçekliğin resimleri olduğudur" (Utku, 2014, s.75)

Wittgenstein'ın *Tractatus*'ta felsefi bir sistemi mantıksal olarak inşa etmesinin bir amacı vardır: dünyanın, düşüncenin ve dilin sınırlarını bulmak. Başka bir deyişle, anlam ve saçmalık arasında ayırım yapmak. Düşünür, bir önermenin anlamlı olmasının koşullarını araştırmış, temsil ya da resimleme olasılığına dayandığı görmüştür (Rosenberg, 1968, s. 18-30).

İsimler bir referansa ya da anlama sahip olmalıdır. Ancak bunu yalnızca mantıksal form tarafından bir arada tutulan bir önerme bağlamında yapabilirler. Buradan, yalnızca resmedilebilen olgusal durumların anlamlı önermelerle temsil edilebileceği sonucu çıkar. Bu, söylenebileceklerin yalnızca doğa bilimlerinin önermeleri olduğu anlamına gelir ve dilde yapılan ve kullanılan çok sayıda ifadeyi anlam alanının dışında bırakır. Wittgenstein'a göre mantığın kendi önermeleri vardır. Bunlar durumları temsil etmez ve mantıksal sabitler nesnelere temsil etmez. Gerçekliği mantık temsil edemez.

“Tümce, bütün gerçekliği ortaya koyabilir, ama gerçekliği ortaya koyabilmek için onunla ortaklaşa sahip olması gerekeni ortaya koyamaz -mantıksal biçimi. Mantıksal biçimi ortaya koyabilmek için kendimizi tümceyle birlikte mantığın dışına çıkarabilmemiz gerekirdi, yani dünyanın dışına. Tümce mantıksal biçimi ortaya koyamaz; o, onda yansır. Dil, onda yansıyanı, ortaya koyamaz. Dilde kendini dile getireni, biz onunla dile getiremeyiz. Tümce gerçekliğin mantıksal biçimin gösterir. Onu serimler” (TLP, 4.12, 4.121).

Bu tesadüfi bir düşünce değildir; tam da anlamın sınırları mantığa dayandığı için temeldir. Mantığın önermeleri olan totolojiler ve çelişkiler, dilin ve düşüncenin, dolayısıyla da dünyanın sınırlarıdır. Açıktır ki, o halde, hiçbir şeyi resmetmezler ve bu nedenle bir anlamları yoktur. Wittgenstein’in ifadesiyle anlamsızdırlar. Anlamı olan önermeler iki kutupludur; doğruluk tabloları tarafından çizilen doğruluk koşulları içinde yer alırlar. Ancak mantık önermelerinin kendileri gerçekliğin resimleri değildir... çünkü biri her olası duruma izin verirken, diğeri hiçbirine izin vermez (TLP, 4.462). Gerçekten de totolojiler ve çelişkiler anlamsızdır, yalnızca sembolde doğru (ya da yanlış) olarak kabul edilir ... ve bu gerçek kendi içinde tüm mantık felsefesini içerir (TLP, 6.113).

Wittgenstein’a göre anlamsız olma özelliği yalnızca mantığın önermeleri için değil, matematik ya da temsil eden resimlerin resimsel biçimi için de geçerlidir. Bunlar, totolojiler ve çelişkiler gibi, kelimenin tam anlamıyla anlamsızdır, hiçbir anlamları yoktur. Wittgenstein, anlamsız önermelerin ötesinde ya da dışında, anlam taşımayan bir başka önerme grubunu tanımlar: saçma önermeler. Anlamsızlığın aksine saçma, bir önerme anlamdan daha da radikal bir şekilde yoksun olduğunda, anlamın sınırlarını aştığında karşımıza çıkar. Bazı anlamsız önermeler bariz bir şekilde görülebilirken, diğerleri anlamlı görünmektedir ve yalnızca resim teorisine uygun olarak yapılan analiz onların anlamsızlığını ortaya çıkarabilir. Sadece dünyanın içinde olanlar tanımlanabildiğinden, limit kavramı ve limit noktalarının kendileri de dahil olmak üzere dışında olan her şeyin anlamlılığı reddedilir. Geleneksel metafizik ve dünyayı bir bütün olarak yakalamaya çalışan etik ve estetik önermeler de solipsizmdeki hakikat gibi, özne kavramı da dışlanır, çünkü o da dünyanın içinde değil, sınırındadır. Bununla birlikte Wittgenstein, duyu sınırları içinde olmayan her şeyi unutulmaya terk etmez. Söyleme ile gösterme arasında bir ayrım yapar. Gösterilebilen şey söylenemez yani söylenebilir (duyusal) önermeler halinde formüle edilemeyen şey ancak gösterilebilir (Rosenberg, 1968, s. 18-30). Bu, örneğin, kendilerini (olumsal) önermeler biçiminde, sembolizmde ve mantıksal önermelerde gösteren dünyanın mantıksal biçimi, resimsel biçimi vb. için geçerlidir. Felsefenin söylenemez (metafizik, etik, estetik) önermeleri bile bu gruba aittir. Wittgenstein son olarak bunları kelimelere dökülemeyen şeyler olarak tanımlar. Kendilerini açığa vururlar. Onlar mistik olan şeydir (TLP, 6.522).

“Anlaşılır dil ve anlamsız sözde önermeler arasındaki ayrım direkt olarak Wittgenstein’in temsil anlayışından türetilir. Bir önerme diye düşünür Wittgenstein, şey durumlarının mevcudiyetini ve yokluğunu temsil eder; nesnelerin belli bir şekilde bir araya getirildiğini ve diğer şekillerde bir araya getirilmediklerini söyler. Dolayısıyla, ona göre dilin anlaşılır bir şekilde kullanımı-yani “söylenebilen”- “doğa bilimlerinin önermeleri (TLP, 6.53) ile sınırlıdır. Bu sav, dilin sınırlarının nerede olduğuna ilişkin son derece radikal bir görüştür. Bu normalde anladığımızı düşündüğümüz önermelerin büyük bir bölümünü anlamsız olarak niteleyip bir kenara bırakmayı gerektirir ve normal şartlar altında anlamlı bir tartışmaya

konu olabileceğini düşündüğümüz pek çok mesele hakkında herhangi bir kelam etmenin imkansızlığını ortaya koyar” (Child, 2024, s.110).

2) Wittgenstein ve Felsefe

Fransız asıllı yazar Alain Badiou, “Wittgenstein’in Anti-Felsefesi” adlı eserinde:

“Felsefenin koşulları ya da şahit olduğu hakikatler her zaman çağdaştır. Bir filozof, yeni kavramları kendi zamanının kargaşasında inşa eder. Dikkati gevşediği, halihazırdakiyle yetinip yerleşik düzenin muhafazasına katkıda bulunduğu an, akademik bilgilerce emilip sindirilmek gibi, disiplinin geleceğine yönelik en büyük tehditle karşı karşıya kalacaktır. Anti-felsefe; bize bir filozofun, iktidarlar ve onlara hizmet edenler tarafından genellikle nefret edilen politik bir militan, en inanılmaz eserleri ortaya koyan bir yazar, hayatını bir adam ya da kadın uğruna altüst eden bir sevgili, bilimin en paradoksal açılımlarıyla haşır neşir bir bilgin olduğunu hatırlatır” (Badiou, 2022, s.7).

Wittgenstein’i bir “anti-felsefeci” olarak tanımlar. Badiou’ya göre Nietzsche, Wittgenstein ve Lacan 20. yüzyılın “anti-felsefecileridir (Badiou, 2022, s.15). Wittgenstein (TLP)’nin 4.003 numaralı önermesinden başlayarak felsefe hakkındaki kanaatini belirtir:

“Felsefe konularında yazılmış çoğunluk tümceler ve sorular yanlış değil, saçmadır. Bu yüzden de bu türden soruları hiçbir şekilde yanıtlamayız, ancak saçmalıklarını saptayabiliriz. Filozofların çoğunluk soruları ve tümceleri, dil mantığımızı anlamamamıza dayanır. (Bunlar, iyinin güzelden daha özdeş olup olmadığı türünden sorulardır.) Ve şuna da şaşmamalı ki, en derin sorunlar aslında hiç de sorun değildir” (TLP, 4.003).

Wittgenstein’in felsefeye bakışı böyledir. Bu durumda felsefe saçma ya da en iyi ihtimalle mantık yürüttüğümüzde anlamsız olmaktadır. Peki ama her durumda felsefe anlamsız olmaya mahkûm mudur? Metafiziğin, epistemolojinin, estetiğin ve etiğin geleneksel, hatta devrimci önermeleri mantıklı bir şekilde formüle edilemiyorsa, filozofun yapması gereken nedir? Bu iki sorunun yanıtı Wittgenstein’in felsefe tanımında bulunur: felsefe bir teori ya da doktrin değil, bir etkinliktir. Bir açıklama (düşüncelerin) ve daha da ötesi bir eleştiri (dil) etkinliğidir. Wittgenstein’in tanımıyla, filozofun rutin faaliyeti bu olmalıdır: mantıksal analizin sağladığı araçları kullanarak geleneksel filozofların düşüncelerine nerede yanlış yaptıklarını göstererek tepki vermek ya da yanıt vermek olmalıdır. Başka bir deyişle, onlara önermelerinin saçma olduğunu göstermektir.

“Bütün felsefe bir dil eleştirisidir” (TLP, 4.0031).

Wittgenstein’a göre tüm önermeler eşit değerdedir (TLP 6.4). Bu önerme üzerinde durulması gereken önemli bir ifadedir ve TLP’nin temel düşüncesidir de denebilir. Çünkü önermelerin değerini ölçmek için mantık ve sınır kavramını kullanır. Bununla birlikte, Tractatus’taki gerilimin en güçlü şekilde hissedildiği yer, önermelerin değerine ilişkin kısıtlamalardır. Tractatus tarafından kullanılan kavramların yani mantıksal ve felsefi kavramların, dünyaya ait olmadığı ve dolayısıyla anlamlı herhangi bir şeyi ifade etmek için kullanılamayacağı açıktır. Dil, düşünce ve dünya izomorfik olduğu için, mantıkta (yani dilde) dünyada şu vardır, bu yoktur demeye yönelik her girişim başarısız olmaya mahkumdur. Çünkü bu mantığın dünyanın, yani kendisinin sınırlarının dışına çıktığı anlamına gelir. Yani

Tractatus kendi sınırlarını aşmıştır ve saçma olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu gerilimin çözümü Wittgenstein'in Tractatus'un işlevini ifade etmek için merdiven metaforunu kullandığı son sözlerinde bulunur. Merdiven, üzerine tırmanmak için, dünyayı doğru bir şekilde görmek için kullanılmalıdır. Ancak daha sonra saçma olduğu kabul edilmeli ve atılmalıdır. Dolayısıyla konuşulamayan hakkında susmak gerekir (TLP, 7).

Wittgenstein, muğlak ve sıkı yazan bir düşünürdür. Eserleri sayfa sayısı olarak ince olmasına rağmen anlamsal veya yorumsal zorluklar had safhadadır (Hadot, 2011, s. 7-21). Araştırmamızın ana kaynağı olan Tractatus, yayımlanmasından bu yana geçen on yıllar boyunca, çeşitli genel yorum dalgalarından geçmiştir. Belirli bölümler etrafında dönen tefsirsel ve hermenötik meselelerin ötesinde yorum haritasını şekillendiren birkaç temel anlaşmazlık vardır. Bunlar Tractatus'un gerçekçiliği, saçma kavramı ve Tractatus'un kendisini okumadaki rolü ve Tractatus'un etik bir eser olarak okunması etrafında dönmektedir. Tractatus'un gerçekçiliği, yani nesnelere, durumların ve olguların bağımsız varlığını savunduğunu düşünen yorumlar vardır. Bu gerçekçiliğin dilbilimsel bir dönüşle elde edildiği tüm (ya da çoğu) yorumcular tarafından kabul edilmektedir, ancak bu dilbilimsel perspektif Tractatus'un başlangıcında ve metin boyunca devam ettiği görülen nesnelere dünyanın özünü oluşturur (TLP 2.021) temel gerçekçiliğe zarar vermez. Bu tür bir gerçekçilik aynı zamanda önermelerin temel iki kutupluluğunda da kendini gösterir. Benzer şekilde, resimleme ilişkisinin doğrudan bir okuması, nesnelere orada işaretler tarafından temsil edildiğini varsayar. Bu okumaların aksine, daha dilbilimsel yönelimli yorumlar sembolizme kavramsal öncelik verir. Gerçeklik önermelerle kıyaslandığında (TLP 4.05), gerçekliğin şeklini belirleyen önermelerin biçimidir (tersi değil). Her halükârda, Tractatus'taki gerçekçilik (gerçekçilik karşıtlığı) meselesi, dilin sınırları sorusunu ve daha özel olarak dilin ötesinde ne olduğu (ya da olmadığı) sorusunu ele almalıdır. Daha sonra Tractatus'u yorumlayanlar, metafiziğin kitaptaki varlığını ve kitaptaki önermelerin statüsünü sorgulamaya başladılar.

3) Saçma

Wittgenstein'in saçma kavramı 20. yüzyılın son on yılında yorumsal tartışmaların menteşesi haline gelmiştir. Dilin sınırlarının ötesinde olan saçma, aslında hiçbir şeyi resmedemeyen önermeler için kullanılan adlandırmadır. Wittgenstein geleneksel metafiziği bu alana yani saçma alanına yerleştirir. Wittgenstein orada (söylenenden ziyade) gösterilecek bir şey olduğunu söylüyor gibi görüldüğünden ve gerçekten de bunu mistik olarak nitelendirdiğinden, bu saçmalık alanında yaşayan şeyin ne olduğu sorusuyla ilgili bir ikilem ortaya çıkmaktadır. Tractatus'un geleneksel okumaları, farklı derecelerde rahatsızlıkla, söylenemez olanın, kelimelere dökülemeyenin, saçma olanın varlığını kabul etmiştir. Daha yeni okumalar, saçmayı tam da saçma olarak daha ciddiye alma eğilimindedir. Bu aynı zamanda Wittgenstein'in (TLP, 6.54)'teki sözlerini, ünlü merdiven metaforunu ciddiye almayı ve söylenebilen ile sadece gösterilebilen arasındaki ayrım da dahil olmak üzere Tractatus'un kendisini bir kenara atmayı gerektirir. Bu duruşa göre Tractatus, (metafizik, etik, estetik vb. gibi) tarif edilemez hakikatlere işaret etmez, ancak bizi bu tür ayartmalardan uzaklaştırmalıdır. Buna eşlik eden bir tartışma da bunun nasıl fark edilebileceği, ne anlama gelebileceği ve eğer varsa nasıl kullanılması gerektiği ile ilgilenmelidir.

Wittgenstein, hiçbir zaman Viyana Çevresi veya Mantıkçı Pozitivistler gibi katı ve rijit bir mevzide bulunmak istemez. O, daima ideolojilerden, gruplardan, siyasi cepheleden uzak kalmak isteyen bir insandır. Ray Monk'un biyografik eseri olan "Wittgenstein, Dahinin Görevi" adlı eserde düşünürün 20. yüzyıl ideolojilerinden ne denli çekindiği ve uzak kalmak için gösterdiği gayret ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Wittgenstein, Tanrı, mutlu yaşam, etik, estetik gibi konuları her ne kadar hakkında konuşulamayan olarak adlandırsa da Tractatus'ta ve özellikle Defterler'de parça parça değinmiştir. Bu nedenle TLP'nin etik okuması olarak

adlandırılan çalışmalar yayınlanmaya başlamıştır. Böyle bir okuma, ilk olarak, Wittgenstein'in *Tractatus*'un büyük bir kısmını kaplayan bir dünya-dili sistemi inşası girişiminde kendini bulur. İkinci olarak kitabın önsözünde ve üçüncü olarak da kapanış konuşmasında ve yayınlanmadan önce yayıncısı Ludwig von Ficker'e gönderdiği bir mektupta bu inşaya dair yaptığı bazı yorumlar arasındaki varsayılan ifadeler dayanmaktadır. Hepsi de *Tractatus*'un içeriğine dışsal olarak görülebilecek bu yerlerde Wittgenstein, kendi ifadesiyle felsefe sorunlarının nihai çözümünü içeren kitabın iç kısımları da dahil olmak üzere, önemli olan her şeyle ilgili olarak sessizlik vaaz eder. Etik bir pozisyon olarak görülebilecek olan, tarif edilemez olana verilen önemdir. Açıktır ki, yazarı tarafından yazılmış bir metnin içinde ve metin hakkında çelişkili görünen gerilimler yorumsal muammalara yol açmaktadır. Wittgenstein yorumcuları tarafından sıklıkla tartışılan bir başka konu daha vardır. Bu, erken ve geç dönem Wittgenstein düşüncesi arasındaki süreklilikle ilgilidir. Yine, standart yorumlar başlangıçta Wittgenstein'in düşüncesinin iki farklı aşaması arasında, aralarında gelişimsel bir süreklilik tespit etseler bile, açık bir kopuş algılamakta birleşmişlerdir. Yine, daha yeni yorumlar, daha sonraki Wittgenstein'da açıkça bulunan temel terapötik motivasyonun ilk Wittgenstein'a da atfedilmesi gerektiğini vurgulayarak bu anlayışa katılmamaktadırlar.

4) Temsil ve Tasvir

Wittgenstein, *Tractatus*'ta resim teorisine ilişkin önermeler ve o önermelerin alt önermeleri yoluyla genişçe malumat vermektedir. Resim teorisinde ilk göze çarpan kavram ikilisi "temsil" ve "tasvir" kavramlarıdır. Temsil kavramı Kant'a gönderme yapan bir kavram olarak bilirse de buradaki kullanımı daha özel bir mahiyet arz etmektedir. Temsil ve tasvir arasında bir ayrım vardır ve bu iki kavram Wittgenstein'in resim olmanın ne olduğuna dair anlayışının merkezinde yer alır.

Temsil etme: bir önermenin kendi anlamının resmi olabilmesi sayesinde anlamıyla kurduğu özsel bir ilişki olarak tanımlanır. Wittgenstein:

"Bir tümce, eski dile getirişlerle yeni bir anlam iletmelidir. Tümce bize bir olgu durumu iletir, öyleyse olgu durumuyla özünden bağlantılı olması gerekir. Bağlantı da işte, onun, onun mantıksal tasarımı olmasıdır. Tümce ancak bir tasarım olması kadarıyla bir şey söyler. Tümcede bir olgu durumu sanki denemek için oluşturulur. Düpedüz, bu tümcenin şu anlamı var, yerine bu tümce şu şu olgu durumunu ortaya koyuyor, denebilir. Bir ad bir şey yerine geçer, bir başkası da bir başka şey yerine, aralarında da bağlantılıdır, böylece canlı bir resim gibi- olgu bağlamını kurup ortaya koyarlar" (TLP, 4.03, 4.031, 4.0311).

Tasvir etme ise bir önermenin gerçekliğin (doğru ya da yanlış) resmi olabilmesi sayesinde gerçeklikle kurduğu içsel ve dolaylı bir ilişki olarak tanımlanır. Wittgenstein:

"Olduğu gibi olan, olgu, olgu bağlamlarının öyle var olmasıdır. Olgu bağlamı, nesnelerin (olanların, şeylerin) bir bağlantısıdır. Şey için özsel olan, bir olgu bağlamının oluşturucu ögesi olabilmektir. Mantıkta hiçbir şey rastlantısal değildir: şey olgu bağlamında yer alabiliyorsa, olgu bağlamının olanağının şeyde zaten önceden ayırt edilmiş olması gerekir. Sanki kendi başına var olabilen şeye, sonradan bir olgu durumu uygun düşseydi, bu bir rastlantıymış gibi görünebilirdi. Şeyler olgu bağlamlarının içinde yer alabiliyorsa, bu

onlarda zaten bulunmalıdır. (Mantıksal olan bir şey, yalnızca olanaklı olamaz. Mantık her bir olanağı ele alır, bütün olanaklar da onun olgularıdır.) Nasıl uzamsal nesnelere uzam dışında, zamansal olanlarını da zaman dışında hiçbir biçimde düşünemiyorsak, aynı şekilde, hiçbir nesneyi başka nesnelere bağlantı olanaklarının dışında düşünemeyiz. Nesneyi olgu bağlamının bağı içinde düşünebiliyorsam, onu bu bağın olanağı dışında düşünemem. Şey, bütün olanaklı olgu durumlarında yer alabilmesi bakımından bağımsızdır, ama bu bağımsızlık biçimi, olgu bağlamının karşılıklı bağıntıları içinde bulunmanın bir biçimi, bir bağlılık biçimidir. (Sözcüklerin, iki farklı tarzda, bir yalnız bir de tümce içinde ortaya çıkmaları, olanaksızdır” (TLP, 2, 2.01, 2. 011, 2. 012, 2. 0121, 2. 0122).

O halde bir önermenin anlamlılığı, o önermenin doğru ya da yanlış olmasından bağımsız olarak olası bir durumu temsil etmesinden ibarettir. Doğruluk, gerçekliğin doğru tasvir edilmesi, yanlışlık ise gerçekliğin yanlış tasvir edilmesi olarak anlaşılır. Dahası, “temsil etmek”, “tasvir etmek” için gerekli bir koşul olduğundan, bu iki rol gerçekliğin resmi olmanın her durumunda yer alır. Böylece Tractatus’ta bir resim olmanın genellikle varsayılandan daha karmaşık olduğu ortaya çıkar. Bu, bazı olası durumları temsil ederek gerçekliği doğru ya da yanlış tasvir etmekten ibarettir.

“Tasarım, gerçekliğin tasarımını, olgu bağlamlarının varolma ve varolmama olanaklarından birini ortaya koyarak kurar (TLP, 2.201).

Wittgenstein, bu önermede hem temsil eden hem de tasvir eden olarak iki kavramı aynı önerme içinde ortaya koyar. Bu nedenle, bu iki kavram açısından resim olmanın anlaşılması için ilginç ve önemli bir açıklamadır. Tractatus’ta yukarıda belirtilen ve ilgili açıklamalar temelinde, temsil etme, önerme tarafından uygulanan ve sayesinde anlamlı olduğu rol olarak anlaşılabilir. Bu rol, aşağıdaki tezlerle karakterize edilebilecek bir ilişkiyi doğurur ve dolayısıyla kısmen bu ilişkiden oluşur. Temsil, bir önerme ile onun anlamı, yani (olası) bir durum ya da durumların var olma olasılığı ya da var olmama olasılığı arasında bulunur (TLP, 2.201, 4.1). Bir önermenin anlamını, olası bir durumu ya da var olma olasılığını ve durumların var olmama olasılığını temsil ettiği her söylendiğinde, bu ifadelerin hepsinin bir önermenin temsil ettiği şey olduğu söylendiği için aynı varlığı temsil ettiğini kabul edilir. Her durum bir olası durumdur. Aynı durum, temsil bağlamında kullanıldıklarında durumların var olması ve durumların var olmaması için de geçerlidir. İş durumlarının varoluşunu ya da varolmayışını temsil etmek, sadece varoluş olasılığını ya da varolmayış olasılığını temsil etmektir.

Temsil şu olgular tarafından mümkün kılınmaktadır:

- Önermedeki isimler göndergelerinin yerine geçer.
- Önerme bir olgudur.
- Adlarının göndergelerine vekâlet etmesi ve olgusal doğası sayesinde önerme anlamını bir araya getirir.
- Önermenin biçimi tasvirin biçimidir, yani öğelerinin bağlantısının imkânı, temsil ettikleri nesnelere için aynı bağlantının imkânıyla özdeşir.

Wittgenstein, temsil etmeyi mümkün kılan şey, önermedeki isimlerin bazı basit nesnelere vekalet etmesi ya da vekil olarak hareket etmesi ve vekalet ettikleri nesnelere durum içinde birbirleriyle nasıl bir ilişki içinde durmaları gerektiğini gösteren belirli bir yapı içinde bulunmalarıdır. Önermenin anlamını bu şekilde inşa ettiği ya da bir araya getirdiği

söylenbilir. Ancak bu tek başına önermenin anlamını ya da bir durumu temsil etmesine izin veremez, çünkü bu durumun olasılığını açıklamaz. Bu nedenle Wittgenstein'ın temsil için gerekli bir koşul olarak, tasvir biçiminin önermenin temsil ettiği her neyse onu temsil ettiği tezine de ihtiyacı vardır. Tasvir biçimi bunu açıklayabilir çünkü önermenin yapısının imkânı olarak anlaşılır ki bu, önermenin isimlerinin temsil ettiği nesnelere için aynı yapının imkânı ile özdeşdir (TLP, 2.151). Temsil önermenin doğruluğundan ya da yanlışlığından bağımsız olarak gerçekleşir (TLP, 2.22). Bir önermenin doğru ya da yanlış olması temsil etmenin gerçekleşmesi için gerekli bir koşul değildir. Temsil, esasen önerme ile onun tarafından temsil edilen şey arasında var olan bir ilişkidir (TLP, 4.03).

Wittgenstein için bir önerme anlamını temsil etmekte başarısız olamaz. Gerçek bir önerme, tüm maddelerini yerine getiren bir önermedir ve bunları yerine getiren her şey mümkün bir durumu temsil eder. Buna karşılık, tasvir etme, önerme tarafından uygulanan ve sayesinde doğru ya da yanlış olduğu bir rol olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da aşağıdaki tezlerle karakterize edilebilecek bir ilişkiyi doğurur ve dolayısıyla kısmen bu ilişkiden oluşur.

- a) Tasvir, bir önerme ile bir olgu ya da gerçeklik ya da dünya arasında bulunur. Tractatus'ta tasvirin bir önerme, bir resim ya da dil ile (sadece) mümkün olan bir şey arasında değil, olan bir şey arasında elde edildiği söylenir.
- b) Tasvir etme dolaylı bir ilişkidir: bir önermenin gerçekliği tasvir etmesi anlamını temsil etmesi adlarının göndergeleriyle eşgüdümlü olması ve anlamının gerçeklikle uyuşması ya da uyuşmaması yoluyla olur. Anlamının gerçeklikle uyuşması durumunda doğru, uyuşmaması durumunda ise yanlış olur.

Tasvir etme, bir önerme ile bir olgu arasında bulunan bir ilişki olsa da, ancak diğer ilişkilerin, yani bir durumun önerme tarafından temsil edilmesi ve önermenin isimlerinin göndergeleriyle eşgüdümlü olması sayesinde elde edilir. Bu ilişkiler bir kez elde edildiğinde, bir yanda önermenin temsil ettiği olası bir durum, diğer yanda ise konfigürasyonu gerçekten de durumun ne olduğunu belirleyen nesnelere kendileri vardır. Dolayısıyla önermenin temsil ettiği şey -anlamı- gerçeklikle uyuşabilir ya da uyuşmayabilir. Önerme gerçekliğin nasıl olabileceğini temsil eder ve gerçekliğin tam olarak temsil edildiği gibi olduğu ortaya çıkabilir ya da öyle olmadığı ortaya çıkabilir. Burada üçüncü bir olasılık yoktur. Anlamı gerçeklikle uyuştığında, önermenin onu doğru tasvir ettiği söylenir ve anlamı gerçeklikle uyuşmadığında, onu yanlış tasvir ettiği söylenir (2.17, 2.18). Bu nedenle tasvir etmek, iki belirlenmiş ilişkiye izin veren belirlenebilir bir ifade olarak çalışır: doğru tasvir etmek ve yanlış tasvir etmek. Dolayısıyla tasvir etmek dolaylıdır, çünkü anlamının temsili ve önermenin isimlerinin göndergeleriyle koordinasyonu yoluyla bir dolambaçlı yol sayesinde elde edilebilir ve bu anlamın gerçeklikle uyuşması ya da uyuşmaması sayesinde doğru ya da yanlış yaptığı söylenebilir.

Bir önermenin gerçekliği tasvir edebilmesi için şunlar gereklidir:

1. Önerme kendi anlamını, yani olası bir durumu temsil eder.
2. Önermenin isimleri göndergeleriyle eşgüdümlüdür. Bu iki koşulun gerekli olması, tasvirin dolaylı olmasından, yani bir önermenin anlamını temsil ederek ve önermenin isimlerini göndergelerine koordine ederek gerçekliği tasvir etmesinden kaynaklanır.

Wittgenstein'a göre bir önermenin anlamlı olup olmaması, o önermenin gerçeklikle olan ilişkisi minvalinde düşünülebilir. Önerme gerçeklikle uyumluysa doğru bir önermedir, gerçeklikle uyumlu değilse yanlış bir önermedir. Ama her iki durumda da önerme anlamlıdır. Önermenin anlamının gerçeklikle uyuşması ya da uyuşmamasının bu iki koşulun

sağlanmaması durumunda gerçekleşmeyeceğine ve bu iki koşulun sağlanması durumunda bunlardan birinin gerçekleşeceğine dikkat edin. Önermenin anlamının gerçeklikle uyuşmasının ya da uyuşmamasının belirlenebilir olarak alınan bir tasvir için gerekli bir koşul olmamasının, ancak anlamın gerçeklikle uyuşmasının doğru tasvir için gerekli bir koşul olmasının ve uyuşmamasının yanlış tasvir için gerekli bir koşul olmasının nedeni budur. Gerçekliği doğru tasvir etmek doğruluktan, yanlış tasvir etmek ise yanlışlıktan oluşur (TLP, 2.21, 2.222). Oysa yukarıda gösterildiği gibi, bir önermenin anlamının gerçeklikle uyuşması ve uyuşmaması, doğru tasvir etmenin ve yanlış tasvir etmenin içerdiği şeydir. Gerçekliğin doğru bir resmi olmak ve gerçekliğin yanlış bir resmi olmak, doğru olmak ve yanlış olmak ile eşdeğer olarak alınmaktadır. Doğru veya yanlış gerçeklik resmi olma fikirleri Wittgenstein tarafından gerçekliği doğru tasvir etme ve gerçekliği yanlış tasvir etme terimleriyle anlaşılır. Tasvir etme içsel bir ilişkidir (TLP, 4.014): doğru tasvir etme, gerçeklikte olan şey tasvir eden önermenin temsil ettiği şeyle özdeş olduğu anda otomatik olarak elde edilir ve yanlış tasvir etme, gerçeklikte olan şey tasvir eden önermenin temsil ettiği şeyin tersi olduğu anda otomatik olarak elde edilir. Wittgenstein'a göre bu iki nesnenin bu ilişki içinde birbirlerine dayanmamalarının düşünülemeyeceği iki yer ilişkisi bir iç ilişkidir (TLP, 4.123). Dolayısıyla bir iç bağıntı öyle bir bağıntıdır ki, bağıntılarının var olması ve bağıntının elde edilmemesi olanaksızdır. Wittgenstein'ın resim teorisinde temsil etme ve tasvir etme açısından olgu önerme ilişkisi "tasarım" olarak (TLP, 2. 221, 4.03, 4.031) numaralı önermelerde belirtilir.

5) Olgu Durumları

Wittgenstein'ın en çok bilinen kavramlarından bir diğeri de olgu durumlarıdır. Olgu durumları dünyanın ya da gerçekliğin resmi olarak (TLP)'de çokça zikredilir. Wittgenstein'ın kullanımlarına bakıldığında "anlamının resmi olma", "anlamını temsil etme" ya da "bir durum" olarak anladığı açıkça görülmektedir. Fakat aynı zamanda gerçekliğin bir resmi olmayı, gerçekliği, olguları ya da dünyayı tasvir etmek olarak anladığı da görülmektedir. Anlamının resmi olma ifadesini anlamını temsil etme ya da bir durumu temsil etme olarak anlamının bariz bir örneği (TLP, 4.03) ve (TLP, 4.031), numaralı ifadelerin birleşimidir. (TLP, 4.03)'te Wittgenstein, önermenin sadece bir anlama sahip olmadığını, aynı zamanda onun mantıksal resmi olması bakımından onu iletmeyi ya da aktarmayı başardığını söyler (4.03). Bir önerme eski ifadelerle yeni bir anlam iletmelidir. Önerme bir durumu iletir, bu yüzden esasen durumla bağlantılı olmalıdır. Bağlantı sadece onun mantıksal resmi olmasıdır. Şimdi, anlamının bir resmi olmak ne demektir? Wittgenstein'a göre onu temsil etmek demektir. Önermede bir durum, olduğu gibi, deney yoluyla bir araya getirilir. Bu önermenin şöyle şöyle bir anlamı vardır yerine, basitçe bu önerme şöyle şöyle bir durumu temsil eder diyebiliriz. Dolayısıyla, yalnızca resim olmanın bazen anlamının resmi olma olarak anlaşıldığı değil, aynı zamanda bu fikrin anlamını temsil etme açısından anlaşıldığı da oldukça açıktır. Gerçekliğin resmi olma durumunun tasvir etme olarak anlaşılır. Wittgenstein, (TLP, 2.1)'de kendimize gerçeklerin resimlerini yaparız der ve (TLP, 2.12)'de resim gerçekliğin bir modelidir der.

Wittgenstein, "bir resmin resim olabilmesi için, bir gerçeğin tasvir ettiği şeyle ortak bir yönünün olması gerekir" (TLP, 2.161) demektir. Birinin diğerinin resmi olabilmesi için, bir resimde ve resmin tasvir ettiği şeyde özdeş bir şey olmalıdır (TLP, 2.17). Bir resmin gerçekliği, doğru ya da yanlış, tasvir edebilmesi için gerçeklikle ortak bir noktaya sahip olması gereken şey, resmin tasvir biçimidir (TLP, 2.171). Bir resim, biçimine sahip olduğu herhangi bir gerçekliği tasvir edebilir. Uzamsal bir resim uzamsal herhangi bir şeyi, renkli bir resim renkli herhangi bir şeyi betimleyebilir. Dolayısıyla, Wittgenstein için resim olmak aynı zamanda gerçekliğin resmi olmak ya da olguların resmi olmak olarak anlaşılır ve bu da gerçekliği betimlemek ya da bir olguyu betimlemek olarak anlaşılır. Dolayısıyla, sonuç olarak, Tractatus'ta resim olmanın ne anlama geldiğini anlamak söz konusu olduğunda,

dikkate almamız gereken iki farklı şey vardır. Birincisi anlamının resmi olmanın ne anlama geldiği, ikincisi ise gerçekliğin resmi olmanın ne anlama geldiğidir.

“Olgular, bir bakıma, dünyanın asıl oluşturucu öğeleridir. Dünya demek, bütün olguların toplamı demektir. Ancak biz tek tek olguları toplayarak dünyayı elde ediyor değiliz. Bu zaten olanaklı olmadığı gibi, böyle bir hareket noktası almak da yanlış olurdu. Tersine biz dünyanın yapısından, bütünden hareket etmeliyiz, yani olguların bütününden. Çünkü olguların bütünü, durum olanı ve aynı zamanda durum olmayan her şeyi belirler. Var olmamayı belirleyen var olmadır. Buna göre bir şeyin var olmasından söz ettiğimiz gibi, bir şeyin var olmayışından da söz edebiliriz. Wittgenstein, şey-durumları yani olgu durumlarının var olmasını olumlu bir olgu, var olmamasını ise olumsuz bir olgu diye adlandırır. Olumsuz olgu, olgunun var olmayışdır, daha doğrusu bu var olmayışın resmidir (Soykan, 2016, s. 45).

Buna göre, Wittgenstein duyusunun resmi olmayı duyusunu ya da olası bir durumu, temsil etmek, gerçekliğin resmi olmayı ise gerçekliği ya da bir olguyu betimlemek olarak anlamaktadır. Dahası, yukarıda ayırım hakkında gösterilenler göz önüne alındığında, anlamının resmi olmak ve gerçekliğin resmi olmak eşanlamlı ifadeler olmayabilir. Bir önermenin, gerçekliğin resmi olmaksızın olası bir durumu temsil etmesi bakımından anlamının resmi olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, gerçekliğin bir resmi olabilmesi için, anlamının bir resmi olması gerekir, çünkü anlamını temsil etmesi gerçekliği tasvir etmesi için gerekli bir koşuldur.

Sonuç

Wittgenstein'in Tractatus Logico-Philosophicus dönemi farklı adlandırmalara sahiptir. Kimi Wittgenstein araştırmacıları “ilk dönem” kimi araştırmacılar ise “anlamın resim kuramı” dönemi olarak adlandırmaktadır. Wittgenstein, Tractatus dönemi felsefesinde resim olmaklık, anlamlılık, doğruluk ve yanlışlık gibi tekabülüyet sorunlarını genişçe ele almaktadır. Tractatus'ta bir önermenin olgu durumunu resmetmesi aşamasında iki farklı görevi ifa ettiği görülmüştür: temsil etmek ve tasvir etmek. Düşünür temsil etmeyi, tasvir etmeden ayırmaya, temsil ile tasvir arasındaki anlamsal ve mahiyet farkını ortaya koymaya çalışmıştır. Temsil etmenin bir önermenin doğru ya da yanlış olmasından bağımsız olarak anlamıyla (olası bir durum) olan özsel ilişkisi olarak anlaşıldığını, tasvir etmenin ise bir önermenin gerçeklikle ya da bir olguyla olan dolaylı ve içsel ilişkisi olarak tanımlanabilir. Ayrıca tasvir etmenin de ikiye ayrıldığı belirtmemiz gerekmektedir. Birincisi doğru tasvir etme durumudur. İkincisi ise yanlış tasvir etme durumudur. Wittgenstein'a göre temsil etme tasvir etmeyi de içeren bir ön koşuldur. Düşünür, bir önermenin anlamlı olma koşulunu, o önermenin, olgunun mantıksal bir resmi olması koşuluna bağlar. Bu koşul özü itibarıyla temsil etme koşuludur. Burada dikkat edilmesi gereken husus Wittgenstein'ın 'bir önermenin doğruluğundan o önermenin gerçekliği doğru bir şekilde betimlemesini, bir önermenin yanlışlığından ise o önermenin gerçekliği yanlış bir şekilde betimlemesini anladığı görülmektedir. Başka bir deyişle, Wittgenstein için bir önerme ancak ve ancak gerçekliğin doğru bir tasviri ise doğrudur. Ters durumda ise yanlıştır. Bir önerme ancak ve ancak temsil ettiği olası durum gerçeklikle uyuyorsa veya uyuşmuyorsa gerçekliğin doğru veya yanlış bir tasviridir. Wittgenstein, düşüncesinin bu evresinde hakikati önermenin olgu durumlarıyla tekabüliyeti olarak görür. Burada düşünürün tekabüliyet ile kast ettiği gerçekliği doğru bir şekilde tasvir etmesi ve aynı zamanda içsel bir tatmin sağlamasıdır. Gerçekliğin bir resmi olmak, onu tasvir etmek anlamında anlaşıldığından ve olası bir durumu temsil etmek gerçekliği tasvir etmek için

gerekli bir koşul olduğundan, gerçekliği tasvir etmenin her durumunun hem temsil etmeyi hem de tasvir etmeyi içeren karmaşık bir olgu olduğu sonucu çıkar. Yani gerçekliği tasvir etmenin her durumu, bir önermenin olası bir durumu temsil ederek bazı gerçekleri doğru ya da yanlış tasvir ettiği bir durumdur. Ayrıntılarda, gerçekliğin resmi olmanın, bir durumu temsil ederek onu doğru bir şekilde tasvir etmek ya da etmemekten ibaret olduğu görüşü şematik olarak özetlenebilir. Bu bir dikdörtgendir önermesi dikdörtgen şekline gönderimde bulunuyor ve önerme ile şekil birbirini doğruluyorsa bu önerme doğrudur ve önerme gerçekliği resmetmektedir. Bu durumda, tasvir ilişkisi doğrudur: yalnızca bir olasılığı temsil etmez, temsil ettiği ve durum olduğunu söylediği şeyin gerçekte bir karşılığı olduğu ortaya çıkar. Böylece, gerçekliği doğru bir şekilde tasvir ettiği ortaya çıkar ve Wittgenstein'a göre doğruluk budur. Bir başka nokta ise tasvir edilen olgu durumun varlığını veya durumsal devamlılığını zamansal olarak devam ettirmesidir. Bu durum bir zincirin halkaları gibi birbiriyle ilişkili olan olgu durumlarının devamı ve süreğenliğidir.

Kaynakça

- Altınörs, A. (2015). *Dil felsefesi tartışmaları, Platon'dan Chomsky'ye*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Altuğ, T. (2013). *Dile gelen felsefe*. Yapı Kredi Bankası Yayınları.
- Badiou, A. (2022). *Wittgenstein'in anti-felsefesi*. (Çev. Melis Aktaş). Ketebe Yayınları
- Child, W. (2024). *Wittgenstein*. (Çev. Emrah Günok). Alfa Yayınları.
- Erdem, H. S. (2007). *Wittgenstein, dilin yörüngesinde felsefe*. Bilge Adam Yayınları.
- Hadot, P. (2011). *Wittgenstein ve dilin sınırları*. (Çev. Murat Erşen). Doğubatu Yayınları.
- Özcan, Z. (2014). *Dil felsefesi 1, (mantıkçı paradigma)*. Sentez Yayıncılık.
- Soykan, Ö. N. (2016). *Felsefe ve dil, wittgenstein üstüne bir araştırma*. Bilgi Kültür Sanat Yayınları.
- Soykan, Ö. N. (2016). *Wittgenstein, yaşamı, felsefesi, yapıtları*. Bilgi Kültür Sanat Yayınları.
- Stanford encyclopedia of philosophy, *Ludwig wittgenstein*, Erişim Tarihi: 01.02. 2024 <https://plato.stanford.edu/entries/wittgenstein>.
- Utku, A. (2014). *Ludwig Wittgenstein, erken döneminde dilin sınırları ve felsefe*. Doğubatu Yayınları.
- Wittgenstein, L. (2004). *Estetik, ruhbilim, dinsel inanç üstüne dersler ile söyleşiler*. (Çev. Abdulbaki Güçlü). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Wittgenstein, L. (2006). *Felsefi soruşturmalar* (Çev. Deniz Kanıt). Totem Yayıncılık.
- Wittgenstein, L. (2011). *Mavi kitap kahverengi kitap*. (Çev. Doğan Şahiner). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Wittgenstein, L. (2013). *Kesinlik Üstüne, kültür ve değer*. (Çev. Doğan Şahiner). Metis Yayınları.
- Wittgenstein, L. (2013). *Tractatus logico-philosophicus*. (Çev. Oruç Aruoba). Metis Yayınları.
- Wittgenstein, L. (2017). *Defterler*. (Çev. Ali Utku). Doğubatu Yayınları.
- Wittgenstein, L. (2019). *Zettel*. (Çev. Doğan Şahiner). Fol Yayınları.
- Wittgenstein, L. (2022). *Renkler üzerine düşünceler*. (Çev. İlyas Altuner, Fatih Özkan). Hece Yayınları.
- Rosenberg, J. F. (1968). "Wittgenstein's theory of language as picture", *American philosophical quarterly*, Vol. 5, No. 1, s. 18-30.

Extended Summary

Josef Johann Ludwig Wittgenstein (26 April 1889-29 April 1951) was one of the most important thinkers of the 20th century. Kant turned the world of philosophy upside down with his three critiques, stating that the subjects of metaphysics are outside the world of human experience and therefore cannot be known. The

exclusion of metaphysics from the field of knowledge led to the deconstruction of the philosophical tradition up to Kant and the beginning of a new way of doing philosophy. Gottlob Frege (1848-1925) succeeded in drawing attention to language and was instrumental in the birth of a new way of doing philosophy called the philosophy of language. In the first period of philosophy in which Frege's intellectual weight is felt, Wittgenstein endeavours to explain the relationship between world-thought and language. Wittgenstein wrote *Tractatus Logico-Philosophicus* with the aim of solving the problems of philosophy, which had been going on for centuries and could not be agreed upon, and to relieve philosophers and society. According to the philosopher, the problems of philosophy are either absurd, that is, they are outside the realm of phenomena, not subject to experience, or they are problems of language. If it is a metaphysical proposition that is outside of experience and has no factual aspect, it is absurd. If it is a problem of language, it can be solved by analysing the relationship between language and reality. The thinker develops a theory to solve this problem: the picture theory of meaning. In his philosophy of the *Tractatus* period, Wittgenstein deals extensively with the problems of correspondence such as picturesqueness, meaningfulness, truth and falsity. In the *Tractatus*, a proposition is seen to fulfil two different tasks in the process of picturing the state of affairs: representing and depicting. The thinker tried to distinguish representation from description and to reveal the semantic and substantive difference between representation and description. Representation is understood as the essential relation of a proposition to its meaning (a possible situation), regardless of whether it is true or false, while depiction can be defined as the indirect and internal relation of a proposition to reality or a phenomenon. It should also be noted that description is also divided into two. The first is correct description. The second is false representation. According to Wittgenstein, representation is a prerequisite that also includes description. The thinker links the condition for a proposition to be meaningful to the condition that the proposition is a logical picture of the phenomenon. This condition is essentially a condition of representation. The point to be noted here is that Wittgenstein understands the truth of a proposition to mean that it describes reality correctly, and the falsity of a proposition to mean that it describes reality incorrectly. In other words, for Wittgenstein, a proposition is true if and only if it is an accurate description of reality. On the contrary, it is false. A proposition is a true or false description of reality if and only if the possible state of affairs it represents agrees or disagrees with reality. At this stage of his thought, Wittgenstein sees truth as the correspondence of a proposition with the states of affairs. What the thinker means by correspondence here is that it accurately depicts reality and at the same time provides an inner satisfaction. Since being a picture of reality is understood in the sense of depicting it, and representing a possible state of affairs is a necessary condition for depicting reality, it follows that each state of depicting reality is a complex phenomenon involving both representation and depiction. That is to say, every case of describing reality is a case in which a proposition represents a possible state of affairs and thus describes some facts either correctly or incorrectly. In the details, the view that being a picture of reality consists in representing a situation and describing it accurately or not can be schematically summarised. If the proposition *This is a rectangle* refers to the shape of a rectangle, and if the proposition and the shape confirm each other, then the proposition is true and the proposition depicts reality. In this case, the description relation is true: it does not merely represent a possibility, but what it represents and says is the case turns out to have a counterpart in reality. Thus, it turns out that it accurately depicts reality, and according to Wittgenstein, this is truth. Another point is that the depicted phenomenon continues its existence or situational continuity temporally. This situation is the continuation and continuity of factual situations that are related to each other like the links of a chain.

Нуртаева, А. (2024). Тіл білімі саласындағы энантиосемия түрлері, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 373-382.

ТІЛ БІЛІМІ САЛАСЫНДАҒЫ ЭНАНТИОСЕМИЯ ТҮРЛЕРІ

Айсұлу НУРТАЕВА*

Аңдатпа: Мақалада тіл білімі саласындағы энантиосемия түрлері және зерттелуі қарастырылады.

Энантиосемия - қарама-қарсы мағыналардың бір тілдік бірлігінің реңктерінің немесе контекстке байланысты болатын мағыналардың тіркесімі.

Лексикалық семантика категориялары жүйесіндегі энантиосемияның орны туралы сұрақ даулы, өйткені лингвистер бұл құбылысты антонимия, омонимия, полисемияның (көп мағыналықтың) бір түрі немесе өзіндік ерекшелігі бар лексикалық-семантикалық категория ретінде қарастыру керек деген ортақ пікірге келді.

Функционалдық ерекшеліктеріне қарай, яғни үстейтін не көрсететін мағынасына қарай энантиосемияны екі түрге бөліп қарастыруға болады: заттық (немесе номинативтік); эмоционалды-бағалауыштық қарама-қарсы мағына.

Номинативтік энантиосемия сөздердің мағынасының дамуы нәтижесінде пайда болады. Номинативтік лексикалық энантиосемия кезінде алғы шепке әр түрлі заттар, құбылыстар, іс-қимылдарды және т.б. көрсететін мағыналар шығады. Осы тип негізінен етістіктерге тән. Олардың кейбіреуі әр түрлі объектілерге қатысты қолданылады, соның нәтижесінде қарама-қарсылыққа ие болады.

Қазақ тілінің нақты тілдік деректеріне сүйене отырып, номинативтік энантиосемияның өнімсіз, ал эмоционалды бағалауыштық энантиосемияның өнімді екендігіне көз жеткізе аламыз. Қазақ тіліндегі ақылды, керемет, тамаша, дос, сұлу сияқты энантиосемияның жуық арада пайда болғандығын көруімізге болады. Егер олар бастапқы кезде жағымды қолданылатын болса, қазіргі уақытта олар жағымсыз мағынада (ирониялық) қолданылатынын көреміз.

Энантиосемиялы сөздердің тағы бір жасалу жолы сөздердің тырнақша ішінде берілуімен сипатталады. Сөздерді қарама-қарсы мағынасы тырнақша ішінде беріледі, ал негізгі мағынасы тырнақшасыз жазылады. Тырнақшамен берілген сөздің астарында ирония жатады.

Энантиосемия эвфемияның құралы ретінде де қолданылуы мүмкін.

Сонымен қатар дезинформацияда да энантиосемия құбылысы байқалады. Дезинформация – «шындықты қасақана жалған етіп беру»

Кілт сөздер: энантиосемия, қарама-қарсы, мағына, эмоционалды, тырнақша, одағай, заттық, номинативтік, сөздер.

TYPES OF ENANTIOSEMIA IN THE FIELD OF LINGUISTICS

Abstract: The article deals with the types and study of enantiosema in the field of linguistics. Enantiosema is a combination of shades of one linguistic unit of opposite meanings or meanings that depend on the context. The question about the place of enantiosema in the system of categories of lexical semantics is controversial, as linguists have come to a consensus that this phenomenon should be considered as antonymy, homonymy, and a kind of polysemousness

* Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің PhD, аға оқытушысы, aikosh_72@mail.ru

 ORCID ID: 0000-0001-5000-7874

(polysemousness) or a lexico-semantic category that has its own specificity. According to its functional features, i.e. depending on what it indicates, enantiosemy can be divided into two types: substantive (or nominative); emotional-evaluative opposite. Nominative enantiosemy arises because of the development of the meaning of words. At nominative lexical enantiosemy, meanings reflecting various objects, phenomena, actions, etc. come to the fore. This type is mainly characteristic of verbs. Some of them are used to denote different objects, which leads to opposites. Based on the actual linguistic data of the Kazakh language, we can see that nominative enantiosemy is unproductive, and emotional evaluative enantiosemy is productive. We can see that enantiosemy in Kazakh as smart, wonderful, remarkable, remarkable, friendly, beautiful arose in the near future. We can see that while Erep is originally used positively, they are now used in a negative sense (ironic). Another way of forming enantiosemy words is characterized by the fact that the words are given in inverted commas. The opposite meaning of the words is given in inverted commas, while the main meaning is written without inverted commas. The word in inverted commas refers to irony. Enantiosemy can also be used as a remedy for euphemism. The phenomenon of enantiosemy is also observed in disinformation. Disinformation is 'the deliberate false transmission of reality'

Keywords: *enantiosemy, opposite, meaning, emotional, inverted commas, interjections, subject, nominative, words*

Мақалада тіл білімі саласындағы энантиосемия түрлері және зерттелуі қарастырылады.

Энантиосемия - қарама-қарсы мағыналардың бір тілдік бірлігінің реңктерінің немесе контекстке байланысты болатын мағыналардың тіркесімі.

Лексикалық семантика категориялары жүйесіндегі энантиосемияның орны туралы сұрақ даулы, өйткені лингвистер бұл құбылысты антонимия, омонимия, полисемияның (көп мағыналықтың) бір түрі немесе өзіндік ерекшелігі бар лексикалық-семантикалық категория ретінде қарастыру керек деген ортақ пікірге келді.

Функционалдық ерекшеліктеріне қарай, яғни үстейтін не көрсететін мағынасына қарай энантиосемияны екі түрге бөліп қарастыруға болады:

1. Заттық (немесе номинативтік);

2. Эмоционалды-бағалаушытық қарама-қарсы мағына (Найманбай А.Р. 64,65).

Номинативтік энантиосемия сөздердің мағынасының дамуы нәтижесінде пайда болады. Номинативтік лексикалық энантиосемия кезінде алғы шепке әр түрлі заттар, құбылыстар, іс-қимылдарды және т.б. көрсететін мағыналар шығады. Осы тип негізінен етістіктерге тән. Олардың кейбіреуі әр түрлі объектілерге қатысты қолданылады, соның нәтижесінде қарама-қарсылыққа ие болады. Мысалы: «тарады» сөзі қазақ тілінде «құбылыс», «даңқ», «жаңалық» «лақап», «өсек», т. т. сөздердің семантикасымен байланысады да «ашылды, жарық көрді, пайда болды, етек алды» деген мағынаны береді, ал «мекеме», «кәсіпорын» сөздерімен тіркесе келіп тура мағынада «жойылды, жабылды» деген, «ашуы», «бұлт» т.с.с. сөздермен байланысса «жоғалды, жойылды, басылды, сейілді, айықты» деген қарама-қарсы мағынада жұмсалады. Бір күні «көмекке әскер келеді екен», - деген хабар тарады (Ә.Нүрпейісов). Биязы жүнді қойлар, сірә, арқардан тараған болса керек (М.Ермеков). «Ұлтан атты бегіміз, Тараған жоқ па кегіміз» («Алпамыс батыр» жыры). Өтті күндер, өтті түндер; Жас Қарағай тамыр жайып, Жапты қайта даланы (С.Мәуленов). Сөз жоқ, бірінші және соңғы сөйлемдердегі тарады сөздері қарама-қарсы мағынада жұмсалып тұр (Жүсіпов А.Е.74-75).

Кейбір сөздер кез келген бір сөзбен байланысқа түсіп те, қарама-қарсы мағына бере алады (Жүсіпов А.Е.75-76). Жылдық көрсеткіштердің барлығы да есепке алынды (Қ.Ә.). Жастары жиырма екіге толмағандары есептен алынды («Арқа ажары»). Осы екі сөйлемдегі алынды етістігінің формасы бірдей болғанымен, мағыналары бір-біріне қарама-қарсы. Осы қарама-қарсылықты туғызып тұрған септік жалғаулары. Бұны біз морфологиялық жол арқылы жасалған энантонимия деп алып отырмыз. Алғашқы сөйлемдегі алынды етістігі тіркелді, санатқа алынды, қосылды деген мағынаны

үстейтін болса, ал екінші сөйлемдегі алынды, керісінше, тізімнен алынып тасталды, санаттан шықты дегенді білдіреді. (Жүсіпов А.Е. 76)

Ендігі кезекте түсіндірмелі сөздіктерде қарама-қарсы мағынада жұмсалып тұрған, формасы жағына – омоним, мағынасы жағынан антоним сөздерге мысал беріп өтелік.

Езгі зат е. 1. Қанаушылық, құлдықта ұстаушылық (ҚТТС, 3-том). Корей халқы ұзақ уақыт Жапон империализмінің отаршылдық езгісіне ұшырап келді (Е.Қ.). Осы сөздің екінші мағынасы енді ауыспалы мағынаға көшіп сын есім қызметіне өткен. 2. Адамды езген, жаншыған, еңсені көтертпейтін (тіршілік, өмір т.б.). Бір қуанарлық жай: езгі тіршіліктің ескі жұртынан ада-жұда қол үзіп, жаңа тұрмысқа біржола қоныс аударып жатқандар да аз емес (Ө.Қанахин). Езгі өмірдің томырық, тоңмойын топастығына тайсалмай қарсы тұрып, арманымызға жете білмесек не үшін адам болып жаралғанбыз (Ө.Қанахин). Екінші сын есім қызметіндегі езгі сөзіне ізгі деген мағынасы қарама-қарсы мағынада қолданылып тұр. Енді мысалдарды беріп көрейік. Ол бір ақ көңіл, езгі адам болу керек (Ө.Әбішев). Осы бірақ жарқын, езгі шалдың бойында соншалықты сүйкімді бір балалық қылық бар (С.Шаймерденов). Уа, достым, ақындықтың қиял құсы, Жаным жақынырақ келіп қоншы. Көпкөрген, көп жасаған шежіре едің, Ежелден еркін ойдың езгі досы! (Қ.Аманжолов). (Жүсіпов А.Е. 77, 78)

Осы сөздіктегі берілген деректермен толық келісе отырып, ғалым Р.Сыздықова «қазақтың жаушы-сы мен қырғыздың жуучу сөздерін саучы тұлғасының бір варианты деп танымыз. Жаушы да сөз жеткізуші, бірақ адамдар арасында олардың бір-біріне жай ғана сөз жеткізуші емес, құдалық сөзді жеткізуші адам. Демек, бұл жерде сөз мағынасы тарылып, сараланған», дейді (Фразеологиялық сөздік 54). Олай болса сөздікте берілген қарама-қарсы мағынаның туындауы да заңды.

Жаушы - зат. жаулаушы, жаулап алушы, жаудан өшін алушы.

Тұлғасы қорқынышты, түрі сұсты, жаушыдай жүрісінің сыры күшті.

Арбиған ат үстінде алпамсадай Үсен тез тани кетті Ыдырысты (Қ.Б.).

Жаушы – 1. Құда түсер алдында қыздың әке-шешесіне барып, сыр тартып, келісімін алып қайтатын адам. Хан талай жерге жаушы жіберіп, талай елді аралап, қызтандайды (Қ.Жұмалиев) (Жүсіпов А.Е. 79).

2. Екі елдің арасын келістіруші, елші.

Шыңғысхан жаушыны жанына шақырып алды да, басқаларға шыға беруге ишара жасады (Ө.К.). Осы келтірілген сөйлемдерде бірінші және екінші мағыналары іштей қарама-қарсылыққа құрылған. Алғашқыда жаулап алушы, өшін алушы, қанішер, жағымсыз мағынада; соңғысында, керісінше ел арасының бірлігіне бар күшін салатын, татуластырушы, елші (жағымды мағынада). Қазақ тілінің 10 томдық түсіндірмелі сөздігінен алынған осы мысалдар (Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі: 10 томдық 454) сөз мағыналарының тарылуы не кеңеюі әсерінен пайда болғандығын көрсетеді (Жүсіпов А.Е. 79). Бағалауыштық энантиосемия кезінде қарама-қарсылық қамағынаның бағалауыштық не эмоционалдық компоненттері түседі. Сөздерді шаблон, не стандарттан тыс қолданудың нәтижесінде мағынаның эмоционалдық-бағалауыштық реңдерінің мәні зор болмақ. Мәселен: жақсы сөзі.

1) бойына жағымды қасиеттерді сіңірген. Күн қандай жақсы! Аспан шайдай ашық,...

2) бір нәрсеге, не біреуге деген кекесін-мұқату, не келемеждеу мағынасында, иронияны білдіру мақсатында да қолданылады. Жақсы! Жолдасыңды ұмытып, үйге басыңды сауғалап қашып келгеніңді ерлік санап тұр екенсің ғой! (Жүсіпов А.Е. 79).

Эмоционалдықты біз адам сезімінің көрінуі, ал экспрессивтілікті белгілі бір құбылыстың сандық-сапалық қасиетінің көрінісі деп танымыз. Экспрессивті сөздер ерекше стилистикалық мәні бар, мәнерлі сөздер.

Экспрессивтілікті Д.Розенталь «Экспрессивтілік /экспрессия /, сезімдер мен тәжірибелерді көрсету күші», - деп түсіндіреді (Розенталь Д.Э. 93). Экспрессивті рені бар сөздер айтылар ойға ерекше мән беріп, оны жан-жақты толық көрсету үшін, автордың белгілі бір құбылысқа көзқарасын білдіру үшін, тағы да басқа мақсаттарға жұмсалады деген болатын Ф. Оразбаева. Ал эмоция болса өзінен-өзі тумайды, оны тудырушы қоршаған орта, қоғамдық құбылыс, қоғамдық қатынас. Адамда мүдде болады, сол мүдденің қалай өтелуіне байланысты эмоционалды күй туып отырады.

Адам сол мүддеге жетсе жағымды сезімдер, эмоциялар (рахаттану, қуану, сүйу, сүйсіну), ал жетпесе жағымсыз сезім эмоциялар (қайғы, мұң, уайым, қорқу, көре алмау) пайда болады. Енді эмоцияға берген ғалымдардың пікірлерімен танысып өтелік. Ш. Нұрғожина «Эмоционалды сөз субъектінің сөздің мазмұнын құрайтын шындықтың қандай да бір құбылысын эмоционалды тәжірибесін білдіру, жеткізу қызметін атқарады» десе (Розенталь Д.Э. 67), В. Шаховский «Эмоционалдылық» «адамның барлық сөйлеу әрекеттерін» бағалайды және сөз семантикасында адамның әртүрлі эмоционалды күйлерінің спецификаторлары ретінде бекітіледі», - деп атап өтеді (Шаховский В. 125).

Сөздердің эмоционалды мәні бағалаушылық мәнге толы. Образды сөйлеу сөйлеушінің танымына негізделеді. Таным арқылы пайда болған тілдік бірліктер лингвокогнитивтік зерттеуге нысан болады. Професор Г. Смағұлова адамзаттың сезім әрекеті арқылы экспрессия, эмоция, бағалау берілетіндігін айтады (Смағұлова Г.98).

В. Лихановтың көзқарасынша, айтушының анықталатын затқа қатысы эмоционалды тұрғыдан берілсе, міндетті түрде өзінің көзқарасы деуге немесе қалыптасқан дәстүрлі эмоцияны беру жолдары деуге болады (Лиханов В. 246).

Эмоционалды баға тыңдаушының эмоционалды көңіл-күйін өзгертіп, соған сәйкес әрекетін оятуға бағытталса, рационалды айтылған пікірмен келісушілікті тудырады деген Е. Вольф (Вольф Е. 120). Осы пікірлерден адамның эмоционалды көңіл-күйі сөйлеу тілінде эмоционалды сөздер арқылы беріліп, оның бағалаушылықпен байланысы бар екендігіне көз жеткіздік.

Бағалаушылық эмоционалдылықпен, экспрессивтілікпен байланысты болғанымен, кейбір ғалымдар бағалаушылықты жеке семантикалық категория деп қарастырады. О. Бүркітов болса «баға берушілік», «бағалылық» деп тәржімелеп, мынадай анықтама береді: «Бағалылық автордың ұғым мен затқа, оқиға мен әрекетке өзіндік көзқарасынан туындайды» (Бүркітов О. 94).

Жоғарыда келтірілген пікірлерге сүйене отырып, біз эмоционалды тонның өзгеруінің әсерінен әр түрлі эмоционалды бағалау энантиосемиялары пайда болатындығын анықтаймыз. Бұл, әрине, контекстің мүмкіндігіне байланысты. Осындай ерекшеліктерге сәйкес біз оларды үшке бөлеміз:

1. Кейбір эмоционалды бағалау сөздерін ирониялық қолдану нәтижесінде пайда болғандар: ақылды, философ, ғалым, қызық, данышпан және т. б.

2. Кейбір дөрекі, дөрекі /қарғыс, жеккөрушілік/ сөздерді оң мағынада қолдану нәтижесінде пайда болған сөздер: ит, ақымақ, азғын, азғын, азғын, жүгіруші, тұрақсыз, лайықсыз, сайтан, барыр және т. б.

3. Алғашқы мағына түсінігінің «жылжуына» орай, бағалаушылық компоненттің өзгеруінен туған сөздер: жұмсақ, долы, сақ және т.б. сөздер.

Қазақ тілінің нақты тілдік деректеріне сүйене отырып, номинативтік энантиосемияның өнімсіз, ал эмоционалды бағалаушылық энантиосемияның өнімді екендігіне көз жеткізе аламыз. Қазақ тіліндегі ақылды, керемет, тамаша, дос, сұлу сияқты энантиосемияның жуық арада пайда болғандығын көруімізге болады. Егер олар бастапқы кезде жағымды қолданылатын болса, қазіргі уақытта олар жағымсыз мағынада (ирониялық) қолданылатынын көреміз.

Өмірдегі түрлі көңіл-күйді көрсететін, қарама-қарсы мағынада жұмсалатын, әрі жағымды, әрі жағымсыз көңіл күйді білдіретін одағайлар кездесетіні бәрімізге мәлім. (Жүсіпов А.Е. 83).

В. Виноградов «Кейбір эмоционалды одағайлар өте біртектес, экспрессивті қарама-қайшы мағынада қолданылады. Олар бір-бірін жоққа шығаратын сезімдер мен көңіл-күйді білдірудің құралы ретінде қызмет етеді». [98]. Бұндай одағайлардың семантикалық нақыштары да түрлі болады оккозионалдық интонациямен айтылады. Е.Галкина-Федорчук те да, әр түрлі көптеген одағайлар көпмағыналы болып келеді, олар қарама-қарсы мағынада қолданыла алады деген болатын.

Қазақ тілінде осындай одағайларға Ту! Пай-пай сияқты одағайлар жатады.

Ту, иісін-ай заңғардың! — деп Фролов бетін бұрып, шұғыл артына айналып, Петр Денисовичті көрді (Ә. Нұршайықов).

Сол араға серуендеушілер жақындағанда әдемі бір қоңырқай самал есіп кетті. Ту, не деген рахат еді! -деді Байжан кеудесін кере дем алып (С.Мұқанов). Енді осы одағайдың қарсы мағынада жұмсалудың мына мысалдардан көрейік.

Ту, Ғұмар, кісінің әңкі-тәңкісін шығардың-ау! Түк ести алмадым (Ш.Құсайынов).

Ту, Арын аға, қорқытқанда да осылай қорқыта ма екен?! (Ш. Құсайынов).

Энантисемиялы сөздердің тағы бір жасалу жолы сөздердің тырнақша ішінде берілуімен сипатталады. Сөздерді қарама-қарсы мағынасы тырнақша ішінде беріледі, ал негізгі мағынасы тырнақшасыз жазылады. Тырнақшамен берілген сөздің астарында ирония жатады. Сондай-ақ тек қана жағымды мәндегі сөздер екінші мәнде жұмсалғанда тырнақшаға алынады. Бұған қоса жағымсыз мәндегі сөз де керісінше тырнақшаға алынғанда жағымды мәнге ауысады...«Сыншыны» күлкіге ұшыратқан осындай тұстар мақалада жеткілікті-ақ: журналистің тасымалды білмеуі, т.б. ... (Ана тілі).

Алматының құбылмалы ауа-райы мен синоптиктердің «айнымас болжамдарын» былай қойғанда, сонау тау шатқалына барып қайтудың өзі халық үшін оңай шаруа емес (ҚӘ).

Тырнақшаның ішіндегі барлық сөздер «Қазақ тілінің түсіндірме» сөздігінде жағымды мағынада жұмсалған.

Сонымен қатар, тырнақша жағымсыз, жаман, дөрекі сөздердің екінші қарсы мағынасын көрсетуде де таптырмайтын құрал. Ендеше мына мысалға назар аударайық.

...Жазушы Ж. Дәуренбеков баласына ертегі айтса, баласы «Сосын, сосын...» деп қоймайды екен. Содан мұндай «құлдықтан» қалай құтылудың амалын ойлауға мәжбүр болған екен /... деген екен/. Тәтті де, қызықты тәуелділіктен қашып құтылудың амалы ретінде автор құлдық сөзін алып, оны тырнақшада беріп отыр (Жүсіпов А.Е. 89-90).

Экспрессивті энантисемияның пайда болуына бастапқы мағына семантикасының өзгеруі әсер етеді, ал ол өз кезегінде коннотациялық компоненттің ауысуына әкеледі. Осы кезде «қалыптан, шамадан тыс» түсінік семантикалық дәрежелеушілік қызметте болатын лексемалар қарама-қарсылыққа негізделеді. Шамадан тыс сапа қоғамда әр кез жағымсыз жағынан бағаланады. «Кейбір жағымталсыған көрілер: «Қарадан хан тудың!» деп, «Қырғында қылау салмай шықтың!» деп, «Қоңыраулы бұйра нардан болдың» деп көпе-көрнеу қошемет, жорғалық та істейді (А.Құнанбаев). Бұл мысалда автордың көзқарасы да соңғы орында емес. Тілектердің шамадан тыс, артықтау екені көзге ұрып тұрғанын автор тамаша көрсетіп өткен.

Жұрт оны жұмыртқадан жүн қырыққан Әдібай, қу бастан қуырдақтық ет алған Әдібай, - деп бекер айтады деймісің (Б.С.). Бұл сөйлемде де автордың көзқарасы соңғы орында емес. Жоқтан бар қылу, негізі жаман қасиет емес екендігі белгілі, алайда нақты

осы мысалда екі бірдей фразеологиялық бірлікті қарқынды берумен автор жағымсыз әсер қалдырып отыр. (Жүсіпов А.Е. 95).

Қазақ тіл ғылымында лексика-семантикалық варианттардың туындауына семантикалық дамумен қоса жекелеген тілдік бірліктердің тұлғалық өзгерісі де әсер етеді. Мұндай диалектикалық байланыстар санға емес, сапаға қызмет етеді.

-Қызының алдын ұзатып, немере сүйіп отырса да, өңін бір бермейді-ау, сайтан! деп сүйсінді Айдархан. Қашан көрсең де қысыр жыландай қылаң ұрып тұрғаны (Қ.Жүмәділов) (Жүсіпов А.Е. 99).

Сайтан сөзінің жағымсыз екенінде дау жоқ. Осы жерде автор Айдарханның сүйсінуді арқылы «сайтан» сөзін жағымды мағынада қолданылып тұр. Бұл нағыз тамаша энантиосемия құбылысы, омоним емес, ауыс мағынада қолданылу нәтижесінде қол жеткізіліп тұрған қолдану.

Ақымағым-ау, сені дүниедегі бар асыл затқа айырбастамайтынымызды білмеймісің?!. Кішкентай баласын еркелетіп, дүниедегі тендесі жоқ екендігіне көз жеткізу мақсатында, «ақымағым» сөзін ауыспалы мағынада қолданып тұр (Жүсіпов А.Е. 100).

Ішкі антонимдерді, яғни энантиосемияларды осылайша қолдану мәтін мағынасының көпқырлылығын көрсетеді, сонымен бірге комикалық реңк туғызады (Жүсіпов А.Е. 100-101).

Энантиосемияның түрі ретінде эмоционалды-бағалауыштық коммуникативті мағына энантиосемиясы қалыптасады, туындаған сөздердің эмоционалды, ирониялық-сарказм түріндегі қолданысында анықталады. Алайда, ондай сөздер негізінен жалпытілдік негізгі мағынасында қолданылады да, екінші мағынасы /жағымсыз, қарама-қарсы, қарама-қайшы/ нақты сөйлесім кезінде, контекст ішінде көрінеді.

Бұл кезде экспрессивті ирониялық интонацияға байланысты сөз қарама-қарсы мағынаға ие болады (Жүсіпов А.Е. 101). Ой, ақылдысын-ай! (ақымақ, топастау адам туралы); Тіпті тап-таза екен! (кір, лас киім, адамның сыртқы келбеті туралы) айтқанда қолданылады.

«Тілімізде антонимдердің кейде өзінің негізгі мағынасына тікелей қарсы мәнде жұмсалатыны бар. Сөйлесімдегі энантиосемия өмірдегі комикалық әсерді күшейту үшін сәтті қолданылатын көреміз.

-Апа, мына самсаңыз бүгінгі ме, /жаңа піскен бе? деген мағынада қолданған/ қалай?

-Иә, құлыным, көрмеймісің, буы бұрқырап тұрғанына үш күн болды.

«Айтайын дегеніңді емеуіріңнен таныдым» деп, білген қазақ халқының білгір ұлы, сөз зергері Ғ. Мүсірепов туған тілінің ең байлығын еркін меңгерген-ді. Өзінің әңгімелерінде жаңа заман жасап жатқан адамдар тағдырын жазған Ғабит сыны адамды сойып түсетін ащы мысқыл емес, адам мінезіндегі кейбір келеңсіздіктерді жеңіл мысқылдап, өзі мырс-мырс күліп, алыстан бақылап отырып, дөп басқан көрегендікпен көрсеткен шын шеберлік «Алғашқы адамдарында» өмір бойы еңбекпен етене, жұмыс десе жаны түсетін Қиналған мен Ақанның колхоз ішінде де жұмсай білсең, істей беретін, қыңқ деп тіл қатпайтын, өздері ой түймейтін, өздерінше ойлауды білмейтін, жұмсасаң жүре беретін, тапсырған істі тындырғыш, еңбегі еш, тұзы сор адамдар бейнесін жазушы аз сөзбен нақ берген:

Қиналған мен Ақан колхоз ішіндегі екі момыны, екі «ақсағы», екі «соқыры», екі «жаманы». Осындай аз сөзбен көпке берілген бағалар жазушыны көптеген әңгімелеріне арқау болған (Жүсіпов А.Е. 102).

Энантиосемия эвфемияның құралы ретінде де қолданылуы мүмкін.

«Эвфемизм» мағынасы тұрпайы сөздерді басқа атаумен ауыстырып, сыпайылап жеткізу. Эвфемизм қоғамдағы моральдық, этикалық норма негізінде қалыптасып, сыпайыгершілік пен әдептілікке байланысты туған. (Абрамов Н. 347).

Эвфемистік ауыстырулар сөйлесуші тарапынан ыңғайсыздықты болдырмау мақсатымен «коммуникативтік қақтығыстар мен сәтсіздіктерді болдырмау, сұхбаттасушыда коммуникативті ыңғайсыздық сезімін тудырмау үшін» жұмсалатынын көрсеткен (Виноградов В.В. 391).

Эвфемияда үшінші объекті болған жағдайда мәліметті жасыру үшін емес, керісінше, «әдейі, қасақана» түсінсін деген ниетпен қолданады.

Сонымен қатар дезинформацияда да энантисемия құбылысы байқалады. Дезинформация – «шындықты қасақана жалған етіп беру» (Апресян Ю. 310).

Мейозис – мәселен бір нәрсені жұмсартып, жұқартып айту үшін (жуан, семіз сөзінің орнына толықтау, денелі деу), сонымен бірге өтірік айту мақсатымен де қолданылады. Эвфемияға ұқсас болғанымен дезинформация (өтірік, жалған, шындықты жасыру) өзінің коммуникативті мақсатына қарай функционалды тұрғыда қарама-қарсы болып табылмақ.

Әдебиет өмірдің сәулесі десек, өмірдің өзінде күлкілі жағдайлар аз емес. Сондықтан «шығармасына өмір сәулесін толық түсірмейтіні, шыншылдықты көрсетемін деген жазушы күлкіні аттап өте алмайды» (Жүсіпов А.Е. 103).

Қорытынды

Энантисемия құбылысының зерттелуін тілмен тығыз байланыста қараған жөн. Бұл үдеріс адамның ойлау жүйесімен, танымымен тікелей байланысты. Энантисемия құбылысының пайда болуына лингвистикалық және экстралингвистикалық факторлар әсер етеді.

Қазақ тіл білімінде әлі зерттелмеген энантисемия құбылысының лексикалық бірліктерінің тіл мен сөйлеу құбылыстарында жан-жақты зерттеуді қажет етуі осы мақаланың өзектілігін көрсетеді.

Энантисемиялық лексикалық бірліктер көп жағдайда ауызекі сөйлеу стилінің диалогтік формасында кездеседі және жоғары прагматикалық потенциалға ие. Олар сөзге серпін, жылдамдық береді. Энантисемия көпмағыналылық негізінде де пайда болады.

Энантисемия құбылысының зерттелуін тілмен тығыз байланыста қараған жөн. Бұл үдеріс адамның ойлау жүйесімен, танымымен тікелей байланысты. Энантисемия құбылысының пайда болуына лингвистикалық және экстралингвистикалық факторлар әсер етеді.

Энантисемия – тілдің дамуының барлық процесінде, мезгілінде жасала беретін құбылыс. Себебі оның пайда болуы көпмағыналылықпен тығыз байланысты. Ал көпмағыналылық – бұл келелі мәселе.

Энантисемия көпмағыналылықтың бір түрі болған соң, ол да тілдің дамуындағы өте өнімді процесс болып саналады және адам еркінен тыс, сөз мағынасының кеңеюі мен тарылуынан, экстралингвистикалық факторлардың әсерінен жасалады.

Энантисемия – объективті құбылыс. Кейін пайда болған энантисемиялар көпмағыналылықтың нәтижесінде пайда болған. Ал сөз семантикасының өзгерісін мынадай жағдайлар мен құбылыстар түзеді: 1) әдеби тілдің ауызекі стилі, қарапайым лексика, кәсіптік лексика, жаргон, диалект, говор; 2) табу мен эвфемизмдер; 3) сөздердің эмоционалдық-экспрессивтік мағынасын, реңкінің өзгерісін; 4) –сыз қосымшасы, 5) синтаксистік бірліктер, 6) өзге тілден енген сөздер.

Көне немесе байырғы және кейінгі энантиосемиялар жаралу өзгешелігі мен механизмі бойынша өз ішінде мынадай айырмашылықтары болады: байырғы энантиосемиялар көпмағыналы да, кейін пайда болған энантиосемиялардың мағыналары көп емес. Кейінгі энантиосемия әу баста бір мағыналы болып қалыптасқанмен, кейін қарама-қарсы мәнді қосып алып, энантиосемиялық мәнге ие болған. Байырғы энантиосемиялардың ішінен эмоционалдық-экспрессивтік мәнге ие энантиосемияларды кездестірмейміз.

Энантиосемия құбылысын қарастыру үшін оның категориялық сипатын, тілдік статусын және ұқсас құбылыстар ортасындағы орнын анықтау қажет, сондай-ақ, парадигматикалық және синтагматикалық құрылымын зерттеу арқылы энантиосемиялық лексикалық бірліктердің негізгі типтерінің классификациясын беру керек, құбылысты анықтаудың критерийлерін жасау секілді жұмыстар атқару қажет.

Энантиосемияны бір тілдік бірлік ретінде қарастыра отырып, екі немесе бірнеше бірліктер бір-бірімен байланысқан омонимия мен антонимиядан ажырата алу керек, антонимдер бір ғана мағынаға ие болса, омонимдер екі түрлі мағынада жұмсалады, ал энантиосемиялар бір сөзден жасалып, бір затқа немесе құбылысқа екі түрлі қарама-қарсы мәнде жұмсалады.

Энантиосемия материалдарын қазақ тілінің түсіндірме сөздігінен, синонимдер сөздігінен, және антонимдер сөздігінен мысалдар алып зерттеуге болады.

Әдебиеттер

- Naimanbai A.R. (2010) *Antonimdik qatynastardyñ körkem prozadağy qoldanyсы (Ğ. Mūstafin syğarmalary negızinde)* Filol. ğyl. kand. dis.: 10.02.02.-Astana: Gumilev atyn. Eurazia ũlttyq universiteti, 125.
- Jūsipov A.E. (2004) *Qazırғы qazaq tilindegi qarama-qarsylyqtyñ konnektorlary*: Filol. ğyl. kand. Dis: 10.02.02.-Astana: Gumilev atyn. Eurazia ũlttyq universiteti, 154b. QTFS, 9-tom, 23.
- Frazeologialyq sözdik (1973) *Qazaq tiliniñ tüsindirme sözdigi*: 10 tomdyq (1983) – Almaty: Ğylym, – 7-t. – 671.
- Rozentäl D.E. (1992) *Slovär lingvisticheskikh terminov*. - M., 141.
- Nūrğojina Ş. (2015) *Emosionaldylyq jäne onyñ tildegi körinisi*. Almaty.
- Şahovski V. (1993) *İzbrannye trudy*. M.: Nauka, 640.
- Smağūlova G. (1998) *Mağynalas frazeologizmderdiñ ũlttyq mädeni aspektileri*. - Almaty: Qazaq universiteti, 150.
- Völf E. (1965) *Vvedenie v nauku o iazyke*. - M., 131.
- Lihanov V. (1996) *Evfemizm sovremennoi ruskoï rechi // Ruski iazyk konsa XX stoletia (1985-1995)*. – M., 391.
- Bürkitov O. (1996) *Türkitanu negızderi*. - Almaty, 149.
- Vinogradov V. (1996) *Leksikologia i leksikografia // İzbrannye trudy*. - M.: İzd-vo Nauka, 162.
- Apresän İ. (1995) *Leksicheskaia semantika: Semanticheskoe sredstvo iazyka*. - M., 312.

Extended Summary

Enantiosemya is a linguistic phenomenon that involves a single word or expression having two or more opposite meanings depending on the context in which it is used. This intriguing semantic feature challenges traditional understandings of language and lexical meaning because it combines opposing shades of meaning within the same lexical unit. The exploration of enantiosemya is complex due to its controversial place within the broader field of lexical semantics, where it interacts with categories such as antonymy, homonymy, polysemy, and other lexical phenomena.

Enantiosemya arises due to the inherent flexibility of language, where the same form can be adapted to various social, cultural, and communicative needs. It is not a frequent occurrence in every language, but when it

does appear, it underscores the complexities of lexical semantics and highlights how meaning is constructed and negotiated between speakers.

The categorization of enantiosemia in the system of lexical semantics remains a contentious issue. Linguists have long debated its status and relationship to other semantic phenomena. There are several primary perspectives on where enantiosemia fits within lexical semantics:

Enantiosemia as a Type of Antonymy: Some linguists argue that enantiosemia should be viewed as a form of antonymy because of its involvement with opposite meanings. In traditional antonymy, two different words have opposing meanings, such as “hot” and “cold”. Enantiosemia, however, differs in that the opposition exists within the same word rather than between different words. Proponents of this view assert that enantiosemia should be regarded as a subset of antonymy, albeit with its own distinctive characteristics.

Enantiosemia as a Form of Polysemy: Another approach is to classify enantiosemia as a subtype of polysemy. Polysemy occurs when a single word has multiple related meanings. In this case, enantiosemic words have meanings that are related through their opposition. The different meanings may arise from historical shifts in usage or cultural factors that assign contrasting roles to the same linguistic unit. For instance, “cleave” in English can mean both “to split apart” and “to stick together”. While the meanings are opposite, they may be viewed as part of a broader semantic development of the word.

Enantiosemia as a Unique Lexico-Semantic Category: A third viewpoint posits that enantiosemia should not be forced into established categories like antonymy or polysemy but should instead be recognized as a unique lexical phenomenon. This view emphasizes the specific functional nature of enantiosemia and argues that it operates with its own set of rules. This perspective is appealing because it acknowledges the peculiarities of enantiosemic words and allows for a more flexible and nuanced approach to their study.

Enantiosemia can be divided into two broad types based on its functional characteristics: substantive (or nominative) enantiosemia and emotional-evaluative enantiosemia. Each type reflects a different way in which the opposition in meaning is manifested.

Substantive (Nominative) Enantiosemia: This type involves the opposition of meanings that pertain to the objective world or referential content of the word. In substantive enantiosemia, a single word refers to two opposite physical states, actions, or properties. For example, the word “dust” can mean both to remove dust (as in “to dust the shelves”) and to apply dust (as in “to dust a cake with sugar”). In both cases, the word refers to actions involving dust, but the directionality of the action is opposite.

Emotional-Evaluative Enantiosemia: This type of enantiosemia deals with the emotional or evaluative connotations of a word. A single term may be used to express both positive and negative evaluations depending on the speaker’s perspective or the context. For instance, the word “bold” can be interpreted as a compliment (courageous, daring) or as a criticism (reckless, brash). The emotional-evaluative dimension of enantiosemia highlights how language is intertwined with subjective interpretation and social context.

Several factors contribute to the development of enantiosemia in language:

Historical Language Change: Over time, words often acquire new meanings due to shifts in social, political, or cultural conditions. These changes may lead to the development of opposing meanings for a single word, particularly when historical usage diverges significantly from contemporary usage. For example, the English word “girl” once referred to a young person of either gender but now refers exclusively to a female child. Historical shifts in usage can result in enantiosemic meanings that seem contradictory by modern standards.

Contextual Variation: The role of context in determining meaning is crucial in enantiosemia. Since words can acquire different meanings depending on the surrounding text, the situational context, or even the speaker’s intentions, enantiosemia thrives in environments where the same word must function in multiple capacities. The ambiguity that arises from context-dependent meanings makes enantiosemic words versatile but also prone to misinterpretation if the context is not clear.

Cultural Influence: Cultural factors also play a role in the development of enantiosemia. Different societies may attach varying emotional or evaluative connotations to the same word based on their values, customs, or beliefs. For instance, in some cultures, “old” can be seen as a term of respect, associated with wisdom and experience, while in others, it may carry negative connotations of obsolescence or frailty. The interplay between cultural values and language can lead to the emergence of enantiosemic meanings.

Enantiosemia adds a layer of complexity to language use because it requires speakers and listeners to pay close attention to context. In everyday communication, enantiosemic words demand that interlocutors consider not just the literal meaning of the word but also its potential for opposite interpretations. This aspect of enantiosemia makes it particularly interesting from a pragmatic perspective, as speakers must constantly negotiate meaning based on contextual clues.

Moreover, enantiosemia highlights the flexibility and adaptability of language. Words are not fixed entities with rigid meanings; instead, they are dynamic and subject to change. The phenomenon of enantiosemia illustrates how linguistic meaning is fluid and how the same word can take on new and even contradictory meanings as language evolves.

Enantiosemia is a fascinating linguistic phenomenon that exemplifies the complexities of lexical semantics. While it shares characteristics with antonymy, homonymy, and polysemy, enantiosemia possesses unique features that warrant its classification as a distinct category of meaning. By examining enantiosemia through the lens of its types—substantive and emotional-evaluative—and considering the factors that contribute to its development, we gain a deeper understanding of the fluidity of language and the role of context in shaping meaning. As language continues to evolve, enantiosemic words will remain a testament to the intricate and multifaceted nature of human communication.

Akçakaya, G. ve Can, Y. (2024). Ev kadınlığının sosyolojik analizi: Kayseri örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 383-402.

EV KADINLIĞININ SOSYOLOJİK ANALİZİ: KAYSERİ ÖRNEĞİ

Gülser AKÇAKAYA *
Yücel CAN**

Öz: Bu çalışma, ev kadınlarının ev içi yaşamındaki rolünü, psiko-sosyolojik durumlarını, sosyal çevrelerinin etkisini ve medya ile olan etkileşimlerini temel alarak yaşadıkları sorunları analiz etmeyi amaçlamaktadır. Ev kadınlarının ev içindeki rollerini, cinsiyet faktörü bağlamında ve Marksist feminist kuramlar çerçevesinde ele almaktadır. Araştırmada, “Ev kadınlığı, düzenli gelir kaynağı olan bir meslek olsaydı, ev kadınları bu işi günümüzdeki kadar sorunlu, yorucu ve yıpratıcı olarak görür müydü?” sorusuna yanıt aranmıştır. Çalışma, nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiş olup, araştırma deseni durum çalışması olarak belirlenmiştir. Araştırma, Kayseri’de yaşayan ev kadınları üzerinde yürütülmüş ve demografik özellikleri ortak olan bir grubu temsil ettiği için amaçlı örneklem ile katılımcılar aracılığıyla diğer katılımcılara ulaşıldığı için kartopu örneklem kullanılmıştır. Araştırma kapsamında 23 kişi ile görüşmeler yapılmış, veriler gözlem ve mülakat yoluyla toplanmıştır. Bazı görüşmeler, katılımcılardan izin alınarak ses kaydına alınmış, ses kaydına izin vermeyen katılımcılar için kısa notlar tutulmuştur. Sonuçlar, ev kadınlarının yaptıkları işten maddi kazanç elde etmek ve emekli olmak istediklerini göstermektedir. Bu bağlamda, eğer yaptıkları işten gelir elde edebilirlerse, ev kadınlığına yönelik tutumlarının değişeceği ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Ev Kadını, aile, toplumsal cinsiyet, Marksist Feminizm, ev içi emeği*

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF HOUSEWIFERY: KAYSERİ EXAMPLE

Abstract: This study aims to analyze the role of housewives in domestic life, their psychosociological situation, the impact of their social environment and the problems they face based on their interaction with the media. It discusses the roles of housewives in the home in the context of gender factor and Marxist feminist theories. The research seeks to answer the question “If housewifery was a profession with a regular source of income, would housewives see this job as problematic, tiring and exhausting as it is today?”. The study was conducted with qualitative research method and the research design was determined as a case study. The research was conducted on housewives living in Kayseri and purposive sampling was used because it represents a group with common demographic characteristics and snowball sampling was used because other participants were reached through the participants. Within the scope of the research, 23 people were interviewed and data were collected through observation and interviews. Some of the interviews were audio-recorded with the permission of the participants, and short notes were kept for the participants who did not allow audio recording. The results show that housewives want to

* Öğrenci, Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Kayseri/Türkiye sukranakcakaya76@gmail.com

 ORCID ID: 0009-0004-0592-3979

** Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Niğde/Türkiye ycan@ohu.edu.tr

 ORCID ID: 0000-0002-5782-6570

earn money from their work and retire. In this context, it was stated that if they could earn income from their work, their attitudes towards housewifery would change.

Keywords: *Housewife, Family, Gender, Marxist Feminism, Domestic Labor*

Aile, kan bağı, cinsel ilişki ya da yasal bağlarla birbirine bağlı bireylerden oluşan, mahrem ilişkilerle örülmüş bir sosyal birimdir. Zaman içerisinde ayakta kalmayı ve değişen koşullara uyum sağlamayı başaran aile, son derece esnek bir toplumsal yapı olarak varlığını sürdürmüştür (Marshall, 2021, s. 7). Aile kavramı, toplumsal yapının değişimine bağlı olarak tarihsel süreçte değişiklik göstermiştir. Bu süreç içerisinde çeşitli aile biçimleri ortaya çıkmış, aile içindeki roller de dönüşüme uğramıştır.

Aile içinde önemli bir role sahip olan kadının konumu, tarih boyunca birçok kez değişime uğramıştır. Bu değişimlerin temelinde, toplumsal değerlerin dinamik ve sürekli dönüşen bir yapıya sahip olması yatmaktadır. Özellikle sanayileşmenin etkisiyle kadın ve erkek arasındaki toplumsal roller belirgin farklılıklar göstermeye başlamıştır. Bu süreç, “ev kadını” kavramının ortaya çıkmasına neden olmuş ve endüstrileşme ile bu rol daha belirgin hale gelmiştir. Sanayileşme ve kentleşme ile birlikte kadınlar, ücretli ve ücretsiz emek gücüyle çalışanlar olarak ikiye ayrılmıştır. Ücretsiz emek gücü ile çalışan kadınların maruz kaldığı çeşitli sosyo-psikolojik sorunlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sosyolojik bir temele dayanan bir olgudur; zira toplumlar, kadın ve erkeği eşit statüde değerlendirmemektedir. Kadınlara ve erkeklere, biyolojik ve psikolojik farklılıkları temel alınarak toplumsal roller ve sorumluluklar atfedilmiştir. Geleneksel olarak, erkekler fiziksel güç gerektiren işlerde çalışırken, kadınlar daha çok ev içi faaliyetler, temizlik ve yemek yapma gibi sorumluluklarla sınırlandırılmışlardır. Günümüzde ise kadınların iş gücüne katılımı artmış olmasına rağmen, ev içi sorumluluklar bakımından daha fazla yük üstlenen taraf olmaya devam etmektedirler. Teknolojik gelişmelerle birlikte, kadınların sosyal medya platformlarında daha aktif rol almaları, yeni bir sosyalleşme biçiminin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, komşuluk ve akrabalık ilişkileri, sosyal ziyaretler, arkadaş toplantıları ve düzenlenen çeşitli etkinlikler de kadınların sosyalleşme süreçlerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Bu çalışmada, ev kadınlarının toplumsal rolleri kuramsal yaklaşımlarla ilişkilendirilerek “Ev kadınlığı, düzenli gelir kaynağı olan bir meslek olsaydı, ev kadınları bu işi günümüzde ki kadar yorucu ve yıpratıcı görür müydü?” sorusuna cevap aranacaktır.

1. Teorik Çerçeve

1.1. Ev Kadınlığı Kavramı ve Aile

Aile toplumun değişimi ile birlikte değişime uğrayan bir kurumdur. Engels Morgan’ın aile kavramını şu şekilde aktarır; Aile hareketli ögedir, asla duraklama halinde değildir; toplum aşağı dereceden daha yüksek bir dereceye geliştiği ölçüde, aile de aşağı bir biçimden daha yukarı bir biçime geçer (Engels, 2021, s. 38). Böylece ailenin değişimi topluma bağlıdır. Aile dört farklı üretim biçiminin hâkim olduğu süreçten geçmiştir ve dört farklı toplum türünü ortaya çıkarmaktadır. Bu topluluklar şu şekilde sıralanmaktadır; Avcı ve Toplayıcı toplumda aile, Tarım Toplumunda aile, Sanayi toplumda aile ve sanayi sonrası yani günümüz toplumda aile olarak. Ev kadını kavramı ise evin içinde yemek yapan, evi süpüren, bulaşık yıkayan ve çocuğa bakan, yani ücretsiz emek gücü ile çalışan kişi şeklinde adlandırılabilir. Ev kadınlığı kavramı nasıl ortaya çıkmıştır? Ev ve ev işlerinin kadınlığın inşasındaki yeri nedir? Ev kadınlığı kavramı inşa mı edilmiştir yoksa kadınlığın doğal bir eğilimi midir? Üretim araçlarının ortak mülkiyetine dayanan avcı ve toplayıcı topluluklar yerini tarım devrimi sonucunda üretim aracının “toprak” olduğu tarım toplumlarına; sanayi devrimi sonucunda da tarım topluluklarının yerini üretim aracının “fabrika” olduğu sanayi toplumlarına bırakmıştır (Köse, 2022, s. 15). Kısaca ailenin değişimi topluma bağlıdır. Etnograflar avcı ve toplayıcılık

döneminde anaerkil bir yapının olduğunu ortaya koymuşlardır. Anaerkillik kavramının iki kullanımı vardır. Birincisi, annelerin aile reisi olduğu bir toplumsal örgütlenme tipi yani soyun annelere göre belirlendiği bir durumken: İkincisi, annelerin başlıca güç konumlarını ellerinde tuttukları bir topluma göndermede bulunur (Marshall, 2021, s. 22). Avcı ve toplayıcılık döneminde kadın ve erkek arasında eşitlik söz konusuydu. Yani erkeklerin avladığı, kadınların ise yiyecek topladığı bir ortak işbölümüne dayalı bir sistem vardı. Zaman içerisinde, avcı ve toplayıcı topluluklar gelişmiş ve toprak işlemeyi öğrenmişlerdir. Böylece bu topluluklar yerleşik hayata geçerek yerini klana dayalı topluluklara bırakmıştır. Bu topluluklar geçmişten farklı olarak hayvanları evcilleştirmişlerdir ve tarıma elverişli yerlerde kalmayı tercih ederek yerleşik hayatta geçmişlerdir. Bu topluluklarda işlerin büyük bir bölümünü kadınlar yapardı. Zaman içerisinde özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla, üretim ilişkilerinde ve üretim araçlarında meydana gelen gelişmelerle anaerkil sistemin yerini ataerkil sistemi almıştır. Böylece tarım toplumu dediğimiz ataerkil aile yapısı ortaya çıkmıştır. Ataerkil aile yapısını babanın dönemi şeklinde ifade edebiliriz. Sayın babaerkil dönemi şöyle tanımlamaktadır. Annenin egemenliğini açıklayan kuramlar, babanın egemenliği için de geçerlidir. Baba egemenliği, soy zincirinden babaya göre belirlenmesinden ve üretimde erkeğin kadından daha önemli rol oynamasından kaynaklanır (Sayın, 1990, s. 76). Ataerkillikle birlikte sınıflı bir toplum yapısı hakim olmuştur. Ataerkil topluluklara köleci topluluklar şeklinde ifade edilebilir. Engels ataerkil toplulukları şu şekilde adlandırmıştır. Erkek tekelci egemenliği kurulduktan sonra, ataerkil aile biçimini belirleyen şey çok-karılılık değil, ama ‘‘özgür ya da değil, belirli sayıdaki kimselerin, aile başkanın kabaca otoritesi altında bir aile kurarak örgütlenmesidir(...)Bu aile biçiminin en yetkin örneği, Roma ailesidir. Başlangıçta, familia sözcüğü, günümüzdeki bilinen burjuvaların duygusallık ve karı-koca ciltvelerinden oluşan aile anlayışı değildir; Romalılarda, her şeyden önce, bu sözcük karı-koca ve çocuklar için kullanılmaz. Yalnızca köleler için kullanılır. Famulus ‘‘evcil köle’’ anlamına gelir. Familia ise ‘‘bir tek adama ait olan kölelerin bütünü’’ anlamına gelmektedir. Mesela Gaius zamanında, familia id est patrimonium(yani miras payı) vasiyetle bırakıyordu. Yani Romalılarda aile başkanın kadını, çocuğu ve belirli sayıdaki köleyi babalık otoritesi altında tuttuğu ve hepsi için yaşatmak ve öldürmek hakkına sahip olduğu bir toplumsal örgütlenme biçimidir (Engels, 2021, s. 69).

Ataerkil topluluklarda ailenin hakimiyeti tamamen erkeğe aittir. Yani kadının yeri ve önemi yoktur. Köleci topluluklardan sonra feodal topluluklar ortaya çıkmıştır. Bu toplulukların köleci topluluklardan farkını TİB (Tüm İktisatçılar Birliği) şu şekilde açıklamaktadır. Zaman içinde zayıflayan köleci toplumun yerini feodal toplum aldı. Feodal toplum yapısını köylü (serf) ve toprak sahibi bey (lord) arasındaki mülkiyet ilişkisini belirlemektedir. Bu toplulukların en önemli üretim aracı, topraktır. Tüm toprakların mutlak sahibi kralken, beyler kral adına büyük toprak parçalarını işletirdi. Köylü ise, üretici sınıfındaydı. Beye ve toprağa olan kişisel ve yasal bağımlılığı söz konusuydu (TİB, 1975, s. 29).

Bu aile sistemini patriarka olarak da adlandırabiliriz. Patriyarka (ataerkillik) kısaca erkeğin yönetimi, erkeğin ailedeki diğer bireylere üstünlük kurması anlamına gelir. Ancak yaşanan gelişmeler erkeğin üstünlüğünün sadece aile içinde kalmasına izin vermemiş diğer bütün alanlarda da (din, siyasi, sosyal, kültürel vb) hızla yayılmaya devam etmiştir (Aydın ve Erciyes, 2022, s. 315). Bu kavramın temelinde ‘‘eşitsizlik, boyun eğme ve bağımlılık gibi fikirler yatmaktadır (Gittinis, 1985, s. 63). Hiyerarşik bir yapı söz konusudur. Soylu bir ailede çocuk ve kadın olmanın hiçbir önemi yoktur ve bu aile yapısında çocuğun yeri çok fazla önemsenmemektedir üstelik kadına annelik görevi atfedilmemiştir ama toplum yapısının değişimiyle beraber çocuğun önemi artmış ve kadın tamamen ev içinde kalmıştır. Feodal sistemde üretici güçlerin gelişmesi, serflerle feodal beyin üretici güçlerin gelişmesini önleyici tutumu ve ticaretle birlikte yeni bir sınıfın ortaya çıkışı sanayi toplumunu ortaya çıkarmıştır

(TİB, 1975, s. 38). Bu yeni sınıfın yani burjuvazinin ortaya çıkması, üretim biçiminin yeniden örgütlenmesine neden olmuştur. Kişiler önceden evlerinde üretim yaparken şimdi üretimi bir işverenle birlikte yapmaktadır. Üretim biçimlerinin değişmesi ile birlikte geniş aile kavramının yerini sanayi toplumla birlikte anne, baba ve çocukların oluşturduğu çekirdek aile kavramı almıştır. Çekirdek aileyi modern aile tipi olarak da adlandırabiliriz. Modern aile tipi, Freud sayesinde anlam kazanmıştır. Çekirdek aile tipi Avrupa da ortaya çıkmıştır. Poster Burjuva ailesinde bireyler arasındaki ilişkiyi şöyle tanımlamaktadır; Burjuva ailesinde ilişkiler katı cinsel rol bölüşümü tarafından düzenleniyordu. Koca, ailesinin geçimini sağlayacak sermayeye sahip olduğu için ailedeki egemen otoritedir. Kadın ise kocasının toplumsal statüsüne uygun düşecek şekilde, evdeki hizmetkârların yardımıyla evin düzeni, temizliği ve dekorasyonu ile ilgilenmektedir. Koca, kadının bağımlı olduğu özerk bir varlık, özgür bir vatandaş olarak düşünülüyordu. Kadın ise benlik duyguları kocalarının dünyadaki konumundan kaynaklanan görece varlıklarıdır. Evliliğin en önemli mutluluk aracı çocuklarıdır. Aile tarihi, çocuklara çok önem veriyordu ve yeni olan ihtimamla yetiştiriyordu. Bu anlamda burjuvazi sınıfı çocukları yeniden değerlendirdi ve daha anlamlı hale gelmesini sağladı. Bu yeni annelik sevgisi kadınlar için doğal olduğu düşünüldü. Kadınlar çocuklarına sadece sevgi vermediler, aynı zamanda çocukları yetiştirdiler. Böylece kadınlar daha önce görülmemiş bir şekilde eve kapatıldılar; çevrelerinde meydana gelen büyük politik ve ekonomik dönüşümler bir yana bırakarak çocuklarına bakıp büyütme, evin bakımını sağlama ve kocalarına yemek hazırlayarak servis yapmaları gerekiyordu (Poster, 1989, s. 200). Bu metinden de anlaşılacağı üzere ‘ev hanımı’ ve ‘ev kadını’ kavramı burjuva ailesinin oluşumuyla başlamıştır. Ayrıca feodal dönemde başlayan patriarka ideolojisi kapitalizm döneminde de devam etmiştir. Evde oturan ev bakımını üstlenen kadınlar olduğu gibi, ev dışında çalışan kadınlarda vardı. Buda aile yapısını çözmüştür ve bozulmasına yol açmıştır. Bu dönemde bazı kadınlar iş hayatına atılmaya başlamıştır.

Engels, Lenin ve Marx ‘*Kadın ve Aile*’ kitabında kapitalist dönemde sanayide ve tarımda çalışan kadınları incelemiştir. Ama bu incelemeler doğrudan kadın sorunuyla ilgili değildir. Tamamen tarihsel gelişimin akışı içerisinde incelenmiştir. Genel olarak Kadın ve Aile kitabında kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikten bahsedilmektedir. Klasik Marksist feministlere göre; kapitalizm kadınları baskı altına almıştır. Kadın emeği ücretsiz emektir ve ev işlerinin (ücretsiz emeğin) ücretlendirilmesi gerektiğini düşünürler. Yani aile konumunda erkek burjuvazi ise kadın proletaryadır. Aslında eskiden kadın emeği erkek emeğiyle aynıydı. Cins ve yaş farklarının işçi sınıfı için artık toplumsal geçerliliği yoktur. Yalnızca, yaş ve cins farklarına göre farklı giderlere yol açan emek araçları vardır (Marx, Engels ve Lenin, 1979, s. 17). Bu toplumlarda erkek egemenliği devam etmektedir. Sanayi sonrası toplum ile birlikte kadının konumu değişmiştir. Değişimin sebebi ise ikinci dünya savaşında erkeklerin yerini kadınların almasıydı. Böylece kadınlar meslek edinen ve düzenli gelir elde eden gruplar haline gelmiştir. Mesleği olmayan, gelir elde etmeyen ve ücretsiz emek ile çalışan kadın ise ev hanımı olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca kadınların iş hayatına girmesi ataerkil toplumu altüst etmeye başlamıştır. Kadınlar için ev işi hem düşük statülü bir iş hem de kapitalizmin işleyişine dayalı bir meslektir. Buna bağlı olarak Bora, ev kadınlığı kavramını şu şekilde açıklamıştır; O öncelikle ev kadınlığı kavramını tarihsel bir konuma bağlamaktadır. Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla ev ve iş yerinin ayrılması, evin ekonomi dışında bir yer haline gelişi, ekonomi ile ilişkilendirildiğinde de ancak tüketicilik konumu son yüz elli- iki yüz yıllık tarihin bir sonucudur (Bora, 2021, s. 59). Yukarıda da bahsedildiği gibi önceden de ev işleri ve çocuk bakımı yine kadınlar tarafından yapılmaktaydı. Ama orada kadının yaptığı, inek sağmak, örgü örmek, tohum ekmek vb. işlerin hepsi aile ekonomisine katkı sağlıyordu. Günümüzde bu durum değişti. Bu işler günümüzde de yaşamsal öneme sahip olduğu halde ev işi ücretsiz diğer işler ücretli olduğundan ‘üretken işlere’ yeni bir statü eklendi ve ‘üretken olmayan’ işlerin önemi küçümsendi (Gittins, 1985, s.

41). Böylece ev ve iş arasında bir ayrım meydana geldi. Bu ayrım yapay bir ayrımdır. Ev ve aile tamamen kutsallaştırılmıştır. Evde olup bitenler tamamen gizli, özel ve görünmez bir hale gelmiştir. Bu da kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği artırmış, kadınlar için ideal mesleğin ev kadınlığı olarak tasarlanmasına yol açmıştır.

1.2. Ev Kadınlığı

Ev kadınları hakkında ilk sosyolojik incelemeleri yapan Ann Oakleydir. Oakley'in *Ev İşlerinin sosyolojisi ve Ev kadını* (1974) adlı eseri konuyu anlamamız bakımından önemlidir. Oakley bu eser sayesinde ev kadınlığına dair bulgularını Marshall şöyle tanımlamaktadır; "Ev kadınları, evde yaptıkları çeşitli işler karşısındaki tatmin ve tatminsizlik duyguları, evin temiz ve düzenlilik standartlarını korumak için yapılan rutin işler, bu işleri yapan kadınlarının kendilerine bakışı, gün içinde yapılan işlerin monotonluğu, parçalılığı ve hızı (çalışma koşulları), ev kadınları arasındaki toplumsal etkileşim, ev işi yaparken kendini ödüllendirme (*iş memnuniyeti) ve tüm bu ev işleri konusunda değişik toplumsal sınıflarda görülen farklılıklar ve benzerlikler hakkında birçok sorun gündeme getirilmiştir" (Marshall, 2021, s. 222).

Oakley bu çalışmasında, ev kadınlarının memnuniyetsizliğini ve tatmin olamama gibi olumsuz duygular içinde olduğunu dile getirmiştir. Oakley, "ev işlerinin, kadının eş veya anne rolünün doğal bir uzantısı değil başlı başına bir meslek olarak anlaşılması gerektiğini dile getirmektedir" (Antikson, 2017, s. 318). Oakley'e göre; "Kadınların evine bağlılığı, öğrenilmiş yoksunluk ve uyarılmış boyun eğdirme döngüsüdür" (Antikson, 2017, s. 319). Oakley, bu sözü ile ev işlerinin bir sömürü biçimi olduğunu ifade etmektedir. Kadınlar için ev işi, hem düşük statülü bir iş hem de kapitalizmin işleyişine dayalı bir meslektir. Liberal feminist olan Taylor ve Mill ev kadınlığı kavramını açıklamasa da, eserleri olan "*Kadınların Vatandaşlık Haklarının Tanınması*", "*Evlilik ve Boşanma Üzerine İlk Denemeler*" ve "*Kadınların Köleleştirilmesi*" adında yazılan feminist yazıları, ev kadınlığına dair önemli tespitler ortaya koymuştur. Taylor ve Mill kadınlarla erkekler arasında eşitlik kavramına önem vermiştir. Taylor ve Mill, kadınlarla erkeklerin eşitliği konusunda hemen hemen aynı fikirde olsalar da bazı noktalarda fikir ayrılığı yaşamışlardır. Örneğin; "*Evlilik ve Boşanma Üzerine İlk Denemeler'de*" Taylor erkekle kadının çocuk yetiştirmedeki rollerine dair geleneksel varsayımları kabul etmiştir. Mill, ise aksini söylemiştir, böylece geleneksel varsayımları kabul etmemiştir. Ama diğer eserlerinde ki düşünceleri aynıdır. Taylor, bir kadının ev içinde (annelik-ev kadını) çalışmakla ev dışında çalışmak arasında seçimin yanına üçüncü bir şık eklemenin gerektiğini düşünmektedir. Aile gelirin katkıda bulunabilen iyi eğitilmiş bir kadının kocasından daha fazla saygı göreceğini ve eş olarak muamele edileceğine işaret etti. Bunun yalnızca kadınlara değil, bir bütün olarak topluma da faydalı olacağını; kendi ailesinin ahlaki gelişimine engel olabilirdi (Mangan,2020, s. 71). Kısaca Taylor kadınlar annelik ve ev kadınlığı rollerine bir meslek eklemek zorunda olduğunu dile getirmiştir. Yani Betty Frieda 1957'de Amerikalı beyaz, eğitilmiş ve ev kadınlarının üzerinde bir araştırma yaptı. Bu kadınlar ekonomik açıdan iyi olmalarına rağmen, sürekli mutsuz ve memnuniyetsiz içindelerdi. Bu kadınlar sorunlarını açıklayamıyordu. Bu yüzden Frieden bu mutsuzluk duygusuna, adı olmayan sorun dedi. Buna ilişkin bulgularını 1963'te "*Kadınlığın Gizemi*" kitabını yayımladı. Bu kitap yayımlandıktan birkaç ay sonra, Eşit Ücret Yasası yürürlüğe girdi. 1966'da Fridan ve diğer feministlerin desteğiyle Ulusal Kadın Örgütü (NOW) kuruldu. Bunun dışında, Marksist çalışmaların ev kadınlığı sosyolojisine katkısı paha biçilemez. Çünkü Marksist çalışmalar ile birlikte ev içi emek ve ev ücreti kavramı sorgulanmıştır. Bu kavramlar dışında annelik, ev, ev içi iş bölümü, evlilik, aile ve ataerkil kavramları önemlidir. Marksizm'in kadın sosyolojisine katkısını sorgulamak gerekir. Öncelikle burjuva ailesinin ortaya çıkmasıyla, kadının konumu değişmiştir. Buda yeni sorunları ortaya çıkarmıştır.

1.3. Marksizm’de Kadının Konumu ve Aile

Marksizm, Karl Marx, Friedrich Engels ve Vladimir Lenin fikirleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Marksistlere göre aile, din, kültür, ideoloji gibi yapıları etkileyen ve bu toplumsal olayları değiştiren temel araç, ekonomidir. Bu yaklaşıma ‘‘indirgemecilik’’ diyebiliriz. Marx, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı* (1957) eserinde maddi hayatımızın üretim şekli, yaşama sürecimizin toplumsal, zihinsel ve siyasal biçimini etkilediğinden bahseder; Gelişmelerinin belirli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. İktisadi temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altüst eder. ... Burjuva üretim ilişkileri, toplumsal üretim sürecinin en son uzlaşmaz karşıtlıktaki biçimidir – bireysel bir karşıtlık anlamında değil, bireylerin toplumsal varlık koşullarından doğan bir karşıtlık anlamında; bununla birlikte, burjuva toplumun bağrında gelişen üretici güçler, aynı zamanda, bu karşıtlığı çözüme bağlayacak olan maddi koşulları yaratırlar (Marx,1979, s. 25-26). Marx toplumsal olayların değişimini ve gelişimini üretim biçimleriyle açıklar. Toplumun gelişimi veya değişimi tarihsel bir süreçtir. Avcılık toplumdan tarıma, feodal toplumundan da modern topluma ulaşılmıştır. Modern toplumda iki büyük sınıf vardır; Burjuvazi ve Proletarya. Burjuvazi, üretim aracı elinde olan sınıflardır. Proletarya ise emek gücü ile çalışan sınıflar olarak ayırmaktadır. Bu iki sınıf sürekli çatışır ve sonunda dayanışması azalan burjuvazi kaybeder, dayanışması artan veya sınıf bilinci gelişen proletarya ise kazanır. Marx ve Engels eserlerinde, tam olarak kadın sorunundan bahsetmez. Ama Marx ve Engels’in görüşleri, birçok feministe esin kaynağı olmuştur. Öncelikle Marx’a göre, kadın ve erkek yoktur, sınıflar vardır. Demir Marksist düşünce ve kadın arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır; Marksist düşünce içerisinde sınıf bilinci büyük önem taşımaktadır. Marksizm’in temelde iktisadi açıklamalara büyük önem verdiği için kadın sorunu da dahil birçok sorun iktisadi sürecin bir fonksiyonu biçiminde ele alınmalıdır. İktisadi konumun siyasal alana aktarılmasında kilit rol üstlenen sınıf bilinci Marksizm’in kadın sorununa bakış açısını da büyük oranda biçimlendirmektedir (Demir, 1996, s. 42).

Marx ve Engels’in *Kadın ve Aile* (1976) eserinde kadın ve erkek arasındaki sınıf ayırımı bahsedilmektedir. Aile konumunda erkek burjuvazi ise kadın proletaryadır. Böylece erkek kadın üzerinde egemendir. Engels bu durumu şöyle özetlemektedir: Günümüzde, erkek çoğunlukla, hiç değilse varlıklı sınıflarda, ailenin dayanağı olmak ve onu beslemek zorundadır. Bu durum ona hiçbir hukuksal ayrıcalıkla desteklenmeyi gereksinmeyen, egemen bir otorite kazandırır. Aile içinde, erkek burjuvadır; kadın proletarya rolünü üstlenir.(...) Erkeğin kadın üzerinde egemenliğinin özel niteliği, bu iki cins arasında gerçek bir toplumsal eşitlik kurma zorunluluğudur. Bütün bunlar kendilerini, ancak erkekle kadın eşit hukuksal haklara sahip oldukları zaman apaçık göstereceklerdir. O zaman görülecektir ki, kadının kurtuluşunun ilk koşulu, bütün kadın cinsinin yeniden toplumsal üretime dönmesidir. Bu koşul, karı-koca ailesinin, toplumun iktisadi birimi olarak ortadan kaldırılmasını gerektirir (Marx, Engels ve Lenin, 1979, s. 88-89). Buradan da anlaşılacağı gibi toplumdaki eşitsizliğin asıl kaynağı, üretim biçimidir. Böylece Marksistlere göre proletarya’nın (kadın) burjuvaziyi (erkek) devirmesi gerekir. Ancak o zaman kadın, eşit haklara sahip olabilir. Marx ve Engels’in bu fikirleri Marksist ve Sosyalist feministleri ortaya çıkarmıştır. Marksist Feminizmin temel sorunu kadınların ev işiyle harcadığı emek ve sömürü ilişkisidir. Klasik Marksist Feministlerden önemli isimlerden birisi Evelyn Reed ‘dir. Reede göre kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik ancak kapitalizm bitince sağlanacaktır. Reed’in teorisi tatmin edici olmayınca Marksist Feministler kadınların evde yaptıkları işe odaklanmışlardır. Margaret Benston yemek, temizlik ve çocuk bakımı işlerini toplumsallaştırmaksızın kadınları üretici işgücüne dahil etmenin, baskı altındaki kadınları daha da kötüleştirceğini ileri sürdü.

Kadınlar işlerini ücret karşılığında hem ev içinde hem de ev dışında yapmaları kadınlar için ilerleme olacağı konusunda ısrar etmektedir (Tong ve Botts, 2021, s. 134). Böylece kadınların bu ev işlerini belli bir ücret karşılığında yapması kadınları ileri konuma getireceğini düşünmektedir. Dalla Costa ve Selma James Benston'un ev işinin toplumsallaştırması fikrini kabul ediyordu ama kapitalist bir toplumda kadınların erkeklerle aynı ücreti alabilmesi için, toplumsallaşmaya gerek yoktu. Onun yerine kadınların evdeki işinin karşılığında erkeklerinin işverenleri kadınlara ücret ödemesi, sorunu ortadan kaldıracığını ileri sürmüştür. James, ücretli emeğin olduğu dünyada kadınların ev işine ücret verilmemesini, ekonomik nedenden çok politik olarak görmektedir. Bu yüzden James kadınların işini görünür kılmak bütün sınıfsal birliği sağlamak olduğunu düşünmektedir. Dalla Costa da James gibi düşünmektedir. Ama ev işinin veya ev emeğinin toplumsallaşması gibi bir şey olmamıştır. Marksist ve sosyalist feministlere göre: Kapitalist toplumların yanı sıra sosyalist toplumlarda da neden ev işinin kadınlar işi olarak görüldüğümü salt ekonomik koşullarla açıklanamayan pek çok Marksist feminist, açıkça tüm kadınlar aynı cinsiyet sınıfına –yani, birinci (erkek) cinse hizmet etmek için var olduğu düşünülen ikinci (kadın) cinse- mensup olduklarından ev işinin tüm toplumlarda kadınlara tahsis edildiği sonucuna vardır (Tong ve Botts, 2021, s. 137). Bu sorunun hala çözüme kavuşmaması ataerkil yapının kapitalizmle ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Iris Marion Young ve Heidi Hartman ataerkil yapıyı birçok yönden eleştirmektedir. Young ve Hartman kapitalizm ve ataerkil yapı birlikte çalıştığını söylerler. Bu iki sistem, kadının gücünü baskılar ve kadını ikincil konuma atmak için birlikte çalışmaktadır. Sonuç olarak, Marksist feministlerin hayal ettiği ev iş ücreti gerçekleşmemiştir.

1.4. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet

Toplumda kadın ve erkekte beklenen roller, davranışlar, duygular ve faaliyetler farklıdır. Bu farklılıkların nedenini araştıran birçok çalışma yapılmıştır. İlk önce cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımı üzerinde durulmuştur. Kadınlar ve erkeklerden beklenen rol ve davranışlar konusunda farklı görüşler söz konusudur. Bu görüşler biyolojik temelli olan farklılıklar cinsiyet (sex) ile adlandırılırken, kültürel farklılıkları toplumsal cinsiyet (gender) olarak adlandırılmasının gerekliliğini vurgulayan görüşlerdir. Elbette bu terimlerinin ayrılmamasına ilişkin görüşlerde vardır. Erkek ve kadın farklılığımız ve belirlenmemiz sosyo-kültürel bir olgudur. Bu da toplumsal cinsiyet olarak tanımlanabilir. Böyle bir olguya ihtiyaç duyulmasının nedenini şöyle açıklayabiliriz: Biyolojik-anatomik (üreme anatomisine dayalı) temelli olduğu düşünülen cinsiyet ile toplumsal temelli olduğu varsayılan cinsiyet (*gender*) birbirinin karşıtı olarak düşünülmüş, “toplumsal cinsiyet” de bundan hareketle kavramlaştırılmıştır. Kültürel olarak kadını ve erkeği toplumsal bir kadına ve erkeğe dönüştüren kategoridir toplumsal cinsiyet (Saygılıgil, 2016, s. 9-10). Yani bu ayrımın asıl amacı bedensel cinsiyet ile kültürel olan cinsiyeti kavramlaştırmaktır.

Biyolojik yaklaşıma göre, kadın ve erkek arasındaki cinsiyet farklılıklarının biyolojik faktörlere veya özelliklere bağlı olduğunu söylemektedir. Kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılığa cinsiyet farklılıkları şeklinde adlandırabiliriz. Bu farklılığı üreme organlarına, hormonlara ve beyin yapısına göre açıklanmaktadır. 19.yüzyıların ortalarında ise, yüksek zihinsel işlemlerin merkezi olarak görülen ön beyin loblarının erkeklere kıyasla kadınlarda daha küçük ve daha az kıvrımlı olduğu, buna karşılık algılama gibi daha basit zihinsel süreçlerin merkezi olarak kabul edilen yan lobların kadınlarda daha büyük olduğu ileri sürülmüştür. Daha sonra ileri sürülen bu görüşünün tersine, kadınlarının beyinlerin ön loblarının büyük, ama yan loblarının küçük olduğu belirtilmiştir. Bazıları bu cinsiyet farklılıklarının fetüsün beyinde de görülebildiğini ileri sürmüştür (Dökmen, 2017, s. 48-49). Bu görüşe kadın ve erkek arasındaki farklılığı kadın ve erkeğin beyin işlevlerindeki farklılığa bağlamıştır. Beyin performansının erkekler de daha üstün olması matematikte başarılı

olmasına yol açmıştır. Biyolojik yaklaşım erkek ve kadın arasındaki bir diğer farklılık ise hormonlardır. Yapılan araştırmalar sonucunda genetik mekanizma ve hormonal aktive sonucunda erkeksi veya kadınsı davranışlar gösterdiğini belirtilmiştir. Sosyal davranışın biyolojik süreçlerden ve genetik faktörlerden ortaya çıktığını ileri süren disiplin dalına sosyobiyojoloji denir. Bu bilim dalına göre toplumsal cinsiyet rolleri, insan türünün hayatta kalmasını ve neslinin devamını sağlamıştır. Sosyobiyojoloji ile ilgili kanıtlar saldırganlıkla ilgili biyolojik incelemeler sonucunda gerçekleşmiştir. Mesela erkeklerin kadınlara göre daha saldırgan olması, cinsiyet hormonlar ve özellikle testosteron ile ilgilidir. Böylece kadın ve erkek arasındaki üreme fonksiyonları, kişilik oluşumuna, annelik ve babalık özelliklerine ve eş seçme davranışını etkilemektedir. Simone De Beauvoir biyolojik veriler hakkında şunları söylemektedir; Anasoylu ilkel toplumlarda babanın gebelikle bir alakası olmadığı düşünülmekteydi. Atalardan gelme embriyonların canlı tohumlar olarak ana karnına sızdığı düşünülmüyordu. Patriyarkanın gelişiyle birlikte baba kendi soyu üzerinde hak iddia edebilirdi. Annenin ise tohumu taşıdığı için semirttiği kabul edilebilir. Ama yaratan yalnızca babadır (Beavivor,2 022:1/s. 47). Burada Simone De Beauvoir, kadın ve erkek rollerinin yapısının toplumdaki topluma ve tarih yapısına göre değiştiğini ifade etmektedir. Yani biyolojik bir yaklaşımı desteklemez ve eleştirir. Roller biyolojik farklılıklara bağlı olarak toplum tarafından, inşa edilmiştir. Toplumsal dünya, bedeni cinsiyetlendirilmiş bir gerçeklik, cinsiyetlendirici görüş ve bölünme esaslarının taşıyıcısı olarak inşa eder. Alginın bu bedenselleşmiş toplumsal programı, dünyadaki her şeye en başta da bedeninin kendisine, onun biyolojik gerçekliğine uygulanır. Erkeklerin kadınlar üzerindeki keyfi, tahakküm ilişkisine kök salmış mitsel bir dünya görüşünün esaslarına uygun olarak, biyolojik cinsler arasındaki farklılıkları inşa eden bu programdır. Bu tahakküm ilişkisinin kendisi de işbölümü vasıtasıyla toplumsal düzenin gerçekliğine kazanmış durumdadır (Bourdieu, 2015, s. 22-23). Bourdieu burada, cinsiyetler arasındaki farklılığı toplumsal dünya inşa etmiştir şeklindeki görüşüyle, biyolojik verilere karşı çıkan bir tutum sergiler. Erkeğin kadına tahakküm gerçekleştirdiği yer kadın bedenidir.

1.5. Feminizm Kavramı

Feminizm kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören bir doktrin olarak tanımlanır. 18.yüzyıl sonlarında ortaya çıkan feminizm kavramı Latince’de kadın anlamına gelen femine kavramından türemiştir (Sevim, 2005, s. 7). Feminizmin tarihsel süreci, üç dalgaya ayrılmaktadır. Bu ayrımın nedeni, kadınların farklı istekleri ve amaçları olmasıdır. Birinci dalga feminizmi, 19. yüzyılın ortasında ABD ve Avrupa’da gündeme geldi. Köleliğin kaldırılması feminizmin doğmasına sebep olmuştur. İlk feministler çoğunlukla orta sınıf kadınlar için eğitimde, siyasette veya hukukta hak talep ettiler. Birinci dalga feminizm esnasında liberal feminizm düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu feminizm 19.yüzyılın ortasından 1950’lere kadar sürmüştür. Liberal feministlerin temel konusu eşitliktir. 1945’ten sonra gelişen ve değişen düşüncelerden dolayı ikinci dalga feminizm daha radikal bir boyutta ulaşmıştır. İkinci dalga feministler, hem cinsellik, din, iktidar gibi konuları ele almış, hem de kültürün ve toplumun kadınları nasıl değiştireceğine ve özgürleştireceğine ilişkin görüşler ortaya koymuşlardır. Simone de Beauvoir İkinci Cinsiyet adlı eseri ile ikinci dalga feministlerinin düşüncelerini etkilemiştir. Bu dönemde liberal feministlerle birlikte radikal feministlerde ortaya çıkmıştır. Liberal Feministler büyük, toplumsal ve baskıcı gruplardı. Ama bunun aksine radikal gruplar küçük, kişisel odaklı, baskıcı olmayan, işbirlikçi ve kız kardeşlik güçlüdür tutumunu benimsemiştir. 1980’lerden sonra Üçüncü dalga feminizm ortaya çıkmıştır. Bu akım kesişimsellik, Queer teori, heteroseksüel norm, eşcinsel cinsellik ve siyahi kadınlar konularını öne çıkarmışlardır. 1980’li ve 1990’lı yıllarda siyahi kadınların önemli meseleleri ortaya çıkarmasıyla beyaz kadınların feminizm üstündeki etkisi kaybolmuştur. 2012’de dördüncü feminizm dalgası gelişmeye başlamıştır. İngiliz Feminist

Laura Bates, kadınların gündelik cinsiyetçilik deneyimlerini paylaşabildiği çevrimiçi forum olan, Everyday Sexism Project'i kurar. Böylece feminizm internete yayılmaya başlar.

1.6. Ev Kadınlığı ve Medya

Günümüzün en önemli ve etkili alanlarından biri medyadır. Medya kavramı radyo, televizyon, gazete ve basın yayın organlarını kapsayan bir olgudur. Ayrıca medya bireylerin toplumsallaşmasında, rolleri öğrenmesinde ve kimlikleri oluşturmadaki katkısı büyüktür. Böylelikle birey rollerini medya ile anlamlandırır. Dünder toplumsal cinsiyet ve medya ilişkini şu şekilde açıklamaktadır; Gündelik yaşamın parçası olan kitle iletişim araçları toplumsal cinsiyete ilişkin kalıpların yeniden üretilmesine ve rollerin şekillenmesine katkıda bulunmaktadır. Televizyon hedef kitleyi en fazla etkileme gücüne sahip araçlardan biridir. Çünkü hem göze hem de kulağa hitap etmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri sosyalleşme sürecinde yeniden öğrenilen ve üretilen bir olgudur. Reklamlar da ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü söylemleri topluma, kültüre ve zamana hitap etmektedir. Günümüzde özellikle toplumsal değişimin hız kazandığı toplumlarda toplumsal cinsiyet rollerinde de değişim yaşanmıştır. Ayrıca kadınlık ve erkeklik kalıpları da yeniden sorgulanır hale gelmektedir (Zeybekoğlu Dünder, 2012, s. 123).

Medya, sadece toplumsal cinsiyet rollerini değiştirmez veya etkilemez. Aynı zamanda medya toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretmektedir. Bu durumu şu şekilde açıklayabiliriz; Kitle iletişim araçları (geleneksel gazete, televizyon, radyo, kitap vs.) ile günümüzde kullanıcı türevli içeriğe dayalı internet, sosyal medya platformları ve genel olarak dijital medyada yer alan metinler, genellikle ataerkil ideolojiyi yeniden üretir ve topluma sunar (Şener, Çavuşoğlu ve Irklı, 2016, ss. 164). Genel anlamda medya bize idealleştirilmiş bir kadın ve idealleştirilmiş bir erkek gösterir. İnsanlarda medya tarafından sunulan rolleri alır ve ideal bir toplum oluşturur. Günümüzde televizyonun önemi azalmış yerini sosyal medya almıştır. Sosyal medya araçları da kadınların rollerini yeniden şekillendirmektedir. Aktaş sosyal medyanın insanlar üzerindeki etkisini şu şekilde değerlendirmiştir: Sosyal medyanın gün geçtikçe daha fazla birey tarafından kullanılıyor olmasından yola çıkarak bu alanın önemli bir parçası olan bloglar ve facebooktaki paylaşımlara baktığımızda kadınlar tarafından moda, güzellik ve makyaj teknikleri, seyahat, dekorasyon, yeme-içme tarifleri, diyet ve annelikle ilgili soru ve sorunların paylaşıldığı bir alan olarak kullanıldığını görmekteyiz. Kullanıcısına istediği ve merak ettiği konularda fikir beyan etmeye ve yorum yapmaya imkân tanıyan, kendi yaşam alanından kesitler sunan ve bunlar hakkında takipçilerinden yorum paylaşmakta, kişisel önerilerden merak uyandıran konulara kadar geniş bir yelpazede paylaşımlarda bulunan bir tablo sunmaktadırlar. (Aktaş, 2019, ss. 259). Böylece, Kadınlar medyanın çeşitli alanlarında kendi seyredilişlerini seyrederek, bir yandan da onlardan talep edilen “ideal” kadının ne olduğu” gösterir (Saktanber, 1993, ss. 212 akt. Uğurlu, 2013, ss. 9). Böylece ev kadınları kendilerine gösterilen ideal kadın profilini takip eder ve ona göre davranmaktadır.

2. Ev Kadınlığına İlişkin Literatür

Ev kadınlarına dair yapılan çalışmalar sosyal medya, aile içi problemler ve görünmez emek üzerine yapılmıştır;

Çetin ve Edis (2022) bu çalışmada tüm dünyada hızlanan dijitalleşmenin etkisiyle sosyal medya kullanıcısı olan ev kadınlarının sosyal medya pratiklerini ve alışkanlıklarını belirlemektir. Batıda ki ev kadınları vakitlerini en çok Whatsapp, Instagram ve Youtube sosyal medya platformlarında geçirmektedir. Bu çalışmadaki en önemli bulgulardan biri genç ve eğitim düzeyi düşük ev kadınlarının birçok sosyal medya hesabını kullandığının tespit edilmesidir. Katılımcılar arasında yaş, gelir düzeyi ve okuryazar farkı gözetmeksizin hemen hepsi sosyal medya kullanmaktadır. Ev kadınlarının sosyal medyayı kullanma nedenleri iki kategoriye ayrılmıştır; Evli kadınlar el örgüsü, çocuklarının eğitimi ve bakımı gibi

yeteneklerini geliştirecek sayfaları takip ettikleri belirlenmiştir. Bekar kadınlar ise, kişisel gelişimine katkı, film izleme vb. nedenlerden dolayı sosyal medyayı kullanmaktadır. Ev kadınlarını sosyal medya platformlarına iten temel faktörün ne olduğu ve bu platformları kullanmaya teşvik eden kişi/kişilerin olup olmadığı sorusuna genel cevaplar şöyledir; sosyal medyayı dünyada hemen herkes yaygın kullandığı görüşü ortaya çıkmıştır. Teşvik eden kişiler ise, yakın çevresi olarak belirlenmiştir. Sosyal medyada geçirilen zaman aralığı ise 2-7 saat aralığında kullanılmaktadır. Ayrıca ekonomik ve medeni durum, eğitim düzeyi, ikamet ettiği mahalle gibi faktörler ev kadınların tüketim alışkanlıklarını etkilemiştir. Ev kadınları genelde dezavantajları yerine avantajlarına dikkat etmektedir.

Yeşilsoy ve Arslanoğlu (2022) çalışmasının amacı, ev kadınlarının yaşadıkları aile içi problemleri ve bu problemlerin ev kadınlarındaki fiziksel ve psikolojik etkilerini belirlemektir. Ev kadınlarının çoğu aile içi problemleri, maddi sorunları, sağlık problemlerini, ev işlerinin karşılıksız kalmasını sorun başlığı olarak belirtmişlerdir. En önemli problem ise eşler arasında yaşanmakta çoğu ev kadını kendini yetersiz hissetmektedir. Stres ise ve kadınlarında ortak noktasıdır.

Karakaya (2018) çalışmasında kadınların ev içi emek (ücretsiz emek) konusunda gösterdiği çabayı ve bu çabanın kendisi tarafından nasıl algılandığını irdemiştir. Sonuç olarak, hiçbir maddi değer taşımadan ev işlerini yapan kadınlar sevgi gibi nedenlerden dolayı emek harcamaktadır. Harcanan bu emek kadınlar tarafından hayatının bir parçası olarak algılanmaktadır. Ev kadınlarının yaptıkları bu ev işleri görünmez emek olarak değerlendirilmektedir. Görünmez olmasına rağmen ev kadınları bu işleri her gün düzenli olarak yapmaktadır.

3. Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi; teorik dayanağı olan gerçekliğin karmaşık doğasını anlamak ve inşa etmek çabasıdır. Yani amacı sosyal dünyayı anlamak için öznellikleri yorumlayarak oluşturmaktır (Kümbetoğlu, 2017, s. 24). Araştırmanın amacını gerçekleştirmek yani olguyu anlamak için derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu çalışma Kayseri’de yaşayan ev kadınları üzerine yapılmıştır. Demografik özellikleri ortak olan grubu temsil ettiği için amaçlı örneklem seçilmiştir. Kümbetoğlu amaçsal örnekleme şu şekilde aktarmıştır: “Niteliksel araştırma örneklemini araştırma amacına dayanan ve belirli kriter veya özelliğe göre belirlenen birey ya da gruplardan oluşur” (Black,2022,s.61, akt. Kümbetoğlu, 2017, s. 99). Çalışmada Etik Kurul izni alınmıştır. Çalışmada 23 kadın ile görüşülmüştür. Görüşmeler 4 Şubat-30 Nisan 2023 tarihleri arasında yapılmıştır. Veriler gözlemler ve mülakatlar sonucunda toplanmıştır. Veri toplama yönteminde görüşme formu olduğu için ve görüşme sırasında farklı sorular da sorulduğu için yarı yapılandırılmış veri toplama tekniği kullanılmıştır. Araştırma kadınların evinde yapılmıştır. Veriler için ise bazı görüşmeler katılımcılardan izin alınarak ses kaydına alınmış, ses kaydına izin vermeyen katılımcılar için ise kısa notlar tutulmuştur. Görüşmecilerin demografik özellikleri Bulgular ve Yorum bölümünde ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.

4. Bulgular ve Yorum

Kadınların ev içindeki deneyimlerine ilişkin bulgulardan elde edilen veriler temaları oluşturmak için kategorik biçimde toplanarak bulgular doğrudan yorumlanmıştır. Durumlar derinlemesine yorumlanarak, dört başlık altında toplanmıştır. Kadınların ev kadınlığına bakışı, aile içindeki rolleri ve ilişkileri, hiç iş bitmiyor sorunsalı ve kadınların sosyal medyayla ilişkileri olarak sınıflandırılmaktadır. Diğer başlıklar ise görüşme formundaki sorular ile görüşmecilerin ortak cevapları bir araya getirilerek oluşturulmuştur. Tablo 1. katılımcıların genel özelliklerini ele almıştır. Bu tabloda özellikle katılımcıların öğrenim durumuna ve ev kadınlığı süresine dikkat edilmiştir. Görüşmecilerin öğrenim durumu şu

şekildedir; İlkokul ve ortaokul mezunu kadın sayısı 9'dur. Lise mezunu olan kadın sayısı 8'dir. Ön lisans mezunu 3 ve Lisans mezunu 3 kişidir. Görüşülen kişiler arasından birisi 45 senedir ev kadınıdır. 20 üstü senedir ev kadını olan kişi sayısı 6'dır. 10 yıl ve üstü ev kadını olan kişi sayısı 6'dır. Diğer kadınlar ise henüz 1 ila 5 sene arasında ev kadınıdır. Kadınlar K1-K23 şekilde kodlanmıştır.

Tablo 1. Görüşme Yapılan Kadınlara İlişkin Demografik Bilgiler

Kod Adı	Yaş	Medeni Durumu	Öğrenim Durumu	Ev Kadınlığı Süresi
K1	48	Evli	Ortaokul	25
K2	40	Evli	Lise	22
K3	33	Evli	Önlisans	11
K4	26	Evli	Lise	3
K5	63	Dul	İlkokul	45
K6	31	Evli	Lise	11
K7	55	Evli	İlkokul	38
K8	32	Evli	Lisans	10
K9	28	Evli	Ortaokul	10
K10	32	Evli	Lise	15
K11	48	Evli	Lisans	26
K12	45	Bekar	İlkokul	5
K13	25	Evli	Önlisans	4
K14	32	Evli	Lisans	4
K15	25	Evli	Lise	5
K16	37	Evli	İlkokul	22
K17	31	Evli	Lise	11
K18	28	Evli	Lise	7
K19	34	Evli	Ortaokul	20
K20	34	Ayrı	Lise	10
K21	30	Evli	Lise	2
K22	37	Evli	İlkokul	8
K23	25	Evli	Önlisans	3

4.1. Kadınların Ev Kadınlığına Bakışı

Ev kadınlarına ev kadınlığı hakkında düşünceleri, ev kadını olmaktan duyduğu memnuniyeti, ev kadını olmayı tercih etme sebeplerini ve günlerinin nasıl geçtiği gibi sorular sorulmuştur. Yapılan görüşmeler sonucunda ev kadınları, ev kadınlığının meşakkatli ve zor bir iş olduğunu belirtmişlerdir. Ev kadınlığını olumlu ve olumsuz şekilde nitelendiren görüşler vardır. Ev kadınlığını olumsuz şekilde nitelendiren görüşler şu şekildedir:

‘Ev kadınlığı hakkında söyle düşünüyorum, parasız çırak gibi ne kadar çalışırsan çalış hiç göze gözükmüyor ne aylığın var ne tatilin var ne bir teşekkür eden var’ (K, Evli, 55)

Ev hanımı olmak eşler açısından çok basit görünse de gerçekten çok sorumluluğu olan zor ve sabır gerektiren karşılık beklemeden emek verilen bir iş olduğunu düşünüyorum. (K16, Evli, 37).

Kendimi bazen robot gibi hiss ediyorum. Ev kadını olmak zor bir iş. Her iş sana bakıyor. Biri bitiyor biri başlıyor (K1, Evli, 48).

Ev kadınlığını olumsuz şekilde nitelendiren katılımcıların ev kadınlığı deneyimi neredeyse 20 yıldan fazla olduğu gözlemlenmiştir. Diğer bir katılımcı ev kadınlığını meslek olarak görmektedir:

Herkes göre değişir. Ev hanımlığı asla küçümsenmemeli. Benim tercihim çocuğumu kendim büyütmem. Ev hanımlığı bir iş kadını olmak kadar zor belki daha da zor benim düşüncem bu yönde. (K21, Evli, 30)

Bazı ev kadınlarına, ev kadınlığı olumsuzluğu çağrıştırmaktadır. Buna karşın bazı ev kadınları ev kadınlığını güzel ve huzurlu olarak nitelendirmektedir. Onlara göre ev kadınlığı ne kadar zor olsa bile iyi yönleri olan bir uğraştır.

“Ev kadınlığı hakkında öncelikle çok zor olduğunu düşünüyorum. Yani çalışan bir bayandan farkı olmadığını düşünüyorum. Çünkü mesaisi bitmeyen bir süreç. Özellikle çocukları varsa bu süreç daha da uzuyor. Tabii güzel yanları da var. Ama zor yanları da var. Çünkü çok yorucu bir süreç oluyor. Ama yine de ev kadını olduğum için çocuklarımın annesi olduğum için kendimi mutlu ve şanslı hissediyorum” (K3, Evli, 33).

“Zor olduğu kadar iyi yönleri de var hani boyunca çocukların oluyor. Evin işi öyle kenara çekilip baktığında zaman evin tertemiz oluyor ve bu sana huzur veriyor. Çocuklarının huzuru eşin akşam geliyor ne bileyim. Çok güzel bir duygu. Ebbette zor yanları da var” (K6, Evli, 31).

Kadınlara ev kadını olmaktan duydukları memnuniyeti sorduğumuzda bazı kadınlar olumlu bazı kadınlar ise olumsuz cevaplar vermiştir. Ev kadını olmanın olumlu yanları olduğu gibi olumsuz yanlarının da olduğunu dile getirmişlerdir:

“Memnunum çocuklara bakabiliyorsun şimdi torunlarım var onlara bakıyorum” (K5, Dul, 63)

“Aslında evde olmak çocukla ilgilenmek uyuma saatleri ile alakalı veya esnek davranmak konusunda çok güzel ama maddi olarak veya sürekli evde olmanın verdiği bir sıkıntı olabiliyor genelde bu sıkıntıyı çevremdeki insanlar yapıyor nasılsa evde diye birçok yükler yükleyebiliyor” (K8, Evli, 32)

Bazı kadınlar memnuniyet durumunu ‘sıfır’ ve ‘hiç memnun değilim’ şeklinde dile getirmektedir. Bu görüşler şu şekildedir:

“Hiç kimse böyle bir şeyden memnuniyet duyamaz. Hepimizin sorumlulukları var çalışan kadının da var ev kadınının da var bu yüzden bazı şeylerden ne kadar şikâyetçi olursak olalım tabii ki memnun olduğumuz durumlar oluyor” (K4, Evli, 26)

“Sıfır. Ev hanımı olmaktan hiç memnun değilim. Hiçbir sosyal hayatım yok. Çocuklar, iş, güç ve temizlik” (K9, Evli, 28).

Ev kadınlarına ev kadını olma tercihlerini sorduğumuzda genelde cevapların farklı olduğunu gözlemledik. Bazı kadınlar öğrenim durumundan dolayı ev kadını olmuşlardır. Bazılarının ise hem eşi izin vermemiş hem de öğrenim durumu lise olduğu için ev kadını olmayı tercih etmiştir. Buna ilişkin cevaplar şunlardır:

“Okumadığım için ve küçük yaşta evlendiğim için ev kadını olmak zorunda kaldım” (K7, evli, 55).

“Meslek sahibi olmadığım için ve hem iş hem ev işlerini hepsini birden kaldıramazdım bana ağır gelirdi onun için ev hanımı olmayı tercih ettim” (K22, Evli, 37).

“Eşim çalışmamı kesinlikle istemiyor böylece ev kadını olmak zorunda kaldım. Tabii bide lise mezunusun bir meleğin ve dışarda çalışma imkânın yok olsa da vasıfsız eleman olacağım için haliyle zorlukları olacak” (K6, Evli, 31).

Öğrenim durumu lisans olmasına rağmen ev kadını olmayı tercih etmelerinin sebebi, eşinin izin vermemesi veya anne olmasıdır. Buna ilişkin görüşler şu şekildedir:

“Çalışma alanım olmasına rağmen çocuğuma bakabileceğim veya ortam sağlayacağım bir yer olmadığı için evde kalmak zorunda kaldım” (K8, Evli, 32).

“Öncelikle eşimin kararına saygı duydum. Çünkü ön lisans mezunu olmama rağmen eşim çalışmamı istemedi. Aslında o dönem buna ayak uydurdum ama şuan olsaydı bu duruma ayak uydurmazdım. Asla saygı duymazdım. Çünkü bir

bayan ayaklarının üstünde durabilmeli. Gerçekten ekonomik özgürlüğü olabilmeli. Yani dediğim gibi keşke saygı duymasaydım ve ev hanımı olmasaydım'' (K3, Evli, 33).

Bazı kadınların ev hanımlığını tercih etme sebebi ise kendi istekleri ve ev hanımı olmayı sevmelerinden kaynaklıdır.

''Benim okuma imkânım vardı ama çocuklarımı büyütmeyi tercih ettim. Daha cazip geldi''(K2, Evli, 40).

'' Evimin hanımı, çocuklarımın annesi olmayı ve evde uğraşmayı çalışmaktan daha çok seviyorum''(K19, Evli, 34).

Genel olarak ev kadınlarının bir günü nerdeyse hep aynı geçmektedir. Bir ev kadınına sorduğumuzda şu şekilde cevap vermişti:

''İş iş iş. Sabah kalkıyorsun evi temizliyorsun kahvaltı hazırlıyorsun. Çocukları okula götürüyorsun Sonra gün içerisinde kalan işlerini yapıyorsun çamaşır bulaşık. Sonra akşam yemeği eşim zaten 16:30 veya 17:00 da evde olan birisi. Haliyle evde geçiriyorum zamanımı. Bazen kendimi dışarıya atıp hava almak için çıktığım oluyor. Kendime vakit ayırdığım zaman dilimi fazla oluyor çünkü çocuklarım okula öğlen gidiyorlar. O şekilde'' (K6, Evli, 28).

Diğer bir ev kadını geçirdiği bir günü şu şekilde özetlemişti:

''Sabah saat 07:00 eşimi geçiriyorum. Geri yatıyorum çocuk uyanınca uyanıyorum hemen çay koyuyorum. Bir yandan kahvaltı bir yandan çocuk uğraşıyorum. Kahvaltı bittikten sonra kahvaltı masasını kaldırıyorum. Sonra evi süpür, temizle çocuğu uyut çocuk uyuyunca diğer işleri yap saat 16:00 oluyor biraz sosyal medyaya bakıyorum hemen kakıp akşam yemeğini hazırlıyorum. Eşim işten geliyor yemek yiyoruz kaldırıyorum. Dışarı çıkarsak çıkıyoruz çıkmazsak eşim TV izliyor bende hala çay falan hazırlıyorum. Sonra uyuyoruz''(K4, Evli, 26).

Ev kadınlarının, ev kadınlığını tercih etme nedenlerinin çeşitli ve farklı olduğu gözlemlenmiştir. Genel olarak katılımcılar için zor bir deneyimdir. Ama bu zorluğu bazı katılımcılar olumlu bir şekilde karşılarken bazı katılımcılar olumsuz şekilde karşılamaktadır. Ev kadınlığını tercih etme sebepleri çeşitlidir. Lisans mezunu olan daha doğru bir ifadeyle mesleği olan katılımcılar eşi veya çocukları için ev kadınlığını tercih etmiştir.

4.2. Ev Kadınlarının Aile İçi Roller ve İlişkileri

Ev kadınlarının diğer bir sorunu ise aile içindeki rolleri ve ailesiyle olan ilişkisidir. Bu sorunlar; aile içi iş bölümü, eşi ve çocuklarıyla ve eşinin ailesi ile olan sıkıntılarıdır. Hiç iş bitmiyor ifadesine dair görüşlerde bu kategoride ele alınmaktadır. Öncelikle aile içi iş bölümüne bakılacak olursa, evin tüm işini kadınların üstlendiği görülmüştür. Buna ilişkin cevaplar şu şekildedir:

''Bizim ailedeki iş bölümü ev işlerinin büyük bir bölümü benim dışarı işleri ile eşim ilgilenir. Ama bence herkes buna çocuklarımda dâhil herkes üstüne düşeni yapmalı''(K11, Evli, 48).

''Eşim çoğu zaman sorumluluğunu bilmiyor o zaman ev kadınları için çok zor bir şey oluyor. Mesela kıyafetini katlayıp dolabına koysa o sana 10 dakika vakit kazandırır. Benim erkek çocuğum var ve o babasını örnek alıyor ama babası hiçbir iş yapmazsa yarın büyüyünce oda aynısı yapacak. Mesela ben evi topladığımda hiçbir iş yapmıyor fark etmiyor bile ama babası bir gün sofrayı topladı hemen arkasından oğlum tabağı götürdü'' (K4, Evli, 26).

Bazı aileler iş bölümü noktasında aile fertlerinin kendilerine yardımda bulduklarını söylemişlerdi. Buna ilişkin görüşler de şu şekildedir:

“Biz evde 5 kişiyiz. Eşim, ben ve çocuklarım. Herkes kendi sorumluluğunu bilecek bizim evimizin kurallarıdır. Mesela eşim ben erkeğim diye hiçbir zaman kenara oturan bir insan değil. Hep bana yardım eder ve iş bölümü yaparız mesela ben bulaşık yıkıyorsam o mutlaka evi süpürür. Çocuklarımla yakından ilgilenir alışverişimizi yapar. Bayan işi diye ellemediği hiçbir iş yok diyebilirim. Birlikte bütün evimizin işini yaparız. Özellikle bana şu konuda çok destek olur eşim. Sağlık problemlerim olduğu için daha çok evimizin işinin yükünü almaya çalışıyor. Çocuklarımızda aynı şekilde tabi küçük oğlum 4 yaşında iş güç yapmayı çok bilmiyor. Ama büyük oğullarıma kendi sorumluluklarını kendi odalarını toplamaları gerektiğini aşıladık”(K3, Evli, 33).

“İş bölümünde bebeğimiz olduğu için eşimle iş paylaşımı yaparız o evi süpürüyorsa ben siliyorum”(K18, Evli, 31).

Ev kadınları eşi, çocukları ve eşinin ailesi ile zaman zaman sorun yaşamaktadır. Fakat görüştüğümüz çoğu ev kadını eşi ile yaşadığı sorunları dile getirmek istememiştir. Bir katılımcı eşi ile yaşadığı sorunu şu şekilde aktarmaktadır;

“Çocuklarım yetişkin olmaya başlıyor birisi ortaokula gidiyor diğeri ilkokul l’e gidiyor. O zaman zarflarında kızım ön ergenlik yaşıyor. Öncellikle bir çatışma yaşıyoruz bazen. Duygu ve düşüncelerimizde ve isteklerimizde o şekilde sorunlar yaşıyoruz. Eşimle tartışma konusunda da pek bir tartışma ortamı olmuyor açıkçası. Çocuklarımız etkilenir korkusu birde tartıştığında nereye gidebilirsin ki. Hiçbir yere sığmazsın yine döneceğin nokta kürekçi dükkânı. Eşimle tartıştığım zaman mutfağa giderim. Eşimde genellikle tartışmadan kaçan birisidir. Çünkü evin huzuru kaçacağını düşünüyor ve bundan etkileneceğini düşünüyor. Haliyle susmayı tercih ediyor. O haklıyken üstüne gidemiyorum. Haksızken de üzerine gitmem ama böyle büyük bir tartışma ortamlarımız olmuyor. Eşim sadece susuyor”(K6, Evli, 31).

Ev kadınlarının çocuklarıyla yaşadığı sorunlar şu şekildedir:

“Tabi eşimle ve çocuklarımla sorun yaşadığımız oluyor. Bilindiği üzere internet dediğimiz teknolojiden dolayı çocuklar ebeveynlerine çok saygı duymuyorlar. Genelde bizlere ve kurallarımıza uyum sağlamıyorlar. Asıl sorun yaşadığımız konu doyumsuz olmaları biz küçükken bize bir şey alındığında onun kıymetini bilirdik. Daha sonra kurallar konusunda sorun yaşıyoruz. (K3, Evli, 33).

“Çocuklar malum küçükler ve çok arsızlar beni çok yoruyorlar bende sürekli stresli ve sinirli olduğum için çocukları da olumsuz yönde etkiliyor. Eşimle kayda değer bir sıkıntı yok ama çocukların bütün sorumluluğu bende olduğu için içten içten kızıyorum ona”(K22, Evli, 37).

Görüştüğümüz katılımcıların çocukları genellikle 1-10 yaş aralığında olduğu için çocukların genel olarak sıkıntıları enerjik olmaları, teknolojiye bağımlılıkları ve arsız olmalarıdır. Ev kadınları genellikle eşinin annesi ile sıkıntı yaşamaktadır. Bu sıkıntılar şu şekildedir:

“Eşinizin ailesi ile yaşamak zor tabi ki. Bir yaşlıyla ilgilenmek zor. Tamam, evin bereketidir. Ama zor işte. Çünkü yaşlılar çocuk gibi oluyor. Mesela çocuğuna kızabiliyorsun ama yaşlıya kızamıyorsun. Ya da evine bir misafir geliyor. Niye geldiğini sorguluyor. Keşke gelmeselerdi diyor. Benim evimde kendisinden başkasını istemiyor. Yani sadece kendiyile ilgilenilsin istiyor. Hani oturup anlatsan anlamıyor. Bir de gençliğinde yaşadığı travmalar oluyor falan”(K2, Evli, 40).

‘‘Kayınpederim yok ama kayınvalidem ile sorunum kendimi hiç beğendiremedim benden başka herkese hayran’’ (K22, Evli, 37).

‘‘Altınlarımı alıp vermemeleri, eşimi kıskartmaya çalışıp istediklerini yaptırma çabaları tarzında sorunlar yaşıyorum’’ (K14, Evli, 32).

Günümüzde hala eşinin ailesiyle yaşayan kadınların olduğunu, sıkıntıların da hala aynı şekilde devam ettiğini görmekteyiz. Bazı görüştüğüm katılımcılar, yaşadığı sıkıntılara çözüm odaklı yaklaşığında çözdüklerini dile getirmişlerdir. Buna ilişkin görüşler şu şekildedir:

‘‘Tabi ki eşimle ve çocuğumla sorunlar yaşıyorum her ailede yaşanır ama çözüm odaklı olduğum için çok uzatmadan çözüyorum’’(K18, Evli, 28).

Ev kadınları zaman zaman psikolojik yönden sıkıntılar yaşamaktadır. Ama sorunları çözüm odaklı yaklaştıklarında sorunların çözüldüğünü ifade etmektedir. Ayrıca katılımcılar yaşadıkları sorunları detaylı bir şekilde anlatmamaktadır. Görüştüğümüz katılımcılar genellikle işin bitmemesinden yakınmaktadır. Bu da kendilerini yetersiz hissetmelerine sebep olmaktadır. Buna ilişkin görüşler şu şekildedir:

‘‘Bazen yetişememek en büyük sorunum yetersiz kaldığımı hissetmek’’ (K23, Evli, 25).

‘‘Yaşadığım sorunlar yorgunluk. Bu durum sosyal açıdan insanlarla iletişimimin azalmasına yol açıyor. Vakit ayıramıyorum sosyal durumlara. Ekonomik anlamda kendime genellikle vakit ayıramam. Evin ihtiyaçları, başka bir şey yapmamı etkiliyor. Duygusal anlamda ise her duyguyu yaşayabiliyor insan sabah üzüliyorsa akşam gülebiliyor. Hayat bu karmaşık bir duygu içerisinde oluyor insan’’ (K15, Evli, 25).

‘‘Psikolojik olarak çocuk olduğu için hemen yetiştirmek zorundaymış gibi hissediyorum çoğu şeyi. İşte çocuk uyumadan önce bazı şeyleri yapıp çocuk uyuduktan sonra kendime vakit ayırmaya çalışıyorum. Yani elbette bu sıkıntılar oluyor. Bazen kendimize vakit ayırmadığımız zamanlar da oluyor. Bazen yemek yiyemeden iş yapmak zorunda olduğumuzda oluyor. Ama bunlar sıkıntı değil, insan yaşadıkça bunlara alışıyor tabi ki’’ (K4, Evli, 26).

Görüştüğümüz katılımcılar psikolojik sıkıntılardan sonra hiç iş bitmiyor ifadesini sık sık kullandılar. Bu yüzden görüştüğümüz bazı katılımcılara hiç iş bitmiyor ifadesini sorduk. Katılımcılar için hiç iş bitmiyor ifadesi şu anlama gelmektedir:

‘‘Çok doğru olduğunu düşünüyorum. Çünkü insan evde olduğu süre zarfında sürekli iş yapmak zorunda kalıyor. Ve sürekli iş yapıyor. Kalabalık ailelerde bu daha fazla oluyor. Günlük ihtiyaçlarını karşılamadan sürekli bir çaba halinde oluyor’’ (K8, Evli, 32).

‘‘Hiç iş bitmiyor sözü bana çok şey ifade ediyor çünkü benimde öyle hiç işim bitmiyor sürekli evde işle haşır neşir oluyorsun gerçekten çok anlam ifade ediyor ve hiç iş bitmiyor’’ (K7, Evli, 55).

Böylece hiç iş bitmiyor ifadesi ev kadınlar arasında yaygın kullanılan bir ifade olduğu gözlenmektedir. Ev kadınları zaman zaman ekonomik yönden sıkıntı yaşadıklarını bunun için ev kadınlarının da belli başlı bir ücreti olması gerektiğini düşünmektedirler.

‘‘Ev içerisinde çalışan kadın olarak yaşadığım hisler ekonomik bir beklenti olmadan sürekli çalışmak, emek harcamak, yerine göre de duygusal olarak kırılabilirlik hissediyorum’’ (K16, Evli, 37).

‘‘Ben mesela bir dönem network yapmaya çalıştım ama bunun çok fazla yapıldığını gördüm. İnternet alışverişi zaten çok fazla oldukça daha fazla zorlaştırıyor. Mesela evde yapabilecek diğer iş paketleme işi ama bu asla ve asla karşılığını bulamıyor. Çok cüzi miktarlarda yapılıyor ve çok haksızlık olduğunu düşünüyorum. Yani tabi ki evde oturduğumuz için güzel bir iş yapıp ücret kazanmak isterdim evimin bütçesine bir katkıda bulunmak isterdim. Evde

çalışıyorsun ama bir karşılığı yok. Yani bir karşılığı olmadan yani en düşük saati söyleyeyim sabah 07 den akşam 23'e kadar mesai içindesiniz. Hani evdeki herkes sizden çok fazla şey bekliyor. Fazla mesai yapıyorsunuz ama ücret olarak bir karşılığı yok. Hatta bazen teşekkürü bile yok. Ama elbette parasal bir karşılığını isterdim''(K3, Evli, 33).

Ev kadınlarının dışarıda ücretli bir işte çalışan kadınlara karşı bakışı genellikle olumlu yöndedir. Ve çalışan kadınları takdir ettiklerini söylemişlerdir. Bazıları ise dışarda çalışan kadınların durumunun zor olduğunu hem evde hem işte çalıştıklarını söylemişlerdir. Çalışan kadınların ekonomik özgürlüğü olduğu için onlara saygı duymaktadırlar. Bununla alakalı bazı yorumlar şöyledir:

''Çalışan kadınlara çok saygı duyuyorum. Çünkü sabahtan akşama kadar bir işte çalışıyorlar ve geldikten sonra da mesai bitmiyor. Evde de çalışıyorlar. Eğer çocukları varsa onlarla uğraşıyorlar. Ev işleri derken baya zorluk çektiklerini düşünüyorum. Yani çalışan kadınların, ev hanımlarına bakarak meşakkatleri çok. O yüzden saygı duyuyorum''(K3, Evli, 33).

''Çalışan kadın ileri dönük hayatını garantiye almış demektir günlük hayatta eşine ve çocuklarına maddi destek sağlayarak aile bütçesine katkı sağlaması çok güzel bir durum''(K20, Ayrı, 34).

Bir ev kadını kendini çalışan kadınlarla karşılaştırarak şu sözleri söylemiştir:

Mesela biz de evde çalıştık boş durmadık ama tabi ki emeğimize bir karşılığı alınmıyor. Birde ailem yaptığım işi de beğenmiyor çalışsaydık bundan iyiydi. Ev kadınlarının bir kıymeti yok açıkçası. Mesela çalışan kadınların işi de zor. Çünkü o hem iş yerinde çalışıyor hem de evde çocuklara bakıyor yemek yapıyor. Ama eline geçen maddi bir imkânı var. Hem de hayatı bize göre biraz düzenli yani'' (K2, Evli, 40).

Yaptığımız görüşmeler sonucunda; ev kadınlarının tek sosyal aktivitesinin komşuları ve arkadaşları ile oturup çay ve kahve içmek olduğu gözlemlenmiştir.

''Komşularım ve arkadaşlarımla aram çok iyi çok sosyal bir insanım. Çocuklu arkadaşlarımızla genelde dışarı çıktığımda çocukların oynayabileceği bir cafe ortamında görüşüyoruz onlar vakit geçirip eğlenirken bizde kahvelerimizi içip sohbet etmeye eğlenmeye vakit buluyoruz''(K13, Evli, 25).

''Dedikodu. İki tane komşum var onlarla çok iyi anlaşıyorum. Bütün komşularım aram iyidir ama belli başlı görüştüğüm iki komşum vardır. Arkadaş ortamı olarak gittiğim geldiğim bir arkadaş ortamım yok. Ya da vakit geçirdiğim pek bir arkadaşım yok açıkçası. Bir elim var arkadaşım olarak''(K6, Evli, 31).

Bazı ev kadınları iş yapmaktan komşuları ve arkadaşları ile de görüşmemekte sosyal medya aracılığıyla iletişim kurmaktadır.

''Uzun zamandır hiçbir arkadaşım ile bir araya gelmedim. Zaten oturduğum yerde kimseyi tanımıyorum. Mesela dün arkadaşlarımla lise oturması vardı ama gitmek istemedim. Çünkü bazı arkadaşlarımla çocukları hastaydı ve hasta olduklarını bile bile arkadaşlarımla buluştum. Ben böyle şeylerden çocuğum olduğu için uzak duruyorum. Arkadaşlarımla telefonda iletişim kuruyorum. (K4, Evli, 26).

4.3. Sosyal Medya ve Ev Kadını

Sosyal medya artık insanların en önemli iletişim araçlarından biridir. Ev kadınları günlerinin hatırı sayılır bir kısmını sosyal medyada geçirmektedir. Görüştüğümüz katılımcıların çoğu sosyal medyanın iyiye kullanıldığında iyi, kötüye kullanıldığında kötü

olduğunu düşünmektedir. Bazı katılımcılar da sosyal medyanın yararlı olduğunu düşünmektedir. Sosyal medyaya ilişkin görüşler şu şekildedir:

‘‘Sosyal medya doğru kullanıldığı zaman güzel ama sürekli boş şeylere bakmak hem sağlığımız açısından zararlı hem vaktimizden alır’’ (K23, Evli, 25).

‘‘Sosyal medya yararlı bence haberleri oradan öğreniyorsun, kim ne yapmış oradan takip ediyorum. Ev hanımları için çok iyi bence el işlerini oradan sergileyebiliyorlar, yaptığı yemekleri de oradan satabiliyorlar o yüzden düşünürsek çok yararlı’’ (K12, Bekâr, 45).

Ev kadınları sosyal medyada en çok gösterişten rahatsız olmaktadır. Katılımcılardan biri sosyal medyanın avantajlarını ve dezavantajlarını şöyle anlatmıştır.

‘‘Sosyal medyanın iyiye kullanıldığında iyi kötüye kullanıldığında kötü olduğunu düşünüyorum. Avantajları; benim gibi ev hanımı olan çocukları olan anneleri takip ettiğimde hastalık, eğitici aktivite gibi yararlı şeyler görüyorum. Özellikle çocuk doktoru ve eğitilmiş annelerden güzel öneriler görüyorum. Yine aynı şekilde ev hanımı olup evde kendi ördüğü oyuncağın ya da yaptığı anahtarlık, magnet gibi şeylerin reklamını rahatlıkla yapıp geçim sağlanabildiğini düşünüyorum. Dezavantajları; günümüzde yine özentilik ve gösteriş o kadar yaygın ki herkes bir şeylerin reklamı derdinde ve imkanı olan olmayan herkes bir yarış halinde bu çok yanlış bence. Onun eşi onu aldı ya da oraya götürdü bunu yaptı gibi şeylerle kendi evlerinde sorunlar çıkardıklarını yakın çevremde çok görüyorum bence bu çok yanlış’’(K13, Evli, 25).

Bazı ev kadınları sosyal medyayı sevmediğini ve hatta kullanmadığını dile getirmektedir.

‘‘Sosyal medya kullanmıyorum. Çünkü vaktim yok temizlik yapmaktan. Ama bence hiçbir avantajı yok sosyal medyaya sabah akşam girdikleri zaman ne temizlik yapabilirler ne bir şey. Özentilik ve nefis şeyi başlıyor. Benim neden bu eşyam yok diyorsun neden benim eşim bana kolye almamış diyorsun’’(K9, Evli, 28).

Bir ev kadını instagramda takip ettiği bir fenomene özendiğini dile getirmiştir.

‘‘Bir fenomen kadın var mesela kadının kocası karısına çok yardım ediyor. Onları izlediğim zaman storylerine baktığımda kıskanıyorum. Adam mesela karısı yemek yaptığı zaman çocuğuna bakıyor. Ama biz hem çocuğa bakıyoruz hem de yemek yapıyoruz. Mesela o adam karısını gezmeye götürüyor sürprizler yapıyor. Hediyeler alıyor. Bu sefer sen kendini değersiz hissediyorsun sosyal medyanın kadınlara bir avantajı yok’’ (K4, Evli, 26).

Sosyal medyanın ev kadınlarına faydası olduğu gibi özentiyi de beraberinde getirmiştir. Bu özentilik ev kadınının kendini değersiz hissetmesine hatta yetersiz hissetmesine neden olmaktadır.

Sonuç

Kayseri’de yaşayan ev kadınlarıyla yapılan bu araştırma, ev kadınlarının yaptıkları işten finansal kazanç elde etme ve emekli olma arzularını ortaya koymaktadır. Bulgular, ev kadınlarının ev kadınlığını tercih etme nedenlerinin çeşitli sosyoekonomik, kültürel ve kişisel faktörlere dayandığını göstermektedir. Özellikle aile içi sorumluluklara, çocuk bakımına ve ev işlerine daha fazla zaman ayırma isteği, bu tercihi şekillendiren başlıca etkenlerden biridir. Çocuk bakım hizmetlerinin yüksek maliyetleri de bazı ailelerin, ekonomik açıdan bir ebeveynin evde kalmasını daha avantajlı görmesine yol açmaktadır. Toplumsal ve kültürel normlar da ev kadınlığı tercihinde önemli bir rol oynamakta, bazı toplumlarda ev kadınlığı geleneksel cinsiyet rolleri bağlamında bir sosyal beklenti olarak kabul edilmektedir. Aynı

zamanda, eğitim ve istihdam olanaklarının kısıtlı olduğu durumlarda, ev kadınlığı zorunlu bir seçenek haline gelebilmektedir.

Aile içi iş bölümüne ilişkin bulgular ise, ev kadınlarının çoğu zaman aile bireylerinden, özellikle eş ve çocuklardan yeterince destek almadığını göstermektedir. Bununla birlikte, sınırlı sayıda da olsa bazı eş ve çocukların ev işlerine katkıda bulunduğu belirtilmiştir. Aile ilişkilerine yönelik değerlendirmelerde, bazı ev kadınları sorunları çözüm odaklı ele aldıklarını ifade ederken, çoğu ise yüzeysel yanıtlar vermiştir. Eşlerin aileleriyle yaşanan sıkıntılar ise açık şekilde dile getirilmiştir. Araştırma boyunca, ev kadınlarının sıklıkla “ev işleri hiç bitmiyor” ifadesini kullandıkları gözlemlenmiş, ev işlerini yetiştirme zorunluluğu içinde kendilerini baskı altında hissettikleri ve bu yükümlülükleri yerine getiremediklerinde yetersizlik duygusu yaşadıkları tespit edilmiştir.

Sosyal medyaya ilişkin görüşler ise farklılık göstermektedir. Bazı katılımcılar, sosyal medyanın ev kadınlarına fayda sağlamadığını, aksine zaman kaybı olduğunu düşünürken; diğerleri, sosyal medyanın yemek tarifleri ve pratik işler konusunda kendilerine yardımcı olduğunu belirtmiştir. Genel olarak, sosyal medyanın doğru kullanıldığında faydalı, yanlış kullanıldığında ise zararlı olabileceği ifade edilmiştir.

Tüm bu bulgulardan hareketle, ev kadınlarının en büyük probleminin ekonomik bağımsızlık eksikliği olduğu anlaşılmaktadır. Ev kadınları, yaptıkları işin karşılığında bir gelir elde edememelerinin kendilerini değersiz ve yetersiz hissettirdiğini belirtmektedir. Katılımcılar, ev işleri karşılığında gelir elde etmeleri durumunda memnuniyet ve tutumlarının olumlu yönde değişeceğini ifade etmişlerdir. Ekonomik özgürlük ve ücret konusu ev kadınları için büyük önem taşımakta; bu bağlamda, özellikle çalışan kadınlara duydukları özen, finansal bağımsızlık isteğinin altını çizmektedir. Sonuç olarak, ev kadınları yaptıkları iş karşılığında gelir elde etmek ve emekli olabilmek istemekte, bu gelirin onların kendilerini daha değerli hissetmelerine katkı sağlayacağını düşünmektedir.

Kaynakça

- Aktaş, G. (2019). Günümüz toplumlarında anneliğin değişen biçimlerini sosyal medya kullanıcıları üzerinden değerlendirmek. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36(2), 253-27.
- Atkinson, S. (Edt.). (2017). *Sosyoloji kitabı*. (T. Göbekçin, Çev.). Alfa Yayınları.
- Aydın, G. ve Erciyes, J. C. (2022). Patriyarkal düzende kadın cinselliği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 313-336.
- Arslanoğlu, B. S. ve Yeşilsoy K. (2022). Ev kadınlarının yaşadıkları aile içi problemler üzerine nitel bir araştırma. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 337-358.
- Beauvoir, S. (2022). *İkinci cinsiyet olgular ve efsaneler cilt: 1*. (G. Acar Savran, Çev.). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bora, A. (2021). Kadınların *Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Eril tahakküm*. (B. Yılmaz, Çev.). Bağlam Yayıncılık.
- Demir, Z. (1996). *Modern ve postmodern feminist akımlar* [Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.
- Çetin, A. ve Edis, K. (2022). Ev kadınlarının sosyal medya deneyimleri: Batman Örneği. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 12-35.
- Dökmen, Z. Y. (2017). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. Remzi Kitabevi
- Engels, F. (2021). *Ailenin Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. (K. Somer, Çev.). Sol Yayınları.
- Saygılıgil, F. (2016). *Toplumsal cinsiyet tartışmaları*. Dipnot Yayınları.
- Şener, G, Çavuşoğlu, Ş. ve İrkli, H. İ. (2016). Medya ve toplumsal cinsiyet, F. Saygılıgil (Haz.), *Toplumsal cinsiyet tartışmaları* (ss. 163-183). Dipnot Yayınları.

- Fine, C. (2017). *Toplumsal cinsiyet yanılısaması**. (K. Tanrıyar, Çev.). Sel Yayıncılık
- Gittins, D. (1985). *Aile sorgulanıyor!* (T. Erdem, Çev.). Pencere Yayınları.
- Karakaya, H. (2018). Görünmez emek ve ev kadınları. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2 (1), 73-94.
- Köse, B. (2022). Geçmişten günümüze aile. N. Adak (Edt.), *Değişen Toplumda Değişen Aile* (ss. 15-38). Siyasal Kitabevi.
- Kümbetoğlu, B. (2017). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Bağlam Yayıncılık.
- Mangan, L. (2020). *Feminizm kitabı*. (A. F. Yıldırım, Çev.). Alfa Yayınları.
- Marshall, G. (2021). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınbay ve D. Kömürcü, Çev.). Sanat ve Bilim Yayınları.
- Marx, K. (1979). *Ekonomi politiğin eleştirisine katkı*. (S. Belli, Çev.). Sol Yayınları.
- Marx, K. Engels, F. ve Lenin V. I. (1979). *Kadın ve aile*. (Ö. Ünal, Çev.). Sol Yayınları.
- Önal, S. (1990). *Aile Sosyolojisi*. Ege Üniversitesi Basımevi.
- Poster, M. (1989). *Eleştirel aile kuramı*. (A. Gürsoy Tezcan, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Sevim, A. (2005). *Feminizm*. İnsan Yayınları.
- Tong, R. ve Botts, T. F. (2021). *Feminist düşünce*, (B. Sumer Aydaş, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Tüm İktisatçılar Birliği Araştırması. (1975). *Türkiye’de Kadının Sosyo-ekonomik Durumu*. Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları No: 13.
- Uğurlu, E. G. (2013). Anelik rolünün öğrenilme sürecinde medyanın yeri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(34), 1-24.
- Zeybekçioğlu Dünder, Ö. (2012). Toplumsal cinsiyet rollerinin televizyon reklamlarına yansımaları, *Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyologlar*, 5(1), 121-136.

Extended Summary

A family is a group of people connected by blood, sexual or legal ties. The family changes over time. In other words, as society changes, the family also changes. Thus, the family institution is divided into extended family and nuclear family. Extended family is a type of family where relatives such as grandparents, aunts and uncles live together. The nuclear family is simply a unit or an institution consisting of mother, father and children. The position of women in the family has undergone many changes from past to present. The reason for this is the change in social values. When we come from the past to the present, we can clearly see the change in the position of women in the family. With the emergence of industrialization, significant differences emerged between men and women in terms of social roles. Thus, the concept of "housewife" has become a concept created by industrialization. With industrialization and urbanization, women are divided into women who work with paid labor power and women who work with unpaid labor power. Some problems arise for women working with unpaid labor power. These problems are based on gender inequality between men and women. The reason for this inequality is society. In other words, society treats men and women separately and imposes different responsibilities. In this study, we intend to understand the problems experienced by housewives by addressing the role they play in their domestic life, their sociological situation, their interaction with their circle of friends and social media. Thus, in the sociological dimension of housewifery, it is necessary to understand how the mother's relationship with her child and her husband is. In addition to these, women who spend a lot of time at home experience a socialization through social media. In addition, organizations such as neighborly relations, golden days or friend meetings are also effective in the socialization of women. In this study, we will try to discover how women socialize and the factors that affect their socialization. The study will be associated with Marxist Feminist theory. This theory emerged under the influence of the theories of Friedrich Engels and Karl Marx. By associating the factors related to the roles played by housewives with this theory, the answer to the question "I wonder if these women today would see housewifery as a problem if they worked for a wage?" will be sought.

In this research conducted with housewives, the results regarding housewives' thoughts about housewifery, their relationships within the family and their roles in the division of labor within the family, and how housewives use social media are as follows; Reasons for choosing housewifery: Reasons such as education level, spouses not allowing it, being a mother and the woman choosing to be a housewife and take care of her children. It has also been observed that although housewives have negative views about housewifery, they also have positive views. Regarding negative views, some women see themselves as robots or apprentices. Some women stated that housewives should not be underestimated and that being a housewife is a professional profession. They also said that in the division of labor within the family, as much as housewives are helped,

there are also children and spouses who do not help and do not accept their responsibilities. However, although the number is limited, some wives and children help housewives. When it comes to housewives' family relationships, some women stated that they resolved the issues by taking a solution-oriented approach. But generally the problems were not explained, rather they expressed how they were and what they did in a superficial way. Only the problems experienced with the spouses' families were expressed very clearly. That's why one of the biggest shortcomings in our research was that housewives did not meet with their husbands. We observed that housewives always have an obligation to do housework, they try to complete the existing work, and when they cannot do enough, they feel like they are inadequate. The information we get about housewives on social media is superficial. Because most of the interviewed participants do not use social media enough to kill the day, their results are limited. Because most women here are mothers, the topic they discuss most with their children is social media. That's why social media is a platform where housewives feel uncomfortable and even perceived as showing off. According to housewives, social media is good when used well and bad when used badly. The point we worry about for housewives is the economy. Because there are opinions that if housewives earn income from their work, their satisfaction and attitudes will change. Housewives want to feel valued and have an income to be rewarded for their efforts. They see their labor as invisible labor. Finally, participants frequently used the expression "the work is never finished" during our interviews. This revealed the sociological dimension of our study.

Bağı, R. Dinç, C. (2024). Yeşilburç mübadillerinin saklı türküleri, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 403-420.

YEŞİLBURÇ MÜBADİLLERİNİN SAKLI TÜRKÜLERİ*

Resul BAĞI**
Ceren DİNÇ***

Öz: Türkiye-Yunanistan arasında gerçekleşen mübadele, her iki ülkede de yaşayan insanlar için zorlu geçmiştir. Yaşanan zorunlu göç nedeni ile evlerinin, hayatlarının, yaşam biçimlerinin de değiştiği bir süreç olmuştur.

Osmanlı egemenliğinde yaşayan fakat nüfus oranı olarak Ege bölgesinde, özellikle Yunanistan'da yoğunlaşan Rumlar 19.yy da etkisini yoğun olarak hissettirmiştir. Rumlar, Osmanlı devletine karşı ayaklanmalar başlatmış ve ardından büyük devletlerin desteğiyle hâkimiyet alanlarını sürekli genişletmişlerdir.

30 Ocak 1923 tarihinde sözleşme imzalanmış ve bu protokolle Yunanistan'da yerleşik Müslümanlar ile Türkiye'de yerleşik Ortodoks Rumların zorunlu göçü ön görülmüştür. Mübadele esnasında insanlar dış etkilerin karşısında savunmasız kalmış ve dışlanmışlardır. Ayrıca, mübadele sürecindeki Müslümanlar ile mülteciler arasındaki sorunun nedeni, mültecileri barındırma ve besleme yükümlülüğünün Yunanistan'daki Müslümanların büyük bir kısmının yaşam koşullarını zorlaştırmış olmasıdır. Mübadillerin nakil sonrası iskânlarının sağlanması, o zamanın şartları göz önüne alındığında ciddi bir iskân sorununu gündeme getirmiştir. Hükümetlerce mübadeleyle gelen göçmenlerin ihtiyaçlarını sağlayabilmek amacıyla çeşitli hazırlıklar yapılmıştır.

Bu nedenle Rumlardan kalan yerleşim yerlerini oturulabilir hale getirmek, hayatlarını sürdürebilmeleri için 13 Ekim 1923'de Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştur.

Bu çalışmada 1923-1924 mübadele sonrası Niğde İli Yeşilburç (Tenei) Köyü'ne göç eden mübadillerin yaşamış oldukları zorluklarına tanıklık eden kişiler tarafından sosyal, kültürel ve ekonomik hayatları veriler ışığında sunulmuştur. Mübadillerin yerleşmiş oldukları Yeşilburç köyüne gelenek ve göreneklerini taşımışlar ve çeşitli Rumca şarkılarını dile getirmişlerdir. Bu da günümüze kadar gelmiştir. Niğde ilindeki mübadillerin halen kültürel varlığını sürdürdüklerinin sergilenmesi açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mübadele, Tenei, Yeşilburç, müzik kültürü, derleme

HIDDEN SONGS OF THE YEŞİLBURÇ EXCHANGED POPULATION

Abstract: The exchange of population between Turkey and Greece was difficult for the people living in both countries. It has been a process where their homes, lives and lifestyles have changed due to forced migration.

The Greeks, who lived under Ottoman rule but concentrated in Greece and the Aegean Region, made their influence felt intensely in the 19th century. They revolted against the Ottoman Empire and in the following periods, they constantly expanded their areas of dominance with the support

* Ceren DİNÇ'in lisans bitirme tezinden türetilmiştir.

** Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, resulbagi@gmail.com

 ORCID ID: 0000-0002-9325-2455

*** Öğrenci, cerenn.ddinc@gmail.com

 ORCID ID: 0009-0000-2803-5676.

of the great powers. A contract was signed on January 30, 1923, and with this protocol, the forced migration of Orthodox Greeks settled in Turkey and Muslims settled in Greece was envisaged. During the exchange process, people were left defenseless against external influences and were excluded. The reason for the tension between refugees and Muslims during the exchange process is that the obligation to feed and shelter the refugees made the living conditions of the majority of Muslims in Greece difficult. The transfer and settlement of the exchanged people brought up a serious settlement problem, considering the conditions of the period. Various preparations have been made by governments to meet the needs of immigrants coming through exchange.

For this purpose, the Ministry of Exchange, Reconstruction and Settlement was established on October 13 in 1923 in order to make the settlements left by the Greeks habitable and to enable them to survive.

In this study, the social, cultural and economic lives of the immigrants who migrated to Yeşilburç (Tenei) Village in Niğde Province after the 1923-1924 population exchange were presented in the light of data by people who witnessed the difficulties they experienced. The immigrants, who has survived to this day brought their traditions and customs to Yeşilburç village, where they settled and sang various Greek songs.

Keywords: Population exchange, Tenei, Yeşilburç, music culture, compilation

Türkiye-Yunanistan arasından yapılan mübadele antlaşması sonucunda zorunlu göçe maruz kalan Rumlar birçok illere göç etmiştir. Her iki ülkede mübadele süreci ve mübadele sonrası mübadiller için oldukça zor geçmiştir (Acar Ata, 2017, s. 6). 30 Ocak 1923'te Lozan'da Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan "Nüfus Mübadelesi Sözleşmesiyle; İstanbul ve Batı Trakya dışında, Türkiye'de yerleşik Müslümanların zorunlu mübadelesi öngörülmüştür. 18 Ekim 1912 tarihinden sonraki göçleri de kapsayan bu sözleşmeyle, iki ülkeden yaklaşık iki milyon insan doğdukları torakları terk etmek zorunda kalmıştır (Kuzucu, 2015, s. 11).

Bu çalışma kapsamında Niğde'nin Yeşilburç (Tenei) köyü ele alınmıştır. Araştırmada Yunanistan'dan Yeşilburç köyüne, zorunlu göçe maruz kalan insanların yaşamış olduğu sıkıntılar, gelenek görenekleri ve beraberinde getirmiş oldukları ezgileri incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı Yeşilburç köyüne göç etmek zorunda olanların, gerek göç yollarında gerek yeni yerleştirildikleri mekânlarda yaşadıkları sıkıntılar, göç hikâyeleri ve bu yaşanmışlardan oluşan ezgileri tespit etmek amaçlanmıştır. Ayrıca göçmenlerin kültürleri, gelenek görenekleri ve günümüzde devam ettirdikleri ritüelleri, türküleri, ninnileri hakkında derleme çalışmaları yapmak amaçlanmıştır.

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ve gözlem tekniği kullanılmıştır. Çalışma kapsamında yaklaşık 10 kez Yeşilburç köyüne gidilmiş ve ileri yaşlardaki köylüler ile görüşmeler sağlanarak seslendirdikleri türkü, ninni ve ağıtlara ait ses ve görüntü kayıtları alınmıştır.

1. Mübadele Zamanı Ve Mübadillerin Geliş Süreci

1.1. Mübadele Süreci

"Türk-Yunan mübadelesi, Kurtuluş Savaşı sonrasında izlenen politikaya uygun olarak ve o dönemin savaş sonrası ağır şartları altında gerçekleşmiştir. Kurtuluş Savaşı döneminde ve sonrasında Türk olmayan tebaanın tutumu bir noktada mübadele gerekliliğini ortaya koymuştur" (Acar Ata, 2017, s. 7).

"Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan toplumlardan birisi de İmparatorluğun geneline yayılmış olan ama özellikle şimdiki Yunanistan ve Ege Bölgesi'nde yoğunlaşan Rumlardı. 19. yüzyılda etkisini yoğun olarak hissettiren bağımsızlık hareketlerinden etkilenen Rumlar, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmış ve ilerleyen dönemde büyük devletlerin de desteğiyle hâkimiyet alanlarını sürekli olarak genişletmişlerdir" (Tepealtı, 2019, s. 91). Bu genişleme, Yunan ordusunun 1919'da Anadolu'yu işgali ile doruk noktasına ulaşmış ancak 1922 yılında, Büyük Taarruz ile sona ulaşmıştır. Büyük Taarruz sonucu yaklaşık 1.000.000 Rum

Yunanistan'a göç etmiş, kalanların durumu ise Lozan Konferansı sırasında Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan bir sözleşme ile çözümlenmiştir" (Bozdağlıoğlu, 2014, s. 10).

"Rumların göçü meselesi, Lozan'da gündeme gelmiş, neredeyse yüzyıldır Türkler için süren göç olgusu son olarak 450.000 Doğu Trakya ve Makedonya Türkü için uygulanmıştır. Bu son göç karşılıklı olmuş, Anadolu'daki yaklaşık 1.200.000 Rum da Yunanistan'a göç etmiştir" (akt. Tekinsoy, 2007, s. 3).

"Lozan'daki görüşmeler sonucu Türkiye ile Batılı devletler barış imzalarken, nüfus meselesinin bir sonuca varması için de çalıştılar. Çünkü savaşların göçler şeklinde hukuki açıdan da çözüme kavuşması gerekiyordu. 1 Aralık 1922 tarihinde Lord Curzon'un çağrısı ve Nansen'in raporları sonucunda mübadele yapılması gerektiği belirlenmiştir" (Tevfik, 2014, s. 47).

"Lozan Konferansında 10 Ocak 1922 tarihinde yapılan toplantı ahâli mübadelesinin iki devlet arasında temel olarak kabul edildiği bir toplantı olmuştur" (Tanin, 12 Ocak 1923 akt. Erdal, 2014, s. 127).

30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan sözleşme ve protokolle, Türkiye'de yerleşik Ortodoks Rumlarla, Yunanistan'da yerleşik Müslümanların zorunlu göçü ön görülmüş ve Mübadele sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşme uyarınca; İstanbul'daki Ortodoks Rumlar ile Batı Trakya'daki Müslümanlar hariç Yunanistan'da yerleşik Müslümanlar Türkiye'ye, Türkiye'de yerleşik Ortodoks Rumlar Yunanistan'a gönderildi." (Kuzucu, 2015, s. 11).

"Buna göre; 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren başlayacak olan mübadeleden İstanbul Rumları ve Batı Trakya Türkleri istisna olması kararlaştırılmıştır. İstanbul Rumları 30 Ekim 1918 tarihinden önce de şehremâneti sınırları içinde oturanlar, Batı Trakya Türkleri de Bükreş Muahednamesiyle 1913 yılında tayin edilen sınırın" (Tanin 15 Ocak 1923) doğusundakiler olarak tespit edilmiştir (Erdal, 2014, s. 127).

1.2. Mübadelenin Uygulanması

İmar ve İskân Vekâleti

Türkiye topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dinine mensup Türk uyruklarıyla, Yunanistan topraklarında yerleşmiş İslâm dinine mensup Yunan uyruklarının değişimi kapsamındaki sayıları yüz binleri bulan mübadilin nakil ve iskânlarının sağlanması dönemin şartları düşünüldüğünde ciddi bir iskân sorununu gündeme getirmiştir (Kanunlar dergisi, 1923, s. 109 Akt., İnan, 2014, s. 85).

21 Ağustos 1923'te Yunan işgalinden kurtulmuş vilayetlerin mebusları bir komisyon kurarak Anadolu'nun yeniden imarı konusunda bir rapor hazırladı. Hükümete sunulan onarım raporunda mübadele, iskân ve imarı da içine alacak yeni bir teşkilatlanmanın gerekliliğini belirtiyordu (Erdal, 2012, s. 70)

Ankara Hükümeti, mübadele ile gelen göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çeşitli hazırlıklar yapmıştır. Bu amaçla Rumlardan kalan yerleşim mekânlarını oturulabilir hale getirmek, üretim araçlarını temin etmek ve hayatlarını idame ettirebilir kılmak amacıyla "13 Ekim 1923'te Mübadele İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştur" (İskân Tarihçesi, 1932: 13-17 Aktaran: Tepealtı, 2019, s. 94-95) Bu vekâletin başına gelen ilk vekil Mustafa Necati Bey olmuştur.

Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin, merkezdeki teşkilat yapısı 1 Kasım 1923 tarih ve 366 Sayılı yasa ile belirlenmiştir. Bu düzenlemeye göre Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti; bir ortak müsteşarlığı (hukuk müsteşarlığı) olan iki genel müdürlükten oluşmaktadır. Bu genel müdürlükler; Mübadele ve İskân Müdüriyet-i Umumiyesi ve İmar Müdüriyeti Umumiyesi'dir (Arı, 2008, s. 31)

Nakil ve İskân: Rum emvâl-i metrûkesi (terk edilen mallar) sorunu Rumların 1914'te, Yunanistan'a göç etmeleriyle birlikte ortaya çıkmıştı. Rumlar, göç ederlerken yanlarına aldıkları eşyaların dışında satabildiklerini satıyorlar, satamadıklarını da terk ediyorlardı. Göçle

birlikte ortaya çıkan bu sorun karşısında hükümetin takip edeceği politikalar zaman içinde belirlenecekti. Çünkü göçün yaşandığı ilk zamanlarda göç edenlerin geri dönüp dönmeyecekleri ile Müslüman ve Rum göçü sorununun halledilmesi konusunda Yunan hükümetiyle nasıl bir karara varılacağı belli değildi. Bu konulardaki gelişmelere göre hükümet, göç eden Rumların terk ettiği malların nasıl idare edileceğine karar verecekti (Efiloğlu ve İvecan, 2010, s. 126).

Türk Hükümeti, kışın mübadillerin naklinin zor olacağından ve hemen üretici durumuna geçemeyeceklerini düşündüklerinden mübadillerin taşıma işine baharda başlamayı planlıyordu. Ancak, Müslüman mübadillerin Yunanistan'daki baskılar ve içinde buldukları kötü durumdan dolayı bir an önce Türkiye'ye getirilmesine karar verildi (Erdal, 2012, s. 325 Aktaran: Sapaz, 2019, s. 29).

Mübadele Sözleşmesinin 5. Maddesine göre “mübadele kapsamına giren kişilerin mülkiyet haklarına ve alacaklarına hiçbir zarar verilmeyecektir”. 8. Maddeye göre ise “bu kişiler, herhangi bir vergiye tabi olmaksızın, cemaat taşınır malları da dâhil, her türlü mallarını yanlarında götürmekte özgür olacaklardır” (Bozdağlıoğlu, 2014, s. 21).

Fakat, sözleşmenin 16. maddesi uyarınca Türklerin hukuki haklarının olmasına rağmen Yunan makamları Müslümanların taşınır ve taşınmaz mallarının yarısına el koydu (Erdal, 2014, s. 131).

Bu koşullar altında, Müslüman mübadiller son derece zor şartlarda Türkiye'ye geldiler. Evlerini, mallarını, mülklerini kısa sürede değerinden ucuza satmayı başarabilenler, paralarını yolda çetelerden saklayarak güçle muhafaza edebildiler. Mal, mülk ve evlerini satmayanlar ise yanlarına aldıkları birkaç parça eşya ve kıyafetle yola çıktılar (Yıldırım, 2006, s. 181). Mübadillere gerekli bütün hizmeti vermek için kurulmuş olan Vekâletin, yapılmış olan bütün yardımlara rağmen Türkiye'ye geldiklerinde çok zorluk çektiler. Yeni yaşam yerlerine alışabilmek için çeşitli zorluklarla karşı karşıya kaldılar.

Karşılıklı mübadele edilmeleri kesinleşen insanlar hazırlıklarını yaptıktan sonra nakil işlemlerine tabi tutulmuşlardır. Göç edenler deniz veya karayolundan birini tercih etmişlerdir. Karayolu ile özellikle Balkanlardan gelen muhacirler Edirne'den Anadolu'ya giriş yapmışlar ve buradan İstanbul'a ulaşmışlardır. Gelen Müslümanlar Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin, Seyr-i Sefain İdaresi'nden kiraladığı vapurlar ile ücretsiz taşınmışlardır. Bu iş için; Gülcemal, Akdeniz, Reşit Paşa, Kızılırmak, Şam, Giresun, Ümit, Gülnihal, Bahr-ı Cedid, Altay, Gelibolu, Nimet, Canik, Millet ve Ereğli isimli vapurlar kullanılmıştır (Erdal, 2018, s. 111-139; Arı, 2000, s. 41).

1923-1930 yılları arasında mübadele kapsamında Yunanistan'dan Türkiye'ye yaklaşık olarak 463.534 kişi gelmiştir. Mübadele 1 Mayıs 1923 tarihinde başlamış 1930 yılında imzalanan Ankara Antlaşmasından sonra Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan Muhtelit Komisyon'un Kaldırılmasına Dair Antlaşma ile (9 Aralık 1933) mübadele işlemleri 19 Ekim 1934 tarihinde bitmiştir (Bozdağlıoğlu, 2014, s. 24).

1.3. Lozan Konferansında Mübadele

“Türk-Yunan savaşı sona erdiğinde Ankara hükümeti temsilcileri, Yunan temsilcileri ve İtilaf Devletleri İngiltere, Fransa ve İtalya'nın temsilcileri ateşkes görüşmesi için Mudanya'da bir araya geldiler. Böylece Ankara hükümeti ile ilk defa resmi olarak tanınmış oldu. 13 Ekim 1922'de Yunanistan'ın kabulüyle ateşkes imzalandı (Ergen, 2017, s. 6).

Nansen'in ilk çözüm teklifi, Yunanistan'daki Müslümanlarla, Anadolu'daki Ortodoksların isteğe bağlı olarak değiş tokuşudur. Ancak İstanbul'da yaşayan Rumların bu uygulamanın dışında tutulması görüşündedir¹. Nansen'in bu görüşü, Türkiye tarafından uygun görülmemiştir. İstanbul'daki Rumların değişim dışı tutulmasının kabul edilemeyeceğini

¹ Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar. Belgeler s.116

bildiren Türk heyeti, Batı Trakya Türklerinin de değişim dışı tutulmasını istememiştir (Budak, 2010, s. 135).

1 Aralık 1922 tarihli oturumda sadece mübadele konusu gündeme getirilmiş, Lord Curzon'un çağrısı üzerine Nansen'in raporu dâhilinde Türkiye ile Yunanistan arasında bir nüfus mübadelesi yapılması gereği ifade edilerek, mübadele antlaşması için alt komisyonların kurularak çözüm için kararların alınabileceği belirtilmiştir (Tanin 6 Aralık 1922 akt., Erdal, 2006, s. 40).

Nansen bu konuda hazırladığı raporu 1 Aralık 1922 tarihinde Lozan Barış Konferansı'na sundu. Nansen raporda; göçmenler için mübadele uygulamasının iyi bir çözüm olacağını belirterek Anadolu'nun ekonomik durumunun çok kötü olduğunu ve bu nedenle acilen toprakları işleyecek nüfusa ihtiyaç duyulduğunu, Yunanistan açısından ise mübadele sonucu Müslümanların gitmesiyle yerlerine gelen Rumlara iskân alanları açılmış olacağını belirtti (akt. Akça, 2008, s. 17; Arı, 2000, s. 16-17).

1.4. Göç Sonrasında Yaşanılan Sorunlar

Mübadele ile ana yurtlarından göç etmek zorunda kalan insanlar yeni yerleştikleri topraklarda büyük problemler yaşamışlardır. En büyük problem yeni vatanlarına bir türlü gitmiş oldukları yerleri beğenmemiş olmalarıdır. Göç sırasında yanlarına hiçbir şey alamadıkları için geçim zorluğu da çekmişlerdir. Bu problemlerden bazıları ile ilgili görüşler şu şekildedir;

2. kuşak mübadillerinden Havva Yılmaz

“Annem yedi ve babam sekiz yaşındayken Yunanistan'dan zorunlu yapılan göç nedeni ile ayrılmak zorunda kalmışlar. O sırada yanlarına sadece kıyafetlerinin alabilmişler. Gemiye bindirmişler. Hasta olan, ölen kişileri denize atmışlar. Çok büyük zorluklarla hayatta kalmaya çalışmışlar. İlk olarak Uluğağ köyüne, Isparta'ya ve daha sonra İzmir'e gitmişler. Buraları beğenmemişler ve Yeşilburç köyüne gelip yerleşmişler. Geldiklerinde yiyecek, içecek, kalacak yerleri yokmuş. Sonradan bir ev, bahçe vermişler ve çiftçilik yaparak para kazanmaya başlamışlar. Kendi dilleri olan Rumca'yı asla unutmamışlar. Sürekli konuştukları için bende Rumca'yı ilk onlardan öğrendim. Türkçeyi ise okula başladığımda öğrendim” (Kişisel görüşme, H. Yılmaz, 21.12.2020).

2. kuşak mübadil Adile Soylu

Savaş çıktığı zaman insanlara çok zulüm yapılmış. Eşlerini almak için tuvaletten tüneller kazıp kaçırmak istemişler. Daha sonra Atatürk Türkiye'de yaşayan Rumları Yunanistan'a göndermiş ve 1 yıl misafir olarak kabul etmiş. Yunanistan'da yaşayan Rumları ise Türkiye'ye göndermiş. “Buradaki mallara göre size gittiğiniz yerde mal verilecek” demiş. Kağnı arabaları ile yola çıkmışlar. Limana gelip gemiye binmişler. Hasta ve ölenleri gemi batmasın diye denize atmışlar. İlk İzmir'e gelmişler. Daha sonra orada yapamamışlar ve Samsun'a oradan da Isparta'ya gitmişler. Orada da yapamayınca “bizi kırmızı elmaya götürün” demişler ve Yeşilburç köyüne yerleşmişler. Mal varlığına göre ev vermişler. Paraları olmadığı için çok fazla geçim zorluğu çekmişler. Türkçe bilen de yoktu. Bende okula gidene kadar bilmiyordum. Kaydetmek istediklerinde istemedim. “Türkçe bilmeyeni almazlar” dediler diye yazıldım. Dışlandık, insanlar tarafından benimsenmedik. Tarlaya arpa, buğday ekerek para kazanmaya başladık ve yaşamımızı sürdürdük (Kişisel görüşme, A. Soylu, 30.12.2020).

Fotoğraf 1: Adile Soylu

Niğde gelişim dergisinde yayımlanmış olan, 1. kuşak mübadillerinden Fatma Erdal zorunlu göçe şahitlik etmiş ve Yalçın Afşar ile yapmış olduğu bir röportajda yaşadıklarını şu şekilde anlatmıştır.

Yalçın Afşar: Fatma Hanım mübadele başladığında kaç yaşındaydınız ve Yunanistan’da ne işle uğraşırdınız?

Fatma Erdal: Benim okuma yazmam hiç yok. Hiç okula gitmedim. Buraya geldiğimde hiç Türkçe bilmiyordum. Türkçeyi bana burada ağabeyim öğretti. Yunanistan’ın Krifçe köyünde yeni yaptığımız bir evimiz vardı. Sonra Atatürk, Türkler bu tarafa Yunanlar o tarafa diye bir emir çıkarttı. Siz biliyorsunuz savaş yaptılar, neler neler çektiler kuzum... Mübadele başladığında 6 yaşındaydım. Bizimkiler rençperlikle (çiftçilik) uğraşırlardı. Çok iyi hatırlıyorum at arabalarıyla Selanik’e gelip, bizi götürecek vapurun gelmesini bekledik.

Yalçın Afşar: Vapur yolculuğundan biraz bahsedebilir misiniz?

Fatma Erdal: Aaa vapur kocamandı, kaç kattı bilmem, ismini hatırlamıyorum, biz en üstüneydik. Yalnız bizim köy yok, her yerden gelenlerle dolup taşmış. Biz çocuğuz ya, kenardan hep denize bakıyoruz. Ara sıra çanlar çalıyordu vapurda, kampana derlerdi bizimkiler. Babama niye çan çalıyor dedim. O’da “ahh! Kızım bir emir geldi, eğer bir ölü varsa gösterin, saklamayın, hemen çarşafa sarıp denize atın diye.” Niçin? Dedim “eğer ölenleri denize atmazlarsa, uğursuzluk olurmuş ve fırtına çıkar vapur batarmış. Onun için ölen oldu mu hemen denize vermek gerekirmiş.” Durduğumuz yerden aşağı baktım. Bir kadın ölmüş, çarşafa sardılar haydi denize. Vah dedim yazık, balıklar yiyecek...

Yalçın Afşar: Niğdelilerin size yaklaşımı nasıl olmuştu geldiğinizde?

Fatma Erdal: Çok iyi sağ olsunlar. Konu komşu hemen kaynaştık. Babam çok bilgiliydi. Herkesle kısa zamanda kaynaştı. Yerli misafirler geliyordu, bize hoş geldiniz demeye. Yani çok memnunduk. Bu güne kadar yaramaz bir şey görmedik çok şükür (Niğde Gelişim Dergisi, 2007, s. 12-14)

2. Yeşilburç Köyü

2.1. Yeşilburç Köyünün Tarihi

Yeşilburç köyü, 1924 yılına kadar çoğunlukla Rumların yaşadığı, Niğde’ye 5 km. uzaklıkta şirin bir kasabadır. 30 Ocak 1923’te Lozan’da Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan “ Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi” ile İstanbul ve Batı Trakya dışında, Türkiye’de yerleşik Rum-Ortodokslar ile Yunanistan’da yerleşik Müslümanların zorunlu mübadelesi

öngörülmüştür. Yunanistan'dan Türkiye'ye toplam 500.000 Müslüman göç etmiş; bu bağlamda 600 haneli Krifçe nüfusunun tümü de göçmüştür (Kuzucu, 2015, s. 11).

Yeşilburçlular 1924 yılında Krifçe köyünden Selanik'e, Selanik'ten de "Gülcehal" Vapuru ile İzmir'e gelmişler, İzmir'de geçici bir süre kaldıktan sonra Isparta'ya geçmişlerdir. Oradan da kısa bir süre için Niğde'nin Uluğağaç Köyüne yerleştirilmiş, Uluğağaç köyünde yaklaşık bir yıl kadar kaldıktan sonra 1926 yılı başlarında Yeşilburç köyüne nakledilmiştir (Niğde İl Özel İdaresi Rölöve Raporu, 2016, s. 5). Yeşilburç Köyü 1925 yılına kadar Anadolu'da bulunan Rumların yaşadığı 300 haneli bir köydür ve adı "Tenei" olarak bilinmektedir (Kuzucu, 2015, s. 13). Niğde'deki göçmen köyleri Yeşilburç (Deni) , Ovacık, Aktaş, Misli, Tırhan, Aravan ve Fertek; ama bunların içinde en dikkat çekenini ise Yeşilburç'dur. Çünkü bu köyde halkın yüzde sekseni halen Rumca konuşabiliyor (Korat, 2001, s. 134).

2.2. Yeşilburç Köyü Gelenek ve Görenekleri

Helva Günü: Krifçe köyünde salgın bir hastalık (hastalığın kolera olduğu sanılıyor) ortaya çıkmış. Bu hastalık ani ölümlere sebep olmuş. Bir Cuma günü namaz kılmaya giden cemaat camiye giren sakallı yaşlı bir adam görürler. Yaşlı adam onlara "cemaat neden bu kadar az neden kimse cumaya gelmedi" diye sorar. Onlar da köydeki hastalıktan bahsederler. Yaşlı adam onlara "gelecek Cuma her kapıdan birer avuç irmik, yağ, pekmez toplayın ve helva yapın. Öğlen Cuma okunduktan sonra duasını okuyun ve evlere dağıtın" demiş. O günden sonra herkes hastalıktan kurtulmuş ve her yıl düzenli olarak yapılmıştır. Günümüzde de devam etmektedir (Kişisel Görüşme, A. Soylu, 30.12.2020).

Fotoğraf 2: Yeşilburç Köyü Helva Şenliği 2022 (Url-01)

2.3. Mart Geleneği:

<i>Rumca</i>	<i>Türkçe</i>
<i>Mart mart martiti</i>	Mart mart martiye
<i>Thoştı tu mart tiputa</i>	Marta bir şeyler verin
<i>Ya navği ağılığura</i>	Çabuk çıksın diye

Mart ayında soğuktan yiyecekler donduğu için, hemen geçsin sıcak gelsin bereket olsun diye yapılmış. Bu arada kapı kapı gezerken un, pekmez, yağ toplanır, lokum yapıp çocuklara dağıtılırdı (Kişisel Görüşme, A. Seber,14.01.2021). Mart ayında mübadiller beyaz ve kırmızı ipleri birbirine bağlayarak tek ip haline getirilir, daha sonra da bu renkli ip yüzük ve bilezik şeklinde çocukların el ve parmaklarına bağlardı. Yine bu şekildeki ip kız çocuklarının ayak başparmaklarına da bağlanır, böylece çocukların bir yıl boyunca kaza

geçirmeyeceklerine inanırlardı (Yılmaz, 2017, s. 50). Kaynayan suyun içine çivi atılır, yıl boyunca çamaşırların yırtılmaması için çamaşırlar bu suyla yıkanır (Kuzucu, 2015, s. 30).

2.4. Hidrellez (Şiryana): 6 ve 14 Mayıs günlerinde sabah erken kalkılır ve herkes kendi kapısının önünü süpürerek temizlerdi. Erken kalkanların işlerinin bütün yaz boyunca verimli geçeceğine inanılırdı. Ayrıca erken kalkanlar kapılarını mevsim çiçekleriyle süslerdi. Erken kalkanlar rekabet olsun diye komşularının kapılarını da çiçek ile süslerdi. (Yılmaz A. , 2017, s. 48)

Sabah erken kalkılır, kazanlar kurulur ve içine ceviz yaprağı ve gül yaprağı koyular kaynatılırdı. (gül gibi açılın bahtları, ceviz gibi sağlam olsun) O kaynayan suyla banyo yapılırdı (Kişisel Görüşme, A. Soylu, 30.12. 2020).

Yayık, su ile doldurulur ve içine mevsimin çiçekleri atılırdı. Sonra da yayığa kırmızı beyaz ip ve delikli para (yüz para) bağlanır ve bir gün bekletilir, böylece o yılın bereketli geçeceğine, bol süt ve yağın elde edileceğine inanılırdı (Yılmaz A. , 2017, s. 49).

Süt veren ineklerin boynuzuna da yine renkli kırmızı beyaz ip, delikli para ve nazar boncuğu bağlanırdı. Yaz boyunca sütü bol ve bereketli olsun diye (Kuzucu, 2015, s. 32). Bir gün önceden nohutlu ekmek yapılır, kurabiye yapılır, yumurta kaynatılır ve kırmızı olması için soğan kabuğuyla boyanırdı. Evde ne varsa alınır akrabalarla toplanıp yemek yenirdir. Oyunlar oynanıp şarkılar söylenirdi (Kişisel Görüşme, A. Soylu, 30.12.2019). Çocuklar çayırlar üzerinde üç düz, üç ters takla atarlardı. Çocukların üzerindeki hastalıklar, uyuşukluklar ve tembellikler gitsin diye (Kuzucu, 2015, s. 32).

2.5.Arife Günü: Nohuttan yapılan hamur akşamdan mayalanırdı. Arife günü sabahında saçta pişen nohut ekmeği komşulara ve akrabalara dağıtılır, kalan kısmı da ev halkı yerdi (Kişisel Görüşme, A. Seber, 14.01.2019).

2.6. Düğün ve Kına Geceleri: İlk üç gün yemekler yapılırdı. Yaklaşık iki yüz kişiye hizmet edilirdi. Yemekler yendikten sonra damat tarafı gelir ve onlara da yemek hizmeti yapıldıktan sonra gelinin başına kına yakılırdı. Herkes toplanır, hazırlık yapılırdı. Kına yakılırken ise şu şarkı söylenirdi.

Şarkının “Dua et anneciğim” sözleri bittikten sonra, gelin aynı sözleri babası ve kardeşlerine doğru yönelerek söyler (Kişisel Görüşme, Soylu, A. 14.12.2019).

İFKİŞİS

Notaya Alan: Resul BAĞI
Kaynak Kişi: Ayten Seber

İf ki şis mi ma ni
ca mu Na va lu
tu i ni sa mu
Nif ki na yi pi ra ki mu
tra ni ki ra
na ye ne nis

Şekil 1: İfkişis Nota

İfkişis Mi Manicamu

İfkişis mi manicam
Navalu tu iknicamu
Nifkim nahis pithakimu
Nayen i nenis trani kira
Nayen nenis tranon ağa
Napa nar is ta kastrana
Uriyanişis flurya na thermineyşis
Koma apopşi andama ki os taha
Taha tu yoma kaşti iki stundopum
Par ki ki tu hlarim
Par ki ki tu hlarim pyeti ki tun curvam
Pusti isis thiki mu ki puli puhi siryamu
Elati kundamu p yaşti ta malamu
Namin da par i kşenus ki mi kam i maya
Maya stu kurmimu ki kaku purapsu
Ki kaku purepsu pu ta pithirkamu
Yati nenim krivun tarğana staloni
Yati işena cupum ithan naşiparun
Taluğu strumenu korarma tu meni

Dua Et Anneciğim

Bana dua et anneciğim
Kınamı koyayım
Gelinim daha büyük çocuğum olsa
Annen büyük anne olsa
Annen büyük ağa olsa
Kestane gidip atsa
Altınlarını taksa yakıştırsa
Bu gece beraber ve yarına kadar
Yarın sabaha kadar oturun yerimde
Kaşığımı da alın
Kaşığımı da alın çorbamı da için
Yakınlarım nerdesiniz çok vardı soylarım
Yanıma gelin saçlarımı tutun
Yabancı olmasın ve kötü büyü yapmasın
Vücutuma büyü ve kötü yaşantım
Ve kayınbaba da kötü yaşamıyım
Annem neden çalgılar meydanda çalıyor
Sana canım almaya geldiler
At süslendi beni bekliyor

Tremi i yilius tremi pos na vaşilepşi
Trem ki kori tremi pos na kalvakepşi
Pata stu tarğani rikş aypan ti şela

Güneş titriyor nasıl batacak diye titriyor
Kız da titriyor nasıl binsin diye titriyor
Ayaklığa basarsın atalarsın seleye
(Kuzucu, 2008, s. 92)

Kına ertesi gün yıkanır. Daha sonra kadın tutulur ve gelini süslerlerdi. Yanaklarına ay şekli çizerlerdi. Gelin ay gibi parlasın anlamına gelirdi. Damada ibrikle su verilir, gelinin eline döker ve yüzünü ıslatır. Temiz bir havluyu yüzüne bastırır, şeklini çıkarırdı. Bunun sebebi ise, güzelliği gitmesin diye yapılırdı. Alnına Ömer Süleyman şekli çizilirdi. Ortasına da altın yapıştırırlardı. Bu şeklin uğur getirdiği bilinir. Damat ilk gece üç kere İhlas suresi okuyarak siler (Kişisel Görüşme, A. Soylu, 30.12.2020).

Ertesi gün çalgılar tutulur, şarkılar söylenir ve oynatırlardı. Gelinin ailesi, akrabaları, arkadaşları saç taramasına gider. Saç tarama sadece kadınlar arasında yapılır. Gelenler sırayla gelinin saçlarını taramaya başlar. “Saç taramanın en önemli simgesi pembe çipadır. Çipa, satenden yapılmış kenarı renkli pullarla işlenmiş yemenidir. Bu yemeniyi, pulların çoğu görülecek şekilde ve şerit halinde katlanıp gelinin alnına bağlanır,” (, 2017, s. 37) yüzü kapanacak şekilde tellerle süslenir. Gelini kırmızı yorgan serili oturağa oturturlar. Şarkılar söylenir.

2.7.Damat Traş: Bir diğer gelenekleri ise damat tıraşındır. Saç tarama âdetinde olduğu gibi damat tıraşında da damadın ailesi, arkadaşları, akrabaları gelir ve şarkılar eşliğinde damadı teker teker tıraş ederler.

Fotoğraf 1: Damat Traş

ĞAMROS

Notaya Alan: Resul BAĞI
Kaynak Kişi: Hamide Türkeli

Şi mi ra nas pros

3 nu ra nos

5 Şi mi nas primi

7 me ra

9 Şi mi ra ki

11 na ji ti

13 Ay tos mi tin

15 pirt hi ka

Şekil 2: Ğamros Nota

ĞAMROS

Şimira n'asprini mera
Şimira ki m'najiti
Aytos mitin pirthika
Ğamrem ti mana şekami
Pu şasprusa mi ğala
İ manam mi paterthika
Ki babas mu şayini
Ki babu pu mi babithevitiki
Hriso itan tu ksuraft
Ni papyu feni tu niroki ki ena tu sapuni
Ki yarthirfi ya ğligori
Fernin ta pistimala
H'tenimu htina ki fkar yiro ki ksuraft
Şernan ala triha na mi kopşis
Triha na mi kopşis apu ta malalam
Ta hu ağırazmena ena trihaki fluraki
Apu tin manicam ki apu baba ku

DAMAT

Gün doğuyor
Gün beyaz doğuyor
Bu gün kartalla keklik bir oluyor
Damadım annen seni nasıl
Böyle süt gibi beyaz yapmış?
Annem beni yürüttü
Babam da uçurttu
Ebem de doğurttu
Tıraş bıçağım altından
Biri su getirdi
Biri de sabun
Kız kardeşi de kolonyayı
Çabucak tıraş olayım diye
Biride peştamalı getirdi
Tara tarağım, tıraş et bıçağım
Saçımdan başka tel kesmeyin
Satın aldım ben bir telimi bir altına
Anacığımdan, babacığımdan
(Ergen, 2017, s. 39-40)

Tıraştan sonra damat at ile gezdirilir ve kız evine gidilir. Gelin daha evden çıkmadan önce orada toplanan ve gelini almaya gelen davetlilerin ve köylülerin önünde, kız tarafı geline ait iki adet gaz lambasını açık arttırmaya çıkarır ve damat yakınlarından birisi de lambaları belirli bir bedel ödeyerek alırdı. Ayrıca bu sırada kız tarafından olan küçük çocuklardan birisi mangal maşası ile orada oturan damadın babasına hafif bir şekilde vurur ve damadın babası da çocuğa bahşiş verirdi (Url-02).

Gelin ata binmeden önce urup, urup üzerine post, postun üzerine balta konulur ve gelin bunun üzerine basarak ata bindirilir ve damat evine götürülür. Attan inerken de yine aynı şekilde inerdi.

Urup: Bereketli olsun

Post: Ne kadar kıl varsa ömrü o kadar uzun olsun

Balta: Demir gibi sağlam olsun anlamlarına gelir (Kişisel Görüşme, A. Soylu, 30.12.2020).

3. Yeşilburç Köyü Müzik Kültürü

HRIŞİ LAMBADA

Notaya Alan: Resul BAĞI
Kaynak Kişi: Adile Soylu

Hrisi _____ lam bat ha key key _____

3
stun _____ i lu ki te lo ni

5
Tran fay di lan tran day _____ fi lam _____

7
mi ta sa ran da _____ fi la

9
Sa ran da kan _____ si _____ ha lip san

11
pa li ni o _____ si pi _____ ra

Şekil 3: Hrişi Lambada Nota

Hrişi Lambada

Hrişi lambatha keyiti stun ilu ki the loni (2)
Eçi nayğapim fronimi ki then ta fanironi (2)
Fevyis ağapimu ğlikya fevyis palığurya mu
(2)
Fevyis ki fevyi ğnomi mu fevğun ki tamyala
mu(2)
Aythona thikateşira na ştilo stin avlisu (2)
Ya nalalun pasa proği na skasun iyohtrisu
(2)
Trandayfilam trandayfilam mi ta sarandafila
(2)
Saranda kan şihalipsan palin iğo şipira (2)
Fanda şığlepu kerışı mintala ta palkarya (2)
İşi şı tun garofilo ki tala ini taklunarya (2)
Fanda şığlepu kerışı mindu baltu stu nomu
(2)
Vazun taythona ki lalun kiğo şikamaronu
(2)

Altın Kandilli Lamba

Altın kandilli lamba yanıyor güneşte parlıyor
Benim sevgilim böyle uysaldır, hiçbir şeyi
belli etmez
Gidiyorsun tatlı sevgilim, avuntum da gidiyor
Gidiyorsun, aklım başımdan gidiyor
Bülbüller bulup tuttum, bahçene yollamak için
Her sabah ötsünler, düşmanların çatlasın diye
Karanfil, karanfil, kırk yapraklı karanfil
Kırk kişi seni korusa da ben yine seni bulup
çıkardım
Bakıyorum, hep başka delikanlılarla geliyorsun
Sen karanfilsin, onlar dalların
Bakıyorum, hep palton omzuna atılı geliyorsun
Bülbüller başlıyor ötmeye, ben de seninle
Övünüyorum. (Kuzucu, 2015; s. 110)

ŞENİSTAK

Notaya Alan: Resul BAĞI
Kaynak Kişi: Ayten Tokmak

Şe____ niş____ tak____ şe____ nak şe____ nims tak şe____ na post pu____ rer

3
Pe____ ru____ tu____ ya pe ru tu yan du rop____ ri____ mu

5
Hay di ku ki____ tu ki ki____ mu mi ki ka e ye____ nan de pu mu____ mi

7
Şe____ niş____ tak____ desk şe ni____ sa____ fe lis pan de ri ma

9
El la ro____ ta ni ki____ ne na Na şı yi____ pop şa i na şen na

Şekil 4: Şenistak Nota

Şenistak şenakşe nimstak şena pospurer Perutu ya perutu yandu roprimu Haydi kuki tukikiu mumi Kikaeye nan depumumi	Ey yabancı sen yabancısın Hiç mi aklına bir şey gelmez Ben yatar uyurum kimseyi aklıma getirmem
Şemnistak desk şeni safelis panderima Ellaro taniki nena Naşiyi popşa ina şenna	Eğer evlenmek istersen gel bana sor Uzun boylu kadın alma budanmış kavağa benzer Eğer evlenmek istersen gel bana sor Kısa

Sonuç

Bu çalışmada Türk-Yunan mübadele süreci ve zorunlu yapılan göç, Yunanistan'dan Niğde-Yeşilburç Köyüne yerleşen mübadillerin, mübadele öncesi ve sonrasında yaşadığı zorluklar, kültürleri, ezgileri hakkında bir değerlendirme yapılmıştır.

30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan Mübadele sözleşme ile zorunlu göç başlamıştı. İmzalanan sözleşme sonunda gerekli hazırlıklar yapılmaya başlandı. Yunan makamlarının Müslümanların taşınır ve taşınmaz mallarının yarısına el koyması ile zor durumda kalan mübadiller evlerini, mallarını satmaya başlamıştı. Satamayanlar ise bir kaç eşya ile yaşadıkları toprakları terk etmişti. Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen birçok göçmenler farklı illere ve köylere göç etmiştir.

Niğde ili Yeşilburç Köyü de bunlardan biridir. Yeşilburç Köyü 1925 yılına kadar Anadolu'da bulunan Rumların yaşadığı 300 haneli bir köydür. 2. Kuşak mübadillerinden olan Havva Yılmaz ve Adile Soylu ile görüşme sağlamıştır. Göç olduğu zaman çok küçük yaşta oldukları için ailelerinden öğrendikleri kadar bilgi sahibi olmuşlardır. Türkiye'ye göç ettikleri zaman geçim konusunda, barınma ve yiyecek konusunda çok sıkıntı yaşanmıştır. Türkçe bilinmediği için dil konusunda da çokça sorun yaşanmış, insanlar tarafından kabul görülmemiştir. Fakat her şeye rağmen geçim sağlanmıştır. Türkçeyi öğrenmişler ama ana dilleri olan Rumca'yı da unutmamışlardır.

Helva günün, Mart geleneği, Hıdırellez, Düğünlerde saç tarama, damat tıraşı gibi geleneklerinin devamlılığını da sürdürmüşlerdir. Günümüzde de yapılmadığı görülmektedir. Özellikle helva günü şenlikleri her yıl düzeni olarak yapılmaktadır

Kaynakça

- Acar Ata, İ. (2017). *Mübadelelinin mimari tanıkları: Niğde Yeşilburç (Tenei) Köyü Fatma-İbrahim Oral Konağı örneği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Akça, Bayram (2008). Lozan Antlaşmasından sonra Muğla Vilayetine gelen Balkan muhacirlerinden iskânı meselesi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE) Güz 2008*, S. 21, 17-32.
- Arı, K. (2000). *Büyük Mübadele: Türkiye'ye Zorunlu Göç*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2014). *Türk-Yunan nüfus mübadelesi ve sonuçları*. TSA / Yıl: 18 Özel Sayı S: 3, Ocak/January 9-10.
- Budak, Ö. (2010). Mübadele Meselesi ve Lozan'da Çözümü. *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 26, 129-142.
- Efiloğlu, A ve İvecan, R. (2010). Rum Emvâl-i Metrûkesinin idaresi. *History Studies*, S. 2(3), 125-146.
- Erdal, İ. (2006). *Türkiye ile Yunanistan arasında mübadele meselesi (1923–1930)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Erdal, İ. (2012). *Mübadele/ uluslaşma sürecinde Türkiye ve Yunanistan, (1923-1925)*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Erdal, İ. (2014). Türk-Yunan nüfus mübadelesinde gayrimübadil olma konusu ve mübadeleden ıskat (çıkma) yolları. *TSA / Yıl: 18, Özel Sayı, 3*.
- Ergen, N. (2017). *1923 Türk-Yunan nüfus mübadelesi ve Yunanistan- Kriççe Köyünden, Niğde-Yeşilburç Köyüne göç eden Türklerin müzikleri* [Yayımlanmamış lisans tezi] Gaziantep Üniversitesi.
- Korat, G. (2001) Mübadele: büyük bedel. *Atlas Dergisi*, Ocak 2001, 134-135.
- Kuzucu, L. (2015). *Kriççeden Yeşilburç'a mübadil yaşamlar*. Lozan Mübadillerin Vakfı Yayını.
- Niğde Gelişim Dergisi*. (2007, Haziran). Tekten Basın Yayın Ltd. Şti., s. 12-14.
- Niğde İl Özel İdaresi Rölöve Raporu* (2016). Niğde.
- Sapaz, M. (2019). *Türk-Yunan mübadelesinin tarih yazımına yansımaları: Türk-Yunan literatürünün karşılaştırmalı analizi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Seber, A. 01.14.2019 Kişisel Görüşme. (Röportaj Yapan C. Dinç)
- Soylu, A. 30.12.2020 Kişisel Görüşme. (Röportaj Yapan C. Dinç)
- Tanin. (12 Ocak 1923, 15 Ocak 1923, 6 Aralık 1922).
- Tekinsoy, Y. E. (2007) *Türk Rum nüfus mübadelesi ve Konya* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Tepealtı, F. (2019). Lozan nüfus mübadelesi göçleri ve Türk mübadillerin iskânı. *Coğrafya Dergisi*, 91-97.
- Tevfik, İ. (2014). *Mübadele (1923'ten Bugüne Zorunlu Göç)*. İnkılap yayınları.
- Tokmak, A. 20.12.2019 Kişisel Görüşme (Röportaj Yapan R. Bağlı)
- Türkeli, H. 20.12.2019 Kişisel Görüşme (Röportaj Yapan R. Bağlı)
- Url-01 <https://www.medyahabersitesi.com/gundem/132-yillik-helva-senligi-iki-yil-aradan-sonra-yeniden-yapildi-200828>
- Url-02. (tarih yok). Silivri.tv.tr. <https://silivri.tv.tr/2021/04/01/grevena-ve-nasilic-mubadillerinin-dugun-gelenegi-aycan-yilmaz-yazdi/>. adresinden alındı
- Yıldırım, O. (2006). *Diplomasi ve göç/ Türk-Yunan mübadelesinin öteki yüzü*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, A. (2017). *Mübadillerin kültürel mirası*. Lozan Mübadilleri Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, H. 20.12.2020 Kişisel Görüşme. (C. Dinç, Röportaj Yapan)

Extended Summary

The exchange between Turkey and Greece was a difficult time for people living in both countries. Due to the forced migration, their homes, lives and lifestyles changed. The Greeks, who lived under Ottoman rule but were concentrated in the Aegean region, especially in Greece, made their influence felt intensely in the 19th century. The Greeks started rebellions against the Ottoman state and then continuously expanded their areas of dominance with the support of the great powers.

A contract was signed on January 30, 1923, and this protocol foresaw the forced migration of Muslims settled in Greece and Orthodox Greeks living in Turkey. During the exchange, people were left defenseless against external influences and were excluded. In addition, the reason for the problem between Muslims and refugees during the exchange process was that the responsibility of sheltering and feeding the refugees made the living conditions of the vast majority of Muslims in Greece difficult. The settlement of the exchangees after their transfer brought up a serious settlement problem, considering the conditions of the time. Various preparations were made by governments to meet the needs of the immigrants who came through the exchange. For this reason, the Ministry of Exchange, Reconstruction and Settlement was established on October 13, 1923, to make the settlements left by the Greeks habitable and to enable them to continue their lives. As a result of the exchange agreement between Turkey and Greece, the Greeks who were subjected to forced migration migrated to many provinces. The exchange process and the post-exchange period were very difficult for the immigrants in both countries (Acar Ata, 2017: 6). With the "Population Exchange Agreement" signed between Turkey and Greece in Lausanne on January 30, 1923, the forced exchange of Muslims settled in Turkey, except for Istanbul and Western Thrace, was foreseen. With this agreement, which also covered the migrations after October 18, 1912, approximately two million people from both countries were forced to leave the lands where they were born (Kuzucu, 2015: 11).

This study examines the village of Yeşilburç (Tenei) in Niğde. The research examines the difficulties experienced by people who were subjected to forced migration from Greece to Yeşilburç village, their traditions, and the melodies they brought with them. The aim of this study is to determine the difficulties experienced by those who had to migrate to Yeşilburç village, both on the migration routes and in the places they were newly settled, their migration stories, and the melodies formed from these experiences. In addition, it is aimed to conduct compilation studies on the cultures, traditions, and rituals, folk songs, and lullabies of the immigrants that they continue today.

In the study, semi-structured interview technique and observation technique, which are qualitative research methods, were used. Within the scope of the study, Yeşilburç village was visited approximately 10 times and interviews were conducted with elderly villagers, and audio and video recordings of the folk songs, lullabies, and laments they sang were taken.

People who were forced to migrate from their homelands through the population exchange experienced major problems in the lands they newly settled. The biggest problem was that they did not like the places they went to in their new homeland. Since they could not take anything with them during the migration, they also had difficulty making ends meet. Havva Yılmaz, one of the second generation exchangees, stated the following on this subject: “When my mother was seven and my father was eight, they had to leave Greece due to forced migration. At that time, they could only take their clothes with them. They put them on a ship. They threw the sick and dead into the sea. They tried to survive with great difficulty. They first went to Uluğaç village, Isparta and then to İzmir. They did not like these places and settled in Yeşilburç village. When they arrived, they had no food, drink or place to stay. Later, they gave them a house and a garden and they started to earn money by farming. They never forgot their own language, Greek. Since they spoke constantly, I learned Greek from them first. I learned Turkish when I started school” (Personal interview, H. Yılmaz, 21.12.2020).

Wedding and Henna Nights: Food was cooked for the first three days. Approximately two hundred people were served. After the food was eaten, the groom's family would come and after serving them, henna would be applied to the bride's head. Everyone would gather and make preparations. The following song would be sung while henna was applied.

In this study, the social, cultural and economic lives of the immigrants who migrated to Yeşilburç (Tenei) Village in Niğde Province after the 1923-1924 exchange were presented in the light of data by people who witnessed the difficulties they experienced. The immigrants brought their traditions and customs to the Yeşilburç village where they settled and sang various Greek songs. This has survived to the present day. The article is important in terms of demonstrating that the immigrants in Niğde province still maintain their cultural existence. At the same time, in this study, an evaluation was made about the Turkish-Greek population exchange process and the forced migration, the difficulties experienced by the immigrants who settled in Niğde-Yeşilburç Village from Greece before and after the exchange, their culture and melodies.

Esen, H. C. (2024). Mübadillerin ‘Sevda Türküleri’nde melankoli izleri, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 421-434.

MÜBADİLLERİN ‘SEVDA TÜRKÜLERİ’NDE MELANKOLİ İZLERİ

Hüseyin Cem ESEN*

Öz: Kök anlamı iktisadi bir temele dayanan, “malın değiş-tokuşu, bedeliyle değiştirilmesi” anlamına gelen mübadele, yirminci yüzyılın başlarında yaşanan trajediler sonucunda ödenen bedellerle birlikte insanı temel alan disiplinlerin çalışma konusu haline gelen bir olguya dönüşmüştür. Söz konusu trajedilere yol açan durumlardan birisi de güvenlik kaygısı gerekçe gösterilerek Yunanistan ve Türkiye arasında Lozan Kongresi sırasında karşılıklı anlaşmayla karara bağlanan 1923 tarihli zorunlu nüfus mübadelesidir. Bu mübadele sırasında bir buçuk milyona yakın Ortodoks Rum vatandaşı Türkiye’den Yunanistan’a, yaklaşık beş yüz bin Yunanlı Müslüman Türk ise Yunanistan’dan Türkiye’ye zorunlu göç etmiştir. Konunun trajik boyutu ise rıza ve kabul sorgulanmaksızın bir göçe zorlanmaları sonucu hayatlarının şekillendirildiği anılardan, aidiyet hissettikleri mekanlardan, kimliklerinin ve benliklerinin gömülü olduğu tüm kültürel bağlarından koparılan insanların deneyimlerinde saklıdır. Bourdieu’cu bir ifadeyle, mübadillerin zorunlu göç sürecinde ve sonrasında tüm deneyimleri, mübadele sonrasında yeni yaşantılarını sarmalayan sembolik sermayelerinin de bir parçası haline gelmiş, belirli metaforlar aracılığıyla oluşan semiyosfer üzerinden mübadillerin kültürel belleğinde kendine yer edinmiştir. Bu çalışmada, mübadillerin sembolik sermayelerinin kültürel belleğin önemli aktarım ve ifade araçlarından biri olan müzik kültürü içerisindeki dışavurumuna dikkat çekmek ve bu ifade biçiminde başvurulan metaforik anlamların melankoli kavramı etrafında tartışılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda birinci bölümde ait oldukları yerden ayrı düşerek “öteki” konumunda olan mübadillere temas edilmiş, yaşadıkları trajik deneyimlerden örnekler sunulmuştur. Ardından gelen ikinci bölümde ise, mübadillerin kültürel hafızası Bourdieu’nun sembolik sermaye kavramı üzerinden değerlendirilerek, ayrılık, özlem, gidip de dönmeme, kavuşamama, imkansız aşk temalarıyla ‘sevda türküleri’ndeki melankolik yansıması gözler önüne serilmiştir. Nihayetinde, belirli bir grubun deneyimlediği trajik olaylar, kültürel aktarım sırasında metaforik anlatımlarla toplumsal alana taşmakta, bu paylaşım sırasında imgelemdeki çağrışımlarla ortak algıya temas eden bir yapıya bürünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mübadil, melankoli, kültürel bellek, sevda türküleri

TRACES OF MELANCHOLY IN THE ‘FOLK LOVE SONGS’ OF EXCHANGED POPULATION

Abstract: The root meaning of refugee/exchanged people is based on an economic foundation, meaning “the exchange of goods, their exchange for a price” which became a phenomenon that has become the subject of study for disciplines based on humans, with the prices paid as a result of the tragedies experienced in the early twentieth century. One of the situations that led to these tragedies was the compulsory population exchange of 1923, which was decided by mutual agreement between Greece and Türkiye during the Lausanne Congress, citing security concerns. During this exchange, nearly one and a half million Orthodox Greek citizens migrated from Turkey to Greece, and approximately five hundred thousand Greek Muslim Turks migrated from Greece to Türkiye. The tragic dimension of the issue is hidden in the experiences of people who,

* Dr. Öğr. Üyesi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi. huseyincemesen@gmail.com

 ORCID ID: 0000-0002-0747-946X

as a result of being forced to migrate without questioning consent and acceptance, were separated from the memories that shaped their lives and from all the cultural ties in which their identities and selves were embedded. In Bourdieuan terms, all the experiences of the exchanged people during and after the forced migration process have become a part of their symbolic capital that surrounds their new lives after the exchange have gained a place in the cultural memory of the exchanged people through the semiosphere formed through certain metaphors. In this study, it is aimed to draw attention to the expression of the symbolic capital of the exchanged people in musical culture, which was one of the important means of transfer and expression of cultural memory, and to discuss the metaphorical meanings used in this form of expression around the concept of melancholy. For this purpose, in the first part, the exchanges who were separated from where they were belonged to and became “others/strangers” were contacted and examples of their tragic experiences were presented. In the second section, the cultural memory of the exchanged people was evaluated through Bourdieu's concept of symbolic capital, and its melancholic reflection in ‘love songs’ is revealed with the themes of separation, longing, leaving and not returning, not being able to reunite, and impossible love. Ultimately, the tragic events experienced by a certain group spill over into the social sphere with metaphorical expressions during cultural transmission, and during this sharing, they take on a structure that touches the common perception through connotations in the imagination.

Keywords: *Population exchange, melancholy, cultural memory, folk love songs*

Kültür, insanın doğa karşısında, ondan farklı olarak ürettiği etkinlikler olarak görülmekle birlikte, Edward Tylor’ın da ifade ettiği gibi “bilgiyi, inancı, sanatı, ahlakı, hukuku, örfü ve toplumun üyesi olarak insanın elde ettiği adetleri ve yetenekleri kapsayan karmaşık bir bütün” (Tylor, 2016, s. 1) olarak tanımlanabilir. Topluluğun bir üyesi konumunda olan insan, üretmekte olduğu kültürel etkinliklerle toplumsal bütüne ve onun hafızası olan toplumsal belleğe katkıda bulunarak kültürel bir kimlik olgusu inşa etmektedir. Söz konusu kültürel kimlik ise insanları/toplulukları ortak deneyimleri, beklentileri, acıları ve mutluluklarıyla bir çatıda birleştirebilen ya da ortaya koyduğu farklılık algısıyla toplulukları birbirlerinden ayıran bir yapı olarak ifade edilmektedir. Tarihsel ve sosyal bir fenomen olan iskan politikalarının yol açtığı göçler, kültürel alışkanlıkları yok edebildiği gibi kültürel kimliklerin ‘kolektivite’ ve ‘aidiyet’ kavramları etrafında mevcut hafıza üzerinden taşınmasını sağlayarak izole bir alan yaratmakta ve toplulukların geleneksel ürünlerini koruma refleksine imkan tanımaktadır. Bu göçler rıza ve gönüllülük esasına dayanmasının karşısında zorunlu biçimde, bir politika sonucu olarak uygulamaya sokulmuştur. Hatta bu uygulamaların ötesinde ise karşılıklı bir zorunluluk dayatması sebebiyle mübadele olgusu konumlanmaktadır. Kök anlamı iktisadi bir temele dayanan, “malın değiş-tokuşu, bedeliyle değiştirilmesi” anlamına gelen mübadele, yirminci yüzyılın başlarında yaşanan trajediler sonucunda ödenen bedellerle birlikte insanı temel alan disiplinlerin çalışma konusu haline gelen bir olguya dönüşmüştür. Söz konusu trajedilere yol açan durumlardan birisi de güvenlik kaygısı gerekçe gösterilerek Yunanistan ve Türkiye arasında Lozan Kongresi sırasında karşılıklı anlaşmayla karara bağlanan 1923 tarihli zorunlu nüfus mübadelesidir. Bu mübadele sırasında bir buçuk milyona yakın Ortodoks Rum vatandaşı Türkiye’den Yunanistan’a, yaklaşık beş yüz bin Yunanlı Müslüman Türk ise Yunanistan’dan Türkiye’ye zorunlu göç etmiştir. Konunun trajik boyutu ise rıza ve kabul sorgulanmaksızın bir göçe zorlanmaları sonucu hayatlarının şekillendirildiği anılardan, aidiyet hissettikleri mekanlardan, kimliklerinin ve benliklerinin gömülü olduğu tüm kültürel bağlarından koparılan insanların deneyimlerinde saklıdır. Bourdieu’cu bir ifadeyle, mübadillerin zorunlu göç sürecinde ve sonrasında tüm deneyimleri, mübadele sonrasında yeni yaşantılarını sarmalayan sembolik sermayelerinin de bir parçası haline gelmiş, belirli metaforlar aracılığıyla oluşan semiyosfer üzerinden mübadillerin kültürel-toplumsal belleğinde kendine yer edinmiştir.

Müziği sosyal bir eylem olarak kültürün organik bir parçası olarak düşündüğümüzde, kültürel kimliğin anlaşılması noktasında başat bir rol oynadığı söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında, belirli bir grubun deneyimlediği trajik olayların, kültürel aktarım sırasında metaforik anlatımlarla grubun kendi sınırlarının dışına taşarak imgelemdeki çağrışımlarla

ortak algıya temas eden tarihsel ve toplumsal bir fenomene dönüşmesi müzik ürünlerine, müzikal söylemlere de yansımaktadır. Öyle ki mübadele trajedisinin yalnızca deneyimleyenin kişisel hikayelerinde değil onların ilişki kurdukları başta gelecek kuşaklar olmak üzere tüm insanlar özelinde ortak bir hafıza oluşturması, mübadele olgusunun bireysel alandan toplumsal bir zemine dönüşerek çok daha farklı bir anlam kazanmasıyla toplumsal belleğin bir parçası olması farklı bir söylem alanı oluşturmaktadır (Karataş & Yıldız, 2020, s. 49). Söz konusu söylemlerde ortak algıya temas eden, anıları temsil edebilecek ya da yeniden yaşatabilecek metaforlara başvurulduğu görülmektedir. Acıyı damıtmada kullanılan metaforik temalardan biri de melankoli olmuştur. Temelinde ayrılık, kavuşamama özlem ve yalnızlık söylemini pekiştiren melankoli, 'sevda türküleri'nin de ana temasını oluşturmaktadır. Çalışmada, mübadillerin sembolik sermayelerinin kültürel belleğin önemli aktarım ve ifade araçlarından biri olan müzik kültürü içerisindeki dışavurumuna dikkat çekmek ve bu ifade biçiminde başvuru metaforik anlamların melankoli kavramı etrafında tartışılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda birinci bölümde ait oldukları yerden ayrı düşerek "öteki" konumunda olan mübadillerin belleklerine kazınan sürgün temasına temas edilmiş, yaşadıkları trajik deneyimlerden örnekler sunulmuştur. Ardından gelen ikinci bölümde ise, mübadillerin kültürel hafızası Bourdieu'nun sembolik sermaye kavramı üzerinden değerlendirilerek, ayrılık, özlem, gidip de dönmeme, kavuşamama, imkansız aşk temalarıyla 'sevda türküleri'ndeki melankolik yansıması gözler önüne serilmiştir.

1. Acının ve Hüznün Ontolojisi Olarak Sürgün Olgusu

Sürgün, latince 'ex' (dış, öte), 'ilium/illia' (o tarafa, o yöne) kelimelerinden (Lewis, 1891, s. 809) ve aynı anlamdaki 'exsul' kök anlamından türeyen (de Vaan, 2008, s. 196), kişiyi ya da topluluğu özellikle kamu görevi ve politik istikrar gibi nedenlerle kendi ülkesinden, yurdundan, evinden, köyünden gönderilme veya uzak tutulma durumu, başka bir yerde yaşamaya zorlanma anlamına gelir. Herhangi bir göçten ise farkı kişinin kendi isteğiyle olup olmadığı fark etmeksizin, mevcut durumun politik ya da cezaî sebeplerle meydana gelmiş olmasıdır. 'Sürgün' gönüllü, şartlara bağlı olarak ya da zorunlu bir şekilde gerçekleşmekle birlikte esasında bir olmama-bulunmama durumunu içerir; Roma'da İmparatorluk dönemiyle sıklıkla ölüm cezasının yerine uygulamaya koyulmuş ve bu yönüyle geçmişten günümüze ölümle yakından ilişkilendirilmiştir (Claassen, 1996, s. 571). Sürgün, mülteci ve diaspora ögesi olmaya benzer ancak aynı anlama gelmemektedir; günümüzde sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılsalar dahi tarihsel bir bakışla söz konusu kavramların toplumsal bilinç ve belleklerdeki imleri oldukça farklıdır. Sürgün, kişinin bir mekansızlık ve boşluk algısıyla yuvasında-evinde olmadığı sürekli bir farkındalığıyla yaşamakta olduğu, uzak bir yere yönelerek yaşadığı yere ait olmadığını hissetmesi durumudur. Sürgün bir başka yönüyle de yeni bir kurgulamadır; şiddetli bir ayrılık olayının yarattığı mekansızlık ve boşluk duygusunun mevcut yaşam öyküsü içerisinde yokluk durumu etrafında sürekli bir şekilde yeniden hatırlanmaya yönelik bir kurgulamayı da barındırmaktadır. Bu durumda anlaşılmaktadır ki sürgün kavramsal olarak uzaktaki ya da erişilmesi güç bir şeye olan yönelimi de içermektedir (Barbour, 2007, s. 293-294). Bu anlamların yanı sıra Antik Yunan döneminde demokratik bir eylem olarak tezahür eden sürgün olayı, fiziksel ve duygusal bir yıpranma durumunun ötesinde çölde açlık ve susuzluk çekerek ölmeye neden olabilecek derecede kişinin kurtulması imkansız bir duruma sokulmasını da kapsamaktaydı. Demokratik devlet, sürgünü -büyük ölçüde ölümle sonuçlanacak- bir cezalandırma biçimi ve meşru müdafaa mekanizması olarak kullanmıştır. Tıpkı Antik Yunan döneminde olduğu gibi bugün de sürgün eylemi, kişinin ait olduğu yerden fiziksel, mekânsal ve zamansal olarak ayrılmasının en güçlü paradigması olmaya devam etmektedir (Meerzon, 2017, s. 25).

Yakın tarihte bizzat kendisi de bir sürgün hayatı deneyimlemiş olan Edward Said'in, (Said, 2003, s. xiii) bilimsel ve eleştirel çalışma konularının merkezinde yer alan sürgün

konusunu yabancılaşma, nostalgia ve ölüm metaforu üzerinden açıklaması, sürgün anlatı geleneğinin bir devamı niteliğinde olması yönüyle oldukça özel bir konumdadır (Sazzad, 2017, s. 1-2). Said'in geleneksel anlatılarla örtüşen sürgün tanımlamalarından en dikkat çekici örneği ise ölüm metaforu olarak verdiği tanımlamadadır; bu anlatıma göre sürgün, 'Styx nehri'nin yolculuğu gibi¹ yaşayanların diyarından ölümlerin diyarına bir geçişi simgelemektedir (Meerzon, 2017, s. 25). Öyle ki bu yolculuk tıpkı ölümün merhameti olmadığı gibi merhametsiz, tıpkı ölümün insanı ailesinden, geleneğinden, kültüründen koparması gibi yalnız ve tıpkı ölümün yol açtığı çaresizlik gibi umutsuz bir yolculuk olarak tanımlanmaktadır (Said, 2003, s. 174). Bu yaklaşımıyla Said, sürgünü pişmanlık, üzüntü, umutsuzluk, yalnızlık ve melankolinin alt türevlerinden biri olan nostalgia olarak görme yönündeki kadim geleneği güçlendirmektedir (Meerzon, 2017, s. 25). Bu kadim anlatım geleneği Homer'den başlayarak Cicero, Ovid, Seneca ile devam etmiş, Dante'nin İlahi Komediya'sıyla önemli örneklerden birini sunmuştur. Mitsel unsurların oldukça ön planda olduğu bu anlatılarda ana temayı tüm olumsuzlukların aşk üzerinden dramatize edilmesiyle oluşan 'umutsuz aşk', 'ölümsüz aşk' gibi anlam kalıpları oluşturmaktadır. Sürgün edilen kişinin özlem, hüznü ve ölüm hissine kapılması durumunun ilk örneklerinden biri Homer tarafından ortaya atılmıştır; Alcmaeon'un annesini öldürmesi üzerine sürgünle cezalandırılarak lanetlenmesi, sonrasında ise sonsuz bir mutsuzluk içinde ölümle yüzleşmesi anlatılmaktadır.² Ovid (Ovidius Naso) ise tarihte sürgün konusunu en detaylı işleyen şairlerden biri olmuştur ve anlatımlarında oldukça geniş bir kaynak yelpazesi kullanmış olduğu görülmektedir.³ Metamorphoses ve Tristia isimli eserlerinde uzun monologlar içerisinde sıklıkla sürgün ve ölüm ilişkisi hüznü, ayrılık acısı, umutsuzluk, yalnızlık ve hastalık gibi olgularla imlenmekte ve bu durum donuk bir zaman-mekan kurgusunda duygu yüklü anlatımlarla (pathos) vurgulanmaktadır (Claassen, 1996, s. 578-583).

Dante Alighieri de -tıpkı Ovid, Cicero ve Seneca gibi- sürgüne uğramış bir kişi olarak, bu trajik-travmatik duruma eserlerinde önemli bir yer ayırmıştır. Sürgün durumundayken kaleme aldığı, yazın tarihinin kült eserlerinden biri olan 'İlahi Komediya'da da bu durum net bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Dante bu eserinde, sürgün temasını hem sosyo-tarihsel bir gerçeklik hem de mitolojik bir tema olarak işlemekte ve gerçek kişiler alegorilerle anılmaktadır; bilhassa 'Cennet' bölümünde Boethius ölüm temasını oluştururken, Beatrice sonsuz ve ilahi aşkı alegorize etmektedir. Dante'nin bu anlatısına eşlik eden zorluk-başarı, ceza-ödül diyalektiği, Komediya'da yalnızca baş kahramanın kehanet edilen sürgünü aracılığıyla değil, aynı zamanda şiirde yer alan diğer karakterlere eklenen metaforik sürgün temsilleri aracılığıyla da ortaya çıkmaktadır. Daha geniş anlamıyla eserin temel anlatısı, Eski ve Yeni Ahit'te de yer alan klasik fikirlerle (Exodus) bezenmiştir; yani ruhun sürgün konumu, ruhların ölümden sonraki durumu ve ilahi yaratıcısına dönmesiyle sona eren bir sürgün hali olarak görülmesi manevi eve dönüşün bir arketipini oluşturmaktadır (Raffa, 2002, s. 74-82).

Yukarıda sözü edilen tüm anlatılardan görüleceği üzere, sürgün hüznü ve acının ontolojik kaynaklarından biri konumundadır; sürgün eylemi de kayıp, ayrılık, üzüntü ve yas ile sonuçlanır. Sürgün olgusunun sanatsal alandaki yansıması konusunda Brodsky'nin ifadeleri önemlidir; o, sürgündeki bir entelektüelin ya da sanatçının yaşadığı tüm deneyimleri insanlığa aktarma yükümlülüğünde olduğunu ve bu yükümlülükleri sanatın ve felsefenin çeşitli kazanımlarını kullanarak gerçekleştirdiğini vurgulamaktadır. Dahası bu entelektüel

¹ Antik Yunan mitsel anlatılarında yaşanan dünya (World) ile yer altı dünyasını (underworld) ayırdığına inanılan ve iki tarafa da temas etmesiyle kutsal sayılan ırmak. Daha fazla bilgi için bkz (Mackie, 1999, s. 485-486; Scharfe, 1972, s. 172).

² Bu mitsel anlatının daha geniş bir anlatımı için bkz (The Editors of Encyclopedia Britannica, 2018).

³ Ovid'in mitolojik kaynaklardan Cicero'nun sürgün mektuplarına kadar geniş bir kaynak yelpazesi bulunmaktadır, bu kaynaklar için bkz (Claassen, 1999)

aktiviteyle birlikte tarihin değişkenlerinden biri olan insanlık tarihine ve içinde bulunduğumuz zamana dair hatırlatıcı bir bakış açısı sağlanmaktadır; böylelikle bu perspektifle geçmişe, zamanda geriye bakmayı teşvik eder (Meerzon, 2017, s. 23). Söz konusu hatırlatıcı unsur, zamanın donuk bir anına işaret etmekte, bir duraklama anına ihtiyaç duymaktadır. Varoluş içinde yalnızca geçmişin ve geleceğin yeniden yorumlanmasını değil, aynı zamanda gerçek zaman ve mekan algılarının da yeniden ifade edilmesini ve algılanmasını sağlayacak bir duraklama alanı yaratır. Hatırlanan bu an, Carr'a göre geçmişteki parçalanmış bir mevcudiyetin varlığıdır; genellikle bozulmuş-yıpranmış bir 'önce', ve sonucunda oluşmuş ayrılık acısı, hüznün ve melankolik duygu durumu (Schuback, 2017, s. 178-179). Sürgün deneyiminde yaşanan trajediyle birlikte parçalanan 'önce' sebebiyle, Aristoteles'in zamanın hareketin öncesi ve sonrasına göre ölçüsü olan 'kronoloji' şeklindeki tanımı büyük bir bozulmaya uğrar (Aristoteles, 1991, s. 68-77).

Kadim zamanlardan beri hafıza ya da bellek hem pasif bir depolama hem de aktif olarak mevcudiyet ve oluş anlamında imgelerle bağlantılıdır; bellek bu iki niteliğiyle bir yandan kaybolmuş olanla ilgilenirken diğer bir yandan onu koruyan ve mevcudiyetini esas kılan bir yeniden oluşturma çabası içerisindedir. Sürgün deneyimi de artık algılanamayan ya da hayal edilemeyen ancak bilinç üzerindeki trajik ve travmatik etkileri sebebiyle sürekli hatırlanması gereken bir andır; bu yönüyle sürgün olgusu ortak algılarla hatırlanma eğilimi göstermektedir. Bakhtin'in, kültürel üslûbun çeşitliliğini ifade eden, dilde ve anlatımda oluşan katmanlara önemli bir göndermede bulunan 'heteroglossia'⁴ kavramıyla tanımlayabileceğimiz bu durumda, ortak bir davranış setinden doğan ortak bir anlam katmanı oluşmaktadır; bu anlam katmanının ise önemli bir temasını 'melankoli' olgusu oluşturmaktadır.

1.1. Melankolinin Hatırlatma İşlevi: Mübadil Örneği

Modern dönemden önce tamamıyla tıbbi bir terim haline gelmeden evvel 'melankoli', insanın öznelliğinin farkına varıp onunla bir çeşit yüzleşmesini, dünyayı ve toplumu sosyal ve epistemolojik bir bakışla kavramasını kuşatan kültürel bir fikir konumundaydı (Radden, 2000, s. vii). Yunanca kökenine baktığımızda 'melas'-'melan' (kara) ve 'khole'-'χολē' (safra) kelimelerinden oluşan ve Farsça 'mâlihülya' üzerinden Türkçeye, "yalnızlık içinde hayal kurmaktan duyulan zevk, kara sevda, karamsarlık hali" (Çağbayır, 2007, s. 3122) olarak geçen melankoli kavramı, Antik Yunan'dan Orta Çağ'a; Erken Modern Dönemden kurumsallaşmış modern psikiyatri zamanına tarihin farklı dönemlerinde farklı anlamlarla yorumlanmıştır. Melankoli ilk başlarda, Antik Yunan döneminde önemli bir algılama biçimi olan evrensel-kozmik sempati kuramı gereğince kozmosentrik bir dünya görüşüyle kozmolojik unsurların insan bedeninde de bulunması fikri içinde gelişmiştir; Homeros tarafından beden-ruh birliği üzerinden sorgulanan melankoli, Alkmaion'un karşıt çiftlerin bedendeki uyumu yani mutlak 'isonomia' fikriyle başlayan ve Empedokles'in temel element kuramı içerisinde gelişip, Hipokrat ekolüyle birlikte olgun şeklini alan 'humoral teori' içerisinde konumlanmıştır (Tarı, 2022, s. 10-11). İslam düşüncesi içerisinde dört unsur-dört hılt birlikteliği içinde algılanan bu teoriye göre duyusal âlemi oluşturan dört ana unsur'un (toprak-su-hava-ateş) insan bedenindeki karşılığı 'dört hılt'tır; ahlât-ı erbaa olarak ifade edilen bu dört hılt-sıvı i) kan, ii) balgam, iii) sarı safra, iv) 'kara safra-kara sevda'dır. Bu dört sıvının uyumlu oranlaşması sağlıklı insana işaret ederken uyumun bozulması hastalıkla açıklanmaktadır. Melankoli ise tıpkı kelime anlamında olduğu gibi kara safra ya da Farsça üzerinden gelen haliyle kara sevdanın artması durumudur. Anlamsal olarak da görüleceği üzere özellikle Orta Çağ'da patolojik bir durumdan ziyade varoluşun doğasında bulunan mizaçla, duygu durumuyla ilgili bir kavram olarak algılanmıştır (Akgün Aygül, 2018, s. 11). Bu dönemde derin bir melankoli yaşayan kişinin vücudunda ruh halini ve düşüncelerini

⁴ Bakhtin'in dil içindeki çeşitli katmanlara yönelik geliştirdiği 'heteroglossia' kavramı ve bu kavrama bağlı kuramlar için bkz. (Bakhtin, 2001)

etkileyecek derecede fazla miktarda kara safra-kara sevda olduğuna inanılmaktaydı. Dahası kişinin mizaç durumunun ve doğum tarihinin, kişisel özelliklerini oluşturan göksel ve dünyevi etkileri şekillendirdiğine dair yaygın bir Orta Çağ inancı bulunmaktaydı ve melankoli düşüncesi bu inanç içerisinde yorumlanmaktaydı (Ellwood, 2020, s. 8). Bu noktada görüleceği gibi beden sıvısı fizyolojik bir çerçeveyi de aşarak karakter özelliklerine de gönderme yapmaya başlamıştır; ‘Phlegmatic’ (balgamlı-soğukkanlı), ‘Choleric’ (safralı-asabî), ‘sanguine’ (kanlı-iyimser) ve ‘melancholic’ (kara safralı- sevdalı) terimleri humoral teoriden evrilen ve Romalı hekim Galen’in yaklaşımında gelişecek olan dört mizaç kuramının temel karakter özelliklerini belirleyen terimler olarak kullanılmaya başlanmıştır. “Korkudan mizantropiye, dehadan deliliğe uzanan geniş zihinsel spektrumdaki değişimlerle karakterize olan melankoli, hastalık ile mizaç arasında dalgalı bir seyir izleyen ve belirli bir tür özneliğin atfedilebileceği uygun bir çerçeve oluşturur” (Tarı, 2022, s. 13). Burton da ‘The Anatomy of Melancholy’ adlı eserinde konuya duygu durum olarak yaklaşmaktadır; ona göre melankoli bilinçli bir düşüncenin hatırlama yoluyla durgun bir ruh haline dönüşmesi durumdur (Burton, 2001, s. 170). Melankoli bazen bir su kaynağı gibi insanın içinde ortaya çıkar ve kişiyi zihinsel, duygusal ve ruhsal olarak etkileyen kara sevdanın yol açtığı kara mizaçtan kaynaklanır; duygusal olarak üzüntü, dert, korku, keder, ıstırap, kaygı ve kara sevda ile ilişkilidir (Ellwood, 2020, s. 15). Modern dönemden bir örnek verilmesi gerekirse kuşkusuz Freud’un melankoli yaklaşımı en net tavır olarak karşımızda durmaktadır. Freud melankoli ve yas arasındaki benzer deneyimlerden yola çıkarak melankoliye neden olan şeyin esasında soyut bir nesnenin kaybı olduğunu ifade etmektedir: “...sevilen ya da kaybedilen bir kişinin yerine konan soyut bir kavramın yitirilişidir; anayurdun ya da özgürlüğün kaybı da buna benzerdir” (Dağlı, 2019, s. 156). Konumuz itibarıyla bir duygu durumu olarak yaklaşılacak melankoli, çeşitli zaman dilimleri arasında bağlantılar kurar; Burton’a göre söz konusu ilişki içerisinde üç temel tema ön plana çıkmaktadır: “ortak algı, phantasia ve hafıza” (Ellwood, 2020, s. 18).

Melankolinin hatırlatma işlevi, hatırlanacak olanın soyutlaşmış bir karşılığı üzerinden gerçekleşmektedir. Bellek anlatıları taşır, dahası bunu kültürel bir bağlamda gerçekleştirdiğinde toplumsal bir karşılık bulacaktır. Bellek, melankolik anlatılar etrafına konuşularak ondan beslenir, sembolik sermayenin kaynağı haline gelir ve geçmişteki zaman-mekân algısıyla şimdinin yeni ya da yabancı zaman-mekânını kaynaştırarak bir kimlik oluşturur. Yakın zamanın en büyük trajedilerinden birini yaşamış olan mübadillerin sembolik sermayelerini oluşturan hafızaları da melankoliyle bezenmiş bir anlam ağıyla şekillenmiştir.

Kök anlamı iktisadi bir temele dayanan, “malın değiş-tokuşu, bedeliyle değiştirilmesi” anlamına gelen mübadele, yirminci yüzyılın başlarında yaşanan trajediler sonucunda ödenen bedellerle birlikte insanı temel alan disiplinlerin çalışma konusu haline gelen bir olguya dönüşmüştür. Söz konusu trajedilere yol açan durumlardan birisi de güvenlik kaygısı gerekçe gösterilerek Yunanistan ve Türkiye arasında Lozan Kongresi sırasında karşılıklı anlaşmayla karara bağlanan 1923 tarihli zorunlu nüfus mübadelesidir. Bu mübadele sırasında bir buçuk milyona yakın Ortodoks Rum vatandaşı Türkiye’den Yunanistan’a, yaklaşık beş yüz bin Yunanlı Müslüman Türk ise Yunanistan’dan Türkiye’ye zorunlu göç etmiştir.⁵ Konunun trajik boyutu ise rıza ve kabul sorgulanmaksızın bir göçe zorlanmaları sonucu hayatlarının şekillendirildiği anılardan, aidiyet hissettikleri mekanlardan, kimliklerinin ve benliklerinin gömülü olduğu tüm kültürel bağlarından koparılan insanların deneyimlerinde saklıdır. Yaşanan trajedi neticesinde deneyimlenen acılar bilinç tarafından dondurularak soyut bir anlayışa evrilir. İzole edilen düşünceler bilhassa ortak algılar üzerinden soyutlanmakta, bu

⁵ Türkiye siyasî ve toplumsal yapısını derin bir şekilde etkileyen 1923-1925 yılları arasında yapılmış olan göçle ilgili önemli çalışmalar için bkz (Alpan, 2012; Arı, 2017; Hirschon, 2005b, 2005a; Söylemez, 2023).

nokta da müziğin kültürel paylaşım yönü devreye girmektedir. Mübadele gibi çoğulu etkileyen ve yıkıcı etki yaratan acılar bireysel olduğu kadar algılama ve beğeni noktasında kolektif bir yönelimin önünü açarak toplumsal bir gerçekliğe de kapı açar. Bu durumda hatıralar toplumsal bellek üzerinde işlenmektedir ve tıpkı mübadillerin yaşadığı gibi tüm bu trajik deneyimler dramatize edilerek onların anlam dünyalarının soyut kalıplarını inşa ederek sembolik sermayelerini oluşturmaktadır.

Bourdieu sosyolojisinde toplumu anlamak, toplumun kolektif olarak geliştirdiği beğeni ve algı yönelimlerini açıklayabilmek noktasında önemli bir konumda bulunan eylem kuramında, toplumun belirli sosyal ve ekonomik çıkarlara göre hareket ettiği görüşü savunulmaktadır. Düşünsel yani refleksif yapıdaki bu sorgulama, birey ve toplumsal yapının diyalektik sürecine dayanmaktadır; söz konusu süreç ise alan-habitus-sermaye sac ayağının üzerinde gerçekleşmektedir.⁶ Bourdieu bu süreci oyun metaforu üzerinden anlatmaktadır; oyunun oynandığı yer 'alan'dır. Oyuna dahil olan bireyler oyuna dahil olmak için oyundan elde edilecek bazı çıkarlara sahip olmalıdırlar. Oyuna dahil olduğunda ise oyunun kuralları -doxa- kabul edilmiş olur. Oyundaki oyuncunun elindeki kozlar ise sermaye kavramıyla karşılanmaktadır; maddi kaynakların oluşturduğu 'ekonomik sermaye', eğitim yoluyla kazanılmış 'kültürel sermaye', sosyal ilişkilerden doğan 'sosyal sermaye' ve tüm bu sermayelerin toplamından oluşan ve simgesel değer bir aradalığıyla mevcut olan 'sembolik sermaye', sözü edilen sermaye türlerindedir. Zaman içerisinde oyunun sonucuna götüreceği olan yollara âşina olunur ve kişi bu eylemlere yatkın hale gelir; işte bu alışkanlıklar ve yatkınlıklar bütününe ise 'habitus' adını vermektedir (Bourdieu, 2016, s. 93). Bu noktada ifade edilmesi gerekir ki hatırlama edimi her ne kadar bireysel bir eylem olarak düşünülse de Halbwachs'ın çalışmalarında ortaya koyduğu gibi (Halbwachs, 2016, 2017, 2019; Halbwachs & Coser, 1992) hatırlama yalnız gerçekleştirilen olmaktan çok çevresel ilişkilerle belirlenmektedir; başka bir deyişle anılarımızı, toplumsal gruplarla olan etkileşimlere ilişkin 'tanıklık' kavramı sayesinde hatırlar ve anlamlandırabildiğimiz için hatırlama edimi kolektif bir yapıya işaret etmektedir (Halbwachs, 2017, s. 9-14). Ancak girift yapıdaki bu toplumsal hafıza, doğrudan hatırlanacak tikellerden çok temsil ve sembollere dönüşmüştür.

Mübadiller, yaşadıkları trajedilerin bir sonucu olarak acılarını bir anlamda dondurarak izole etmiş, soyut bir anlayışa evirerek kültürel bir olgu haline getirmişlerdir. Mübadillerin ortak algıları üzerinden soyutlanan ve bilhassa dramatize edilerek temsil ve sembolik bir yapıya bürünen kolektif hafızaları ise müzik aracılığıyla paylaşımına açılmaktadır. Yaşanan trajedi neticesinde deneyimlenen acılar daha çok melankoliyle bezenmiş bir semiyosfer oluşturmuş, ayrılık, kavuşamama, imkansız aşk, kara sevda, özlem gibi temsil ve sembollere dönüşerek aşağıda bazı örnekleri sunulan 'sevda türküleri'nde kendine yer bulmuştur.

<i>Samyotisa</i>	<i>Sisamlı Kız</i> (Yalçın, 2001)
Samyotisa, Samyotisa	Sisamlı Kız, Sisamlı Kız
Pote apas ti Sisam'o	Sisam'a ne zaman gideceksin
Rora narikso so yalo	Suya/denize güller atacağım
Redra / dandro fila so namo	Kumsala da ağaç yaprakları atacağım
Çe me ti varka pu apas, hrisa panya avalo	Senin gittiğin yelkenliye atlastan yelken asacağım
Malamatanya tas kupşa, nastilo naseparo	Altından kürekleriyle gelip seni alacağım
Samyotisa, Samyotisa	Sisamlı Kız, Sisamlı Kız
Samyotisa me tris elyes çe meta mavra mathya	Sisamlı kız, üç beninle siyah gözlerinle
Mukames tin kardula mu, sarandayro kamatyay	Kalbimi kırk iki parçaya böldün
Samyotisa, Samyotisa	Sisamlı Kız, Sisamlı Kız

⁶ P. Bourdieu'nun eylem kuramı hakkında daha detaylı bilgi için bkz (Bourdieu, 1995, 2006, 2016)

<p><i>Karyamu</i> Karyamu pşoz/ pşe ekliröse. Çi pire ta kliryasu Çe eneyayiri na mupisi. To pono su ti karyasu Ponis çesi, pono çeğö. Taryomas ena bono. Hayde napame stu yatru. Nayano me deloğö Pare yatre ta yatrika su, çe piye sti rülyasu To bono apuho sti garyamu eğrafune ta hartya su</p>	<p><i>Kalbim</i> (Demirdeler, 2019) Kalbim seni kim kilitledi. Kim aldı o kilidi Açılmıyor ki söylesin acısını o kalbim Ağrıyor kalbin, ağrıyor kalbim, acısı bir ikimizde Haydi doktora gidelim. Hemen iyileşelim Sen ilaçlarını al doktor. Var git hemen işine Senin kağıtların reçetelerin benim kalbimde olan acıları yazmıyor.</p>
--	---

<p><i>Ena Pulaçi</i> Ena pulaçi çilaydı, so potama sivris Vasilo pula toğrikai apto parasirizi Naha pulyi ta kalisu çe to çilaydizmo su Çe ta hrise taftema sti cefalim mu Pulyi ley Ma ida ta selis takali mu, çe to çilay dizmo mu Ma esi to pinyis to nero so farfarotasaçi Ma eğö to kakoriziko sti jis sto kukuraçi Ma esi çimase tapsila, sta erna sedonya Ma eğö to kakoriziko, sti pahnes çeta şonya</p>	<p><i>Küçük Bir Kuş</i> (Demirdeler, 2019) Bir kuş ırmağın kenarında ki çeşmede öter Kralın kızı duyar onu, seslenir pencereden Bir kuş olsam senin güzelliğinde senin ötüşünde Altın tüylerin benim başımda saçlarımın yerinde kuş seslenir Ne istersin güzelliğimden Sen suyunu taslardan içersin ama zavallı ben, yerlerdeki çukurlarda Sen yatarsın güzel yerlerde ve serin çarşafalarda Ama zavallı ben karlarda, puslu izbe viranlarda.</p>
--	---

<p>Değirmenin yolun eteği taşı (Söylemez, 2019, s. 2555) Günümüz geçirsin garalı gışı Ne bulgur öğüttüm ne aşı ettim Aç susuz çöllerde düşün gidelim Gidelim komşular haydin gidelim. Evlerimiz birer birer sayıldı Şu senede dirliğimiz bozuldu Bahça bahça gezdim nar bulamadık Ciğerim yandı da gar bulamadım Gidelim komşular haydin gidelim Aç susuz çöllerde düşün gidelim</p>	<p>Bahça bahça gezdim nar bulamadık Ciğerim yandı da kar bulamadım Erisin dağların karı erisin Erisin seli ovayı bürüdü Her birimiz bir dağın başına çektik Çocuklarımızla çıktık geldik Kimi Kimsemiz yok.. Bir Allah'tan başka kimsemiz yok of Çocukları anasını yitirdi Gelinler evlatlarını yitirdi.</p>
---	---

<p>Mavrova'dan aldım sümbül bir okka nohut⁷ Al beni bre sar more sümbül yanında uyut Gel yanıma gir canıma ayletme beni Yedi da sene mapista yatsam saracam seni</p>	<p>Mavrova'dan çıktın sümbül üç gün eyelendin Üç günün içinde sümbül kimi beğendin Mavrova'dan aldım sümbül bir okka biber Kazada kaza geldim sümbül yok senden dilber</p>
---	--

⁷ TRT repertuarında 3332 repertuar numarası ile kayıtlı Yücel Paşmakçı tarafından derlenmiş türküdür.

<p>Çocuktum gördüm seni, kalbime koydum seni (Barutcu, 2015, s. 68) Yerde misin gökte misin gözüm arıyor seni Gel gel sevgilim neredesin Kalbim seni sorar gözün seni arar Aya baktım sensiz yıldıza baktım sensiz Ama hiç göremiyorum sen kimsin</p>	<p>Gitme yarım Kavala'ya hasta olursun Bizim gibi güzellere yazın hasret kalırsın Arkana bakınca pişman olursun Kavala'nın yolları buraya uzak İkimize orada yarım kurarlar tuzak Elime aldığım bardaktır bardak Gel çıkalım dağlara kuralım çardak Gel çıkalım dağlara kuralım çardak</p>
---	--

<p><i>Hrişi Lambatha</i> Hrişi lambatha keyiti stun ilu ki the loni Eçi nayğapim fronimi ki then ta fanironi Fevyis ağapimu ğlikya fevyis paliğurya mu Fevyis ki fevyi ğnomi mu fevgün ki tamyala mu Aythona thikateşira na ştilo stin avlisu Ya nalalun pasa proği na skasun iyohtrişu Trandayfilam trandayfilam mi ta sarandafila Saranda kan şihalipsan palin iğo şipira Fanda şığlepü kerışı mintala ta palkarya İşi şî tun garofilo ki tala ini taklunarya Fanda şığlepü mkerışı mindun baltu stu nomu Vazun taythonaki lalun kiğo şikamaronu</p>	<p><i>Altın Kandilli Lamba</i> (Kuzucu, 2015, s.110) Altın kandilli lamba yanıyor güneşte parlıyor Benim sevgilim böyle uysaldır, hiçbir şeyi belli etmez Gidiyorsun tatlı sevgilim avuntum da gidiyor Gidiyorsun, aklım başımdan gidiyor Bülbüller bulup tuttum, bahçene yollamak için Her sabah ötsünler düşmanların çatlasın diye Karanfil, karanfil, kırk yapraklı karanfil Kırk kişi seni saklasa da ben yine seni bulur çıkarırım Bakıyorum, hep başka delikanlılarla geliyorsun Sen karanfilsin onlar dalların Bakıyorum hep palton omzuna atılı geliyorsun Bülbüller başlıyor ötmeye ben de seni anıyorum</p>
--	---

<p><i>O su ise makriyamı</i> Ta si ema ikardiyamu, ikardiyamu Ta petanu ine kırıma stundi ki mangali Yırna pali yırna yırna yırna Taip yana ine marka stundi ki mangali Yırna pali yırna, yırna yına</p>	<p>Ne kadar uzaklarda olursan ol (Yücearda, 2009, s. 94) Seni kalbim hep anacak Öleceğim öleceğim çok yazıktır Geri dön geri dön yine bana dön Öleceğim öleceğim çok yazıktır Geri dön geri dön yine bana dön</p>
--	---

<p><i>Siyah Yemeni</i> (Kuzucu, 2015, s. 111) Siyah yemeni bre siyah yemeni Nerede siyah yemeni Nerede kızlar nerede Siyah yemeni de nerede Nerede kızlar nerede Evlenmem, evlenmem Evlenmem, çöpçatan istemem Evlenmem hanımcım Altın sikkelerim yetmez</p>	<p>Çöz saçlarını bre, çöz saçlarını Çöz de sırtına düşsün yollar mis gibi koksun Çöz saçlarını, sırtına düşsün yollar mis gibi koksun Çöz saçlarını bre çöz saçlarını Çöz saçlarını arkaya düşsün Seni görüp aşık olayım Çöz saçlarını arkaya düşsün Seni görüp aşık olayım</p>
--	---

<p>Andalayi</p> <p>Mare valondulenumi i karthia Haydi ki pikarenumi Ahili vules mi mikam i manam ki yilo Haydi vules ki kleğu Natan ve kambus mana mu thalassa Haydi ki t'aygunakom Tamna ve tho ki'go manam t'atherfya mu Na ytho ki'go manam t'atherfya mu Haydi mi ti manam andama Piyos iliği manam n'andalaği Haydi ki zundanos kşihurizmos hurnuni İ manis manam mi pithya Hurnun i manis manam mi pithya Heidi athirfe beni athirfya Hurnun ki miya manam mikro nifi Haydi pu tris meriçis Mi nifi po merhaba m'ta tela manam sta mala Pu'hi m'ta tela manam sta mala Haydi taherya ci iknunmena kaypofiyi Fitroni manam mi marasmos Kapu fitron ve imanam marasmos'um Haydi şı ti'grimno fitroni Tutron ta ağırimna manam ki psufun Haydi ta arkuthya ki lik Haydi na mi mi kam kimena apu vrethika Şı tutun tu hronu Pu vrethikan şı tutun tu hronu Haydi tun alun pyos tun kseri manam Pyos tunkseri</p>	<p>Mübadele (Kuzucu, 2015, s. 125)</p> <p>Yüreğim yanıyor Acılar içindeyim Bazen gülüyorum, anam bazen ağlıyorum Ovalar deniz olsaydı Olsaydı anam babam Kardeşlerimi görebilseydim Görebilseydim anam Kavuşsaydım onlara anam Kim derdi ki mübadele Yaşarken ayrılık getirirmiş Analar çocuklarından ayrılmış Kardeş kardeşten ayrılmış Taze gelinler ayrılmış Üç günlük gelinler ayrılmış Telli duvaklı gelinler Elleri kınalı gelinler Uzak diyarlarda üzüntü sürgün veriyor anam Yaban yerlerde üzüntü sürgün veriyor Yabandan bir şey yiyen ölüyor anam Ayılar, kurtlar yeseydi beni de anam Olduğun yerde olsaydım şu anda burada olmasaydım Yabancı kim anlar ki anam? Kim anlar?</p>
--	--

<p><i>Dua et anneciğim</i> (Kuzucu, 2015, s. 129)</p> <p>Bana dua et anneciğim Kınamı koyayım Gelinim daha büyük çocuğum olsa Annen büyük anne olsa Annen büyük ağa olsa Kestane gidip atsa Altınlarımı taksa yakıştırsa Bu gece beraber ve yarına kadar Yarın sabaha kadar oturun yerimde Kaşığı da alın Kaşığı da alın çorbamı da için Yakınlarım nerdesiniz çok vardı soylarımı Yanıma gelin saçlarımı tutun Yabancı olmasın ve kötü büyü yapmasın Vücutuma büyü ve kötü yaşantım Ve kayınbaba da kötü yaşamıyım</p>	<p>Annem neden çalgılar meydanda çalıyor Sana canım almaya geldiler At süslendi beni bekliyor Güneş titriyor nasıl batacak diye titriyor Kız da titriyor nasıl binsin diye titriyor Ayaklığa basarsın atlarsın seleye(semere)</p>
---	---

<p>Mna Pirthika Kaymanam Aman</p> <p>Mna pirtika ka man aman Mna pirthika rafcotisa mna şaçini Mriğulam mna şaçini triğulam Triğulam şolun tun gozmu yirişi me na ştari Ki nağra şi menaş tari ki n ağra Yati pirthikam man aman Yati pirthikam mavri pşis ki ştekişi tu Sun ağra ki stekis tu sun ağra Min ağripsan ta loya su Kafta t'ala karthasu Taha tha vayis tha pinithis Oksu sta palikarya Tha pis pirthika kaymanam aman Tha pis pirthika nağ ti filusa sta matya Ki sta frithiya Po hin ta hilic kokinu ki Vapşi ki tu thiko mu İna çuvtheyna sfundiza Ki vapsan da cu vreyna Şi ina putamya ay manam aman Şi ina putamya toplinan ki vapsan ta Putamna ki vapsan ta putamna İna pashathis thiyavinan Ki vapsan ta luthacu</p>	<p>Kekliğim (Kuzucu, 2015, s. 136)</p> <p>Kekliğim aman aman Kekliğimi torbaya koydum aman Torbayla dolaşırım aman Kekliğim yaban kekliğim Nede kekliğim yüreğim kararmış Sözlerin bana zulmediyor Yüreğimi dağlıyor Yarın ah edeceksin, pişman olacaksın Dışarıda delikanlıların yanında Söyle kekliğim gözlerini öpeyim Kaşlarını öpeyim Kırmızı dudaklarını öpeyim Benim dudaklarımı da boya Bir ırmak ta yıkadım aman Irmaklar boyandı Bir paşa geçiyordu oradan Çiçekler boyandı</p>
--	---

Sonuç

Müziği sosyal bir eylem olarak kültürün organik bir parçası olarak düşündüğümüzde, kültürel kimliğin anlaşılması noktasında başat bir rol oynadığı söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında, belirli bir grubun deneyimlediği trajik olayların, kültürel aktarım sırasında metaforik anlatımlarla grubun kendi sınırlarının dışına taşarak imgelemdeki çağrışımlarla ortak algıya temas eden tarihsel ve toplumsal bir fenomene dönüşmesi müzik ürünlerine, müzikal söylemlere de yansımaktadır. 20 yüzyılın en trajik olaylarından biri olan mübadele olayı mübadiller için hüznün ve acının ontolojik kaynaklarından biri konumundadır; tıpkı sürgün eyleminde olduğu gibi kayıp, ayrılık, üzüntü ve yas ile sonuçlanmıştır. Mübadillerin sembolik sermayeleri de belirli bir anlam katmanı oluşturmaktadır; esasında bu anlam katmanı ortak bir hafızanın da ürünü olarak semiyosferi inşa eder. Söz konusu söylemlerde ortak algıya temas eden, anıları temsil edebilecek ya da yeniden yaşatabilecek metaforlara başvurulduğu görülmektedir. Acının dışavurumunda kullanılan metaforik temalardan biri de melankoli olmuştur. Mübadiller özelinde yapılan derleme çalışmaları göstermektedir ki temelinde ayrılık, kavuşamama özlem ve yalnızlık söylemini pekiştiren melankoli, tıpkı sürgün edebiyatında olduğu gibi 'sevda türküleri'nin de ana temalarından birini oluşturmakta ve bu tema üzerinden kültürel bir edimle acının ve dramın bir hatırlatıcısı olarak gelecek kuşaklara aktarılmaktadır.

Kaynakça

- Akgün Aygül, A. (2018). *Melancholy as artist's perception: black bile and reverie* [Yüksek Lisans Tezi]. Sabancı Üniversitesi.
- Alpan, A. S. (2012). But the memory remains: history, memory and the 1923 greco-turkish population exchange. *The Historical Review/La Revue Historique*, 9, 199-232.
- Arı, K. (2017). *Büyük mübadele: Türkiye'ye zorunlu göç (1923-1925)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Aristoteles. (1991). *Physics* (R. P. Hardie & R. K. Gaye, Çev.). İçinde J. Barnes (Ed.), *The complete works of Aristotle* (C. 1). Princeton University Press.
- Bakhtin, M. (2001). *Karnavaldan romana: edebiyat teorisinden dil felsefesine seçme yazılar*. Ayrıntı Yayınları.
- Barbour, J. D. (2007). Edward Said and the space of exile. *literature and theology: Oxford University Press*, 21(3), 293-301.
- Barutcu, G. (2015). *Samsun yöresi mübadillerinde geleneksel dans kültürü* [Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Bourdieu, P. (1995). *The rules of art: Genesis and structure of the literary field*. Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*. Hil Yayın.
- Bourdieu, P. (2016). *Sosyoloji meseleleri = Questions de sociologie*. Heretik.
- Burton, R. (2001). *The anatomy of melancholy*. New York Review Books.
- Claassen, J. M. (1996). Exile, death and immortality: voices from the grave. *Latomus*, 55(3), 571-590.
- Claassen, J. M. (1999). Ovid's poems from exile: the creation of a myth and the triumph of poetry. *Antike Und Abendland*, 158-169.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe sözlük* (C. 3). Ötüken Neşriyat.
- Dağlı, S. (2019). *Modern dünyadan kaçış: özgürlük ve melankoli* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- de Vaan, M. (2008). *Etymological dictionary of Latin and the other Italic languages*. Brill.
- Demirdeler, Z. (2019). *Mersin'de Giritli olmak: Giritli göçmenlerin halk kültürü üzerine bir araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Ellwood, M. (2020). *Recognising melancholy: processing mortality's articulation in landscape art* [Yüksek Lisans Tezi]. University of Johannesburg.
- Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın toplumsal çerçeveleri*. Heretik.
- Halbwachs, M. (2017). *Kolektif hafıza*. Heretik.
- Halbwachs, M. (2019). *Toplumsal sınıfların psikolojisi*. Pinhan Yayıncılık.
- Halbwachs, M., & Coser, L. A. (1992). *On collective memory*. University of Chicago Press.
- Hirschon, R. (Ed.). (2005a). *Ege'yi geçerken 1923 Türk-Yunan zorunlu nüfus mübadelesi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hirschon, R. (2005b). *Mübadele çocukları*. Tarih Vakfı Yayınları.
- Karataş, E., & Yıldız, İ. (2020). Acıyı damıtma sanatı: toplumsal bellek ve Ahmet Yorulmaz'ın eserlerinde mübadele. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 28-51.
- Kuzucu, L. (2015). *Krişçe'den Yeşilburç'a mübadil yaşamlar*. Lozan Mübadilleri Vakfı Yayını.
- Lewis, C. T. (1891). *An elementary Latin dictionary*. American Book Company.
- Mackie, C. J. (1999). Scamander and the rivers of Hades in Homer. *The American Journal of Philology*, 120(4), 485-501.
- Meerzon, Y. (2017). On the paradigms of banishment, displacement, and free choice. İçinde J. Rudakoff (Ed.), *Performing Exile: Foreign Bodies*. Intellect.
- Radden, J. (2000). *The nature of melancholy: from Aristotle to Kristeva*. Oxford University Press.
- Raffa, G. P. (2002). Dante's poetics of exile. *Annali d'Italianistica*, 20, 73-87.
- Said, E. W. (2003). *Reflections on exile and other essays*. Harvard University Press.
- Sazzad, R. (2017). *Edward Said's concept of exile identity and cultural migration in the Middle East*. I. B. Tauris.
- Scharfe, H. (1972). The sacred water of the Ganges and the Styx-water. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, 86(1), 116-120.

- Schuback, M. (2017). Memory in exile. *Research in Phenomenology*, 47(2), 175-189.
- Söylemez, M. (2019). Göç türküleri: Yunanistan mübadilleri örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 2545-2563.
- Söylemez, M. (2023). *Mübadele: 100. yılında*. Kültür A.Ş.
- Tarı, E. (2022). *Deha ve melankoli Antik Yunan'dan modern döneme müstesna bir öznelklik formu ve müzikal dehanın doğuşu* [Doktora Tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- The Editors of Encyclopedia Britannica. (2018). Alcmaeon. İçinde *Britannica*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Alcmaeon-Greek-mythology>.
- Tylor, E. (2016). *Primitive culture: researches into the development of mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom* (C. 1). Dover Publications.
- Yalçın, K. (2001). *Emanet çeyiz mübadele insanları*. Doğan Kitapçılık.
- Yücearda, S. (2009). *1924 Türk-Yunan nüfus mübâdelesinde İstanbul ve çevresine iskân edilen patriyotların müzik kültürü* [Yüksek Lisans Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Extended Summary

Exchange, whose root meaning is based on an economic basis and means "exchange of goods, exchange for their price", has turned into a phenomenon that has become the subject of study of disciplines based on human beings, along with the prices paid as a result of the tragedies experienced in the early twentieth century. One of the situations that led to these tragedies was the compulsory population exchange of 1923, which was decided by mutual agreement between Greece and Türkiye during the Lausanne Congress, citing security concerns. During this exchange, nearly one and a half million Orthodox Greek citizens migrated from Turkey to Greece, and approximately five hundred thousand Greek Muslim Turks migrated from Greece to Türkiye. The tragic dimension of the issue is hidden in the experiences of people who, as a result of being forced to migrate without questioning consent and acceptance, are separated from the memories that shaped their lives and from all the cultural ties in which their identities and selves are embedded. In Bourdieuan terms, all the experiences of the exchanged people during and after the forced migration process have become a part of their symbolic capital that surrounds their new lives after the exchange, and have gained a place in the cultural memory of the exchanged people through the semiosphere formed through certain metaphors. Since ancient times, memory has been linked to images, both as a passive storage and as an active presence and formation; with these two qualities, memory deals with what has been lost on the one hand, and on the other hand, it is in an effort to recreate it, preserving it and making its presence essential. The experience of exile is also a moment that can no longer be perceived or imagined, but must be constantly remembered due to its tragic and traumatic effects on consciousness; in this respect, the phenomenon of exile tends to be remembered through common perceptions. The reminder function of melancholia is realized through an abstract counterpart of what is to be remembered. Memory is positioned around melancholic narratives and feeds on them, becoming a source of symbolic capital and creating an identity by fusing the perception of time-space in the past with the new or foreign time-space of the present. The memories that constitute the symbolic capital of the refugees who experienced one of the greatest tragedies of recent times have also been shaped by a network of meaning tinged with melancholy.

In this paper, it is aimed to draw attention to the expression of the symbolic capital of the exchanged people in musical culture, which is one of the important means of transfer and expression of cultural memory, and to discuss the metaphorical meanings used in this form of expression around the concept of melancholy. For this purpose, in the first part, the exchanges who were separated from where they belonged and became "others" were contacted and examples of their tragic experiences were presented. In the second section, the cultural memory of the exchanged people is evaluated through Bourdieu's concept of symbolic capital, and its melancholic reflection in 'love songs' is revealed with the themes of separation, longing, leaving and not returning, not being able to reunite, and impossible love. Ultimately, the tragic events experienced by a certain group spill over into the social sphere with metaphorical expressions during cultural transmission, and during this sharing, they take on a structure that touches the common perception through connotations in the imagination

When we consider music as an organic part of culture as a social action, it can be said that it plays a dominant role in understanding cultural identity. From this perspective, the tragic events experienced by a certain group, during the cultural transmission, are transformed into a historical and social phenomenon that goes beyond the group's own boundaries with metaphorical expressions and touches the common perception with the associations in the imagination, and this is also reflected in musical products and musical discourses. The population exchange event, one of the most tragic events of the 20th century, is one of the ontological sources of sadness and pain for the exchangees; just like the act of exile, it resulted in loss, separation, sadness and

mourning. The symbolic capital of the exchangees also constitutes a certain layer of meaning; in fact, this layer of meaning constructs the semiosphere as a product of a common memory. It is seen that metaphors that touch upon common perception and can represent or relive memories are used in these discourses. One of the metaphorical themes used to express pain has been melancholy. Compilation studies conducted specifically on exchangees show that melancholy, which reinforces the discourse of separation, failure to reunite, longing and loneliness at its core, constitutes one of the main themes of 'love songs', just as it does in exile literature, and is passed on to future generations as a reminder of pain and drama through a cultural act.

TÜDAD - CİLT 7 - SAYI 4 - EKİM 2024